

BOSNIA AND HERZEGOVINA
MINISTRY OF FOREIGN TRADE AND
ECONOMIC RELATIONS

Број: 12-4-50-4629-*LP* /21
Сарајево, 27.2.2024. године

ПАРЛАМЕНТАРНА СКУПШТИНА
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
- ПРЕДСТАВНИЧКИ ДОМ
- ДОМ НАРОДА

BOSNA I HERCEGOVINA PARLAMENTARNA SKUPSTINA BOSNE I HERCEGOVINA SARAJEVO			
PRIMLJENO			
Organizaciona jedinica	Klasifikaciona oznaka	Redni broj	Broj priloga
01,02	28	534/24	
07-03-2024			

B

ПРЕДМЕТ: Нацрт стратешког плана руралног развоја Босне и Херцеговине за период од 2023. до 2027 оквирни документ, *доставља се*

Савјет министара Босне и Херцеговине, на 38. сједници одржаној 9.2.2024. године, усвојио је Нацрт стратешког плана руралног развоја Босне и Херцеговине за период од 2023. до 2027. оквирни документ и задужио Министарство спољне трговине и економских односа Босне и Херцеговине да исти достави Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине.

Позивајући се на наведени закључак, у прилогу акта достављамо вам Нацрт стратешког плана руралног развоја Босне и Херцеговине за период од 2023. до 2027. оквирни документ на разматрање и усвајање.

Прилог:

1. Обавјештење о закључку Савјета министара Босне и Херцеговине
2. Нацрт стратешког плана руралног развоја Босне и Херцеговине за период од 2023. до 2027. оквирни документ

Broj: 05-07-1-296-8/24
Sarajevo, 13. 2. 2024. godine

MINISTARSTVO VANJSKE TRGOVINE I EKONOMSKIH ODNOSA BIH
- n/r tajniku Ministarstva -
Musala 9, 71000 Sarajevo

U-45

PRILJEZ	15.02.2024		
DEPARTMAN	Ekonomski odnosi	Prilogi	Broj priloga
12	50-4629-19/21		
	12-04		19.02.24

PREDMET: Obavijest, dostavlja se

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na 38. sjednici održanoj 9. 2. 2024. godine, razmotrilo je Nacrt strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za razdoblje od 2023. do 2027. - okvirni dokument te s tim u vezi zaključilo:

- usvaja se Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za razdoblje od 2023. do 2027. - okvirni dokument;
- zadužuje se Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine da Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za razdoblje od 2023. do 2027. - okvirni dokument dostavi Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, radi usvajanja.

S poštovanjem,

DOSTAVLJENO:

- naslovu
- u spis broj: 05-07-5-275/24
- a/a

GENERALNI TAJNIK
VIJEĆA MINISTARA BIH
mr. Robert Vidović

Nacrt

**STRATEŠKI PLAN RURALNOG RAZVOJA
BOSNE I HERCEGOVINE
ZA PERIOD OD 2023. DO 2027.
Okvirni dokument**

SADRŽAJ

SKRAĆENICE I AKRONIMI	4
PREGLED TABELA	8
<i>TABELA 9: RIZICI I MJERE UBLAŽAVANJA</i>	8
PREGLED GRAFIKONA	8
PREGLED PRILOGA	8
1. UVOD	10
1.1. Pravni osnov za izradu Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument	10
1.2. Mehanizam i metodologija izrade Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument	11
2. PREGLED STANJA U SEKTORU	12
2.1. Prirodni resursi kao osnova poljoprivredne proizvodnje	12
2.1.1. Klima i klimatske promjene.....	12
2.1.2. Zemljište	13
2.1.3. Vode.....	14
2.1.4. Šume	15
2.1.5. Biodiverzitet.....	17
2.1.6. Stanovništvo.....	18
2.1.7. Usklađenost poljoprivrednih politika sa Zelenom agendom za Zapadni Balkan..	19
2.2. Poljoprivredna proizvodnja	20
2.2.1. Biljna proizvodnja	20
2.2.2. Stočarska proizvodnja.....	23
2.2.3. Organska i integralna proizvodnja	27
2.2.4. Ljekovito, aromatično i samoniklo bilje	28
2.2.5. Proizvodi sa zaštićenim geografskim porijeklom, izvorni i tradicionalni proizvodi	28
2.2.6. Diverzifikacija poljoprivredne proizvodnje.....	28
2.3. Ribarstvo	29
2.4. Prehrambena industrija	30

2.5. Poljoprivredni proizvođači i struktura poljoprivrednih gazdinstava	32
2.6. Klasifikacija ruralnih područja	34
2.6.1. Institucije i njihove nadležnosti u sektoru	35
2.6.2. Obrazovne i naučno-istraživačke institucije u sektoru poljoprivrede	37
2.6.3. Poljoprivredne savjetodavne službe	38
2.6.4. Poljoprivredni informacijski sistemi	39
2.6.5. Laboratorije	40
2.6.6. Udruženja poljoprivrednika	41
2.6.7. Evropske integracije	43
2.6.8. Međunarodna i regionalna saradnja	43
2.7. Sektorske politike	44
2.7.1. Politike poljoprivrede i ruralnog razvoja	44
2.7.2. Finansiranje poljoprivrede	53
2.7.3. Donatorska podrška	55
2.7.4. Agro-ekološka politika	57
2.7.5. Ravnopravnost spolova	58
2.8. Trgovina poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima	59
2.8.1. Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda	59
2.8.2. Trgovina važnijih grupa poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	60
2.8.3. Efikasnost poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije	62
2.8.4. Konkurentnost poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije	63
2.8.5. Tržišna infrastruktura	64
3. SWOT ANALIZA	67
4. VIZIJA	73
5. STRATEŠKI CILJEVI	74
SC 1: Povećanje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje i osiguranje stabilnosti dohotka poljoprivrednih proizvođača	74
SC 2: Unapređenje tržišne orijentacije i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda	75
SC 3: Jačanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora, šumarstva i ruralnih područja i unapređenje (poticanje) transfera znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnom razvoju	76
SC 4: Održivo upravljanje prirodnim resursima i jačanje otpornosti poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene	77
SC 5: Obnova ruralne ekonomije i unapređenje uslova života u ruralnim područjima	78

SC 6: Jačanje institucionalnih sistema i kapaciteta te usklađivanje politika i pravnog okvira iz oblasti poljoprivrede, hrane i ruralnog razvoja sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom i pravnom stečevinom EU	79
6. STRATEŠKE MJERE	81
M 1: Direktna novčana podrška dohotku poljoprivrednih proizvođača	81
M 2: Podrška investicijama poljoprivrednih gazdinstava, proizvođačkih grupa i preduzeća prehrambene industrije	83
M 3: Podrška uređenju tržišta i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti.....	84
M 4: Podrška stručnom usavršavanju, razvoju znanja i osiguranju savjeta i informacija	86
M 5: Podrška razvoju ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu.....	88
M 6: Podrška diverzifikaciji ekonomije u ruralnim područjima	89
M 7: Podrška razvoju javne infrastrukture kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru	91
M 9: Podrška organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenju uticaja klimatskih promjena	96
M 10: Podrška razvoju administrativnog sektora i usluga iz oblasti informacione podrške / Uspostava integrisanog informacionog sistema iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.....	98
M 11: Podrška razvoju kapaciteta institucionalnog upravljanja	100
M 12: Multidisciplinarne aktivnosti	102
7. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR (2023–2027)	104
7.1. Ukupna budžetska alokacija	104
7.2. Finansijska alokacija po mjerama	105
8. OKVIR ZA MONITORING I IZVJEŠTAVANJE.....	110
9. AKCIONI PLAN I PLAN PRAĆENJA	113

SKRAĆENICE I AKRONIMI

AICS	<i>The Italian Agency for Development Cooperation</i> Italijanska razvojna agencija
AKIS	<i>Agricultural Knowledge and Innovation System</i> Sistem za primjenu znanja i inovacija u poljoprivredi
AMIS	<i>Agricultural Market Information System</i> Poljoprivredni tržišni informacijski sistem
AMS	Agricultural Marketing Service Služba za poljoprivredni marketing
APM	<i>Aggregate Measurement of Support</i> Agregatno mjerenje podrške
BAS	<i>Institute for Standardization of Bosnia and Herzegovina</i> Institut za standardizaciju Bosne i Hercegovine
BATA	<i>BiH Accreditation Institute</i> Institut za akreditaciju Bosne i Hercegovine
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BDV	Bruto dodana vrijednost
BiH	Bosna i Hercegovina
CEFTA	<i>Central European Free Trade Agreement</i> Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini
CEI	Central European Initiative Centralnoevropska inicijativa
CzD	<i>Czech Development Agency</i> Češka razvojna agencija
EKS	Efektivna kamatna stopa
EU	Evropska unija
EUR	Novčana valuta EU
EU4Agri	<i>Project „EU support for agriculture competitiveness and rural development in BiH”</i> Projekat „Podrška Evropske unije za konkurentnost poljoprivrede i ruralni razvoj u BiH”
FADN	<i>Farm Accountancy Data Network</i> Mreža računovodstvenih podataka s farmi
FSDN	<i>Farm Sustainability Data Network</i> Mreža podataka o održivosti poljoprivrednih gazdinstava
FAO	<i>Food and Agricultural Organization</i> Svjetska organizacija za poljoprivredu i hranu

FAOSTAT	<i>Food and Agriculture Organization Corporate Statistical Database</i> Korporativna statistička baza podataka Organizacije za hranu i poljoprivredu
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FIGAP Program	<i>Financial mechanism for the implementation of the BiH Gender Action Plan</i> Finansijski mehanizam za implementaciju Gender akcionog plana BiH (donatori: vlade Švedske, Austrije, Švajcarske i Velike Britanije)
FMPVŠ	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
GIS	<i>Geographical Information System</i> Geografski informacioni sistem
GIZ	<i>Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit</i> Njemačka razvojna agencija za međunarodnu saradnju
GL	Garantna linija
GCFBiH	Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine
GCRS	Gender centar Republike Srpske
IACS	<i>Integrated Administration and Control System</i> Integrirani sistem administracije i kontrole
IFAD	<i>International Fund for Agricultural Development</i> Međunarodni fond za razvoj poljoprivrede
ILO	<i>International Labor Organisation</i> Međunarodna organizacija rada
IK	Interresorna komisija za izradu Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument
INGEB	Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju
IPA	<i>Instrument of pre-accession assistance</i> Instrument prepristupne pomoći
IPARD	<i>Instrument of pre-accession aid for rural development</i> Instrument prepristupne pomoći za ruralni razvoj
IRB RS	Investiciono-razvojna banka Republike Srpske
ISO	<i>International Standard Organisation</i> Međunarodna organizacija za standardizaciju
IUCN	<i>International Union for Conservation of Nature</i> Međunarodna organizacija za zaštitu prirode
HACCP	<i>Hazard Analysis Critical Control Point</i> Analiza opasnosti i kritičnih kontrolnih tačaka
JRC	<i>Joint Research Centre of EC</i> Zajednički istraživački centar EK
JU	Javna ustanova
JZU	Javna zdravstvena ustanova
KM	Konvertibilna marka (valuta BiH)

LAG	<i>Local Action Group</i> Lokalna akcijska grupa
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale (engl. Links between actions for the development of the rural economy) Veza među aktivnostima razvoja ruralne ekonomije
LPIS	<i>Land Parcel Identification System</i> Sistem za identifikaciju zemljišnih parcela
MKO	Mikrokreditna organizacija
MPŠV RS	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske
MVTEO/MSTEO BiH	Ministarstvo vanjske/spoljne trgovine i ekonomskih odnosa BiH
OECD	<i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i> Međunarodna organizacija za saradnju i razvoj
OPG	Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo
OPŠV BD BiH	Odjeljenje za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Brčko distrikta BiH
PDO	<i>Protected Designation of Origin</i> Zaštićena oznaka porijekla
PDV	Porez na dodanu vrijednost
PG	Poljoprivredno gazdinstvo
PGI	<i>Protected Geographical Indication</i> Zaštićena oznaka geografskog porijekla
PIS	Poljoprivredni informacioni sistem
PPG	Porodično poljoprivredno gazdinstvo
PPP	Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi
PSE	<i>Producer Support Estimate</i> Procjena podrške proizvođačima
PTIS	Poljoprivredni tržišni informacioni sistem
RK	Registar klijenata
RPG	Registar poljoprivrednih gazdinstava
RS	Republika Srpska
RZS RS	Republički zavod za statistiku Republike Srpske
SB	Svjetska banka
SIDA	<i>Swedish International Development Agency</i> Švedska međunarodna razvojna agencija
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SRD	Sportsko-ribolovno društvo
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
STO	Svjetska trgovinska organizacija

Nacrt strateškog plana 2023–2027.	Nacrt strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument
SWG RRD	<i>Standing Working Group for Regional Rural Development</i> Stalna regionalna radna grupa za ruralni razvoj
ŠKO	Štedno-kreditna organizacija
TAIEX	<i>Technical Assistance and Information Exchange</i> Tehnička podrška i razmjena informacija
TSG	<i>Traditional Speciality Guaranteed</i> Tradicionalno garantovani specijaliteti (proizvodi)
UG	Udruženje građana
UNDP	<i>United Nations Development Programme</i> Razvojni program Ujedinjenih nacija
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Obrazovna, naučna i kulturna organizacija Ujedinjenih nacija
USAID	<i>United States Agency for International Development</i> Agencija SAD za međunarodnu saradnju
ZPP EU	Zajednička poljoprivredna politika EU
ZZ	Zemljoradnička zadruga
WB	<i>The World bank</i> Svjetska banka
WTO	<i>World trade organization</i> Svjetska trgovinska organizacija

PREGLED TABELA

<i>Tabela 1: Vanjska trgovina ukupnih i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Bosne i Hercegovine, 2014–2020. (u milionima KM)</i>	59
Tabela 2: Indikativni finansijski okvir za realizaciju Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument (milionima KM)	104
Tabela 3: Indikativni budžetski okvir za realizaciju Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument (%)	104
Tabela 4: Finansijska alokacija po mjerama Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument (milionima KM)	105
Tabela 5: Indikativni finansijski okvir za realizaciju Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument po mjerama (milionima KM)	107
Tabela 6: Indikativni finansijski okvir za realizaciju Strategije ruralnog razvoja BiH 2023–2027. po mjerama (%)	108
Tabela 7: Indikatori uticaja	111
Tabela 8: Kontekstni indikatori	113

Tabela 9: Rizici i mjere ublažavanja

Tabela 10: Indikativni akcioni plan i plan praćenja

PREGLED GRAFIKONA

Grafikon 1. Struktura budžetske podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM).....	58
Grafikon 2. Struktura budžetskih izdvajanja za tržišne mjere i mjere direktne podrške proizvođačima u BiH (FBiH, RS, i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM)	60
Grafikon 3. Struktura direktnih plaćanja poljoprivrednim proizvođačima u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM).....	61
Grafikon 4. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM)	63
Grafikon 5. Struktura mjera opće podrške sektoru poljoprivrede u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM).....	65

PREGLED PRILOGA

Prilog 1. Kretanje broja stanovnika u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.....	85
Prilog 2. Poljoprivredno zemljište u BiH (FBiH, RS i BD BiH), prostorna distribucija po agrozonama, pedološka obilježja i raspored prema veličini parcele.....	86
Prilog 3. Poljoprivredne površine po kategorijama korištenja.	87
Prilog 4. Oranične površine prema načinu korištenja u BiH (FBiH, RS i BD BiH)	88
Prilog 5. Požnjevene površine, ostvarena proizvodnja i prosječni prinosi po grupama ratarsko-povrarskih proizvodnji u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.....	89
Prilog 6. Broj rodnih stabala, proizvodnja i prosječni prinosi krupnog voća u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.	96
Prilog 7. Površina, proizvodnja i prosječni prinosi jagodastog voća u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.....	98
Prilog 8. Površina, proizvodnja i prosječan prinos grožđa u BiH (FBiH, RS i BD BiH)	99

Prilog 9. Brojno stanje stoke u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.....	100
Prilog 10. Obim proizvodnje, kapaciteti i njihova iskorištenost u prehrambenoj industriji za period 2014–2020.	101
Prilog 11. Izvoz važnijih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Bosne i Hercegovine, 2014–2020. (u milionima KM).....	103
Prilog 12. Uvoz važnijih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Bosne i Hercegovine, 2014–2020. (u milionima KM).....	103
Prilog 13. Vanjskotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima prema važnijim trgovačkim partnerima – izvoz, 2014–2020. (u milionima KM).....	104
Prilog 14. Vanjskotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima prema važnijim trgovačkim partnerima – uvoz, 2014–2020. (u milionima KM).....	104
Prilog 15. Vanjska trgovina ukupnih i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM)	107
Prilog 16. Ruralna i urbana područja Bosne i Hercegovine na lokalnom nivou	110
Prilog 17. Raspored regiona Bosne i Hercegovine prema stepenu ruralnosti (OECD kriterij).....	110

1. UVOD

1.1. Pravni osnov za izradu Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument

Pravni osnov za izradu Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument sadržan je u dva zakona donesena na administrativnom nivou BiH. Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave BiH („Službeni glasnik BiH”, br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09, 103/09, 87/12, 6/13, 19/16 i 83/17) propisano je da je MVTEO BiH, između ostalog, nadležan i za obavljanje poslova i zadataka iz nadležnosti BiH koji se odnose na definisanje politike, osnovnih principa, koordiniranje djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu u području poljoprivrede. Organizaciona jedinica MVTEO BiH koja realizuje aktivnosti iz predmetne oblasti je Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj, a djeluje prema propisima Zakona o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH („Službeni glasnik BiH”, broj 50/08). Zakonom o poljoprivredi je propisano da se osnove za realizaciju politike ruralnog razvoja BiH određuju Strateškim planom.

Postupajući prema odredbama Zakona o poljoprivredi, prema kojim MVTEO BiH obezbjeđuje da se sve odluke u vezi s planiranjem, na svim nivoima vlasti, donose u dogovoru, koordinaciji i saradnji, te uz aktivno učešće predstavnika svih odgovornih institucija i zainteresovanih strana koje su uključene u ruralni razvoj u skladu s dobrim praksama EU, ministar MVTEO BiH je u saradnji s nadležnim institucijama FMPVŠ, MPŠV RS i OPŠV BD BiH donio Odluku o pristupanju izradi Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2021–2027. Okvirni dokument (br. 12-4-50-4629/21, od 28. 12. 2021.) i Odluku o formiranju Interresorne komisije za izradu Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2021–2027. Okvirni dokument (br. 12-4-50-4630/21, od 28. 12. 2021.). Predmetnim odlukama definisani su metodologija i mehanizam za izradu Nacrta strateškog plana 2023–2027.

Nadležne institucije su usaglasile da se u cilju racionalizacije vremena, ljudskih i materijalnih resursa primijeni modularni princip izrade i metodologija „od sredine prema gore”. Modularni princip u kontekstu Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument podrazumijeva da se svi podaci u dokumentu prikazuju s naznakom za FBiH, RS, BD i zbirno za BiH. Metodologija „od sredine prema gore” podrazumijeva da se u izradi Strateškog plana koriste podaci i rezultati analiza, prikupljeni i obrađeni za potrebe strategija entiteta i BD (Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske 2021–2027. godina, Nacrt strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021–2027. godina i Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja BD BiH 2019–2027). Takođe na bazi strategija entiteta i BD definisani su okvirna vizija razvoja sektora, ciljevi, mjere i podmjere na nivou BiH, uz nastojanje da se domaće politike u što je moguće većoj mjeri približe EU politikama.

Donošenje Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument značajno je i za pitanja EU integracija. Zemlje koje imaju status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, da bi ostvarile pravo na podršku iz IPA programa, neophodno je da ispune niz uslova, među kojima je i izrada IPARD programa. Osnova za pripremu IPARD programa su ciljevi i prioriteta politika ruralnog razvoja koji su definisani strateškim planom zemlje kandidata za članstvo u EU i njihova usklađenost sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom i pravnom stečevinom EU, „*Green Deal/Zelenim dogovorom*” EU čiji je sastavni dio EU Strategija „Od njive do trpeze”, te EU Strategijom za očuvanje biodiverziteta do 2030.

Važno je naglasiti da uspješna priprema i implementacija strateških dokumenata direktno zavisi od usaglašenosti postavljenih razvojnih prioriteta i odabranih mjera ruralnog razvoja, s potrebama i realnim mogućnostima stanovnika seoskih područja.

1.2. Mehanizam i metodologija izrade Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument

U cilju izrade Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument MVTEO BiH je u skladu sa svojim nadležnostima i u saradnji s FMPVŠ, MPŠV RS i OPŠV BD BiH formirao Interresornu komisiju za izradu Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument. Interresorna komisija je tijelo posredstvom kojeg se obezbjeđuje saradnja i koordinirano djelovanje svih institucija koje imaju nadležnosti u oblasti ruralnog razvoja, kao i razmjena informacija i dobrih praksi između partnera ruralnog razvoja za potrebe izrade Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument. Stručno-tehničku pomoć u izradi Nacrta strateškog plana 2023–2027. pružio je projekat „Podrška Evropske unije za konkurentnost poljoprivrede i ruralnog razvoja u BiH (EU4Agri)”.

Aktivnosti Interresorne komisije započele su izradom temeljnih dokumenata neophodnih za pripremu i usvajanje Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument, a potom se u rad uključio i tim stručnjaka angažovanih kroz EU4Agri projekat. Izvršeni su prikupljanje i analiza raspoloživih pravnih akata, planskih dokumenata i statističkih podataka iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, i drugih srodnih oblasti, na osnovu kojih je izvršena SWOT analiza sektora. Potom su definisani vizija razvoja i projektovani ciljevi, mjere i podmjere za realizaciju razvojnog koncepta, potrebna finansijska sredstva i indikatori za praćenje implementacije Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument.

Nakon što je izrađen i u okviru Interresorne komisije usaglašen Nacrt strateškog plana 2023–2027, pokrenut je proces javnih konsultacija u skladu s odredbama Pravilnika za konsultacije u izradi pravnih propisa („Službeni glasnik BiH”, broj 5/2017). U periodu 20. 7. – 4. 8. 2023. godine dokument je bio dostupan na web-platfomi eKonsultacije (<https://ekonsultacije.gov.ba/>) i svi zainteresovani partneri ruralnog razvoja iz privrednog i nevladinog sektora, kao i široka javnost, mogli su da izvrše uvid i daju svoje prijedloge za izmjene i dopune teksta. Interresorna komisija je razmotrila sve komentare dostavljene tokom procesa konsultacija, u skladu s kojim su izvršene izmjene i dopune dokumenta, a potom je Nacrt strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument upućen u proceduru usvajanja.

Nacrt strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument je koncept razvoja sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja u BiH koji ima za cilj postepeno usklađivanje poljoprivrede i ruralnog razvoja sa ZPP EU i privlačenje investicija u sektor.

Za uspješnu implementaciju Strateškog plana neophodan je visok stepen saradnje između institucija na svim administrativnim nivoima, kako bi se uskladile aktivnosti i osigurao efikasan razvoj sektora.

2. PREGLED STANJA U SEKTORU

2.1. Prirodni resursi kao osnova poljoprivredne proizvodnje

Stanje prirodnih resursa za poljoprivrednu proizvodnju u BiH prikazano je kroz analize stanja klime, poljoprivrednog zemljišta, vode, biodiverziteta i stanovništva.

2.1.1. Klima i klimatske promjene

Promjene klime u BiH najočitije se manifestuju kroz porast prosječnih temperatura. U zavisnosti od dijela teritorije i odabranog scenarija do kraja XXI vijeka moguća su povećanja srednje godišnje temperature od 2,4 do 4 °C u odnosu na period 1961–1990.¹ Povećanje količine padavina izraženo je više u sezonama nego na godišnjem nivou, a u periodu do kraja vijeka očekuje se smanjenje srednje godišnje akumulacije padavina i za 30%.² Iako se količina godišnjih padavina u BiH tokom zadnjih decenija nije značajnije mijenjala, zabrinjava smanjenje broja dana s umjerenim kišnim padavinama i povećanje broja dana tokom kojih se bilježe intenzivne i vrlo intenzivne padavine. To, u kombinaciji s rastom temperature, za rezultat ima smanjenje vlažnosti zemljišta, ali i istovremeno povećanje vjerovatnosti poplava. Sve relevantne prognoze govore da se u narednom periodu može očekivati povećanje trajanja suhih razdoblja, povećanje učestalosti bujičnih poplava i s tim u vezi sve intenzivnije erozije tla. Očekuje se da će klimatske promjene dovesti do povećanja učestalosti grada, oluja i maksimalnih brzina vjetra, što će predstavljati ozbiljne prijetnje svim oblicima ljudske djelatnosti. Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2020–2030. godina kao odgovore za smanjenje visoke ranjivosti u sektoru poljoprivrede preporučuje: povećanje retencione sposobnosti tla za vodu, primjenu mjera konzervacijske obrade tla, uzgoj adekvatnih vrsta i sorti otpornih na promjene klime, uvođenje sistema navodnjavanja, gradnju vodnih akumulacija za potrebe navodnjavanja, primjenu antierozivnih mjera i uvođenje poljošumarstva, zaštite bioraznolikosti i uređenja pejzaža.

FBiH: U FBiH se razlikuju tri osnovne klimatske oblasti: oblast umjereno kontinentalne klime na sjeveru (umjereni klimatski pojas), koja dolinama većih rijeka prodire duboko prema središnjem dijelu; oblast planinske i predplaninske klime u središnjem planinskom dijelu (planinsko-kotlinski pojas), te oblast mediteranske klime na jugu (maritimni pojas). Srednje godišnje temperature zraka u periodu 2016–2020. godine bile su znatno iznad standardne normalne vrijednosti (utvrđene za period 1961–1990. godina) na čitavom prostoru FBiH, što te godine svrstava u kategorije vrlo toplo i ekstremno toplo.

RS: Klimu RS karakterišu tri osnovna tipa klime: umjereno-kontinentalna, planinska i planinsko-kotlinska te mediteranska. Osnovna obilježja klimatskih prilika u RS mogu se okarakterisati kao znatno nepovoljnija od prosječnih. U sedmogodišnjem periodu (2011–2017) samo jedna godina je bila prosječna po klimatskim uslovima, dok su u dvije godine bile poplave, u tri godine suša, u dvije godine mraz i u dvije godine olujno nevrijeme. Na godišnjem nivou mnogo veće oscilacije bile su u padavinama nego u prosječnoj temperaturi.

BD BiH: Ravničarsko-brežuljkasti reljef najvećeg dijela Brčko distrikta BiH je u velikoj mjeri uticao na postojanje umjereno-kontinentalne klime na najvećem dijelu posmatranog prostora. Ljeta su u ovom području vrlo topla, a zime hladne s relativno malo padavina. Dnevna kolebanja temperature posebno su izražena u proljetnim i jesenjim mjesecima.

¹ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

² Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

Područje BD BiH spada u aridnije krajeve BiH s visinom padavina od 700 do 1.100 mm i karakteriše se uglavnom stabilnom i ravnomjernom količinom padavina, iako je njihov raspored tokom godine neravnomjeran.

2.1.2. Zemljište

Prema podacima Svjetske banke (referentna godina 2016)³, u svijetu je prosjek obradivog zemljišta po stanovniku bio 0,19 ha, a u EU 0,21 ha. BiH je na ovoj listi na 39. mjestu s 0,30 ha obradivog zemljišta po stanovniku. Prema FAOSTAT-u, BiH je 2020. godine imala 2.242.000 ha poljoprivrednog zemljišta. Obradivog zemljišta je polovina (1.122.000 ha), a druga polovina su prirodne livade i pašnjaci (1.122.000 ha). Od obradivog zemljišta 10% su voćnjaci i vinogradi (107.000 ha), obrađeno je 56% (629.000 ha), a nije obrađeno 34% zemljišta (386.000 ha).⁴ Obradivo zemljište je lošijih bonitetnih klasa. U bonitetnim klasama I–IV je 25% zemljišta u FBiH i 26% u RS. U RS je preostalih 74% zemljišta u klasama V–VIII, a u FBiH 52% je u klasama V–VI, a preostalih 23% u klasama VII i VIII.

FBiH: Statistički su bilježene ukupne površine obradivog zemljišta između 714.000 ha (2017) i 731.000 ha (2019), te ukupne površine poljoprivrednog zemljišta između 1.149.000 ha (2014) i 1.183.000 ha (2019). U ovom periodu je, uz blage fluktuacije ostalih kategorija, jedino primjetan rast površina (za oko 5%) zabilježen za kategoriju pašnjaka. Međutim, u periodu 2014–2020. godine zabilježeno je blago povećanje prosječnih površina i ukupno obradivog i ukupnog poljoprivrednog zemljišta (721.286 ha obradivog i 1.168.571 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta) u poređenju s periodom 2003–2011. godina (709.444 ha obradivog i 1.143.778 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta). U FBiH u periodu od 2014. do 2020. godine u prosjeku je evidentirano 406.000 ha oranica i bašti, od kojih je 195.086 ha (48,05%) bilo zasijano ratarskim, povrtnim i krmnim biljem, dok je 185.500 ha (45,68%) neobrađenih površina.

RS: Površine poljoprivrednog i obradivog zemljišta u RS se razlikuju, zavisno od izvora podataka. Prema izmjenama i dopunama Prostornog plana Republike Srpske do 2025. godine⁵, RS ima 981.815 ha poljoprivrednog zemljišta (40,57% njene teritorije). Struktura poljoprivrednog zemljišta prema kategorijama korištenja je bila sljedeća: 582.270 ha oranica i bašti, 52.191 ha voćnjaka, 314 ha vinograda, 183.815 ha livada, 162.662 ha pašnjaka i 562 ha bara i trstika. Do 2018. godine statistički podaci o površini i strukturi poljoprivrednog zemljišta u RS se nisu značajnije mijenjali, a nakon toga, zbog promjene statističke metodologije, RZS RS izvještava da RS ima 348 hiljada ha *korištenog* poljoprivrednog zemljišta, a za ostalo zemljište se ne daju podaci (vidjeti Prilog 3). Sjeverni, ravničarski dio RS, gdje se nalazi najviše obradivog zemljišta, uglavnom je na nadmorskoj visini do 500 metara. U strukturi poljoprivrednog zemljišta dominiraju parcele manje od 2 ha.

BD BiH: Oko 81% poljoprivrednog zemljišta je u privatnom vlasništvu, 13,5% u vlasništvu Distrikta i preostalo u vlasništvu ostalih lica. Ukupne poljoprivredne površine u BD BiH kreću se između 29.844 ha (2015) i 33.951 ha (2020). U strukturi ukupnih poljoprivrednih površina u BD BiH dominiraju intenzivne oranične površine koje sa 29.035 ha čine gotovo 86% njegovih površina. Voćnjaci sa 3.343 ha čine drugu grupu obradivih površina po važnosti, dok su prirodne livade i pašnjaci na području BD BiH skromne zastupljenosti i čine 4% ukupnih poljoprivrednih površina (2% livade, 2% pašnjaci).

³ The World Bank Development Indicators, dostupno na https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.ARBL.HA.PC?most_recent_value_desc=true.

⁴ FAOSTAT

⁵ Izmjene i dopune Prostornog plana Republike Srpske do 2025. godine, 2013, Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS i Urbanistički zavod Republike Srpske, str. 83.

Najvažnije i najintenzivnije oranične površine se ne iskorištavaju, a neobrađeno zemljište i ugari u pojedinim godinama (2014) čine gotovo polovinu ukupnih oraničnih površina. Posljednjih godina (2017–2020) nešto je povećana iskorištenost oranica i u 2020. godini je dostigla nivo obrađenosti od 61,72%.

2.1.3. Vode

Godišnje padavine u BiH su oko 1.250 l/m². S teritorije BiH otiče 1.155 m³/s, odnosno 57% od ukupne pale količine vode.⁶ Vode s ukupno 6 od 8 većih slivnih područja u Bosni i Hercegovini imaju prekogranični karakter (slivovi Une, Drine, neposredni sliv Save, slivovi Neretve, Trebišnjice i Cetine). Području BiH čitavom površinom pripadaju slivovi rijeka Vrbas i Bosna, što čini 33% njene ukupne teritorije.⁷

FBiH: Prirodni hidrografski sistem u Federaciji BiH obuhvata slatkovodnu i slanovodnu vodenu masu, javlja se u formi površinskog i podzemnog tipa oticanja i karakterizuje se razvijenim. Oko 67% ukupne površine FBiH hidrografski pripada slivu Crnog mora, dok 33% teritorije pripada slivu Jadranskog mora. Osam rijeka koje se dijelom ili cijelim tokom nalaze na teritoriji FBiH ima dužinu veću od 1.000 km. Znatan udio vode u slatkovodnom vodnom bilansu FBiH čine prirodna i vještačka jezera. Marinska akvatorija površine 12,2 km² smještena u području zaliva Neum – Klek jedina je slanovodna vodena masa koja pripada FBiH. Procijenjenih oko 20.000 ha navodnjavanih površina u BiH 1992. godine smatrano je izrazito nezadovoljavajućim podatkom, a niz razloga (ratne štete, minirana područja, neodržavanje) doveo je do njihovog značajnog smanjenja. Prema nepotpunim podacima, u FBiH se pod sistemima navodnjavanja trenutno nalazi tek oko 3.000 ha. Plan iz prethodne strategije razvoja poljoprivrede FBiH da se u petogodišnjem periodu izgrade sistemi za navodnjavanje na površinama od 5.000 ha i rehabilitiraju sistemi odvodnje na površinama od oko 20.000 ha nije realizovan.

RS: Ukupna dužina riječnih tokova koji protiču kroz RS je 1.647 km, što čini 46% ukupne dužine riječnih tokova u BiH. Hidroresurse RS, pored riječnih tokova, čine prirodna i vještačka jezera. Raspodjela vode u RS je takva da je nema dovoljno tamo gdje je najpotrebnija, a protoci su najoskudniji u periodima godine kada su potrebe najveće (vegetacioni, topli dio godine). Domicilnim vodama su najsiromašniji dolinski dijelovi s najkvalitetnijim zemljišnim potencijalima (Posavina, Semberija). Najveće padavine i oticanje su po rubnim planinskim dijelovima RS, najrjeđe naseljenim i s najmanjim zahtjevima za vodom. Prema raspoloživim podacima, prosječni godišnji manjak vode u RS se kreće 100–200 mm u sjevernim dijelovima, 50–100 mm u centralnim i 300–400 mm u zoni Jadranskog sliva. Prema podacima iz 2015. godine, 7.262 ha je imalo uslove za navodnjavanje (sistemi u funkciji i van funkcije).⁸ Da bi smanjio zavisnost poljoprivredne proizvodnje od suše, MPŠV RS je zadnjih godina intenzivirao aktivnosti na izgradnji i rekonstrukciji sistema za navodnjavanje na površini od oko 25 hiljada ha, čime se procenat obradivog zemljišta čije navodnjavanje je ekonomski opravdano povećao na 16%.

BD BiH: Cijeli prostor Brčko distrikta BiH pripada Crnomorskom slivu, odnosno hidrosistemu rijeke Save. Okosnicu hidrografske mreže čini rijeka Sava koja je plovna više od 260 dana u godini. Rijeka Sava se posmatra kao glavni recipijent ovog prostora, svakako i šire. Sava protiče kroz BD BiH u dužini od oko 35 km gdje svom dužinom čini granicu između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske.

⁶ Strategija prilagođavanja klimatskim promjenama i niskoemisionog razvoja BiH za period 2020–2030, 2020.

⁷ Federalni hidrometeorološki zavod, <https://www.fhmzbih.gov.ba/latinica/HIDRO/Hkarakteristike.php>

⁸ Strategija integralnog upravljanja vodama Republike Srpske 2015–2025, Vlada RS, 2015, str. 71.

Na vodnom području rijeke Save u BD BiH identifikovana su 24 vodotoka slivne površine od 10 km², relativno ravnomjerno raspoređena po slivovima. Pritoke rijeke Save na području Distrikta su rijeke: Tinja, Brka, Lukavac, Rašljanska rijeka, Zovičica, Lomnica i Stepačka rijeka. Najznačajnije od svih navedenih pritoka su rijeke Tinja i Brka.

2.1.4. Šume

S obzirom na geografski položaj BiH i uticaj različitih tipova klime, u sastavu šuma se pojavljuje niz šumskih zajednica s preko 100 drvenastih vrsta. Osnovne vrste drveća su jela, smrča, bijeli i crni bor, bukva i hrastovi, te manji procenat plemenitih lišćara i voćkarica. Šume i šumska zemljišta u BiH rasprostiru se na površini od oko 2.709.800 ha, što čini 53% njene površine. U državnom vlasništvu je oko 2.186.300 ha ili 81%, a u privatnom vlasništvu 523.500 ha ili 19%. Evidentan je trend povećanja šuma i šumskih zemljišta u BiH tokom zadnjih pedesetak godina, koji sada zauzimaju oko 63% njene teritorije. Uzrok povećanja ovih površina je u manjoj mjeri pošumljavanje, a u većoj mjeri zarastanje poljoprivrednog zemljišta. BiH je dobrim dijelom bogata „siromašnim” izdanačkim šumama kojih je 917.800 ha (33,9%), a vrijednih visokih šuma je 1.291.900 ha (47,6%). Neobraslo šumsko zemljište zauzima oko 500.100 ha (18,5%), od čega je sposobno za pošumljavanje oko 392.300 ha, a nepodesno za pošumljavanje oko 163.147 ha.⁹

FBiH: Šume i šumska zemljišta u FBiH su 2020. godine zauzimali površinu od 1.510.937 ha. Od toga je u državnom vlasništvu 82%, a u privatnom vlasništvu i vlasništvu drugih pravnih lica 18% tih površina. U poređenju sa stanjem zabilježenim 2010. godine, površina šuma u FBiH povećana je za oko 3%. Iako je šumarstvo FBiH prvenstveno u drvno-proizvodnoj i lovno-proizvodnoj funkciji, šume su oduvijek, kroz prikupljanje nedrvnih šumskih proizvoda, predstavljale izvor dodatnih prihoda ruralnog stanovništva. U periodu 2014–2020. malo je rađeno na stručnim preporukama vezanim za poboljšanje stanja i ostvarivanje boljih ekonomskih efekata od prikupljanja nedrvnih šumskih proizvoda iznesenim u prethodnoj strategiji razvoja poljoprivrede.

RS: Ukupna površina šumskog fonda (površina šuma i šumskog zemljišta) u RS je 1,34 miliona ha ili 54,1% od ukupne površine RS. Površina obraslog šumskog zemljišta je 1,1 milion ha ili 44,4% od ukupne površine RS. Površina visokih šuma s prirodnom obnovom u RS je 591.888 ha, a izdanačkih šuma 414.404 ha. Na šume u vlasništvu RS otpada 78%, a na privatne 22% šuma. Stvarna šumovitost je vjerovatno veća jer su premjerom šuma u privatnoj svojini obuhvaćene samo površine koje se katastarski vode kao šuma. Pored toga, značajne površine zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u ruralnim područjima obrasle su šumskom vegetacijom, ali se i dalje vode kao poljoprivredno zemljište.¹⁰ Šume u RS imaju potencijal za iskorištavanje raznih samoniklih biljaka (gljiva, ljekovitog bilja, borovnica, šumskih jagoda, cvijeća i dr.), treseta, kamena, pijeska, šljunka, kao i za upražnjavanje lova. Sakupljanjem nedrvnih šumskih proizvoda bavi se dio ruralnog stanovništva i za njih je to značajan izvor dodatnih prihoda, naročito za one iz najsiromašnijih kategorija. Zapošljavanje stanovništva iz ruralnih područja u šumarstvu značajno je za opstanak i održivost ruralnih područja i zaustavljanje negativnih demografskih trendova.

BD BiH: Šume su siromašan prirodni resurs područja Brčko distrikta BiH. Zauzimaju ukupno oko 25% površine Distrikta, od čega šume i šumska zemljišta u vlasništvu Distrikta sudjeluju s oko 3%.

⁹ <https://usitfbih.ba/sumarstvo/>

¹⁰ Strateška platforma za izradu Strategije razvoja šumarstva Republike Srpske 2022–2032 (neobjavljen tekst).

Važniji dio šumskoprivredne osnove u BD BiH je u privatnom sektoru. Ovaj sektor u vlasništvu ima 8.526 hektara šuma, u čemu dominiraju izdanačke šume sa 62,5%. Drvna zaliha u visokim šumama s prirodnom obnovom iznosi 438.765 m³ na cijeloj površini ili 206,4 m³/ha. Prosječna drvna zaliha u izdanačkim šumama je 109,4 m³/ha, a najvećim dijelom su hrastove, bukove i izdanačke šume ostalih lišćara.

2.1.5. Biodiverzitet

U BiH je identificirano više od 5.000 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, više od 100 vrsta riba i više od 320 vrsta ptica i drugih elemenata biološke raznolikosti, pri čemu je čak 30% ukupne endemske flore na Balkanu sadržano u flori BiH.¹¹ Bogatstvo pejzažne raznolikosti ilustruju broj i vrste pejzaža identificiranih u skladu s međunarodnim standardima gdje se navode sljedeći pejzaži: mediteranski, supra-mediteranski, mediteran-planinski, planinski, brdoviti, peripanonski i panonski.¹² U skladu s evropskom direktivom za uspostavu Evropske ekološke mreže, u BiH je u toku proces uspostave NATURA 2000, pri čemu su identificirana, popisana i kartirana sva najznačajnija prirodna staništa, te biljne i životinjske vrste koje je potrebno zaštititi kako bi se očuvala bogata biološka i georaznolikost.

FBiH: Bogata biološka i pejzažna raznolikost prostora FBiH zahtijevala je uspostavljanje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj IUCN kategorizaciji, u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su 2 stroga rezervata prirode, 4 nacionalna parka, 16 spomenika prirode, 5 parkova prirode – zaštićenih pejzaža i 2 područja za upravljanje resursima – park šume na ukupnoj površini od 127.557 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja u BiH 76,9% je na teritoriji FBiH. Na području FBiH uspostavljena su i dva ramsarska područja¹³ (Hutovo blato i Livanjsko polje). U FBiH postoji veliki broj visokovrijednih prirodnih područja koja su planskim dokumentima federalnog, kantonalnog i opštinskog/općinskog nivoa predviđena za buduću zaštitu. Planirano je da se zaštititi oko 17% ukupne površine FBiH.

RS: U odnosu na ukupnu teritoriju RS ima indeks biodiverziteta od 0,0015.¹⁴ Izdvojeno je 28 zaštićenih područja, što je 2,15% ukupne teritorije. To su: 2 stroga rezervata prirode, 3 nacionalna parka, 14 spomenika prirode, 2 zaštićena staništa, 4 parka prirode, 2 park šume i 1 spomenik parkovske arhitekture. Prašuma Perućica se nalazi na tendativnoj listi UNESCO-a. Uredbom o Crvenoj listi zaštićenih vrsta flore i faune¹⁵ u RS je zaštićeno 818 vrsta vaskularne flore, 304 vrste ptica, 48 vrsta riba, 57 vrsta sisara, 20 vodozemaca i 25 vrsta gmizavaca. Uredbom o strogo zaštićenim i zaštićenim divljim vrstama¹⁶ zaštićeno je 296 vrsta flore, 6 vrsta gljiva, 13 vrsta insekata, 24 vrste sisara, 30 vrsta ptica, 10 vrsta gmizavaca, 4 vrste vodozemaca i 20 vrsta riba. Kao izvorne (autohtone) i zaštićene rase priznate su sljedeće vrste goveda: gatačko goveče i buša; ovaca: vlašićka pramenka, podveleška ili hercegovačka pramenka i kupreška pramenka; koza: domaća balkanska rogata koza; konja: bosanski brdski konj; svinja: mangulica i živine: domaća kokoška pogrmuša ili živičarka.¹⁷

BD BiH: Velike površine BD BiH su konvertirane u ekosisteme i zajednice s nižim oblicima ekološke integracije i složenosti jer je u značajnoj mjeri došlo do promjena u strukturi i dinamici prirodnih ekosistema i pejzaža. Tako da danas, od ukupnog broja ekoloških zajednica, primarnim (različite šumske zajednice) pripada oko 50%, 20% su sekundarni oblici kao što su livade, dok tercijarnim ekosistemima pripada oko 30% utvrđenih zajednica. Na temelju postojećeg općeg ekološkog stanja zajednica, njih oko 70% su sa znatno izmijenjenom strukturom, a samo 10% ih je u približno izvornom obliku. Tome treba dodati i oko 20% zajednica i ekosistema s veoma ograničenim nosivim kapacitetom, inače veoma osjetljivim na bilo kakve antropogene uticaje i pritiske.

¹¹ Četvrti nacionalni izvještaj BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

¹² Četvrti nacionalni izvještaj BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

¹³ Ramsarska konvencija o vlažnim područjima donesena u iranskom gradu Ramsar 1971. godine

¹⁴ Procjena ugroženosti od elementarne nepogode i druge nesreće, Republička uprava civilne zaštite, Istočno Sarajevo, 2013.

¹⁵ Uredba o Crvenoj listi zaštićenih vrsta flore i faune u Republici Srpskoj, „Službeni glasnik RS”, 124/12.

¹⁶ Uredba o strogo zaštićenim i zaštićenim divljim vrstama, „Službeni glasnik RS”, 65/20.

¹⁷ Program očuvanja genetičkih resursa u oblasti stočarstva, „Službeni glasnik RS”, 87/20.

2.1.6. Stanovništvo

BiH je prvi i do sada jedini popis stanovništva od njene samostalnosti imala 2013. godine. Tim popisom je utvrđeno da je BiH u momentu popisa imala 3.531.159 stanovnika. Žena je bilo nešto više (1.798.889) nego muškaraca (1.732.270). Prosječna starost žena je bila 40,7 godina, a muškaraca 38,2 godine. Prosječna gustina naseljenosti je bila 69 stanovnika na km². Navedeni broj stanovnika živio je u 1.155.736 domaćinstava. Prosječan broj članova domaćinstva je bio 3,06. Procjena je da je BiH 2020. godine imala 3.475.000 stanovnika. U svim godinama nakon popisa stanovništva prirodni priraštaj stanovništva u BiH je negativan.¹⁸

FBiH: Prema zvaničnim podacima iz popisa 2013. godine, na području FBiH je živjelo 2,219 miliona stanovnika, od čega 49,03% su muškarci, a 50,97% žene. Ukupan broj stanovnika se smanjio sa 2,216 miliona (2014) na 2,185 miliona (2020), što je smanjenje za 1,4%. U istom periodu (2014–2020) primjetan je stalni pad prirodnog priraštaja (negativan u cijelom periodu) koji je posebno izražen u 2020. godini (-4,03%). Indeks vitalnosti je sve analizirano vrijeme manji od 1,00 (veći broj umrlih u odnosu na rođene) i u 2020. godini je dostigao vrijednost 0,66. Upotpunjavanje loše demografske slike čine i podaci o neto migraciji, koja je formalno (zvanična statistika) u 2019. godini iznosila -2.717 osoba¹⁹. Neoficijelni podaci su daleko veći i govore o napuštanju zemlje uglavnom mladog i radno-sposobnog stanovništva. Ukupan broj domaćinstava u FBiH, prema popisu iz 2013. godine, bio je 715.665, od čega 47,64% u urbanim dijelovima FBiH, a 52,36% u ruralnim.

RS: Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, RS je imala 1.170.342 stanovnika koja su živjela u 408.825 domaćinstava (u prosjeku 2,85).²⁰ Od popisa stanovništva 2013. godine do 2020. godine broj stanovnika je smanjen za 34.068. Gotovo polovina domaćinstava imala je 1 ili 2 člana (48,5%). Stopa prirodnog priraštaja u RS je negativna u čitavom analiziranom periodu. Vitalni indeks je u svim godinama manji od 1 jer je broj umrlih veći od broja rođenih za oko 5.000 svake godine. Pored opadanja broja stanovnika, evidentne su i migracije između opština/općina unutar RS.²¹ Jedan od problema je veliki procenat neoženjenih i neudatih. Prema rezultatima popisa iz 2013. godine neoženjeno je bilo 33% muškaraca, a neudato 21% žena.²² Ova pojava se ekstremnije manifestuje u ruralnim područjima.²³ Anketa o radnoj snazi pokazuje da je manje žena među zaposlenima i samozaposlenima u odnosu na muškarce, ali ih je više kao neplaćenih pomažućih članova domaćinstava (14,1% žena u odnosu na 3% muškaraca).²⁴

BD BiH: Analizirajući kretanje ukupnog broja stanovnika u Distriktu u periodu 2014–2020. godina primjetan je izražen negativan trend i depopulacija ovog područja. Tako se ukupan broj stanovnika sa 83.309 (2014) smanjio na 82.684 (2020) ili za 0,75%. U ovom dijelu BiH prisutan je stalni pad prirodnog priraštaja koji je posebno izražen od 2013. godine, kada poprima negativne vrijednosti i kada je veći broj umrlih u odnosu na živorođene. Najveći negativni prirodni priraštaj na području BD BiH zabilježen je u 2020. godini kada je iznosio -5,03‰.

¹⁸ Demografski bilten 2021, Agencija za statistiku BiH, 2021.

¹⁹ Statistički bilteni Demografije Federalnog zavoda za statistiku

²⁰ Bilten Demografska statistika, Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka, 2019, str. 13.

²¹ Bilteni Demografska statistika, Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka, 2019. i 2021.

²² Marinković D., Majić A., Stanovništvo Republike Srpske – demografski faktori i pokazatelji, Univerzitet u Banjoj Luci, Prirodno-matematički fakultet, Banja Luka, 2018, str. 238.

²³ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srpskoj 2013. godina, Gradovi, opštine i naseljena mjesta, Republički zavod za statistiku Republike Spske, Banja Luka, 2017, str. 200.

²⁴ Žene i muškarci u Republici Srpskoj 2021, bilten, Republički zavod za statistiku Republike Srpske

Prema zvaničnim podacima iz popisa 2013. godine, na području BD BiH ukupno je živjelo 83.516 stanovnika, od čega 45,50% u ruralnom području Distrikta, a 54,50% u urbanom području. Domaćinstvo u ruralnim dijelovima BD BiH je brojnije u odnosu na ono koje živi u urbanim dijelovima, i u prosjeku broji 3,39 članova.

2.1.7. Usklađenost poljoprivrednih politika sa Zelenom agendom za Zapadni Balkan

U važećim strategijama razvoja poljoprivrede i ruralnih područja u RS, FBiH i BD BiH može se naći dosta elemenata koji su u skladu sa „Green deal” orijentacijom novog EU ZPP za period 2021–2027. godina. Bez obzira na prisustvo ciljeva koji su u skladu sa strategijom „ozelenjavanja” poljoprivrede, izostaju konkretne akcije. Zakonodavstvo u BiH, kako ono koje se uopšteno tiče zaštite prirode, tako i ono koje je relevantno za poljoprivredni sektor, ima dosta elemenata koji obezbjeđuju zaštitu životne sredine i održivo korištenje prirodnih resursa, ali je primjena tih propisa spora i nekonzistentna. Zaostatak je evidentan i u strukturi mjera finansijske podrške poljoprivredi, jer izostaju mjere unakrsne usklađenosti koje poljoprivrednicima nalažu da u procesu proizvodnje primjenjuju mjere javnog zdravstva, zdravlja i dobrobiti životinja, zdravlja bilja, te zaštite prirode i biodiverziteta kao i upravljanja zemljištem²⁵. Prihvatanje Zelene agende za Zapadni Balkan od strane BiH obavezuje njene institucije da doprinesu daljnjem „ozelenjavanju” poljoprivrede u BiH. Međutim, fokus je više na boljoj adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene, a manje na ublažavanju uticaja poljoprivrede na nastanak klimatskih promjena. Prije nego se počnu preduzimati konkretne akcije predviđene Sofijskom deklaracijom, trebat će promijeniti svijest, ne samo poljoprivrednih proizvođača, nego i svih drugih interesnih grupa u vezi s nastankom klimatskih promjena.

U Akcionom planu za provedbu Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan za period 2021–2030. godine četvrto poglavlje posvećeno je održivoj poljoprivredi. U tom poglavlju definisano je sedam aktivnosti čijom realizacijom se daje doprinos realizaciji Agende: (1) Usklađivanje sektora proizvodnje hrane i primarne proizvodnje sa standardima EU o sigurnosti hrane, zdravlju biljaka i dobrobiti životinja, te okolišu i rješavanju pitanja upravljanja otpadnim vodama, đubrivom i otpadom; (2) Jačanje službenih sanitarnih kontrola duž čitavog lanca ishrane, kao i unapređenje sistema utvrđivanja porijekla i označavanja prehrambenih proizvoda; (3) Promovisanje ekološki prihvatljivog i organskog uzgoja i smanjenje upotrebe sintetičkih hemijskih proizvoda u proizvodnji hrane; (4) Saradnja s naučnim, obrazovnim, poslovnim i poljoprivrednim institucijama kako bi se olakšao transfer inovativnih i ekoloških tehnologija i poljoprivrednih metoda; (5) Osmišljavanje aktivnosti kojima bi se smanjila količina otpada u ruralnim i obalskim područjima; (6) Povećanje napora usmjerenih na održivi razvoj ruralnih oblasti uz primjenu programa LEADER, i (7) Podrška investicijama u proizvodnju i tehnologije obnovljive energije, kao i u smanjenje emisija stakleničkih plinova i mjere adaptacije na klimatske promjene u poljoprivredi. Pored četvrtog poglavlja, poljoprivreda i ruralni razvoj imaju vezu i s trećim poglavljem Cirkularna ekonomija i petim poglavljem Zaštita prirode i biodiverziteta.

Usklađivanje BiH sa zakonodavstvom i standardima EU o sigurnosti hrane, zdravlju biljaka i dobrobiti životinja je permanentan proces u kojem BiH ima kontinuiranu ekspertsku i tehničku podršku od EU kroz prepristupnu pomoć (IPA), Twinning i TAIEX instrumente, te druge projekte. Certificirana površina poljoprivrednog zemljišta koje se koristi u sistemu organske poljoprivredne proizvodnje je mala (2020. godine 1.690 ha).²⁶ U praksi je vjerovatno mnogo više površina koje se koriste na ekološki prihvatljiv način, ali te površine nisu certificirane.

²⁵ https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/income-support/cross-compliance_en

²⁶ FAOSTAT

Poljoprivreda u BiH doprinosi efektu „staklene bašte” sa 9,5% (najveći doprinos daje energetika, odnosno termoelektrane, s oko 78%). U odnosu na 1990. godinu doprinos poljoprivrede efektu „staklene bašte” je smanjen za 29,6%.²⁷ Upotreba organskih i mineralnih đubriva u BiH je (preračunato u aktivne materije) 121,8 kg/ha i ima trend smanjenja. Potrošnja đubriva u BiH je na nivou 62,4% EU-27 prosjeka. Podaci o upotrebi pesticida u poljoprivredi u BiH pokazuju da ona raste (sa 2,05 kg/ha 2014. godine na 2,43 kg/ha 2020. godine) i na nivou je 76% potrošnje u EU-27.²⁸

Saradnja između naučnih i obrazovnih institucija i poslovnog sektora kada je u pitanju transfer inovativnih i ekoloških tehnologija i poljoprivrednih metoda je slaba. SWG RRD radi na izradi akcionog plana za unapređenje AKIS-a u zemljama Zapadnog Balkana, uključujući i BiH, koji bi trebao da ponudi određena rješenja kojima bi se trenutno stanje moglo poboljšati.

Otpadu u ruralnim područjima posvećuje se sve veća pažnja. Sve više seoskih naselja obuhvaćeno je redovnim odvozom smeća. FAO je uradio studiju o stanju otpada i gubitaka hrane u BiH. Kao rezultat te studije urađen je i akcioni plan za smanjenje gubitaka i otpada hrane koji zvanično nije usvojen niti na jednom administrativnom nivou u BiH, pa se ne može govoriti ni o stepenu njegovog provođenja.

Održivom razvoju ruralnih područja u BiH već je posvećena odgovarajuća pažnja u postojećim strateškim dokumentima i aktivnostima ministarstava poljoprivrede i drugih ministarstava, kao i kantonalne i lokalne administracije. LEADER pristup nije značajnije inkorporiran u te aktivnosti.

Podrška investicijama u proizvodnju obnovljive energije iz biljnog i animalnog otpada u poljoprivredi je nedovoljna i više deklarativna. U postojećim entitetskim strategijama razvoja poljoprivrede su navedeni ciljevi povećanja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi, ali su izostale konkretne mjere novčane i druge podrške. U RS i u FBiH do sada je izgrađeno po jedno postrojenje koje proizvodi energiju iz biogasa. Takođe, rijetki su primjeri postavljanja solarnih panela na kuće i privredne objekte u ruralnim područjima (u RS je sredinom 2022. godine objavljen javni poziv za sufinansiranje 50.000 kućnih solarnih kolektora).

2.2. Poljoprivredna proizvodnja²⁹

Povoljni prirodni i orografski uslovi u Bosni i Hercegovini omogućuju poljoprivrednim proizvođačima bavljenje velikim brojem biljnih i stočarskih proizvodnji.

2.2.1. Biljna proizvodnja

Zavisno od klimatskih uslova, pripadnosti nekoj od triju agrozona, te zemljišnih karakteristika, biljna proizvodnja u Bosni i Hercegovini obuhvata uzgoj gotovo svih ratarsko-povrtarskih i krmnih kultura, industrijskog bilja te veliki broj kontinentalnih i mediteranskih voćnih vrsta. Bosna i Hercegovina raspolaže sa 1,07 miliona ha (2020) najkvalitetnijih oraničnih površina, ali, nažalost, gotovo polovina (456 hiljada ha) se ne koristi³⁰.

FBiH: U strukturi sjetvenih površina u periodu od 2014. do 2020. godine dominira proizvodnja žita, koju slijede krmno bilje i povrtarski usjevi, dok je najmanje zastupljeno

²⁷ Berishaj Viktor, Western Balkans greenhouse gas emission reduction targets 2030, Climate Action Network (CAN) Europe, 2021.

²⁸ FAOSTAT

²⁹ Promjena metodologije prikupljanja podataka o biljnoj proizvodnji i stočarstvu je uslovlila i prekide u vremenskim serijama te podaci prikupljeni na dva različita metodološka načina nisu međusobno uporedivi.

³⁰ SWG baza podataka za Bosnu i Hercegovinu

industrijsko bilje. Žita zauzimaju u prosjeku 44,1% (od najmanje 76,7 hiljada u 2014. godini do najviše 90,5 hiljada u 2016. godini) zasijanih oraničnih površina. Povrće se gaji na prosječnih 41.518 ha, što je 21,3% oraničnih površina. Krmno bilje je zastupljeno na 63.967 ha, odnosno sije se na oko 33% oraničnih površina. Najveće promjene su kod industrijskog bilja, čije zasijane površine su uvećane za 4.434 ha, a učešće im je sa 0,6% poraslo na 2,7% korištenih oraničnih površina.

RS: Analiza načina i strukture upotrebe oraničnih površina u RS u periodu 2014–2020. godina otežana je iz tog razloga što je u tom periodu došlo do izmjene načina prikupljanja i obrade podataka RZS RS o poljoprivrednom zemljištu i načinu njegovog korištenja.³¹ Prema staroj metodologiji, u 2019. godini od 577 hiljada ha oranica obrađivalo se 317 hiljada ha (55%), a 260 hiljada ha (45%) ovih površina nije korišteno. Površine pod žitima su u prosjeku bile 208 hiljada ha i povećane su za 12 hiljada ha, u odnosu na raniji period, površine pod industrijskim biljem su u prosjeku 7,6 hiljada ha i povećane su za 50%, dok su površine pod povrćem stagnirale na oko 30 hiljada ha (10% ukupnih obradivih površina). Konačno, i površine pod krmnim biljem su stagnirale, zadržavajući se na nivou od 65 hiljada ha. Prema novoj metodologiji, u RS se obrađuje 205 hiljada ha oranica i bašti, a podaci o neobrađenom zemljištu se više ne publikuju.

BD BiH: Od ukupno 17.920 ha (2020) zasijanih oranica najzastupljenija je proizvodnja žita sa 13.940 ha (78%). Proizvodnja industrijskog bilja čini 14% (2.451 ha), a znatno skromnije je zastupljeno krmno bilje sa svega 5% (985 ha) i proizvodnja povrća sa 3% (544 ha).

Ukupna **ratarsko-povrtarska** proizvodnja u BiH u analiziranom periodu 2014–2020. godina dosta je varirala iz godine u godinu i zavisila je od aktualnih klimatskih prilika. Ova variranja su ujedno značila nedostatak agrotehničkih mjera i tehničko-tehnoloških rješenja kojima bi se smanjio spomenuti negativan uticaj klimatskih prilika. Prosječni prinosi po jedinici površine su niski i većina ovih proizvodnji nije konkurentna na tržištu. Uz relativno manje promjene u zasijanosti oraničnih površina, velika variranja su zabilježena kod ukupne proizvodnje kukuruza (zrno), kretajući se između 798.532 tone u 2017. godini i 1.277.448 tona u 2018. godini. Još veće razlike su bile kod proizvodnje pšenice. Najmanja ukupna proizvodnja pšenice je bila u 2014. godini (170.056 tona), a najveća u 2020. godini (357.148 tona). Proizvodnja krompira se kretala u rasponu od 300,4 hiljade tona (2014) do 441,3 hiljade tona (2020).

FBiH: Pšenica, kao najvažnije hljebno žito, s prosječnom godišnjom proizvodnjom od oko 74 hiljade tona (2014–2020), ni blizu ne podmiruje potrebe mlinske industrije ovog bh. entiteta. Prosječan prinos u FBiH je 3,8 t/ha, što je niže od prosjeka BiH, prosjeka susjednih zemalja i zemalja EU. Kukuruz, kao najrasprostranjenije žito, s prosječnom površinom od oko 47 hiljada ha i ukupnom proizvodnjom preko 226 hiljada tona je u direktnoj zavisnosti od dešavanja u sektoru stočarske proizvodnje. Proizvodnja krmnog bilja se odvija na oko 33% zasijanih površina. Najveće površine su pod silažnim kukuruzom, zatim TDS, djetelinom i lucerkom. Oko polovine zasijanih povrtnih površina, preko 21.000 ha, nalazi se pod krompirom. Prosječna ukupna proizvodnja krompira u periodu 2014–2020. je oko 175 hiljada tona. Grah se proizvodi u prosjeku na oko 4.000 ha, a po sjetvenim površinama slijede crni luk (prosječno oko 3,3 hiljade ha), kupus (2,8 hiljada ha), paradajz (1,9 hiljada ha) i paprika (1,6 hiljada ha). U ovom bh. entitetu procjenjuje se da ima oko 280 ha zaštićenih prostora u kojima se proizvodi povrće. Industrijsko bilje (suncokret, soja, uljana repica i duhan) nema veći značaj i prosječna površina (2014–2020) je nešto više od 3.500 ha.

³¹ Do 2018. godine podaci su prikupljeni na osnovu procjena opštinskih/općinskih organa nadležnih za poslove poljoprivrede, a od 2018. godine na bazi anketiranja reprezentativnog uzorka poljoprivrednih gazdinstava. Za 2018. i 2019. godinu mogu se naći dvojni statistički podaci (prema staroj i novoj metodologiji), a do 2018. godine i za 2020. godinu samo jedni (prema staroj ili prema novoj metodologiji).

RS: U sjetvenoj strukturi žita dominiraju kukuruz i pšenica. Prema podacima iz 2019. godine, odnos zasijanih površina je bio 45.913 ha (pšenica) naspram 137.942 ha (kukuruz). Višegodišnji prosjek obima proizvodnje žita se kreće oko 1 milion tona godišnje. U 2019. godini ukupna proizvodnja pšenice je iznosila 176.931 tonu, a kukuruza 894.548 tona. Za razliku od FBiH, industrijsko bilje ima značaj u sjetvenoj strukturi RS. Više od polovine površina zasijanih industrijskim biljem je pod sojom i te površine imaju trend povećanja. U ekspanziji je i sjetva uljane repice, a isto važi i za suncokret, dok se interes za proizvodnjom duhana smanjuje. Proizvodnju povrća uglavnom obavljaju porodična poljoprivredna gazdinstva. Oko 44% površina pod povrćem zauzima krompir (13 hiljada ha). Slijede pasulj i kupus na po pet hiljada ha. Ostale vrste povrća, paprika, paradajz, crni luk i krastavac, proizvode se na po hiljadu i petsto ha. Krmno bilje se u RS gaji na površini od oko 65 hiljada ha, a dvije trećine površina su zasijane djetelinom i lucerkom. Dodatnih 12.000 ha zasije se mješavinom trava i žita ili trava i leguminoza. Značajno učešće ima i silažni kukuruz sa 13–15% u površinama pod krmnim biljem.

BD BiH: U strukturi poźnjevenih površina žita u 2020. godini najznačajnija je proizvodnja pšenice (3.724 ha) i kukuruza (8.242 ha). Osim te proizvodnje važna je i proizvodnja industrijskog bilja koja sa 2.451 ha čini 14% ukupno zasijanih oranica. Iako na ovom području postoji fabrika koja se bavi preradom uljarica (BIMAL d.o.o.), njihovo je učešće skromno i odnosi se uglavnom na soju (984 ha). Proizvodnja povrća je skromna i u 2020. godini se odvijala na površini od 544 ha. Skromna je i proizvodnja krmnog bilja (985 ha).

Povoljna umjereno-kontinentalna klima zajedno s mediteranskom klimom omogućuje da se na području Bosne i Hercegovine odvija proizvodnja velikog broja voćnih vrsta iz grupe jabučastog, koštičavog, jezgrastog, jagodastog i mediteranskog voća. Nažalost, u BiH voćarsko-vinogradarska proizvodnja se još uvijek jedinstveno statistički ne prati podacima po jedinici površine (izuzev proizvodnje maline i jagode)³², već je to i dalje po rodnom stablu/čokotu³³.

FBiH: Na području ovog bh. entiteta uzgajaju se gotovo sve najvažnije kontinentalne voćne vrste: jabuka, kruška, šljiva, breskva, trešnja, višnja, kajsija i orah. Mjereno prosječnim brojem stabala, najveću zastupljenost ima šljiva (46%), koju slijede jabuka (28%), kruška (11%), te trešnja (5%) i breskva (4%). U periodu 2014–2020. godina primjetan je trend rasta broja stabala svih krošnjastih voćnih vrsta. U 2014. godini ukupan broj stabala je iznosio 11,5 miliona, a u 2020. godini 10% više odnosno 12,7 miliona. U istom periodu proizvodnja jagodastog voća je nastavila s trendom rasta. Pri tome, proizvodnja jagoda je dosta ujednačena i odvija se na prosječnih 800 ha površine, dok površine pod malinom variraju i poslije rekordnih 2.321 ha u 2018. godini smanjene su za preko 600 ha u 2020. godini kada dostižu nivo od 1.703 ha. Mediteranske voćne vrste u istom analiziranom periodu bilježe stalni porast broja rodniha stabala i ukupnog prinosa, posebno masline i smokve. Ukupni prinosi su povećani sa 897 tona u 2014. godini na preko 2.000 tona u 2020. godini. Ukupna površina pod vinogradima iznosi 3.782 ha (2020), od čega dominira proizvodnja vinskog grožđa zauzimajući oko 3.607 ha (95,4%), a stolno grožđe oko 250 ha (4,6%). Vinogradarstvom i vinarstvom se bavi 10.200 domaćinstava³⁴. U analiziranom periodu na površinama zasađenim vinovom lozom prosječan broj čokota je 14.575, odnosno 13.856 rodniha čokota, s kojih se ubereu 34.153 tone grožđa ili 2,47 kg po čokotu.

³² Od 2018. godine i statistika u RS je prešla na praćenje proizvodnje voća po površini zasada, a počevši od 2020. godine objavljuje podatke samo po površini.

³³ U RS od 2018. godine se prelazi na praćenje voćarske proizvodnje po jedinici zemljišne površine (ha).

³⁴ Izvor: Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije BiH za period 2021–2027, draft.

RS: Ovaj bh. entitet raspolaže sa oko 10.000 ha intenzivnih zasada voća. Pod šljivom je 4.665 ha, jabukom 2.304 ha, kruškom 1.077 ha, trešnjom 145 ha, višnjom 139 ha, malinom 713 ha i jagodom 420 ha.

Ukupna proizvodnja voća (kontinentalno i jagodasto) u RS se kreće između 90 i 220 hiljada tona, a intenzivna proizvodnja voća između 90 i 130 hiljada tona godišnje, sa spomenutim varijacijama od jedne do druge godine. Pod vinogradima se u RS nalazi 541 ha i uglavnom se odnosi na region Trebinja. Dominiraju vinske sorte grožđa, a prinosi se kreću oko 7 kg po čokotu, dok je godišnja proizvodnja grožđa zadnjih godina oko 3,8 hiljada tona.

BD BiH: Proizvodnja voća na području BD BiH ima dugu tradiciju. Voćnjaci zauzimaju površinu od 3.343 ha, što čini 9,71% ukupnih poljoprivrednih površina Distrikta. U 2020. godini sa 450 hiljada stabala šljiva je najvažnija voćarska kultura. Osim šljive, na području Distrikta treba još izdvojiti višnju sa 50 hiljada stabala, jabuku sa 36 hiljada stabala i krušku sa 26 hiljada stabala.

Za potrebe voćarsko-vinogradarske proizvodnje u Bosni i Hercegovini se proizvodi vlastiti sadni materijal. Nažalost, on nije dovoljan pa se značajan dio uvozi.

FBiH: U FBiH u periodu 2014–2020. godina primjetan je trend smanjivanja proizvodnje sadnog materijala svih vrsta voća. Dominantno mjesto u proizvodnji sadnog materijala ima jagodasto voće (85,9%), dok je znatno manje zastupljen sadni materijal kontinentalnog voća (12,6%), odnosno mediteranskog voća (1,6%). Broj rasadnika u FBiH koji se bave proizvodnjom sadnog materijala voća oscilira: 16 ih je bilo u 2014. godini, 17 u 2017. godini, a samo 10 u 2020. godini. Sličan negativan trend u periodu 2014–2020. je i kod proizvodnje sadnog materijala vinove loze. U 2020. godini samo se jedan rasadnik u FBiH bavio proizvodnjom sadnica vinove loze, a u 2014. godini su egzistirala 4 rasadnika.

RS: Rasadničarsku proizvodnju karakteriše nedovoljna vlastita proizvodnja i potreba za uvozom. U registar proizvođača sadnog materijala u RS upisano je 50 privrednih društava.³⁵ Površina pod rasadnicima, cvijećem i ukrasnim biljem iznosi 173 ha (2020).

2.2.2. Stočarska proizvodnja

Stočarska proizvodnja u Bosni i Hercegovini je značajna grana poljoprivredne proizvodnje i daje važan doprinos ukupnom BDV iz poljoprivrede, izvozu poljoprivrednih proizvoda i zaposlenosti ruralnog stanovništva. Bosna i Hercegovina sa 1,12 miliona hektara prirodnih travnjaka (FBiH sa 724 hiljade ha i RS sa 376 hiljada ha) predodređena je za uzgoj stoke i proizvodnju mlijeka i mesa. Brojni su problemi s kojima se susreće stočarska proizvodnja u bh. entitetima i BD BiH a među važnijim su usitnjenost zemljišnog posjeda i nemogućnost racionalne organizacije proizvodnje stočne hrane, loša struktura poljoprivrednih gazdinstava iskazana malim brojem grla stoke po gazdinstvu, nedostatak reprodukcijских centara i organizovanog uzgoja bilo koje vrste domaćih životinja, te problemi vezani za tržište i plasman stočnih poljoprivrednih proizvoda.

U 2020. godini u Bosni i Hercegovini ukupan broj goveda je iznosio 390 hiljada, svinja 751 hiljadu, ovaca 1,129 miliona, koza 71 hiljadu, konja 17 hiljada, peradi 15,776 miliona i košnica 439 hiljada. U poređenju sa 2014. godinom³⁶, broj goveda, konja i peradi se smanjio, broj koza se zadržao na istom nivou, dok je broj svinja, ovaca i košnica pčela zabilježio rast.

³⁵ Izvor: MPŠV RS, <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mps/%d0%b1.%d0%ba%d0%b5%d1%86%d0%bc%d0%b0%d0%bd/Documents/reg%20proizvodjaca%20sadnog%20materijala.pdf>

³⁶ Agregiranjem podataka iz Priloga br. 12 u 2014. godini ukupan broj stoke (u 000) u Bosni i Hercegovini je bio sljedeći: goveda 434, svinje 515, ovce 1.034, koze 74, konji 17, perad 21.500, košnice pčela 395.

FBiH: Govedarstvo je okosnica razvoja stočarske proizvodnje u FBiH. U analiziranom periodu 2014–2020. godina primjetan je pad ukupnog broja goveda sa 215.478 (2014) na 195.356 (2020). I broj muznih krava je u stalnom padu, ali je zabilježen pozitivan trend u prosječnoj muznosti krava koja se sa 2.557 litara (2014) povećala na 2.880 litara (2020). Broj svinja varira, ne pokazujući neki izrazit trend i kretao se u rasponu između 80 i 90 hiljada grla. Ovčarstvo bilježi negativan trend i pad ukupnog broja sa 532 hiljade grla u 2014. godini na 508 hiljada u 2020. godini. Broj muženih koza u periodu 2014–2020. godina kretao se u rasponu od 24 do 26 hiljada, s prosječnom godišnjom proizvodnjom od 197 litara mlijeka po muznoj kozi. Peradarstvo, kao jedna od rastućih grana stočarske proizvodnje od 2000. godine, u periodu 2014–2020. zadržalo je, uz manje oscilacije, nivo od 10 do 11 miliona komada peradi. Pčelarstvo pokazuje trend rasta i u 2020. godini je registrovano 254.061 košnica pčela, što je u odnosu na 2014. godine više za 34.679 košnica, odnosno za 15,81%. Pored značaja u proizvodnji meda, ova grana postaje prepoznatljiva i po drugim pčelinjim proizvodima kao što su pelud, propolis, vosak, te matična mliječ.

RS: Broj goveda je bio stabilan do 2018. godine, nakon čega je smanjen za 30 hiljada, vjerovatno ne realno, nego zbog prelaska na novu metodologiju prikupljanja podataka. Broj muznih grla se konstantno smanjuje i u 2020. godini je došao na nivo od 81 hiljadu grla. Najnovije procjene MPŠV RS su da je broj muznih grla poslije 2020. godine dodatno smanjen. Broj goveda u tovu se povećava, što je sigurno posljedica stvorenih prilika za izvoz junećeg mesa u Tursku. Tov svinja je skoncentrisan na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima koja drže 93% ukupnog broja svinja i 94% krmača i suprasnih nazimica. Broj svinja je bio relativno stabilan u periodu 2014–2018. godina, a veće povećanje broja desilo se prelaskom na novu metodologiju prikupljanja statističkih podataka od 2019. godine. Zbog pojave afričke svinjske kuge broj svinja u RS u 2023. godini drastično je smanjen zbog uginuća i obavezne autanazije oboljelih grla. Odjeljenje za stočarstvo i Resor za veterinarstvo pripremaju program obnove stočnog fonda u svinjarstvu. Ovčarstvo predstavlja važnu granu stočarske proizvodnje posebno u područjima gdje su na raspolaganju velike pašnjačke površine koje se na drugi način ne mogu iskoristiti. Ovčarstvo karakterišu dva potperioda, u prvom od 2014. do 2018. godine broj ovaca je stagnirao, dok je u periodu 2019–2020. godina prisutno povećanje ukupnog broja ovaca u RS. Način gajenja je takođe različit, od ekstenzivnog nomadskog ovčarenja do savremenih farmi s modernim načinom smještaja i ishrane. Zadnjih godina povećava se i broj koza, kojih još uvijek nema više od 30 hiljada u čitavoj RS. Peradarstvo je grana stočarstva koja se intenzivno razvija na području RS i koja je i najorganizovanija s aspekta lanca vrijednosti. Kada se govori o pčelarstvu, broj košnica pčela je stabilan i kreće se oko 160 hiljada, s tim da su procjene MPŠV RS da je taj broj trenutno oko 220 hiljada košnica. Proizvodnja meda po košnici kreće se od 6 do 12 kg, a ukupna godišnja proizvodnja između 800 i 2.000 tona.

BD BiH: Analizirajući trend kretanja broja životinja na području BD BiH u periodu 2016–2020. godina primjetan je rast, s izuzetkom goveda i peradi, kod svih vrsta domaćih životinja. Ukupan broj svinja povećao se sa 19.314 (2016) na 50.089 (2020), broj ovaca sa 15.059 (2016) na 29.683 (2020), a broja koza sa 638 (2016) na 1.251 (2020). Broj goveda u analiziranom periodu (2016–2020) imao je tendenciju blagog rasta od 2016. (8.362) do 2019. godine (9.274), da bi u 2020. godini imao značajan pad (8.772). Značajan rast zabilježen je kod pčelarstva. Povoljni prirodni uslovi i potražnja na tržištu usloveli su da se ukupan broj košnica pčela povećao za 51%, sa 11.969 u 2016. godini na 18.085 košnica u 2020. godini.

Proizvodnja i prerada mlijeka smatra se strateškom granom poljoprivrede i prehrambene industrije u Bosni i Hercegovini. Dominantna je proizvodnja kravljeg mlijeka, ali je posljednjih godina sve važnija participacija ovčijeg i kozijeg mlijeka. U pasminskom sastavu krava dominira simental, kod većih farmi značajno učešće ima holstain, a u pojedinim krajevima BiH prisutne su i autohtone pasmine poput gatačkog goveda i buše.

U 2020. godini ukupna proizvodnja kravljeg mlijeka u Bosni i Hercegovini je iznosila 609,6 miliona litara, od čega je 267 miliona litara bilo u otkupu sa 4,0% prosječnim sadržajem masti.³⁷ U istoj godini ukupna proizvodnja ovčijeg mlijeka je iznosila 15,3 miliona litara a kozijeg mlijeka 5,8 miliona litara. Mljekarska industrija se temelji na značajnom broju velikih i modernih farmi koje su u potpunosti dostigle EU standarde, kako po prosječnim prinosima po muznoj kravi tako i po općim uslovima držanja grla. Proizvodnja mlijeka je jedna od rijetkih proizvodnji u kojoj BiH ima dostignut stepen samodovoljnosti.

FBiH: U periodu od 2014. do 2020. godine bilježi se pad broja muznih grla. Istovremeno, ukupna proizvodnja kravljeg mlijeka je rasla do 2018. godine, nakon čega dolazi do blagog pada proizvodnje na 240 miliona litara. Prosječna količina mlijeka po grlu i dalje je prilično niska (oko 2.700 litara godišnje). U nemogućnosti da zadovolji propisane norme u proizvodnji kvalitetnog i higijenski ispravnog mlijeka, znatan broj malih proizvođača prestao je s isporukom mlijeka na tržište. Kada se govori o ovčijem mlijeku, broj pomuženih ovaca je značajno opadao, dok je proizvodnja neznatno rasla na aktuelnih skoro 12 miliona litara. Godišnja proizvodnja kozijeg mlijeka tokom zadnjih godina se kreće na nivou od 4,5 miliona litara.

RS: U RS se godišnje ukupno proizvede oko 260 miliona litara kravljeg mlijeka, 1,5 miliona litara ovčijeg mlijeka i oko 3 miliona litara kozijeg mlijeka. S padom broja muznih grla raste proizvodnja mlijeka po grlu, koja je prema statističkim izvorima 2020. godine bila 3.255 litara.

BD BiH: Zbog budžetske podrške proizvođačima, prisustva velikih mljekara (Mliječna industrija 99 Gradačac, Inmer d.o.o. Gradačac) i organizovanog otkupa (ZZ „Brka”) proizvodnja mlijeka je dosta razvijena. Ukupna proizvodnja kravljeg mlijeka na području Brčko distrikta BiH je dosta ujednačena i kreće se između 9 i 10 miliona litara.

Uzgoj domaćih životinja za proizvodnju mesa u Bosni i Hercegovini se najčešće vrši na manjim ili većim farmama goveda za tov, držanjem stada ovaca za klanje (najčešće do nekoliko stotina) i na farmama peradi (većinom s po nekoliko hiljada tovljenika). Uzgoj svinja se najčešće svodi na tov uvezene prasadi za domaće potrebe i plasman na domaće tržište. Proizvođači mesnih prerađevina rjeđe su i uzgajivači životinja i uglavnom ih nabavljaju na domaćem ili stranom tržištu. Godina 2019. se bilježi i kao godina u kojoj BiH počinje s izvozom mesa peradi i proizvoda od mesa peradi u EU, kada prvi kontingent pilećeg mesa kompanije Madi d.o.o. odlazi u Njemačku.³⁸ U posmatranom sedmogodišnjem periodu 2014–2020. broj zaklanih goveda, ovaca, svinja i peradi kao i neto težina zaklanih grla pokazuje velike varijacije, kako po godinama tako i po vrsti zaklanih životinja. Neto proizvodnja svih kategorija mesa životinja zaklanih u klaonicama je u 2020. godini iznosila 91.764 tone, od čega goveda učestvuju sa 14.465 tona, ovce s 926 tona, svinje sa 7.621 tonu i perad sa 68.752 tone³⁹. Posljednjih godina su cijene uvozne stoke za klanje i tov bile približno jednake ili neznatno više od cijena uvezenog mesa, tako da se tokom tri posljednje godine (2018–2020) smanjio uvoz živih grla na račun uvoza mesa po niskim uvoznim cijenama, uglavnom iz EU. Time je dodatno smanjen broj zaklanih grla čime je domaća klaonička industrija dovedena na rub opstanka.

FBiH: U posmatranom periodu 2014–2020. broj zaklanih grla goveda i neto težina zaklanih goveda pokazuju kontinuiran i značajan pad.

³⁷ Izvor: MVTEO BiH (2020): Godišnji izvještaj iz oblasti poljoprivrede, ishrane i ruralnog razvoja BiH

³⁸ Da bi određena klaonica u BiH počela da izvozi meso u EU potrebno je da dobije rješenje Ureda za veterinarstvo BiH o ispunjavanju uslova za izvoz u EU, nakon čega se spisak odobrenih klaonica dostavlja Evropskoj komisiji u cilju objave spiska objekata iz kojih je dozvoljen izvoz mesa peradi u EU.

³⁹ Izvor: MVTEO BiH (2020): Godišnji izvještaj iz oblasti poljoprivrede, ishrane i ruralnog razvoja BiH

Broj zaklanih ovaca u istom periodu značajno varira, pri čemu se neto težina ovčijeg mesa skoro podudara s promjenama u broju zaklanih grla.

Nagli pad broja zaklanih ovaca u 2020. godini i plasmana ovčijeg mesa i mesnih prerađevina inače može se objasniti poremećajem na tržištu zbog pandemije Covid-19. Trenutni uzgoj svinja u FBiH nije dovoljan za osiguranje potrebnih količina svinjskog mesa za domaće tržište pa je uvoz svinjskog mesa, naročito u prerađivačke svrhe, neophodan. Broj zaklane peradi i neto težina dobijenog mesa pokazuju konstantan i značajan porast, pri čemu neto težina mesa peradi prati povećanje broja zaklanih jedinki. Zbog povoljnijih cijena ovog mesa postoji stalna i visoka tražnja na domaćem tržištu, a trendu rasta je vjerovatno doprinijelo i konačno odobrenje izvoza mesa peradi u EU od 2019. godine. U 2020. godini neto proizvodnja svih kategorija mesa životinja zaklanih u klaonicama iznosila je 91.764 tone, od čega goveda učestvuju s 9.790 tona, ovce sa 759 tona, svinje sa 1.492 tone i perad s 50.177 tona.⁴⁰

RS: U RS su se u analiziranom periodu 2014–2020. u prosjeku, prema vrstama mesa, proizvele 21 hiljada tona goveđeg mesa, 49 hiljada tona svinjskog mesa, 7 hiljada tona ovčijeg i 28 hiljada tona mesa peradi. Prikazane proizvodnje odnose se na meso životinja zaklanih u klaonicama, uvećano za procjenu količina mesa dobijenog od klanja van klaonica. Mišljenje resornog ministarstva je da su količine proizvedenog mesa veće od datih procjena. Najveća proizvodnja goveđeg mesa ostvarena je 2015. godine, a u zadnje dvije godine pala je ispod 20 hiljada tona. Proizvodnja svinjskog mesa van klaonica ima dominantno učešće u ukupnoj proizvodnji ove vrste mesa. Udio proizvodnje ovčijeg mesa u klaonicama je izuzetno mali i kreće se u rasponu 2–4%. Pad proizvedene količine mesa peradi posljedica je korekcije broja peradi u RS (koji je prepolovljen). Udio mesa peradi prerađenog u klaonicama u ukupnoj proizvodnji ovog mesa je u stalnom porastu i dostigao je 66%. Nakon poskupljenja stočne hrane i komponenti za njenu proizvodnju (uslijed pandemije i ukrajinske krize) jedan broj farmi je obustavio tov, tako da se može očekivati smanjenje proizvodnje mesa, naročito onih vrsta koje se intenzivno hrane koncentrovanom hranom.

BD BiH: Ukupna proizvodnja mesa u registrovanim klaonicama je vrlo skromna. U 2020. godini ukupna proizvodnja (neto težina) goveđeg mesa je bila 80,69 tona, ovčijeg mesa 0,63 tone, svinjskog mesa 78,46 tona i mesa peradi 1,65 tona. Poređenjem sa 2014. godinom uočava se tendencija smanjenja proizvodnje goveđeg mesa i mesa peradi te povećanja proizvodnje svinjskog mesa.

Proizvodnja jaja u Bosni i Hercegovini je dosta razvijena, u kojoj se primjenjuju najsavremenija tehničko-tehnološka dostignuća. Ukupna proizvodnja jaja u BiH u 2020. godini je iznosila 743 miliona komada kao rezultat držanja 5,13 miliona koka nesilica, što je u prosjeku značilo 145 jaja po koki nesilici.

FBiH: Proizvodnja jaja i broj koka nesilica u periodu 2014–2020. su dosta stabilni. Ukupan broj koka nesilica se kretao između 1,72 miliona (2014) i 1,87 miliona (2020). U 2020. godini proizvodnja jaja je iznosila 315 miliona komada. Prosječna proizvodnja jaja po koki nesilici je varirala od 157 (2017) do 179 (2020), što je značajno niže u odnosu na EU standarde koji se kreću od 300 do 320 jaja po koki nesilici.

RS: U prosjeku, u periodu 2014–2020. proizvodilo se 377 miliona jaja godišnje. Proizvodnja jaja u seoskim domaćinstvima se smanjuje, a obim i trendovi u proizvodnji jaja zavise uglavnom od velikih farmi iz reda privrednih subjekata. EU je pooštrila standarde za držanje koka nesilica pod uticajem zakona o dobrobiti životinja, što treba imati u vidu kod izgradnje novih farmi, naročito onih orijentisanih na izvoz na tržište EU.

⁴⁰ Izvor: Saopćenja Brojno stanje stoke i stočarske proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku.

BD BiH: Na području BD BiH nema značajnije ekspanzije proizvodnje konzumnih jaja. Ukupan broj koka nesilica u 2020. godini je bio 35 hiljada s ostvarenom proizvodnjom od 6,5 miliona komada jaja.⁴¹

2.2.3. Organska i integralna proizvodnja

Prema podacima FAOSTAT-a, površine pod organskom proizvodnjom u BiH se povećavaju: 2014. godine ih je bilo 350 ha, a 2020. godine 1.690 ha (od čega je 1.280 certificirano).⁴² Iako je to povećanje za pet puta, radi se o malim površinama koje u odnosu na ukupno poljoprivredno zemljište predstavljaju 0,11%, a u odnosu na obradivo zemljište 0,19%. Prema istom izvoru, ne postoje podaci o broju grla domaćih životinja u sistemu organske proizvodnje.

FBiH: Obradive površine pod organskom proizvodnjom u posljednjih sedam godina variraju bez nekog razumnog pojašnjenja. Podaci o stvarnom stanju ne postoje, nema registara proizvođača i prerađivača ovih proizvoda. Prema podacima certifikacijske kuće „OK”, u 2019. godini je bilo zasijano 1.237 ha, a u 2020. godini svega 346 ha. Ljekovito bilje, žita i bobičasto voće su dominantne kulture koje se uzgajaju. Pored uzgoja, treba spomenuti i prikupljanje samoniklog ljekovitog bilja, gljiva i bobičastog voća. U 2017. godini od ukupnih sakupljačkih površina (150.604 ha) na ljekovito bilje otpada 103.575 ha. Značajan dio sakupljenog bilja se izvozi. U periodu 2016–2018. primjetan je trend rasta izvoza organskih proizvoda. Integralna proizvodnja u FBiH blisko je vezana za uspostavu i realizaciju GLOBAL GAP standarda. Prema podacima dostupnim za 2015. i 2016. godinu u BiH je bilo 163, odnosno 138 proizvođača certificiranih po ovom standardu i to svi iz biljne proizvodnje. Većina certificiranih domaćih proizvođača odlučila se za ovu standardizaciju zbog izvoznih mogućnosti, a kada će domaći trgovci postaviti ovaj standard kao obavezu za otkup proizvoda ostaje da se vidi.

RS: RS ima Zakon o organskoj proizvodnji od 2013. godine i u svojim strateškim dokumentima ima cilj povećanja učešća proizvodnje hrane na organskim principima i ima mjere novčane podrške takvoj proizvodnji, i to po jedinici biljne površine, po uslovnom grlu, po košnici i za standardizaciju (odnosno za certifikaciju) te investicije u nabavku opreme koja je neophodna malim proizvođačima u sistemu organske proizvodnje. Organska biljna proizvodnja odvija se na skromnim površinama, međutim, proteklih pet godina površine pod organskom proizvodnjom stalno se povećavaju. U 2020. godini registrovano je 1.013 ha, a subvencionisano je 479 ha u sistemu organske proizvodnje. U 2022. godini, na osnovu podataka ovlaštenih kontrolnih organizacija, bilo je 96 proizvođača organske hrane. Organska proizvodnja se obavlja na oko 4.400 hektara. Što se tiče stočarske proizvodnje, broj životinja u sistemu organske proizvodnje bio je 6.464, od čega goveda 1.775, koza 1.076, ovaca 3.423, kokošaka 190. U stočarskoj proizvodnji tek je 2019. godine registrovano 158 grla krupne stoke u sistemu organske proizvodnje, a u 2020. godini 169 grla, a subvencionisano 108 grla i 170 košnica pčela. U Laktašima je 2019. godine registrovana prva firma za certifikaciju organske proizvodnje (OCS) na teritoriji RS, što je olakšalo certifikaciju i smanjilo njene troškove. U praksi se javlja integralna proizvodnja, odnosno proizvodnja na principima integralne zaštite bilja, uz minimiziranje upotrebe hemijskih sredstava. Taj vid poljoprivredne proizvodnje se ne prati posebno i teško je egzaktno tvrditi koliko je takve proizvodnje u RS, ali su to za sada još uvijek male površine.

BD BiH: Područje BD BiH ima povoljne prirodne uslove za razvoj organske proizvodnje, posebno u stočarstvu, a potom u voćarstvu i povrtarstvu. Ne postoje zvanični podaci o tome na

⁴¹ Oficijelni statistički podaci (Bilteni Statistički podaci Brčko distrikta BiH Agencije za statistiku BiH).

⁴² www.fao.org/faostat/en/#data/RL

kojem je nivou organska proizvodnja, ali sasvim sigurno je da je ona niska i nedovoljna, posebno kada se uzmu u obzir prirodni potencijali i relativno povoljna ekološka obilježja Distrikta. Na području Distrikta 2012. godine registrovano je Udruženje građana „Organik”, koje za cilj ima organizovanje i zastupanje interesa proizvođača organske hrane. Organska proizvodnja do sada nije naišla na podršku kroz budžetska izdvajanja Vlade BD BiH, što je takođe jedan od razloga zbog čega je ova proizvodnja nerazvijena.

2.2.4. Ljekovito, aromatično i samoniklo bilje

Ljekovito, aromatično i samoniklo bilje je mali sektor velikog potencijala. Podaci Privredne komore BiH pokazuju da se iz države izveze ljekovitog bilja i šumskih plodova u vrijednosti oko 39 miliona KM, a uveze oko 17 miliona KM (2018). Dobrim dijelom izvozi se ljekovito bilje sakupljeno u prirodi, ali raste i interes za plantažnom proizvodnjom. U 2019. godini pokrivenost uvoza izvozom u ovom sektoru je bila 246%. Izvoz je realizovan na 46 tržišta širom svijeta, uz dominaciju tržišta EU (83%). Najširu mrežu kupaca imaju kompanije koje se bave izvozom eteričnih ulja (37 zemalja). U Analizi vanjskotrgovinske razmjene sektora ljekovitog bilja, šumskih plodova i meda BiH (2014–2018) navodi se da kod samoniklog bilja dominiraju gljive sa 52% izvoza. Struktura izvoza gljiva je bila: 55% suhe, 29% svježe, 15% smrznute i 1% konzervisane. Prema istom izvoru, šumskog voća se izvozilo od 2,3 miliona KM (2016) do 6,3 miliona KM (2015), a uvezilo između 0,4 i 1,3 miliona KM.⁴³

2.2.5. Proizvodi sa zaštićenim geografskim porijeklom, izvorni i tradicionalni proizvodi

Zaštita proizvoda sa zaštićenim geografskim porijeklom i zaštita izvornih i tradicionalnih proizvoda zasnivaju se na Zakonu o hrani⁴⁴, a procedure provodi Agencija za sigurnost hrane BiH. Relevantan podzakonski propis je Pravilnik o sistemima kvaliteta za prehrambene proizvode⁴⁵. Pravilnikom o izgledu i načinu korištenja zaštićenog znaka oznake porijekla, oznake geografskog porijekla i oznake garantovano tradicionalnog specijaliteta prehrambenih proizvoda („Službeni glasnik BiH”, 82/19) propisani su izgled i način korištenja zaštićenog znaka oznake porijekla, oznake geografskog porijekla i oznake garantovano tradicionalnog specijaliteta prehrambenih proizvoda, te način izdavanja oznaka. Do sada su u BiH registrovani sljedeći proizvodi sa zaštićenim oznakama (zaštićenom oznakom geografskog porijekla ili oznakom porijekla): (1) Visočka pečenica (oznaka geografskog porijekla), (2) Livanjski izvorni sir (oznaka porijekla), (3) Livanjski sir (oznaka geografskog porijekla), (4) Nevesinjski krompir (oznaka geografskog porijekla) i (5) Drvarski mućeni pekmez od drenjina (oznaka porijekla).

2.2.6. Diverzifikacija poljoprivredne proizvodnje

U BiH ne postoji sistem praćenja prihoda poljoprivrednih gazdinstava (PG/OPG) koji se u EU uglavnom obezbjeđuju kroz sistem vođenja poljoprivrednog računovodstva (FADN/FSDN). U entitetima i BD BiH se povremeno provode ankete da bi se došlo do takvih podataka.

FBiH: U Federaciji BiH, zbog nedostatka razvijenog informacionog sistema, prije svega FADN/FSDN-a, ali i podataka poljoprivrednog popisa, ne postoje podaci koji pokazuju strukturu prihoda poljoprivrednih gazdinstava, a time i stepen diverzifikacije ruralne ekonomije. Na nivou izrada pojedinih kantonalnih strategija ruralnog razvoja ili lokalnih planova ruralnog razvoja postoje određene analize koje se bave diverzifikacijom ruralne

⁴³ Analiza vanjskotrgovinske razmjene za sektor ljekovitog bilja, šumskih plodova i meda BiH (2014–2018), <http://farmabih.ba/assets/files/DzGLony9ji-analiza-map-sektor-2013-2017pdf.pdf>

⁴⁴ „Službeni glasnik BiH”, 50/04

⁴⁵ „Službeni glasnik BiH”, 19/18

ekonomije i zasnivaju se na rezultatima dobijenim prethodnim anketama. Unapređenje života u ruralnim područjima Federacije BiH je moguće prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom OPG/PPG, kao i osnivanjem obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih s poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uslovi za dobijanje redovnih mjesečnih prihoda i smanjila zavisnost od prihoda iz poljoprivrede koji su u pravilu godišnji odnosno sezonski prihodi.

RS: Ne postoje sistematski podaci o strukturi prihoda poljoprivrednih gazdinstava u RS, pa tako ni o stepenu diverzifikacije njihove djelatnosti i ostvarivanja nepoljoprivrednih prihoda. Stoga se povremeno rade *ad hock* ankete, a u RS su takve ankete provedene 2014. i 2019. godine. Prema podacima ankete iz 2019. godine, prodaja poljoprivrednih proizvoda je vrsta prihoda koju ostvaruje 89% poljoprivrednih gazdinstava i od toga potiče 76,5% njihovih prihoda. U prosjeku, poljoprivredni prihod je bio 19.630 KM godišnje. Poljoprivredna gazdinstva ostvarivala su 2019. godine 24,5% prihoda iz drugih izvora (u prosjeku 6.030 KM). Ti izvori su (prema učestalosti pojavljivanja): penzija (34%), plata kod poslodavca (33,5%), pružanje nekih usluga (4%), sezonski poslovi (3,5%), privatni biznis (2,5%), socijalna pomoć (3%), prihodi od imovine (1%), pomoć porodice (1%) i doznake iz inostranstva (0,5%) te ostali izvori (7%). Najčešće aktivnosti diverzifikacije prihoda na gazdinstvu bile su: prerada poljoprivrednih proizvoda na gazdinstvu, prerada i obrada drveta i pružanje određenih zanatskih usluga (7%). Indikativno je da niti jedno anketirano gazdinstvo nije potvrdilo da ostvaruje prihod od pružanja turističkih usluga, iako takvih primjera ima. U poređenju s istraživanjem iz 2014. godine uočeno je da je opao broj gazdinstava koja su ostvarivala dodatnu vrstu prihoda.

BD BiH: Koristeći se podacima dobijenim terenskim istraživanjem⁴⁶, utvrđeno je da još uvijek najveći broj ruralnih domaćinstava Distrikta glavninu prihoda ostvaruje prodajom svojih poljoprivrednih proizvoda (52,56%). Značajan broj domaćinstava glavne prihode ostvaruje po osnovu zapošljavanja van gazdinstva (javni sektor 13,87%, privatni sektor 12,15%) te od dopunskih aktivnosti na gazdinstvu (10,65%). Glavni razlozi zbog kojih značajan dio domaćinstava nije diverzifikovao svoju ekonomiju razvojem dopunskih djelatnosti na gazdinstvu su prevelik finansijski rizik (4,95), nedovoljna radna snaga (4,74), nedovoljna potražnja i loš pristup tržištu (4,74) te nedovoljno vlastitog kapitala i skupi zajmovi (4,53).

2.3. Ribarstvo

Bosna i Hercegovina ima komparativne prednosti i proizvodi ribarstva se mogu izvoziti na zahtjevno tržište EU od 2008. godine. Imajući u vidu prirodne potencijale, radnu snagu, moderne tehnologije kao i stalnu tržišnu potražnju, ribarstvo kao grana poljoprivrede ima potrebe za dodatnim jačanjem, prije svega kreiranjem specifičnih politika, funkcionalnih mjera podrške i povećanjem podsticaja kada je u pitanju uzgoj ribe, korištenje međunarodnih fondova (prije svega EU) te stvaranje povoljnijeg poslovnog ambijenta za domaća i strana ulaganja u ovu oblast. Uslijed pojačanih efekata promjene klime, ribarski sektor u proteklom periodu, a posebno od 2014. godine, trpi znatnu materijalnu štetu uzrokovanu poplavama, mrazom i sušom, što je uticalo na pad proizvodnje ribe i povećanje cijene proizvodnje, naročito proizvodnje šarana.⁴⁷

FBiH: Akvakultura je jedan od najbrže rastućih sektora poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH.

⁴⁶ Vlastita istraživanja FAO konsultanta u okviru Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Brčko distrikta BiH za period 2021–2027.

⁴⁷ Godišnji izvještaj iz oblasti poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2021, str. 82.

U odnosu na kraj prošlog vijeka, kada se proizvodilo oko 1.000 t godišnje, proizvodnja konzumne ribe je u posljednjih dvadeset godina utrostručena, i kreće se između 2.000 i 3.000 t, a u pojedinim proizvodnim godinama i više. U FBiH akvakultura se uglavnom bazira na uzgoju konzumne pastrmke i manjim dijelom na marikulturi, uzgoju morske ribe i školjki. Uzgoj šarana i drugih toplovodnih riba organizovan je samo na malim porodičnim ribnjacima i za proizvodnju za vlastite potrebe gazdinstava i prodaju žive ribe na ribnjaku, pa je njihova proizvodnja skoro zanemarljiva. Ukupna proizvodnja ribe i drugih vodenih organizama u 2019. godini (3.011 t) povećana je za oko 80% u odnosu na 2014. godinu (1.685 t), odnosno za oko 90% u odnosu na 2015. godinu (1.605 t), kada je registrovana najmanja proizvodnja u periodu 2014–2020. godina. U 2020. godini došlo je do značajnog pada proizvodnje ribe i drugih vodenih organizama (2.000 t), isključivo kao posljedica pandemije i otežanog poslovanja u takvim uslovima. I u proizvodnji morske ribe došlo je do značajnog povećanja proizvodnje. Proizvodnja konzumnog lubina i orade u 2019. godini (210 t) bila je više nego dvostruko veća u odnosu na 2014. godinu (100 t). Proizvodnja morskih školjki (dagnja i kamenica) je u periodu 2014–2019. godina drastično smanjena, gotovo u potpunosti obustavljena.

RS: U RS se upražnjava samo slatkovodno ribarstvo. Prisutna su dva tipa organizovane proizvodnje ribe, u nizijskim predjelima uzgoj šarana i u brdsko-planinskim područjima uzgoj pastrmke. Analiza proizvodnje ribe u RS ukazuje na veliki pad u proizvodnji šarana. Maksimalna proizvodnja šarana bila je 2015. godine (1.100 tona) i od tada se stalno smanjuje. Razlog je posljedica privatizacije šaranskih ribnjaka i drugačije poslovne politike novih vlasnika. I u proizvodnji pastrmke najveća proizvodnja je bila 2015. godine, a pad proizvodnje je zaustavljen 2019. godine. Razlog smanjenja proizvodnje pastrmke su bili poremećaj na evropskom tržištu ribe, problemi s bolestima ribe i nepovoljan hidrološki režim.

Iako podaci pokazuju smanjenje proizvodnje, RS sa svojim vodnim potencijalima i kvalitetom voda ima dobre uslove za razvoj intenzivnije proizvodnje ribe, između ostalog i zbog činjenice da je to jedna od proizvodnji koja ima dobar izvozni potencijal.

BD BiH: Na području Brčko distrikta BiH veći ekonomski značaj za intenzivniji uzgoj ribe imaju rijeke Sava, Tinja i Brka. Vode slivnog područja rijeke Save pružaju optimalne uslove za život ciprinidnih (šaranskih) vrsta riba, što ih svrstava u „tipične” ciprinidne vode. U oblasti ribarstva Brčko distrikta BiH vrlo važno je djelovanje Sportsko-ribolovnog saveza Brčko distrikta BiH koji su 2010. godine osnovala tri udruženja: ŠRD „Kečiga”, SRD „Smuđ” i SRD „Ravne-Tinja”. Od brojnih aktivnosti spomenuta društva svake godine rade na poribljavanju rijeke Save, a u manjem obimu i rijeke Tinje, Brke i Zovičice.

2.4. Prehrambena industrija

Ne postoje objedinjeni podaci o stanju prehrambene industrije u BiH. Jedini izvor podataka su podaci Agencije za statistiku BiH iz čijih izvještaja o ukupnoj industrijskoj proizvodnji je teško izolovati podatke o kretanju obima proizvodnje i vrijednosti prehrambene industrije. Generalno, veze između prehrambene industrije i poljoprivredne proizvodnje su slabe. S izuzetkom prerade mlijeka, prehrambena industrija se često oslanja na uvozne sirovine, dok iste sirovine domaćeg porijekla ostaju neprodane. Najčešći razlozi su usitnjena i po kvalitetu neujednačena domaća ponuda pojedinih poljoprivrednih proizvoda. Na to dosta utiče zavisnost domaće poljoprivredne proizvodnje od vremenskih prilika i neprilika. Razlog je i cijena, jer su uvezene sirovine često prerađivačima jeftinije od domaćih. U zadnje vrijeme neki prerađivači imaju problem s obezbjeđenjem radne snage, naročito one specifičnih kvalifikacija. Domaća prehrambena industrija teško cijenom konkuriše uvoznim proizvodima koji se proizvode uz primjenu naprednije tehnologije i uz veće subvencije. Na drugoj strani, lojalnost domaćih potrošača prema domaćim prehrambenim proizvodima je slaba. Primjera prerade

poljoprivrednih proizvoda na poljoprivrednim gazdinstvima (za kojima prehrambena industrija ne izražava potrebu) je još uvijek malo.

FBiH: U periodu od 2014. do 2020. godine zabilježen je značajan rast proizvodnje u prehrambenoj industriji FBiH. Najveći rast zabilježen je kod proizvodnje keksa i vafla (120%). Visok rast proizvodnje bilježe proizvodnja vode (59%), prerada mesa (54%) i mlinska industrija (50%). Povećanje proizvodnje bilježe i prerada mlijeka (16%), te proizvodnja piva (4%). Prema statističkim podacima, rast proizvodnje od oko 80% zabilježen je i u vinarstvu, iako se podaci zvanične statistike o proizvodnji grožđa i vina u BiH inače smatraju nepouzdanim. Treba naglasiti da je 2020. godina, kao godina pandemije Covid-19, značajno uticala na pad proizvodnje piva, vina i bezalkoholnih pića. Izraziti pad proizvodnje u periodu od 2014. do 2020. godine zabilježen je kod proizvodnje cigareta (smanjenje za preko 80%), što se može objasniti promjenama poslovnih politika (izmještanje proizvodnje) novih vlasnika kapaciteta za proizvodnju cigareta u FBiH. U odnosu na prethodni, tokom posmatranog perioda iskorištenost kapaciteta povećala se u mlinskoj industriji, preradi mesa, proizvodnji keksa i vafla, piva i vina. Međutim, iskorištenost kapaciteta u prehrambenoj industriji FBiH još uvijek je jako niska. Većina pogona prehrambene industrije u FBiH ima u primjeni HACCP sistem, a mnogi posluju i u skladu s odredbama standarda ISO 9001. Sporadično se sreću i pogoni s implementacijom ISO standarda serija 14000 i 22000. Bilježi se i rast halal certifikacija i povećanje izvoza ovako certificiranih proizvoda. Bh. halal standard postao je prvi evropski, a drugi u svijetu registrovani halal standard. Mljekarska industrija je ostvarila značajne pozitivne razvojne trendove, brže od razvoja u primarnoj proizvodnji mlijeka. U Federaciji BiH danas posluje oko 20 mljekara, a tri velike mljekare prerađuju oko 71% ukupno otkupljenog mlijeka. Ukupni obim prerade mlijeka je preko 168 miliona kilograma gotovih proizvoda. U strukturi proizvoda s oko 80% učešća izrazito dominira tzv. konzumni program (mlijeko, uglavnom UHT, i nefermentirana pavlaka). Preradom mesa se u FBiH uglavnom bave mala privatna preduzeća i porodične firme s malim brojem zaposlenih. Prerađivači mesa u FBiH svoje proizvodnje uglavnom zasnivaju na uvoznim sirovinama. Preduzeća koja prerađuju voće i povrće u FBiH preko 50% sirovina za prerađevine od povrća obezbjeđuju iz uvoza. Znatno je povoljnija situacija u preradi voća gdje je učešće domaće sirovine (osim kod proizvodnje sokova) i do 90%. Proizvodnja oko 90% ukupne količine voćnih sokova u FBiH zasniva se na uvezenim koncentratima. Na prostoru FBiH su aktivna 24 preduzeća s instaliranim rashladnim kapacitetima za čuvanje voća i povrća. Ukupni aktivni rashladni kapaciteti iznose oko 32.000 tona, dok se oko 17.000 tona rashladnih kapaciteta trenutno ne koristi. Godišnji kapaciteti mlinske industrije su do 2016. godine bili oko 397.000 tona, kada padaju na oko 302.000 tona i na ovom nivou se zadržavaju do kraja posmatranog perioda. Iskorištenost kapaciteta ove industrije se u ovom periodu kretala od 36% (2014. godina) do 70% (2020. godina). Osnovu mlinske industrije u Federaciji BiH i dalje čini desetak velikih mlinova, pored kojih posluje i četrdesetak malih mlinova. Značajan dio proizvodnje destiliranih alkoholnih pića u FBiH još uvijek se ne bilježi u zvaničnim statistikama. Na neformalnom odnosno nekontrolisanom tržištu završava 50–60% proizvedenih destilata.

RS: Prehrambena industrija u RS zajedno s poljoprivredom ima veliki, ne samo ekonomski, nego i socijalni značaj, jer prehrambena industrija predstavlja najveće, a nekada i jedino tržište za poljoprivredne proizvode koje proizvode poljoprivredna gazdinstva u RS. Prehrambena industrija utiče na proizvodnu orijentaciju poljoprivrednih gazdinstava podstičući proizvodnju tržišnih viškova za poznatog kupca, a indirektno povećava i izvoznju orijentaciju poljoprivrede. Osim toga, prehrambena industrija značajna je i s aspekta zapošljavanja (naročito ženske) radne snage, kao i doprinosu stvaranju bruto domaćeg proizvoda. Sva preduzeća iz sektora prehrambene industrije u RS su privatizovana. Istovremeno, došlo je do novih *greenfield* investicija u različitim podsektorima prehrambene industrije kojima je djelimično nadoknađen krah predratnih kapaciteta. Međutim, domaći preduzetnici koji su investirali u kapacitete za

preradu poljoprivrednih sirovina nisu u dovoljnoj mjeri razvijali dugoročniji poslovno-partnerski odnos s domaćim proizvođačima primarnih poljoprivrednih proizvoda. To se često opravdava slabim kvalitetom i nedovoljnim obimom domaće sirovine i nepouzdanim poslovnim odnosom, pa se prerada u prehrambenoj industriji često bazira na uvoznim sirovinama. Pandemija i ukrajinska kriza su pokazale kako oslanjanje na uvoznu sirovinu može da ugrozi redovno snabdijevanje domaćeg tržišta i kako pretežna orijentacija na izvoz može da ugrozi kontinuitet poslovanja i prodaje. Zbog toga je dugoročno održiviji koncept razvoja uspostavljanje lanaca snabdijevanja zasnovanih na domaćoj proizvodnji, preradi, prodaji i potrošnji. Velike razlike u proizvodnji i trendovima su prisutne unutar pojedinih proizvodnih grana prehrambene industrije. Prehrambenoj industriji su pridodati i proizvodnja hrane za životinje i proizvodnja pića i cigareta jer te grane koriste sirovine poljoprivrednog porijekla. Obim proizvodnje u industriji mesa je povećan u odnosu na 2014. godinu, naročito u 2019. i 2020. godini. Obrnuto, prerada ribe bilježi trend smanjenja obima proizvodnje. Obim proizvodnje u industriji prerade voća i povrća varira, ali generalno ima trend rasta. Industrija prerade mlijeka bilježi najveći pad. Prerada je u 2019. godini bila na pola količine mlijeka koja se prerađivala 2014. godine. Proizvodnja mlinskih proizvoda bilježi smanjenje obima proizvodnje, a pekarska industrija povećanje. Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda je prvo rasla, a zatim počela da opada od polovine analiziranog perioda. Proizvodnja gotove hrane za životinje bilježi umjereno povećanje. Obim proizvodnje u industriji pića u 2020. godini identičan je onome iz 2014. godine, s tim da je u međuvremenu imao trend rasta. Duhanska industrija je ostala bez ikakve prerade na teritoriji RS.

BD BiH: Prehrambena industrija u Distriktu je slabije razvijena, posebno u poređenju s prethodnim periodom. Industrijski kompleks BIMEKS koji se bavio proizvodnjom i preradom mesa je prestao da posluje nakon njegove privatizacije. Postoji nekoliko manjih klaonica, bez izrazitog predstavnika mesne industrije. Nije razvijena ni prerada mlijeka. Područje Distrikta karakteriše duga tradicija prerade voća i povrća s nekoliko aktivnih prerađivačkih kapaciteta. Postoji nekoliko uspješnih preduzeća koja vrše preradu i skladištenje žitarica. Na području BD BiH egzistira jedina kompanija koja se bavi preradom uljarica i proizvodnjom jestivog ulja na području BiH (BIMAL d.d.), koja na tržište plasira više od 150 hiljada tona različitih proizvoda.

2.5. Poljoprivredni proizvođači i struktura poljoprivrednih gazdinstava

Poljoprivredni proizvođač je fizička ili pravna osoba koja obavlja poljoprivrednu djelatnost na poljoprivrednom gazdinstvu. Registraciju poljoprivrednih gazdinstava vrše entitetska ministarstva poljoprivrede i BD BiH. Pošto je ta registracija dobrovoljna, uglavnom se registruju gazdinstva koja žele da ostvare pravo na neku vrstu novčanih podsticaja. Sva poljoprivredna gazdinstva u BiH nisu registrovana u spomenutim registrima, tako da se ne zna njihov tačan broj. U 2020. godini je bilo registrovano oko 120 hiljada poljoprivrednih gazdinstava. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, oko 868 hiljada domaćinstava je popisano u ruralnim područjima BiH. Razlika između tog broja i broja registrovanih poljoprivrednih gazdinstava je oko 750 hiljada i ona predstavljaju veliku nepoznanicu u pogledu toga da li se i u kojoj mjeri bave poljoprivrednom proizvodnjom. Na to pitanje odgovor bi trebao dati Popis poljoprivrede (koji u BiH nije proveden zadnjih 60 godina), čije provođenje se uskoro očekuje.

FBiH: Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U periodu 2014–2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovome sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigla nivo od 10.989 u 2019. godini. Relativno učešće zaposlenih u poljoprivredi u istom periodu je dosta nisko i kreće se na nivou 2% ukupne zaposlenosti.

Dosta drugačija i realnija slika zaposlenosti u sektoru poljoprivrede se dobija kroz Anketu o radnoj snazi i korištenje ILO definicija zaposlenosti. Učešće zaposlenih u sektoru je puno veće i kreće se u rasponu od 8,3% (2018) do 11,8% (2017), što je potvrda konstataciji o važnosti sektora.

Ukupan broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava u Federaciji BiH kontinuirano raste i sa 60.622 u 2015. godini se povećao na 81.584 (2020). Dominantno učešće (95,6%, 2020) imaju porodična poljoprivredna gazdinstva u odnosu na registrovane pravne subjekte (4,4%). Isti trend kontinuiranog rasta je prisutan i kada se govori o korištenoj poljoprivrednoj površini. U 2015. godini registrovano je ukupno 98.943 ha korištenog zemljišta, a u 2020. godini 19,3% više odnosno 118.114 ha. Dostupni podaci iz RPG i RK ukazuju i na prateće povećanje broja članova porodičnih gazdinstava (20,57%) i broja zaposlenih u pravnim subjektima (27,72%) za isti period. U Federaciji BiH (2020) prosječna veličina registrovanog poljoprivrednog gazdinstva je 1,45 ha poljoprivrednog zemljišta. Najveći je broj registrovanih gazdinstava veličine do 1 ha poljoprivrednog zemljišta (67,18%), a najmanje gazdinstava preko 10 ha (1,30%). Struktura registrovanih poljoprivrednih gazdinstava prema veličini korištenog poljoprivrednog zemljišta iskazana u ha korištene poljoprivredne površine je dosta ujednačena. Nešto veće učešće imaju poljoprivredna gazdinstva veličine 1 do 3 ha (26,57%), dok najmanje participiraju registrovana gazdinstva veličine 3 do 5 ha (14,52%). Mala i fragmentirana veličina zemljišnog posjeda poljoprivrednih gazdinstava u FBiH ostaje i dalje kao jedan od ključnih ograničenja primarne poljoprivredne proizvodnje.

Ukupan broj domaćinstava u FBiH, prema popisu iz 2013. godine, jeste 715.665, od čega je 47,64% (340.976) smješteno u urbanim dijelovima FBiH, a 52,36% (374.689) u njenim ruralnim dijelovima. Posmatrajući strukturu domaćinstava prema broju članova i tipu naseljenog mjesta, veće učešće domaćinstava s većim brojem članova (četiri, pet, šest, sedam, osam i više članova) je u ruralnim dijelovima FBiH. Ova razlika je izraženija što je domaćinstvo brojnije (npr. 77,2% ukupnog broja domaćinstava sa sedam članova je u ruralnom dijelu FBiH). Domaćinstvo koje živi u ruralnim dijelovima FBiH je brojnije (3,35) u odnosu na ono koje živi u urbanim dijelovima (2,80). Spolna struktura stanovništva urbanih dijelova FBiH je s više žena (52,51%) u odnosu na mušku populaciju (47,49%), dok je u ruralnim područjima gotovo ujednačena spolna struktura.

RS: Poljoprivredni proizvođači u RS su pravna lica u statusu različitih privrednih društava i fizička lica u statusu porodičnih poljoprivrednih gazdinstava. Prema evidenciji zavoda za zapošljavanje, u poljoprivredi je u RS bilo zaposleno samo 1.476 lica,⁴⁸ a prema Anketi o radnoj snazi u poljoprivredi je, u potpunosti ili djelimično, bilo zaposleno čak 104.000 lica.⁴⁹

U RPG je na kraju 2020. godine bilo upisano 41.412 poljoprivrednih gazdinstava, od čega su 752 bila u statusu pravnih lica, a preostalih 40.660 su bila porodična poljoprivredna gazdinstva. U registru poljoprivrednih gazdinstava u RS se zaključno sa 2020. godinom nalazilo 183.826 ha upisanih poljoprivrednih površina, što je u prosjeku 4,4 ha po gazdinstvu. Prosječna veličina gazdinstava u statusu pravnih lica je 40 ha, komercijalnih gazdinstava 8,8 ha i nekomercijalnih gazdinstava 3,3 ha. Podaci iz RPG ukazuju da se prosječna površina poljoprivrednog zemljišta koju koriste komercijalna poljoprivredna gazdinstva povećava, dok površina koju koriste nekomercijalna gazdinstva stagnira. Prosječna zemljišna površina koju koriste poslovni subjekti se smanjuje, a posljedica toga je likvidacija nekadašnjih velikih državnih kombinata, a zemljište koje su oni do tada koristili podijeljeno je između više privrednih subjekata i porodičnih gazdinstava.

⁴⁸ Statistički bilten Plate, zaposlenost i nezaposlenost, RZS RS, Banja Luka, 2021, str. 17.

⁴⁹ Anketa o radnoj snazi, RZS RS, Banja Luka, 2019, str. 21.

Na popisu stanovništva 2013. godine, od ukupnog broja domaćinstava u Republici Srpskoj 140.960 (34,5%) ih se izjasnilo da obavlja poljoprivrednu aktivnost, ali samo 25.335 (6,2% od ukupnog broja, odnosno 18% od onih koja obavljaju poljoprivrednu aktivnost) da prodaju poljoprivredne proizvode na tržištu.

BD BiH: Oficijelna statistika Brčko distrikta BiH ne vodi podatke o ukupnom broju poljoprivrednih proizvođača. Ipak, kada se govori o sektoru poljoprivrede i njegovom učešću u ukupnoj neformalnoj zaposlenosti stanje je sasvim drugačije nego to pokazuju podaci s biroa za zapošljavanje, odnosno formalna statistika. Prema zvaničnim statističkim podacima, u 2014. godini je bila svega 81 osoba zaposlena u sektoru poljoprivrede, a u 2020. godini taj broj se povećao na 246. Prema ILO definiciji zaposlenosti i podacima iz Ankete o radnoj snazi, do 2016. godine ovaj sektor je zapošljavao 27,6% ukupno zaposlenih. Od 2017. godine učešće sektora poljoprivrede u ukupnoj neformalnoj zaposlenosti je značajno manje i u 2019. godini je dostiglo nivo od svega 7,2%.

Prema popisu iz 2013. godine, na području Distrikta živi 26.768 domaćinstava, od čega je 41,88% ili 11.211 smješteno u ruralnom dijelu. Od ukupnog broja ruralnih domaćinstava samo ih 4.704 (17,57%) obavljaju poljoprivrednu aktivnost. Od tih 4.704 domaćinstava samo njih 1.125 (23,92%) ima komercijalnu proizvodnju i prodaju svoje proizvode na tržištu. Prosječna veličina poljoprivrednog gazdinstva u BD BiH iznosi 2,84 ha poljoprivrednog zemljišta. U strukturi poljoprivrednih gazdinstava prema veličini posjeda najveće učešće imaju gazdinstva do 0,5 ha (27,54%), te gazdinstva od 0,5 do 2 ha (35,19%). Značajno učešće imaju i gazdinstva veličine 2 do 5 ha (25,22%), a najmanje je gazdinstava preko 10 ha koja participiraju sa svega 2,81%.

Posmatrajući strukturu domaćinstava prema broju članova, veće učešće domaćinstava s većim brojem članova (pet, šest, sedam, osam i više članova) je u ruralnim dijelovima BD BiH.

2.6. Klasifikacija ruralnih područja

Iako u BiH ne postoje zakonom propisani kriteriji za razgraničenje urbanih i ruralnih područja, Popis stanovništva iz 2013. godine sadrži i podatke o distribuciji stanovništva između urbanih i ruralnih područja⁵⁰. Prema tim podacima u BiH je u vrijeme popisa u ruralnim područjima živjelo 2.024 miliona stanovnika (57,3%) u 6.020 ruralnih naselja, naspram 1.506 miliona stanovnika (42,7%) u 121 urbanom naselju.⁵¹ Koristeći se OECD kriterijem kojim se lokalna zajednica (opština/općina) smatra ruralnom ako je gustina naseljenosti manja od 150 stanovnika/km², ruralna područja BiH čine 91,8% njene površine u kojoj živi 67,1% stanovništva⁵². Seosko stanovništvo je u mnogo čemu deficitarno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa bankarskim uslugama, internetu, poštanskim uslugama i kulturnim sadržajima. Takođe, usluge javnog prijevoza vrlo često nisu adekvatne potrebama, što predstavlja problem, naročito za učenike. Poboljšanje cestovne, elektro-energetske i internet širokopojasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Obrazovanje djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajuće u pogledu udaljenosti osnovnih škola, dok je kod srednjih škola ta udaljenost veća. Telefonska mreža (fiksna i GSM) pokriva cijelu teritoriju zemlje. Male i ekonomski slabe ruralne opštine/općine imaju značajne probleme u održavanju kvaliteta i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika.

⁵⁰ Poljoprivredni popis u BiH bi trebalo da bude proveden u oktobru 2024.

⁵¹ Statistika, Popis 2013, Agencija za statistiku BiH, [Popis 2013. u BiH \(statistika.ba\)](http://popis2013.ba)

⁵² Hodžić, H. (2019): Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti kao faktor ruralnog razvoja regije Livno, Doktorska disertacija.

FBiH: Ruralna područja obuhvataju 86,37% (22.550 km²) teritorije FBiH i u njima živi 53,31% (1,18 miliona) ukupnog stanovništva. Prema podacima Popisa za 2013. godinu, od 79 opština/općina/gradova, koliko ih ima u ovom bh. entitetu, 57 opština/općina/gradova se smatra ruralnim, odnosno s gustom naseljenosti manjom od 150 stanovnika po km². Gustina naseljenosti u ruralnim područjima FBiH iznosi 52,46 stanovnika/km², što je za 39% manje od entitetskog prosjeka (85 stanovnika/km²). Na bazi podataka Popisa iz 2013. godine, u FBiH 70,92% njene teritorije odnosno 18.516 km² smatra se predominantno ruralnim područjem (preko 50% populacije živi u ruralnim zajednicama) u kojem živi 42,93% ili 952.713 njenih stanovnika, dok se 24,19% teritorije FBiH, odnosno 6.317 km² smatra značajno ruralnim–prelaznim područjem (od 15% do 50% populacije živi u ruralnim zajednicama) u kojem živi 38,43% (852.914) stanovništva FBiH. Najmanje učešće (4,89% odnosno 1.277 km²) u ukupnoj teritoriji FBiH imaju dominantno urbana područja (manje od 15% populacije živi u ruralnim zajednicama) i u njima živi 118,64%, odnosno 413.593 stanovnika FBiH⁵³.

RS: O razgraničenju ruralnih i urbanih područja u RS ne postoje zvanični podaci jer nije izvršeno razgraničenje ruralnih i urbanih područja, pa se stoga ni statistički i drugi podaci ne razvrstavaju po tom kriteriju. Jedan takav pokušaj na nivou grupe eksperata urađen je 2019. godine, rukovodeći se dominantno kriterijem gustine naseljenosti (primijenjena su dva kriterija, 100 i 150 stanovnika po km²), polazeći od najmanjih naseljenih mjesta i grupišući ih kasnije u opštine/općine ili gradove. Teritorija RS je pretežno ruralna i s više od 150 stanovnika po km² naseljeno je 5,4% njene površine, na kojoj živi 58,7% stanovništva. Ako se kriterij za klasifikaciju ruralnih područja spusti na 100 stanovnika po km², ne dobiju se značajnije različiti podaci i tada je 91,6% teritorije RS ruralno, a na njoj živi samo 34% stanovništva. Na 3% teritorije koja ima gustinu naseljenosti 100–150 stanovnika živi 6,7% stanovništva. Ovi podaci govore o tome da postoje dva ekstrema, rijetko naseljena područja (preko 90% teritorije RS) i gusto naseljena područja (manje od 10% teritorije RS).⁵⁴

BD BiH: Koristeći se podacima iz Popisa iz 2013. godine i OECD klasifikacijom ruralnih područja na lokalnom nivou, utvrđeno je da od 59 naseljenih mjesta u Brčko distriktu BiH njih 44 se svrstavaju među ruralna, a 15 među urbana. Ruralnim se može smatrati 70,84% teritorije BD BiH, u kojem živi 27,27% stanovništva⁵⁵.

2.6.1. Institucije i njihove nadležnosti u sektoru

Institucije na nivou BiH koje su važne za sektor poljoprivrede i hrane su Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO), odnosno njegov Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj i tri upravne organizacije u okviru MVTEO: Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja; Ured za veterinarstvo BiH i Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH, te Agencija za sigurnost hrane BiH (kao samostalna upravna organizacija). U okviru MVTEO, Sektor poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja zadužen je za uspostavljanje okvira za razvoj sektorskih strategija, politika, programa i mjera, te njihovu koordinaciju u cilju harmonizovanog pristupa i razvoja ovih oblasti u cijeloj zemlji. Izuzimajući Agenciju za sigurnost hrane, ostale upravne organizacije su, uglavnom, zadužene za iniciranje i usaglašavanje programa, mjera i aktivnosti koje se, osim programa međunarodne podrške i pomoći, i finansiraju i provode na nivou entiteta, a u FBiH i na nivou kantona. One su ovlaštene da Vijeću ministara BiH podnose na

⁵³ Muminović, Eldina (2013): Rangiranje i kvalifikacija ruralnog područja Federacije BiH na osnovu dostupnih indikatora, Magistarski rad, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu

⁵⁴ Zubić, G., Vaško, Ž., Ostojić, A., Marković, B. Brković, D., Ekonomski doprinosi šumarstva ruralnom razvoju Republike Srpske, analiza, MPŠV RS; 2019.

⁵⁵ Izvor: Vlastita istraživanja FAO konsultanta u okviru Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Brčko distrikta BiH za period 2021–2027.

razmatranje i usvajanje nacрте zakona i podzakonskih akata iz domena utvrđenih zakonima o formiranju ovih institucija. Agencija za sigurnost hrane ima posebno važnu nadležnost (utvrđenu Zakonom o hrani) u iniciranju i kreiranju nacрте zakonskih i podzakonskih propisa o hrani. Pored navedenih, među institucijama od šire važnosti za sektor na državnom nivou treba spomenuti: Institut za akreditiranje BiH (BATA), Institut za standardizaciju BiH (BAS), Institut za intelektualno vlasništvo BiH, Agenciju za statistiku BiH i Direkciju za evropske integracije Vijeća ministara BiH.

FBiH: U Federaciji BiH je uspostavljen i funkcioniše zadovoljavajući broj institucija, organizacija i agencija za upravljanje i nadzor u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) je ključna institucija za planiranje i upravljanje sektorom poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja u FBiH. FMPVŠ vrši upravni nadzor nad provođenjem propisa, te donosi provedbene odluke. Ministarstvo je odgovorno za: upravljanje prirodnim resursima (zemljište, vode, šume), razvoj poljoprivrede, prehrambene industrije, odnosno za razvoj biljne poljoprivredne proizvodnje, stočarstva, ribarstva, lova, zaštite i korištenja poljoprivrednog zemljišta, prehrambene industrije, proizvodnje stočne hrane, vodoprivrede, veterinarske i fitosanitarne zaštite, šumarstva, te za ruralni razvoj i zaštitu i poboljšanje korištenja poljoprivrednog zemljišta. U okviru FMPVŠ uspostavljeno je i vodi se niz registara neophodnih za planiranje, organizaciju, funkcionisanje i praćenje stanja razvoja sektora i njegovih podsektora. U skladu s administrativno-upravnom organizacijom FBiH i odredbama relevantnih propisa, inspekcijski nadzor u sektoru vrše federalna uprava i kantonalne uprave za inspekcijske poslove. Na nivou FBiH za sektor poljoprivrede, ruralnog razvoja i prehrambene industrije posebno su važni: poljoprivredni, veterinarski, tržišni, šumarski, vodni i inspektorat za hranu. I pored određenih unapređenja u koordinaciji rada tokom zadnjih godina, federalni i kantonalni inspekcijski organi nemaju uvijek jasno podijeljene nadležnosti, što kao problem u radu ističu i federalni i kantonalni inspektori. U FBiH su uspostavljene i djeluju dvije samostalne federalne istraživačko-stručne ustanove, Federalni zavod za poljoprivredu u Sarajevu i Federalni agromediterranski zavod u Mostaru, i jedna ustanova specijalizovana za pitanja poljoprivrednog zemljišta (Federalni zavod za agropedologiju u Sarajevu). Sedam od deset kantona u FBiH u svojim vladama imaju ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, dok su u tri kantona pitanja poljoprivrede u nadležnosti posebnih sektora u ministarstvu privrede. Svi kantoni imaju nadležnosti za vlastita strateška planiranja poljoprivrede i ruralnog razvoja te provođenje utvrđene poljoprivredne politike, sve do vlastitih podsticaja poljoprivredi i ruralnom razvoju. Relevantna kantonalna ministarstva učestvuju u planiranju poljoprivredne politike na nivou FBiH, čime se obezbjeđuje koordinacija razvojnih planova i programa.

RS: Glavna institucija koja ima nadležnosti za sektor poljoprivrede u RS je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS. Ministarstvo ima pet resora, a u sastavu ministarstva su i upravne organizacije i druge javne institucije i preduzeća. Resori MPŠV RS su: Resor za poljoprivredu, prehrambenu industriju i ruralni razvoj; Resor za pružanje stručnih usluga u poljoprivredi; Resor za veterinarstvo; Resor za šumarstvo i lovstvo i Resor za vodoprivredu. Pored toga, pri MPŠV RS su i Agencija za agrarna plaćanja i Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata. Od 182 sistematizovana radna mjesta u MPŠV RS, 2020. godine su bila zaposlena 162 radnika. Agencija za agrarna plaćanja je od 26 sistematizovanih radnih mjesta, sa 42 izvršioaca, imala popunjena 24 radna mjesta, sa 40 izvršilaca. MPŠV RS ima organizacionu, poslovnu, kadrovsku, upravnu i drugi vid jurisdikcije nad javnim preduzećima i javnim ustanovama: JP „Šume Republike Srpske”, JP Protivgradna preventiva RS, JU „Vode Srpske”, JU „Veterinarski institut Dr Vaso Butozan” Banja Luka, JU Republički hidrometeorološki zavod Republike Srpske, JU „Ergela Vučijak” i Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata.

BD BiH: Najvažnija institucija Brčko distrikta BiH od važnosti za sektor poljoprivrede je Odjeljenje za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Vlade Brčko distrikta BiH. Ona ima glavnu ulogu u predlaganju i provođenju sistemskih rješenja u oblasti poljoprivrede (utvrđivanje agrarne politike i predlaganje mjera za njeno provođenje). Odjeljenje je nadležno za predlaganje zakonske regulative, te drugih propisa i akata u svojoj oblasti, predlaganje poticaja u okviru budžeta BD BiH, odgovorno je za razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i stočarstva na području BD BiH, čuvanje, zaštitu i obnovu šumskog fonda, preduzimanje odgovarajućih mjera u cilju zdravstvene zaštite životinja i zdravlja građana BD BiH te provođenje aktivnosti na implementaciji projekta i obezbjeđenje kreditne politike iz oblasti u nadležnosti Odjeljenja. U svom sastavu Odjeljenje ima pododjeljenja i to: Pododjeljenje za poljoprivredu, Pododjeljenje za šumarstvo i vodoprivredu, Pododjeljenje za veterinarstvo i Pododjeljenje za analizu i administrativnu podršku i ruralni razvoj.

2.6.2. Obrazovne i naučno-istraživačke institucije u sektoru poljoprivrede

Sistem obrazovanja i naučno-istraživački rad u Bosni i Hercegovini je u nadležnosti entiteta, a u Federaciji BiH dodatno i na nižem nivou vlasti, nivou kantona.

FBiH: Federacija BiH ima pet fakulteta na kojima se obrazuju studenti za zanimanja poljoprivrednog i prehrambenog smjera. Na svim fakultetima prisutan je zabrinjavajući trend smanjenja broja upisanih studenata. Sve obrazovne institucije u Federaciji BiH imaju određene oblike unapređenja znanja nastavnog osoblja i njihovog usavršavanja, ali su oni nedovoljni. Fakulteti imaju programe za razmjenu studenata (tehničko-poljoprivredno obrazovanje nudi 11 srednjih poljoprivrednih škola u FBiH). Broj srednjih poljoprivrednih škola u FBiH se smanjuje, što ne govori u prilog povjerenju mladih i njihovih roditelja u budućnost poljoprivrede na ovim prostorima.

Federaciju BiH karakteriše nepovoljan ambijent za razvoj nauke i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o naučno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji budžet za nauku Federalnog ministarstva za obrazovanje i nauku je oko 2,5 miliona KM, što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog budžeta, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Tome se mogu dodati i izdvajanja za nauku s kantonalnih nivoa koja se procjenjuju na 1–2 miliona KM. Fundamentalnim odnosno razvojnim istraživanjem u poljoprivredno-prehrambenom sektoru FBiH se bavi pet javnih fakulteta⁵⁶ i jedan institut Univerziteta u Sarajevu (INGEB), dok se primijenjenim istraživanjima do određene mjere bave zavodi na federalnom nivou (Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo, Federalni zavod za agropedologiju Sarajevo i Federalni agro-mediteranski zavod u Mostaru).

RS: Bazična i specijalistička znanja iz oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije počinju da se stiču u srednjim školama. Trenutno su na području RS tri specijalizovane poljoprivredne škole u Banjoj Luci, Prijedoru i Bijeljini. Prisutan je trend smanjenja broja srednjih poljoprivrednih škola i broja učenika koji upisuju zanimanja koja te škole nude. Dva javna univerziteta u RS, u Banjoj Luci i Istočnom Sarajevu, u svom sastavu imaju poljoprivredne fakultete, a prehrambena tehnologija izučava se odvojeno, na tehnološkim fakultetima. Oba fakulteta nude potencijalnim studentima nekoliko različitih usmjerenja što im omogućava užu specijalizaciju, ali ponekad predstavlja ograničenje kod zapošljavanja. Broj studenata se u zadnje vrijeme generalno smanjuje, a time i broj studenata koji studiraju u oblasti poljoprivrede.

⁵⁶ Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Agromediteranski fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić” u Mostaru, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihaću, Tehnološki fakultet Univerziteta u Tuzli.

Godišnje na sva tri ciklusa studija svoje obrazovanje završi oko 250 studenata, a mogućnosti njihovog zapošljavanja su male, tako da ih većina završi na evidenciji zavoda za zapošljavanje, gdje se zadrže duže vrijeme ili svoje zaposlenje pronalaze izvan struke za koju su se školovali.

RS ima tri samostalna naučno-istraživačka instituta od kojih dva imaju dugu tradiciju bavljenja naučnim istraživanjima: Poljoprivredni institut Republike Srpske osnovan 1947. godine, čije su aktivnosti definisane kroz rad devet zavoda i Veterinarski institut „Dr Vaso Butozan” Banja Luka osnovan 1934. godine, koji predstavlja vodeću naučnu, stručnu, istraživačku i specijalističku instituciju u oblasti veterinarske medicine u RS. Institut za genetičke resurse je organizaciona jedinica Univerziteta u Banjoj Luci, osnovan 2009. godine. Institut u svom sastavu ima dvije podorganizacione jedinice, Centar za biodiverzitet i Centar za održivo korišćenje genetičkih resursa. Poljoprivredni fakultet Univerziteta iz Banje Luke u svom sastavu ima šest instituta koji su upisani u registar naučno-istraživačkih ustanova RS. Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu nema u svojoj organizacionoj shemi posebne institute, ali se svi zaposleni s naučnim zvanjima koji izvode nastavu u određenoj mjeri bave i naučnim istraživanjima.

BD BiH: U Brčko distriktu BiH na nivou srednjeg obrazovanja iz oblasti poljoprivrede djeluje JU Poljoprivredna i medicinska škola. Na četverogodišnjem nivou obrazuju se profili poljoprivredni tehničar, veterinarski tehničar, prehrambeni tehničar i ekološki tehničar, dok su na trogodišnjem nivou stručna zanimanja cvjećar/vrtlar, mesar i pekar. Postoji mogućnost obrazovanja za dobijanje zvanja prehrambeni prerađivač, ali trenutno za to nema interesa lokalnih učenika. Što se tiče naučnih i visokoobrazovnih usluga u sferi poljoprivrede, prehrambene industrije i ruralnog razvoja, BD BiH je do školske 2018/2019. bilo na raspolaganju izdvojeno odjeljenje Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

2.6.3. Poljoprivredne savjetodavne službe

Sistem poljoprivrednog savjetodavstva u BiH je u nadležnosti različitih institucija. U RS je to MPŠV RS, a u FBiH kantoni, s koordinirajućom ulogom FMPVŠ. Sistem savjetodavnih službi u RS ima dvadesetogodišnji kontinuitet, a u FBiH je odnedavno u novoj fazi razvoja. Sistem poljoprivrednog savjetodavstva je neodvojiv od poljoprivrednog, obrazovnog i istraživačkog sistema. Do danas oni nisu uvezani u jedinstven sistem za istraživanje u poljoprivredi i u razmjenu i prenos znanja, inovacija i novih tehnologija. U cilju izgradnje AKIS-a u BiH (po uzoru na onaj u EU), potrebno je sistemski djelovati u cilju stvaranja integrisanog sistema u kojem je poljoprivredno savjetodavstvo samo jedna karika tog sistema koja nije isključivo dodijeljena jednom institucionalnom obliku, niti finansirana iz jednog izvora finansiranja. U oba entiteta u toku je izrada novih strategija poljoprivrednog savjetodavstva.

FBiH: Poljoprivredne savjetodavne službe u FBiH su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz projekte EU u periodu 1998–2002. godine. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave implementacijom federalnih i kantonalnih budžetskih transfera, a najmanje na poslove transfera znanja. Važno je naglasiti da je bitan pozitivan impuls poljoprivrednom savjetodavstvu u FBiH stigao s usvajanjem Zakona o poljoprivrednim savjetodavnim službama⁵⁷ i na osnovu tog zakona Pravilnika o metodama savjetodavnog rada, postupku licenciranja, obuci i certficiranju poljoprivrednih savjetodavaca. Kreiranje ovog legislativnog okvira omogućilo je provođenje prvih ciklusa obuke poljoprivrednih savjetodavaca koje je FMPVŠ realizovao u saradnji s univerzitetima u FBiH.

⁵⁷ „Službene novine FBiH”, 66/13

Nakon dva ciklusa obuke u registar Ministarstva upisano je ukupno 90 certificiranih poljoprivrednih savjetodavaca. Na taj način i uz interaktivni pristup u kreiranju programa redovne obuke savjetodavaca konačno se uspostavljaju elementi barem za tradicionalni model poljoprivrednog savjetodavstva u FBiH.

RS: Poljoprivredna savjetodavna služba u RS je prošla kroz različite faze razvoja i institucionalnog ustrojstva od 1999. godine do danas. Od 2013. godine savjetodavna služba djeluje kao Resor za pružanje stručnih usluga u okviru MPŠV RS. Resor je 2020. godine imao 85 zaposlenih, 11 u centralnoj kancelariji, 55 u statusu savjetodavaca i 19 kontrolnih asistenata koji vrše uzorkovanje i kontrolu kvaliteta mlijeka. Resor ima sedam regionalnih kancelarija, a svaka od njih pokriva od 9 do 21 opštinu/općinu. Analiza s kraja 2019. godine ukazala je na nedovoljan broj savjetodavaca, neadekvatnu strukturu savjetodavaca specijalista, ograničene resurse za primjenu savremene tehnologije, ograničene kapacitete za obuku kadrova, nizak nivo razvoja nauke i istraživanja u poljoprivredi i nizak stepen primjene naučnih istraživanja u praksi. Jedan savjetodavac u prosjeku opslužuje 652 aktivna gazdinstva i 3.725 ha. Ako se uzmu u obzir sva registrovana gazdinstva, a ne samo ona koja su aktivni korisnici podsticajnih sredstava, onda je njihov odnos prema broju savjetodavaca još nepovoljniji.

BD BiH: U BD BiH još uvijek nema kapaciteta koji bi omogućili realizovanje čak i zastarjelog pristupa transferu znanja u poljoprivredi koji se gotovo u potpunosti oslanja na djelovanje poljoprivredne stručno-savjetodavne službe prema modelu povremene obuke i obilaska poljoprivrednika. U Distriktu nije prihvaćena preporuka nastavka razvijanja poljoprivredne savjetodavne službe uspostavljene kroz evropski projekat koji je završen 2002. godine. Umjesto jačanja već obučenog kadra i nastavka ulaganja u ovaj važan segment institucionalnog jačanja sektora, taj kadar je postao dio administracije Odjeljenja za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo Vlade Brčko distrikta BiH i ništa više od toga. Sva aktivnost zaposlenih za savjetodavne aktivnosti uglavnom se svodi na administrativne poslove i implementaciju budžetske podrške poljoprivrednim proizvođačima.

2.6.4. Poljoprivredni informacioni sistemi

Poljoprivredni informacioni sistem (PIS) je skup podsistema koji obrađuju pojedinačne oblasti u poljoprivredi i treba da djeluju kao jedna cjelina, što je u skladu i sa ZPP EU. PIS se sastoji od pet osnovnih podsistema: (1) statistički sistem – popisi poljoprivrede, (2) mreža računovodstvenih podataka poljoprivrednih gazdinstava (engl. ranije FADN, a sada FSDN)⁵⁸, (3) poljoprivredni tržišni informacioni sistem – PTIS (engl. AMIS), (4) registri i GIS podsistemi (registar poljoprivrednih gazdinstava i registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarski registar, registar organske hrane i GIS zemljišni sistemi) i (5) integrisani administrativni kontrolni sistem – (engl. IACS) koji čine sistem za identifikaciju i registraciju poljoprivrednih parcela (engl. LPIS), sistem unakrsne usklađenosti, platni sistem i inspekcijski sistem. Uspostavljanje tako kompleksnog sistema u BiH je jedan od većih izazova za sektor poljoprivrede u procesu ispunjavanja uslova za pristupanje EU. Adekvatnu statistiku poljoprivrednih struktura će osigurati popis poljoprivrede, koji tek treba biti proveden⁵⁹. Popis poljoprivrede će omogućiti da se konačno utvrdi tačan broj PG/OPG, njihova struktura i proizvodni potencijal, kao i okvir za izbor reprezentativnih uzoraka za godišnja statistička istraživanja. EU4Agri projekat je preuzeo zadatak da uradi sveobuhvatan pregled stanja poljoprivrednog informacionog sistema u BiH sa setom preporuka za

⁵⁸ Shodno najnovijem ZPP EU, FADN je transformisan u FSDN, Farm Sustainability Data Network / Mreža podataka o održivosti poljoprivrednih gazdinstava, s obzirom na to da je naglašen fokus i na okolišnim i socijalnim aspektima.

⁵⁹ Posljednji je bio 1960. godine. Najavljeno je da će popis poljoprivrede u BiH biti proveden u oktobru 2024.

konsolidaciju i tehničku modernizaciju, kao i provedbu preporuka za poboljšanje tog sistema. Svjetska banka će u okviru svog novog „Projekta otpornosti i konkurentnosti poljoprivrede” (engl. ARCP – Agriculture Resilience and Competitiveness Project) podržati određene elemente uspostavljanja poljoprivrednog informacionog sistema u BiH (FSDN⁵⁷, LPIS, AMIS i registri poljoprivrednih gazdinstava).

FBiH: Kada se govori o poljoprivrednom informacionom sistemu može se konstatovati da Federacija BiH u prethodnom ciklusu realizacije poljoprivredne politike (2014–2020) nije napravila značajnije pomake. Statistiku poljoprivrede za FBiH vodi Federalni zavod za statistiku, a zastarjele metode prikupljanja podataka ne osiguravaju dovoljan stepen pouzdanosti statističkih podataka. Na nivou FBiH, od 12 zakonski predviđenih registara i evidencija za sektor poljoprivrede, do kraja 2020. godine u potpunosti su uspostavljeni samo registar poljoprivrednih gazdinstava, registar klijenata i registar proizvođača sjemena i sadnog materijala (sve u okviru FMPVŠ), uz djelimično uspostavljenu evidenciju o podsticajnim sredstvima u poljoprivredi i pedološkim osnovama zemljišta. Zbog ograničenosti sredstava, ali i različitih političkih stavova o njihovom formiranju i funkcionisanju, teško je očekivati skoro uspostavljanje preostalih podsistema integrisanog poljoprivrednog informacionog sistema.

RS: MPŠV RS ima djelimično integrisan informacioni sistem koji (na kraju 2020. godine) čine: registar poljoprivrednih gazdinstava, registar korisnika podsticajnih sredstava, registar pčelara, registar sorti sadnog materijala, registar proizvođača sadnog materijala, registar prometnika sadnog materijala, registar uvoznika sadnog materijala, registar sorti sjemena, registar proizvođača sjemena poljoprivrednih biljaka, registar dorađivača sjemena poljoprivrednih biljaka, registar uvoznika sjemena, registar prometnika sjemena na veliko i malo, registar mineralnih đubriva, registar uvoznika i distributera mineralnog đubriva, registar distributera sredstava za zaštitu bilja i registar proizvođača duhana. RS ima Et-farm GIS platformu za praćenje korištenja poljoprivrednog zemljišta koja ima dosta elemenata LPIS-a i koja se može dograditi i prilagoditi toj namjeni. RS ima i Veterinarski informacioni sistem koji predstavlja objedinjeni sistem registara, evidencija i baza podataka kojim se obezbjeđuje efikasan pristup i upravljanje podacima u cilju zaštite zdravlja životinja i provođenja mjera veterinarskog javnog zdravlja, a vodi ga i ažurira veterinarska služba Republike Srpske. Ovaj informacioni sistem sadrži registar domaćih životinja koje su predmet vakcinisanja i drugih veterinarskih mjera zaštite zdravlja životinja. Sve inspekcijske nadležnosti u RS objedinjene su u Inspektorat Republike Srpske. U sastavu Inspektorata su, između ostalih: poljoprivredna inspekcija, inspekcija za hranu i veterinarska inspekcija.

BD BiH: U Distriktu ne postoji izgrađen poljoprivredni informacioni sistem. Nizak je stepen posvećenosti institucija uspostavljanju takvog sistema i registara koje on sadrži, što zbog ograničenosti sredstava, tako i zbog očekivanja da će se taj sistem graditi istovremeno na svim administrativnim nivoima BiH (dijelom i kroz najvaljniji projekat Svjetske banke).

2.6.5. Laboratorije

Prema BATA podacima za 2020. godinu, od ukupno 39 akreditiranih laboratorija prema standardu ISO 17025 u BiH, 23 su javne institucije, a 14 ih je privatno. Dvije laboratorije su akreditirane prema standardu ISO 17065. Složeni sistem infrastrukture kvaliteta (standardizacija, akreditacija, ocjena usklađenosti, nadzor nad tržištem i implementaciona podrška) uspostavlja se provođenjem prethodno kreiranog i na snagu stavljenog niza legislativnih akata, u čemu BiH značajno kasni. Iako su tek dio sistema, laboratorije se smatraju njegovim najvažnijim dijelom, jer se bez njih ne može vršiti ni ocjena usklađenosti ni nadzor nad tržištem. Standardizacija je u nadležnosti Instituta za standardizaciju BiH (BAS), a akreditacija Instituta za akreditiranje BiH (BATA) i za ova dva segmenta se može reći da su na zadovoljavajućem nivou. Ocjenu usklađenosti bi trebale vršiti ispitne i kalibracione

laboratorije, certifikacijska tijela i organizacije za mjeriteljstvo. Nadzor nad tržištem (ali ne i nad tržištem poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda) je u domenu djelovanja Agencije za nadzor nad tržištem BiH. Neposredni nadzor nad tržištem poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda vrše nadležni inspekcijski organi entiteta i Brčko distrikta BiH. Inspekcijski sistem je regulisan entitetskim zakonima i u BiH uključuje 13 inspektorata – po jedan na nivoima entiteta i Brčko distrikta BiH, te još deset na nivoima kantona u FBiH. Tako fragmentirana organizacija inspekcijskog sistema rezultira njegovom neefikasnošću. Inspekcijski organi kao probleme koji otežavaju njihov rad ističu nedostatak osoblja, zastarjele standarde i propise, te nemogućnost pokretanja kazneno-prekršajnih postupaka. Laboratorije su dio sistema kontrole sigurnosti i kvaliteta hrane u BiH, a prema odredbama posebnog državnog pravilnika, sve laboratorije koje se bave kontrolama kvaliteta i zdravstvene sigurnosti hrane moraju biti akreditirane u skladu sa zahtjevima standarda BAS EN ISO/IEC 17025. Ozbiljan problem još uvijek je akreditiranje zastarjelih metoda, zbog slabe opremljenosti laboratorija. Pored slabe opremljenosti, rad laboratorija otežavaju i: slab mjeriteljski sistem u zemlji, nedovoljna obučenost upravljačkog i laboratorijskog osoblja, nedovoljna ekonomska motivisanost laboratorija za ulazak u sistem akreditacije (visoki troškovi ulaska i zadržavanja u sistemu akreditacije uz nedostatak zahtjeva za laboratorijskim kontrolama), rijetko učešće u međunarodnim programima međulaboratorijskih poređenja, itd. Za službene kontrole u cijelom poljoprivredno-prehrambenom lancu propisanim u EU, Uredbom br. EU Reg. 2017/625⁶⁰, potrebno je uspostaviti sistem nacionalnih referentnih laboratorija, te službenih laboratorija, što još uvijek ne postoji u BiH.

FBiH: Prema BATA podacima za 2020. godinu, u FBiH je 28 akreditiranih laboratorija prema standardu ISO 17025, od čega je 18 javnih institucija i 10 privatnih. Dvije laboratorije su akreditirane prema standardu ISO 17065.

RS: Prema podacima Instituta za akreditaciju BiH (BATA),⁶¹ u RS 4 javne i 5 privatnih laboratorija imaju akreditaciju prema standardu ISO 17025. Postoji još 9 laboratorija koje imaju akreditirane određene analitičke metode. Za ispitivanje kvaliteta i bezbjednosti poljoprivrednih proizvoda i hrane akreditirane su sljedeće laboratorije s područja RS: Institut za vode Bijeljina, JZU Institut za javno zdravstvo, JU Veterinarski institut „Dr Vaso Butozan”, Veterinarski zavod „Teolab”, Laboratorija „Slaven” d.o.o., Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci i JU Poljoprivredni institut Republike Srpske.

BD BiH: Brčko distrikt BiH nema akreditirane laboratorije u području hrane, fitosanitarnih ili veterinarskih ispitivanja.

2.6.6. Udruženja poljoprivrednika

Udruženja poljoprivrednih proizvođača, teritorijalnog tipa ili specijalizirana za pojedine vrste poljoprivredne proizvodnje, u BiH se registruju kao nevladine organizacije, što ih ograničava u vršenju proizvodne i prometne djelatnosti. Njihov rad se uglavnom svodi na zastupanje, lobiranje, obuke i povezivanje članova s kupcima i dobavljačima, nakon čega se poslovni odnosi dalje nastavljaju odvijati na relaciji član udruženja – kupac/dobavljač, bez direktne uključenosti udruženja. Lokalnih udruženja poljoprivrednih proizvođača ima previše, a granskih (krovnih) udruženja na nivou kantona, entiteta ili države premalo.

⁶⁰ <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/625/oj>

⁶¹ Institut za akreditiranje BiH (BATA), Spisak akreditiranih tijela za ocjenjivanje usaglašenosti na dan 21. 7. 2022, dostupno na http://www.bata.gov.ba/Akreditirana_tijela/default.aspx?id=18&langTag=sr-SP-Cyrl

Sistem zajedničkih tržišnih organizacija, shodno ZPP-u i zakonodavstvu EU, još uvijek nije uspostavljen u BiH.

Zadruga se registruju prema zakonima o zadrugama i imaju status privrednog društva, tako da se mogu baviti svim privrednim djelatnostima, uključujući i vanjskotrgovinski promet. Poljoprivredne zadruge u BiH su u trajnoj tranziciji, traženju puta od zadruga socijalističkog tipa (značajan broj postojećih zadruga osnovan u bivšoj SFRJ) prema zadrugama izvornog tipa koje predstavljaju kolektivne interesne organizacije. Zadruge u BiH često diferenciraju zadrugare na zadrugare osnivače (kojih je svega nekoliko) i kooperante (kojih je znatno više) koji nemaju prava i obaveze zadrugara. Stare zadruge su opterećene rješavanjem pitanja vlasništva nad imovinom koju posjeduju, koja je često osporena, a nove zadruge su opterećene neposjedovanjem gotovo nikakve imovine. Trend je da se sve više osnivaju manje zadruge koje su nekada porodičnog tipa, nekada nastaju prerastanjem udruženja u zadruge, a nekada su potpuno nove interesne organizacije proizvođača s područja jedne ili nekoliko susjednih opština/općina. Zbog usitnjenosti poljoprivrednih gazdinstava, njihovo udruživanje i povezivanje je nasušna potreba, ali i dalje najveći broj PG/OPG u BiH na tržištu nastupa samostalno.

FBiH: Prema raspoloživim informacijama, na nivou FBiH egzistiraju dva krovna udruženja: Savez poljoprivrednih udruženja FBiH i Koordinacija poljoprivrednih udruženja i saveza FBiH. Na nižim nivoima, kako kantonalnim, regionalnim tako i opštinskim/općinskim, registrovan je veliki broj udruženja koja djeluju samostalno, vrlo često lokalno usmjereno. Tačan broj ukupno registrovanih i od tog broja aktivnih udruženja nije poznat. Kod svog formiranja praktično sva ova udruženja navode iste ciljeve, kao što su: unapređenje proizvodnje, rješavanje problema u plasmanu poljoprivrednih proizvoda, edukacija proizvođača, uticaji na kreiranje poljoprivredne politike i sl. Saradnja i komunikacija među udruženjima je slaba, a često je opterećena i njihovim različitim interesima. Udruženja rijetko nastupaju jedinstveno, sa zajedničkim artikulisanim zahtjevima. Još nisu prevaziđene situacije u kojima mnoga udruženja vremenom postaju instrumenti pojedinaca koji preko udruženja nastoje da ostvare lične interese.

Iako zadnje decenije uglavnom obilježavaju teškoće i problemi u zadružnom organizovanju, ipak se bilježi stalan umjeren rast broja registrovanih zadruga u FBiH. Prema podacima Saveza zadruga, u FBiH je 2018. godine bilo registrovano 339 poljoprivrednih zadruga. Od 339 poljoprivrednih zadruga samo ih je 121 (oko 36%) poslovno aktivna. Znatno manje broja poslovnih aktivnih poljoprivrednih zadruga ima vlastitu proizvodnju. U pasivnim zadrugama su i 43 novoosnovane zadruge, koje još nisu pokrenule svoje djelatnosti. Poslovno aktivne zadruge posluju u svih 10 kantona. Same zadruge i njihove organizacije još uvijek ispoljavaju značajan broj unutrašnjih slabosti. Saradnja zadruga je na niskom nivou, što doprinosi njihovoj niskoj poslovnoj efikasnosti i nekonkurentnosti.

RS: U skladu sa Zakonom o udruženjima i fondacijama Republike Srpske, interesna udruženja poljoprivrednih proizvođača se osnivaju i registruju kao nevladine organizacije (NVO). U RS djeluje 7.369 udruženja⁶², od čega je 70 poljoprivrednih udruženja, od kojih su 63 opštinska/općinska, a ostalo su krovna udruženja na nivou RS.⁶³ Broj udruženja poljoprivrednih proizvođača na lokalnom nivou je veći, jer se mnoga od tih udruženja formiraju

⁶² Ministarstvo uprave i lokalne samouprave, Javna pretraga jedinstvenog registra udruženja i fondacija Republike Srpske.

⁶³ Pored udruženja poljoprivrednih proizvođača na opštinskom/općinskom ili regionalnom nivou postoje i strukovna udruženja kao što su udruženja pčelara, malinara, rasadničara, ovčara itd. tako da je u širem kontekstu broj udruženja koja se na neki način bave poljoprivrednom proizvodnjom ili nekom od njenih grana oko 300.

i gase s pojavom i zaključivanjem pojedinih projekata i programa razvoja i ne ažuriraju svoj status u registru. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u oblasti stočarske proizvodnje je napravilo značajan iskorak i prvo u regionu dalo mogućnost udruženjima koja ispunjavaju uslove da imaju status organizacije za uzgoj u stočarstvu, što je regulisano Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o stočarstvu⁶⁴, koji je u tom segmentu u potpunosti usklađen sa zakonodavstvom EU.

Prema podacima Zadružnog saveza Republike Srpske, zadružnog registra, podataka preuzetih iz izvještaja zadružnih revizija, podataka dobijenih od APIF-a, nadležnih sudova i drugih izvora informacija, u RS su 2019. godine bile registrovane 382 zemljoradničke i poljoprivredne zadruge, od kojih su 83 bile poslovno aktivne zadruge, 23 novoosnovane zadruge, 61 zadruga bila pasivna, 181 zadruga nije vršila poslovnu aktivnost, a 34 zadruge su bile u postupku likvidacije ili stečaja⁶⁵.

BD BiH: Na području BD BiH sve je veći broj udruženja poljoprivrednih proizvođača. Ova udruženja nisu dovoljno razvijena, još uvijek nisu usmjerena na ključne sektorske probleme i njihovo djelovanje je isključivo usmjereno na uske grupne/pojedinačne interese. Na području Distrikta registrovane su dvije zadruge. Te zadruge su okrenute organizaciji proizvodnje i otkupa poljoprivrednih proizvoda (otkup mlijeka, povrća, voća i ljekobilja), uz snabdijevanje poljoprivrednika repromaterijalima i opremom.

2.6.7. Evropske integracije

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) predstavlja prvi ugovorni odnos između BiH i EU, potpisan je 16. juna 2008. godine, a stupio je na snagu 1. juna 2015. godine. Potpisivanjem SSP BiH, proizvođačima je formalno otvoren pristup ogromnom i bogatom tržištu EU. Međutim, radi se i o tržištu s vrlo rigoroznim sanitarnim i fitosanitarnim zahtjevima u oblasti sigurnosti hrane⁶⁶, kojima bh. proizvođači ne mogu uvijek na adekvatan način odgovoriti. Većinu odobrenih kvota, kao i ostalih koncesija/povoljnosti utvrđenih SSP-om, domaći poljoprivredni i drugi proizvođači do sada su tek u maloj mjeri iskoristili. Tome treba dodati da je u decembru 2022. godine BiH dobila status kandidata za članstvo u EU, nakon višegodišnjeg statusa potencijalnog kandidata, što znači da će biti potrebno ubrzati integracione procese i prilagođavanje zakonodavstva BiH, ekonomije i općenito društva sa EU.

2.6.8. Međunarodna i regionalna saradnja

BiH je, zajedno sa Srbijom, Crnom Gorom, Sjevernom Makedonijom, Kosovom*⁶⁷, Albanijom i Moldavijom, članica CEFTA sporazuma, kojim je liberalizacija trgovine ostvarena kroz bilateralne sporazume. Ovim sporazumom je omogućeno jačanje konkurencije i, s tim u vezi, obezbjeđenje kvalitetnije ponude za potrošače, brži razvoj sektora, veći priliv stranih investicija, smanjenje cijena i finalnih proizvoda i inputa, brži transfer tehnologija i sl. Ovim sporazumom BiH ima pristup tržištu od oko 22 miliona stanovnika bez praktično ikakvih uvoznih opterećenja, što je bila šansa, kako za privredu, tako i za poljoprivredu BiH. Iako mnogi smatraju da je CEFTA prevaziđena, posebno izgubivši na značaju ulaskom Hrvatske u Evropsku uniju 2013. godine, ova zona slobodne trgovine odigrala je važnu ulogu u povećanju obima trgovinske razmjene u regionu, uprkos teškoćama i određenim nedostacima. Može se

⁶⁴ „Službeni glasnik RS”, br. 44/15 i 63/21.

⁶⁵ Program razvoja poljoprivrednog zadrugarstva u Republici Srpskoj za period 2019–2022, Zadružni savez Republike Srpske, Banja Luka, 2019, str. 20.

⁶⁶ Član 95. SSP-a.

⁶⁷ Ova oznaka ne prejudicira status Kosova i u skladu je s Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1244, kao i s mišljenjem Međunarodnog suda pravde o kosovskoj deklaraciji nezavisnosti

reći da se za BiH pokazala dobrom ako se zna da je trgovinska razmjena sada uravnotežena, a 2010-tih pokrivenost uvoza izvozom s ovim zemljama bila je svega 66%. Ipak, razmjena BiH sa zemljama CEFTA čini tek 15% sveukupne vanjskotrgovine razmjene zemlje i smanjuje se nauštrb sve većeg trgovinskog bilansa s glavnim trgovinskim partnerskim područjem – Evropskom unijom⁶⁸.

Nažalost, BiH još uvijek nije potpisnica sporazuma o pristupanju WTO. Sporazum o poljoprivredi WTO i WTO Sporazum o sanitarnim i fitosanitarnim mjerama regulišu pitanja poljoprivrede i trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u okviru WTO. Integracija BiH u WTO, pored promjena u smislu dodatne liberalizacije trgovine i uže trgovinskih pitanja, imat će uticaja i na domaću podršku poljoprivredi. Ovo poglavlje pregovora za BiH je možda i najvažnije, jer se odnosi na dio politika podrške koje funkcionišu u praksi. Za sada najveći obim podrške poljoprivrednim proizvođačima u BiH ide kroz mjere koje pripadaju kritičnoj, tzv. „žutoj kutiji” i u 2021. godini su iznosile 185,4 miliona KM ili 79,6%. Mjere tzv. „zelene kutije” koje nemaju ograničenja u smislu iznosa koji se mogu trošiti bile su znatno manje zastupljene u iznosu od 47,5 miliona KM ili 20,4%.⁶⁹ Za strukturu poljoprivrednih podrški u BiH se može reći da nije povoljna, jer dominiraju plaćanja koja se svrstavaju u „žutu kutiju”, koja u najvećoj mjeri utiču na trgovinu i kao takve su pod režimom ograničenja.

OIV – Međunarodna organizacija za vinovu lozu i vino

Bosna i Hercegovina je postala članica Međunarodne organizacije za vinogradarstvo i vinarstvo (*eng. International Organization of Vine and Wine, OIV*) 11. novembra 2010. godine. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine je nadležno stručno tijelo državne uprave zaduženo za koordinaciju saradnje s OIV-om i koordinaciju aktivnosti bosanskohercegovačkih stručnjaka iz raznih institucija.

SWG RRD – Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj

Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj (*eng. Standing Working Group for Regional Rural Development, SWG RRD*) je platforma za umrežavanje i regionalnu saradnju, osnovana 2005. godine. Glavni ciljevi SWG-a su: identificirati zajedničke potrebe i interese zemalja u području ruralnog razvoja, podrška zajedničkom planiranju prekograničnih projekata ruralnog razvoja kao i podrška različitim institucijama u zadovoljavanju potreba zemalja članica. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH je postalo punopravni član SWG RRD od 17. novembra 2010. Takođe i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske je član SWG-a.

2.7. Sektorske politike

2.7.1. Politike poljoprivrede i ruralnog razvoja

Poljoprivredna politika u BiH vodi se na više administrativnih nivoa. Državno Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa djeluje na poljoprivrednu politiku zemlje i entiteta kroz regulisanje vanjske trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima, kao i preko definisanja i provedbi pravila u vezi s veterinarstvom i zaštitom zdravlja bilja. Ovo ministarstvo zaduženo je i za koordinaciju aktivnosti između entitetskih ministarstava, kao i za provedbu i koordinaciju međunarodnih projekata vezanih za poljoprivredu i ruralni razvoj. Entitetski nivo kreiranja i implementacije poljoprivredne politike čine zasebno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije BiH, odnosno Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i

⁶⁸ <https://www.capital.ba/bih-prvi-put-u-suficitu-sa-zemljama-cefta/>

⁶⁹ Vlastita izračunavanja autora na bazi SWG baze podataka

vodoprivrede Republike Srpske koja, zajedno s Odjeljenjem za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo Vlade Brčko distrikta BiH, predstavljaju najvažnije institucije zadužene za poljoprivrednu politiku u BiH. U FBiH, osim nivoa entiteta, postoji i kantonalni nivo, čije vođenje poljoprivredne politike u značajnoj mjeri određuje ukupni položaj poljoprivrednih proizvođača i sektora u cjelini. Ne treba zanemariti određene oblike podrške sektoru s opštinskog/općinskog nivoa.

Legalni okvir poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja u BiH čini Zakon o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine (2008). U Federaciji BiH su to Zakon o poljoprivredi (2007) i Zakon o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju (2010). Novčana podrška (poticaji) odobravaju se na osnovu godišnjih programa novčanih podrški poljoprivredi i ruralnom razvoju koji se donose za svaku godinu posebno.

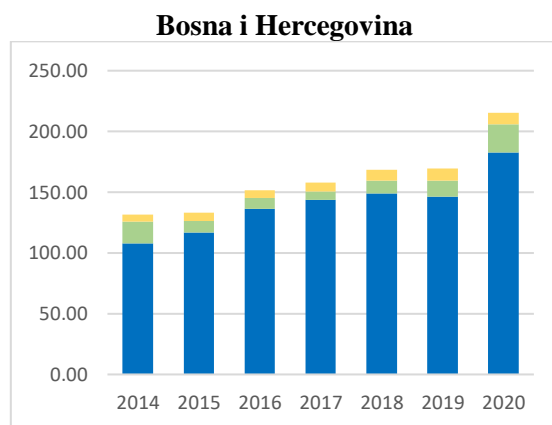
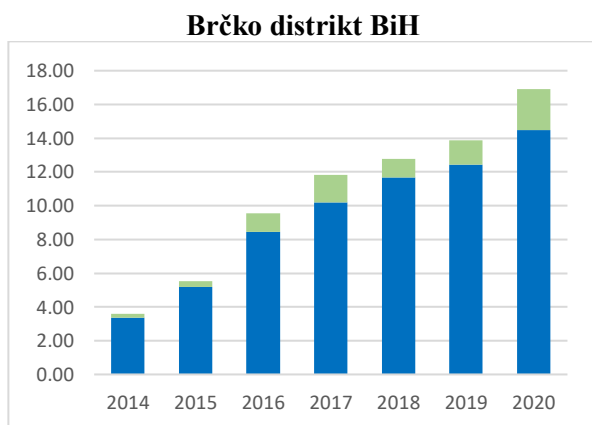
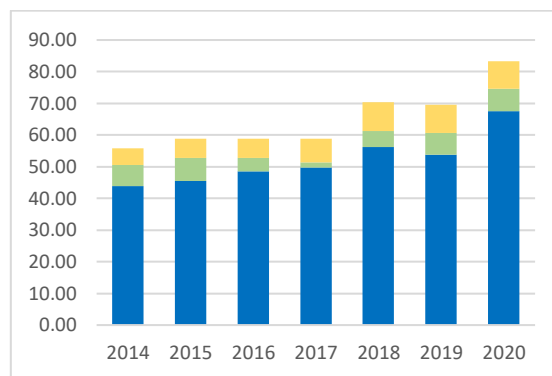
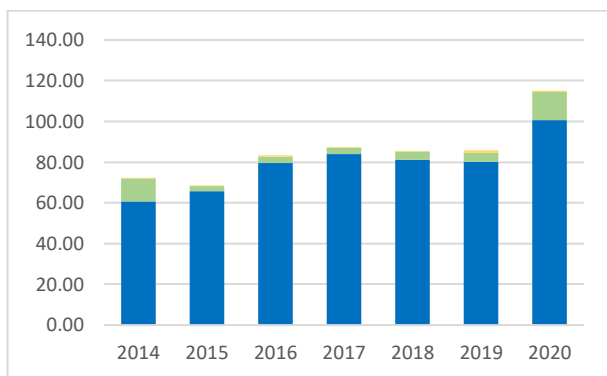
Zakonom o poljoprivredi Republike Srpske (usvojen 2006. godine, ažuriran 2007. i 2009. godine) utvrđeni su ciljevi i mjere poljoprivredne politike, kao i načini njenog provođenja i praćenja. Osim tog zakona, postoji i Zakon o obezbjeđenju i usmjeravanju sredstava za podsticanje razvoja poljoprivrede i sela (usvojen 2002. godine, ažuriran 2007. godine), dok se godišnje donose pravilnici o uslovima i načinu ostvarivanja finansijskih podsticaja za poljoprivredu i ruralni razvoj, kojim se uređuju iznosi i načini dodjele podsticaja. Vezano za Brčko distrikt BiH, pravni okvir poljoprivredne politike daje Zakon o poljoprivrednim podsticajima iz 2006, koji je do danas u nekoliko navrata dopunjavan. Novčani podsticaji odobravaju se na osnovu pravilnika o načinu i uslovima za podsticaj u poljoprivrednoj proizvodnji, koji se donose na godišnjem nivou.

Za analizu poljoprivredne politike Bosne i Hercegovine korišten je metodološki alat tzv. APM (*Agri-Policy Measures tool* – Alat za mjere poljoprivredne politike), koji su razvili Rednak i Volk (2010). Kreirana je jedinstvena klasifikacija podrške poljoprivrednom budžetu koristeći aktuelni EU koncept zasnovan na stubovima politike kao osnovno polazište i u kombinaciji s klasifikacijom OECD PSE. Aspekt EU programa (stubovi, ose) je primijenjen na višim nivoima agregacije, dok su se OECD PSE kriteriji koristili za formiranje grupa ili podgrupa prema pojedinim stubovima, a posebno za definisanje najnižih nivoa klasifikacije (osnovna poglavlja). Dakle, APM dopušta grubu analizu budžetskih transfera u poljoprivredi i prema OECD PSE klasifikaciji i prema tzv. „*vica-verse*”. Poljoprivrednu politiku BiH, njenih entiteta i BD BiH čine tri stuba odnosno grupe mjera i to: I stub – Tržišne mjere i mjere direktne podrške proizvođačima, II stub – Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja i III stub – Opće mjere koje se odnose na poljoprivredu.

Ukupna budžetska izdvajanja za poljoprivredu u BiH od 2014. godine, kada su imala najniži nivo (131,74 miliona KM), u stalnom su porastu i 2020. godine su dostigla najveću vrijednost od 215,23 miliona KM. U strukturi tih izdvajanja za 2020. najveći dio (182,7 miliona KM ili 84,9%) čine mjere direktne podrške proizvođačima, mjere ruralnog razvoja učestvovala su sa 23,44 miliona KM ili 15,1%, dok su opće mjere u poljoprivredi učestvovala sa 9,1 milion KM ili 4,2%.

Federacija BiH

Republika Srpska

■ Ostale mjere koje se odnose na poljoprivredu
 ■ Strukturelne mjere i mjere ruralnog razvoja
■ Tržišne mjere i mjere direktne podrške proizvođačima

Izvor: SWG APMC baza podataka za Bosnu i Hercegovinu

Grafikon 1. Struktura budžetske podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM)

FBiH: Poljoprivredni budžet u Federaciji BiH ima trend povećanja, sa 72,41 milion KM, koliko je iznosio u 2014. godini, povećao se za 59 indeksnih poena i u 2020. godini dostigao vrijednost od 115,11 miliona KM. U strukturi ukupnih budžetskih transfera sektoru poljoprivrede dominira I stub mjera poljoprivredne politike – tržišne mjere i mjere direktne podrške proizvođačima koje u analiziranom sedmogodišnjem periodu učestvuju u rasponu od 84% (2014) do 95% (2015–2018). Sljedeća grupa mjera po važnosti su strukturne mjere i mjere ruralnog razvoja koje, nažalost, gotovo simbolično participiraju u poljoprivrednom budžetu FBiH do 2019. godine, i zapravo tek u 2020. godini dobijaju veći značaj kada sa 13,9 miliona KM učestvuju sa 12,1% u ukupnim budžetskim transferima. Konačno III stub i opće mjere u poljoprivredi imaju simbolično učešće u ukupnoj podršci sektoru i s prosječnih 0,6 miliona KM godišnje ne prelaze više od 1% ukupne podrške sektoru. To je jedan od razloga zbog čega je u ovom bh. entitetu slab lanac znanja u cijelosti na relaciji nauka – farmer, nizak nivo promocije i marketinga sektora te generalno nedovoljna institucionalna izgrađenost sektora.

RS: Pozitivne tendencije rasta poljoprivrednog budžeta prisutne su i u RS. Sa 55,72 miliona KM, koliko su iznosili ukupni budžetski transferi za sektor poljoprivrede i ruralni razvoj u 2014. godini, u 2020. godini povećani su za 49 indeksnih poena i dostigli su nivo od 83,21 milion KM. U strukturi podrške sektoru dominira prvi stub i tržišne mjere i mjere direktne podrške proizvođačima, čije učešće se kreće od između 77,1% (2019) i 84,8% (2017).

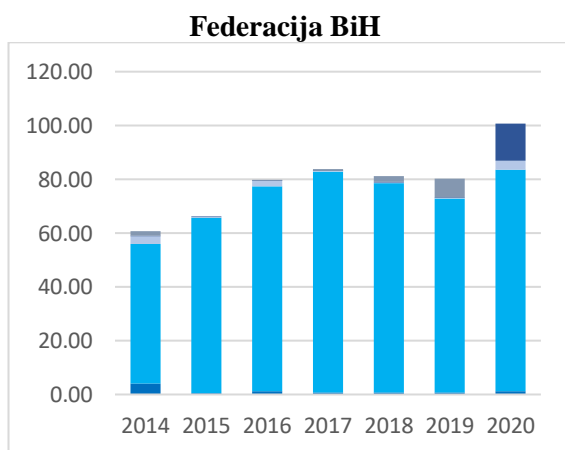
Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja su druge po važnosti u ukupnoj poljoprivrednoj politici RS. Kreću se između 5 i 7 miliona KM, s izuzetkom 2017. godine kada su izdvajanja za ovu grupu mjera bila svega 1,5 miliona KM. Za razliku od FBiH, u RS puno veća pažnja se poklanja III stubu politike i generalnoj podršci sektoru koja u prosjeku čini 10–13% ukupne budžetske podrške. To je vjerovatno jedan od razloga zbog čega je u ovom entitetu bolja institucionalna izgrađenost sektora uključujući i veoma važnu oblast transfera znanja i uloge poljoprivrednog savjetodavstva.

BD BiH: U BD BiH prisutan je izražen trend rasta ukupnih budžetskih izdvajanja za sektor poljoprivrede i ruralni razvoj i sa 3,61 milion KM u 2014. godini podrška sektoru se povećala za više od 4 puta i u 2020. godini dostigla nivo od 16,9 miliona KM.

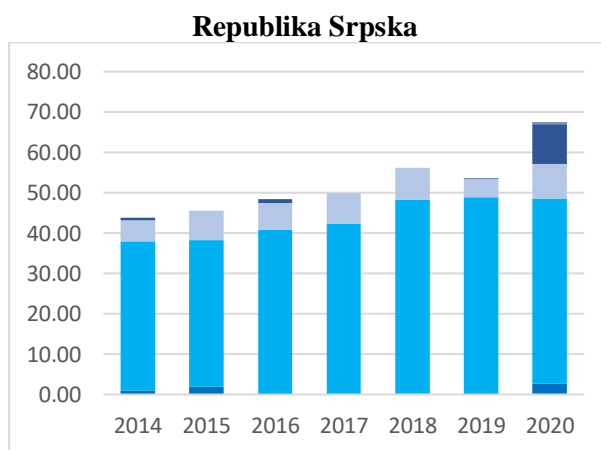
Najveći dio (85–94%) ukupnih sredstava se troši na implementaciju I stuba podrške, a ostatak za mjere ruralnog razvoja. U ovoj administrativnoj jedinici nema podrške III stubu i općim mjerama u poljoprivredi, odnosno nema podrške transferu znanja, istraživanjima i drugim uslugama važnim za sektor poljoprivrede.

Najznačajnija grupa mjera budžetske podrške u BiH su **tržišne mjere i mjere direktne podrške** poljoprivrednim proizvođačima. Mjere namijenjene uređenju poljoprivrednog tržišta nisu bile nikada jak instrument poljoprivredne politike u BiH i njenim entitetima. Djelimično je to posljedica ustavnog uređenja zemlje, ali i neprepoznavanje važnosti i mogućnosti ovakvih mjera politike iz ove grupe.

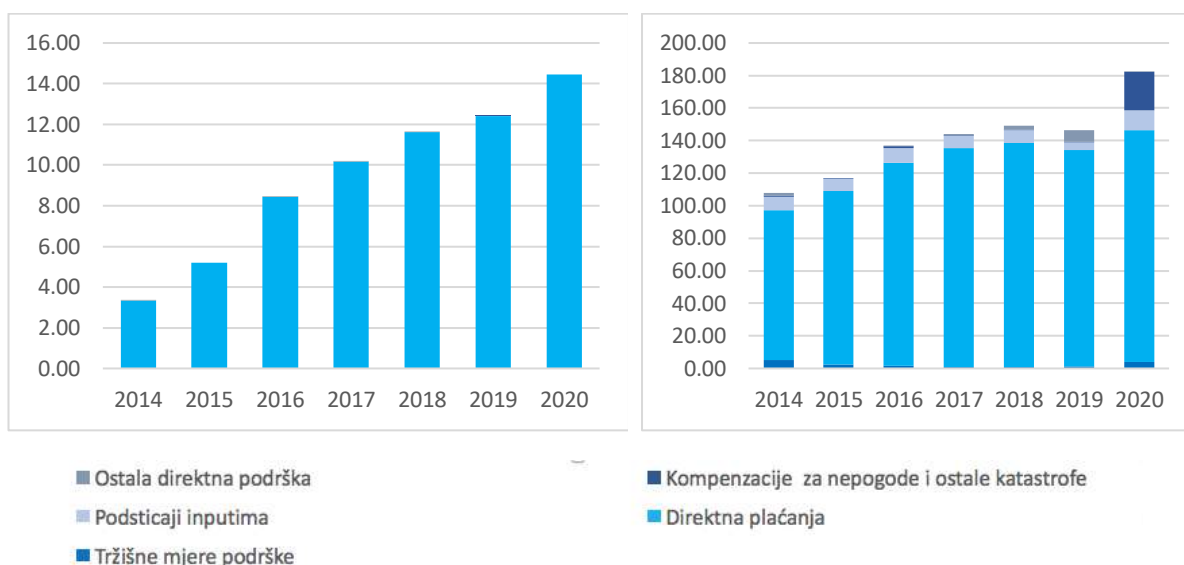
U periodu 2014–2020. ukupna izdvajanja za mjere direktne podrške u Bosni i Hercegovini stalno rastu i sa 107,97 miliona KM u 2014. godini porasla su na 182,7 miliona KM u 2020. godini. Direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima su najvažnija vrsta mjera iz ove grupe mjera (I stub) i svojim iznosima participira u prosjeku sa 90%, izuzevši 2020. godinu kada je ovo učešće nešto smanjeno (78%), kao rezultat budžetske podrške poljoprivrednim proizvođačima za otklanjanje negativnih posljedica pandemije COVID-19.

Brčko distrikt BiH

Bosna i Hercegovina

Izvor: SWG APMC baza podataka za Bosnu i Hercegovinu

Grafikon 2. Struktura budžetskih izdvajanja za tržišne mjere i mjere direktne podrške proizvođačima u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM)

FBiH: Za ovu grupu mjera se može reći da je doprinijela postizanju strateškog cilja osiguranja održivog dohotka, posebno u pojedinim subsektorima kakav je proizvodnja mlijeka. Ukupna direktna plaćanja, kao najvažnija vrsta mjera iz ove grupe, u periodu 2014–2020, kreću se između 51,76 miliona KM (2014) i 82,32 miliona KM u 2020. godini.

Podrška varijabilnim inputima je dosta skromna i uglavnom dolazi s kantonalnog nivoa, a od ostalih mjera treba još izdvojiti kompenzaciona plaćanja kao odgovor na pandemiju COVID-19, i u 2020. godini je izdvojeno 13,76 miliona KM.

RS: I u ovom bh. entitetu tržišne mjere i mjere direktne podrške proizvođačima su najvažnije mjere poljoprivredne politike. U periodu 2014–2020. ukupna izdvajanja za direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima su se kretala između 37,0 miliona KM (2014) i 45,9 miliona KM (2020), pri čemu u prosjeku gotovo dvije trećine se plaćaju na bazi outputa.

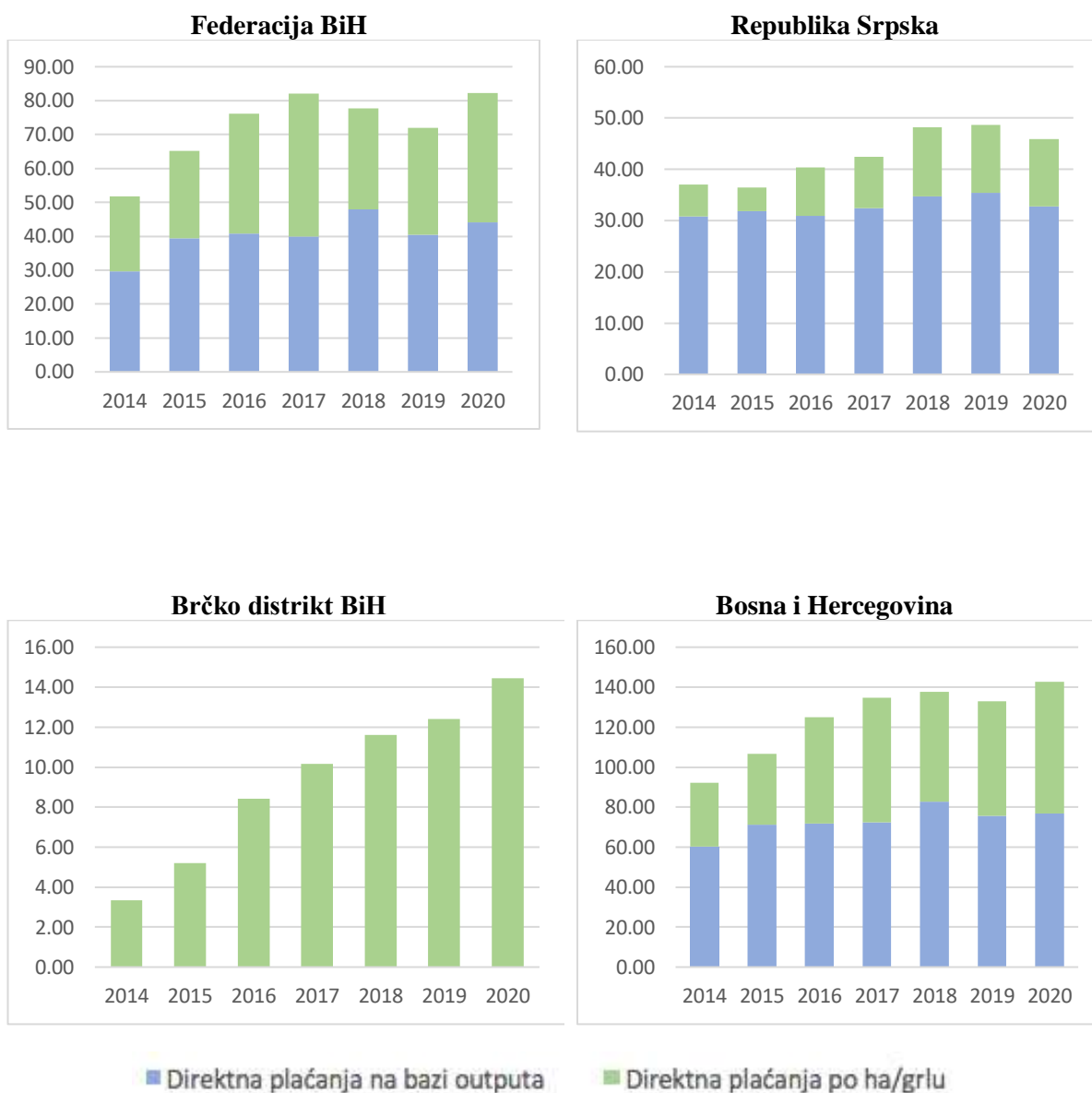
Za razliku od FBiH, u RS postoji značajna podrška varijabilnim inputima i kreće se od 4,54 miliona KM (2019) do 8,51 milion KM (2020).

Pandemija COVID-19 i njene negativne posljedice su rješavane budžetskom podrškom poljoprivrednim proizvođačima kroz tzv. kompenzaciona plaćanja koja su u 2020. godini iznosila 9,89 miliona KM.

BD BiH: Direktna plaćanja su najvažnija grupa mjera i implementiraju se po ha/grlu. Ta grupa mjera podržava veći broj biljnih i stočarskih proizvodnji i sheme plaćanja su uglavnom iste. Direktna plaćanja imaju konstantan rast i sa 3,35 miliona KM u 2014. godini direktna plaćanja proizvođačima su u 2020. godini dostigla nivo od 14,45 miliona KM. Direktna plaćanja su zapravo jedina vrsta mjera iz grupe tržišnih mjera i mjera direktne podrške proizvođačima.

Direktna plaćanja su najvažnija vrsta budžetske podrške poljoprivrednim proizvođačima u BiH i načini ove podrške (plaćanje po outputu ili ha/grlu) najbolje pokazuje dostignuti nivo približavanja ZPP EU. U periodu 2014–2020. godina ukupna izdvajanja za direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima u Bosni i Hercegovini su se kretala između 92,1 milion KM (2014) i 142,63 miliona KM (2020), pri čemu se veći dio odnosio na plaćanja na bazi outputa,

a manji dio na plaćanja po ha/grlu. Sheme direktnih plaćanja po outputu (litru/kg) odnose se na proizvođače mlijeka (FBiH i RS), odnosno na proizvođače voća i povrća (RS).

Izvor: SWG APMC baza podataka za Bosnu i Hercegovinu

Grafikon 3. Struktura direktnih plaćanja poljoprivrednim proizvođačima u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM)

FBiH: Direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima u FBiH imaju tendenciju stalnog rasta, izuzimajući 2019. godinu, i sa 92,1 milion KM u 2014. godini povećana su na nivo od 142,63 miliona KM u 2020. godini.

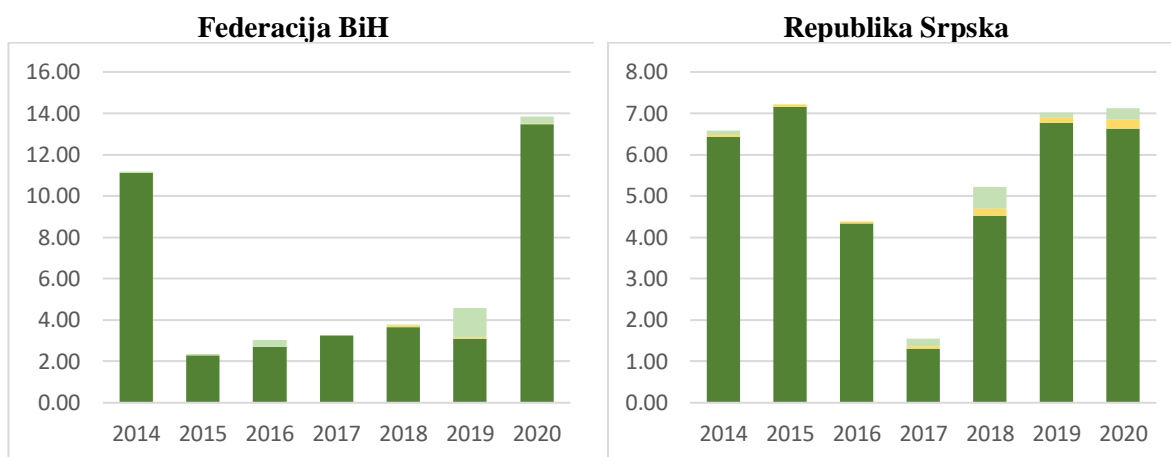
U strukturi direktnih plaćanja u analiziranom periodu 2014–2020. veće učešće su imala plaćanja na bazi outputa u odnosu na plaćanja po ha/grlu, što pokazuje da je ovaj bh. entitet još daleko u kontekstu približavanja ZPP EU u kojem praktički nema plaćanja po jedinici outputa. Plaćanje na bazi outputa zapravo je aktuelna podrška proizvodnji mlijeka koja je zadržana tokom cijelog perioda implementacije prethodne strategije, iako se predloženim mjerama to nije predviđalo. Najveći broj shema direktnih plaćanja u FBiH je po ha/grlu, ali ukupna

budžetska izdvajanja za proizvođače mlijeka po litri čine da su direktna plaćanja većinom na bazi outputa.

RS: U periodu 2014–2020. godina ukupna izdvajanja za direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima kretala su se između 37,00 miliona KM (2014) i 45,87 miliona KM (2019), pri čemu u prosjeku gotovo dvije trećine se plaćaju na bazi outputa, a ostatak od jedne trećine na plaćanja po ha/grlu. Sheme direktnih plaćanja po outputu, osim mlijeka, odnose se i na proizvodnju voća i povrća, te proizvodnju sjemenskog materijala. Animalna proizvodnja je uglavnom podržana plaćanjima po jedinici outputa (litri mlijeka).

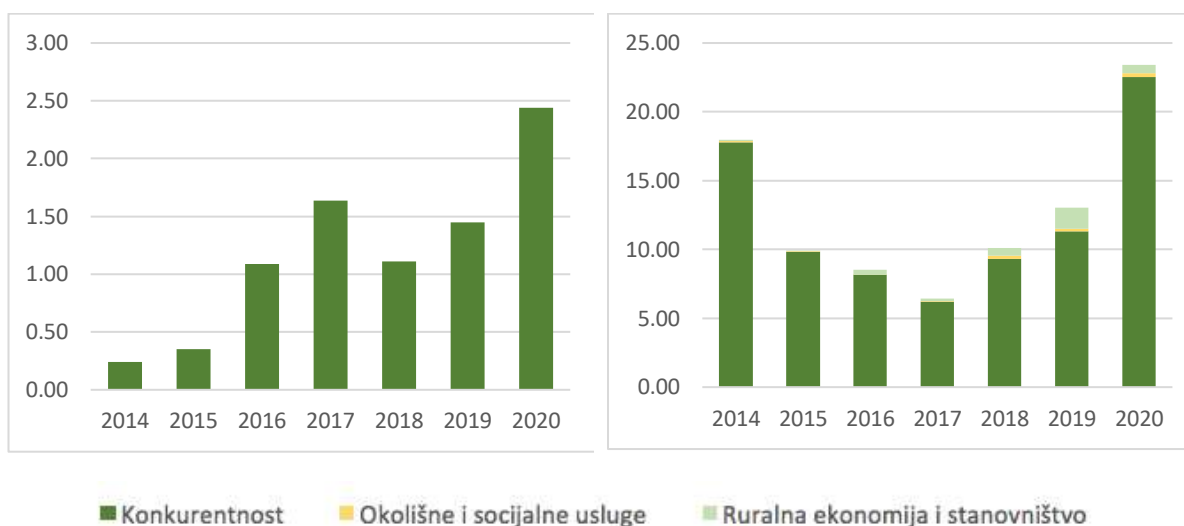
BD BiH: Najvažnija grupa mjera se odnosi na direktna plaćanja koja su isključivo po ha/grlu. Ta grupa mjera podržava veći broj biljnih i animalnih proizvodnji i sheme plaćanja su uglavnom iste u analiziranom periodu 2014–2020. Dobra strana podrške je kontinuitet rasta od 2014. godine koji je u 2020. godini dostigao vrijednost od 14,45 miliona KM.

Budžetska podrška **strukturalnim mjerama i mjerama ruralnog razvoja** u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike je gotovo u potpunosti izostala u BiH i njenim entitetima, odnosno BD. Ukupna izdvajanja za ruralni razvoj dosta variraju iz godine u godinu i ne pokazuju neki trend. Generalno se može reći da su izdvajanja za ruralni razvoj skromna, posebno ako se uzme u obzir da je riječ o grupi mjera koja ima obilježje razvoja. Tek u 2020. godini su primjetnija izdvajanja za ruralni razvoj i iznosila su 23,40 miliona KM, pri čemu se 22,55 miliona KM ili 96% odnosilo na povećanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje, dok nema razumijevanja za okolišne mjere i mjere razvoja ruralne ekonomije.

Brčko distrikt BiH

Bosna i Hercegovina

Izvor: SWG APMC baza podataka za Bosnu i Hercegovinu

Grafikon 4. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM)

FBiH: Budžetska podrška ruralnom razvoju i II stubu poljoprivredne politike s nivoa FMPVŠ u periodu 2014–2017. je u potpunosti izostala, a značajnija podrška s ovog nivoa vlasti se uočava tek u 2020. godini (13,5 miliona KM). Zahvaljujući podršci s kantonalnog nivoa, ruralni razvoj je ipak podržan u određenoj mjeri, a ova podrška se uglavnom odnosila na povećanje konkurentnosti poljoprivrednog sektora i nabavku mehanizacije, osnovnog stada, opremanje objekata, podizanje višegodišnjih zasada i dr. Izdvajanja za unapređenje okoliša su u potpunosti izostala, dok je podrška ruralnoj ekonomiji zabilježena samo u 2019. godini.

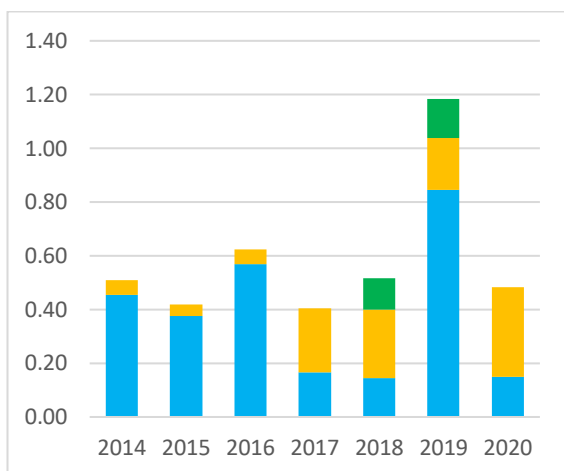
RS: Za razliku od 2017. godine, kada je budžetska podrška ruralnom razvoju iznosila svega 1,55 miliona KM, od 2018. godine se kontinuirano povećavaju izdvajanja koja su u 2020. godini dosegla nivo od 7,12 miliona KM. Širok je dijapazon mjera u okviru politike ruralnog razvoja pri čemu najveći dio pripada mjerama tzv. kapitalnih investicija, odnosno mjerama podizanja konkurentnosti (nabavka mehanizacije, osnovnog stada, podizanje višegodišnjih zasada, i sl.), za što je u 2020. godini izdvajano 6,63 miliona KM.

Okolišne mjere su veoma skromne (0,21 milion KM, 2020. godina) i odnose se na podršku organskoj proizvodnji, baš kao i mjere za unapređenje ekonomije na selu (0,28 miliona KM, 2020. godina).

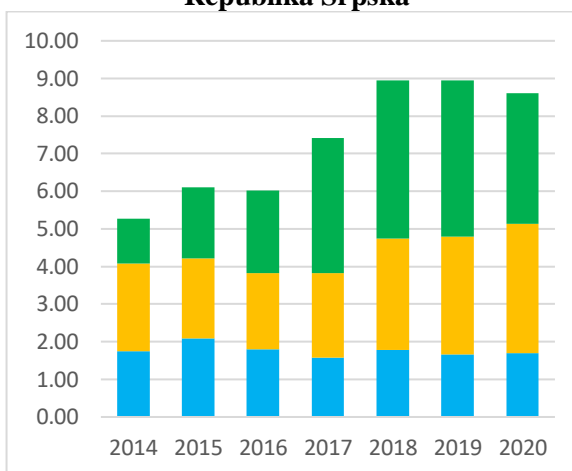
BD BiH: Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja imaju dosta skroman budžet koji u periodu 2014–2020, s izuzetkom 2020. godine (2,44 miliona KM), u prosjeku godišnje iznosi 1,0 miliona KM i odnosi se na unapređenje konkurentnosti, odnosno opremanje farmi mehanizacijom i drugom opremom, investiranjem u sisteme za navodnjavanje, podizanje novih voćnjaka i drugo.

III stub i opće mjere u poljoprivredi su u BD BiH u potpunosti zanemarene, a u FBiH ova vrste podrške je veoma skromna i s izuzetkom 2019. godine ne prelazi vrijednost od 1 milion KM. U RS podrška općim mjerama poljoprivrede je znatno viša u odnosu na FBiH i u 2020. godini je dosegla iznos od 8,6 miliona KM, što čini skoro 11% ukupnog budžeta namijenjenog sektoru poljoprivrede. Struktura budžetskih izdvajanja koja se odnose na mjere opće podrške sektoru poljoprivrede vidi se u narednom grafičkom prikazu.

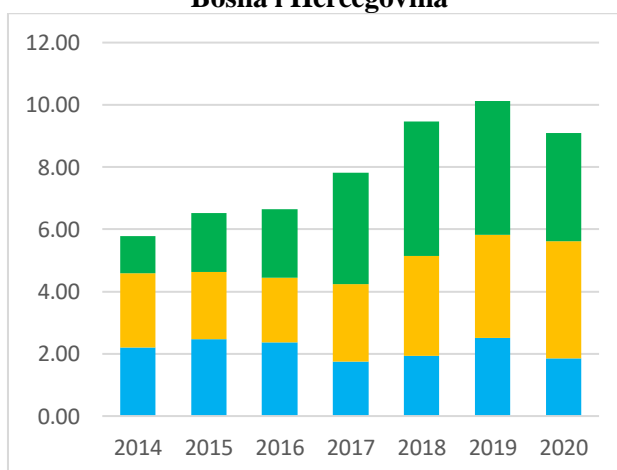
Federacija BiH

Republika Srpska

Bosna i Hercegovina

■ Istraživanje, razvoj i stručne usluge ■ Sigurnost hrane ■ Ostala opća podrška

Izvor: SWG APMC baza podataka za Bosnu i Hercegovinu

Grafikon 5. Struktura mjera opće podrške sektoru poljoprivrede u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM)

Osnovni zaključak koji se nameće kada se analizira struktura mjera i budžetska podrška sektoru poljoprivrede na nivou oba bh. entiteta i BD BiH je neujednačena podrška u korist direktnih plaćanja, nedovoljno razumijevanje važnosti mjera ruralnog razvoja i strukturalnih mjera kod donosioca odluka i evidentna nespremnost za ozbiljnije reforme u kontekstu približavanja ZPP EU (u oba bh. entiteta dominiraju plaćanja na bazi outputa kojih nema u EU) i jednostavno nepridržavanje postavljenih ciljeva u strateškim dokumentima.

2.7.2. Finansiranje poljoprivrede

Bosna i Hercegovina zbog nedostatka političkog konsenzusa u BiH još uvijek ne koristi, u okviru IPA-e, instrument prepristupne pomoći za ruralni razvoj – IPARD (Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development).

Tako je BiH jedna od rijetkih zemalja Zapadnog Balkana koja ne koristi ovaj instrument čiji je fokus na ruralnim područjima i poljoprivredno-prehrambenim sektorima zemalja u procesu pridruživanja EU, promovišući postepeno usklađivanje sa ZPP EU, te osnovna namjena pružiti konkretnu finansijsku i tehničku pomoć zemljama korisnicama kako bi postigle uravnotežen teritorijalni razvoj podižući socijalne, okolišne i ekonomske standarde u ruralnim područjima, da bi jačale konkurentnost poljoprivredno-prehrambenih sektora, održivo upravljanje prirodnim resursima i povećale otpornosti na klimatske promjene⁷⁰. Time BiH ujedno gubi i prilike za sticanje iskustava vezanih za mehanizme upravljanja fondovima EU (indirect management/indirektno upravljanje), što je priprema za upravljanje fondovima dostupnim zemljama članicama EU. U BiH se ne bilježi ni napredak po tzv. horizontalnim pitanjima uspostavljanja administrativnih struktura potrebnih za zajedničku poljoprivrednu politiku, uključujući agenciju za plaćanja.

U okviru dostupnih sredstava IPA II (2018–2020), BiH koristi 30 miliona EUR kroz projekte za poljoprivredu i ruralni razvoj, te standarde sigurnosti hrane, veterinarstva i fitosanitarne pomoći⁷¹. EU4Agri je u tom smislu najznačajniji za sektor poljoprivrede. EU4AGRI je četverogodišnja inicijativa (2020–2024) koja ima za cilj modernizaciju poljoprivredno-prehrambenog sektora, otvaranje novih radnih mjesta, kao i podržavanje oporavka od krize izazvane pandemijom COVID-19 u BiH putem bespovratnih sredstava dostupnih poslovnim subjektima, proizvođačima itd., te pružanje tehničke pomoći institucijama u sektoru na izgradnji kapaciteta i unapređenju politika, sistema i zakonodavstva. Postoje i drugi projekti u drugim sektorima koji dijelom podržavaju poljoprivredu, kao u sektoru razvoja preduzetništva i inovacija, gdje četverogodišnji (2018–2022) projekat EU4Business, osim bespovratne pomoći privrednim subjektima, pruža i tehničku pomoć institucijama u jačanju njihovih kapaciteta. Osim korištenja grantova iz dva spomenuta projekta, poljoprivredni proizvođači svoje finansijske potrebe rješavaju samofinansiranjem ili zaduživanjem kod dvije vrste finansijskih institucija – komercijalnih banaka i mikrokreditnih organizacija. Generalno, krediti banaka imaju niže kamatne stope, ali su teže dostupni manjim poljoprivrednicima, dok se krediti MKO odobravaju brže i uz fleksibilnije uslove, ali imaju visoke kamatne stope.

Nešto povoljnije kredite pravna lica kojima je pretežna djelatnost poljoprivreda mogu dobiti posredstvom Razvojne banke FBiH i Investicione razvojne banke RS. Kreditiranja poljoprivrede na bazi lizing aranžmana gotovo da nema. Inovativni oblici finansiranja poljoprivrede (npr. forward, fjučers svop i sl.) nisu prisutni. U prvoj deceniji poslijeratnog

⁷⁰https://agriculture.ec.europa.eu/international/international-cooperation/enlargement/pre-accession-assistance/overview_en

⁷¹https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-02/ipa_2018_41501_ad10_bih_eu_support_to_agriculture_and_rural_development_food_safety_veterinary_and_phytosanitary_standards_.pdf

perioda poljoprivrednici su dobili značajne donacije u vidu poljoprivredne mehanizacije, stoke i repromaterijala. I dalje ima određenih donacija za poljoprivrednike, ali su one sada mnogo rjeđe, a njihova ukupna vrijednost opada. Prisutno je i robno kreditiranje poljoprivrednika na odgođeno plaćanje od strane trgovaca repromaterijalima. Od 2000. godine počeli su se uvoditi novčani podsticaji koje isplaćuju entitetska i kantonalna ministarstva poljoprivrede i BD BiH. Vremenom su poljoprivrednici postali sve više zavisni od tih podsticaja (više o tome u prethodnom poglavlju 2.7.1). Većina osiguravajućih društava u BiH nudi uslugu poljoprivrednog osiguranja, ali se ta vrsta osiguranja slabo koristi, zbog rigidnosti osiguravajućih kuća i nepovjerenja farmera i loših iskustava s naplatom šteta.

FBiH: Finansiranje sektora poljoprivrede i ruralnog preduzetništva u FBiH se dominantno odvija putem komercijalnih banaka i mikrokreditnih organizacija. Kompanije iz sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane imaju isti kreditni tretman kao i kompanije iz drugih sektora. Tek u pojedinačnim slučajevima su ove kompanije imale nešto povoljnije uslove za odobravanje kredita ili ekskluzivno pravo pristupa nekim od izdvojenih kreditnih linija osiguranih kroz finansijske projekte Svjetske banke i Međunarodnog fonda za poljoprivredni razvoj. Efektivne kamatne stope na poljoprivredne kredite su i dalje visoke u odnosu na kamatne stope u EU. Posljednjih godina su ipak prisutni pozitivni pomaci, prije svega kroz aktivnosti Razvojne banke Federacije BiH i Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Te dvije institucije potpisale su Memorandum o saradnji te omogućile da poljoprivrednici koji dobiju kredit od Razvojne banke FBiH dobijaju i podršku za investicije iz Federalnog ministarstva. Jedan od načina za unapređenje finansiranja poljoprivrede i smanjenje visine kamatnih stopa je uspostavljanje Garantnog fonda kod Razvojne banke Federacije BiH, koji bi izdavao garancije na kredite komercijalnih banaka za poljoprivredu i prehrambenu industriju u vrijednosti do 50% iznosa traženog kredita.

RS: Kreditiranjem poljoprivrednih gazdinstava u RS mogu se baviti komercijalne banke, mikrokreditne organizacije (MKO) i štedno-kreditne organizacije (ŠKO), s tim da ove treće više i ne postoje. Tokom perioda 2014–2020. godina banke su kreditirale pravna lica iz sektora poljoprivrede u prosjeku sa 106 miliona KM godišnje (u šta su uključena i sredstva IRB-a, Fonda Partner i posebnih projektnih kreditnih linija). Učešće sektora poljoprivrede u ukupnim kreditima je bilo između 1,9% i 4,2%. Efektivne kamatne stope na dugoročne i kratkoročne kredite su opadale, u 2018. godini su bile najniže, da bi od 2019. godine počele ponovo da se povećavaju. U 2020. godini EKS na kratkoročne kredite je bio 4,1% a na dugoročne kredite 6,1%. Veći kreditor poljoprivrede su mikrokreditne organizacije. U njihovom kreditnom portfoliju učešće poljoprivrede je 30–41%, zavisno od godine. MKO je uglavnom orijentisan na kreditiranje fizičkih lica, a znatno manje pravnih lica. MKO sa sjedištem u RS kreditirao je poljoprivredu u RS u prosjeku sa 71 milion KM godišnje, a MKO sa sjedištem u FBiH s dodatnih 40–65 miliona KM godišnje. Efektivne kamatne stope MKO za poljoprivredu su između 16% i 26% (zavisno od ročnosti kredita i sjedišta MKO).⁷² Investiciono-razvojna banka Republike Srpske (IRB RS) ima dvije namjenske kreditne linije za poljoprivredu. Kreditni plasmani IRB RS kroz te dvije kreditne linije kreću se između 3 i 12 miliona KM godišnje. U ukupnom kreditnom portfoliju IRB učešće kredita za poljoprivredu je između 5% i 7%.⁷³ Garantni fond RS odobrava garancije za kredite za poljoprivredu u okviru dvije garantne linije: GL za registrovana poljoprivredna gazdinstva i GL za poljoprivredu.

S finansiranjem poljoprivrede, indirektno, vezu ima i poljoprivredno osiguranje koje smanjuje rizik od različitih gubitaka, gdje se u slučaju nastanka osiguranog slučaja osiguranicima

⁷² Vlastita obrada podataka iz godišnjih izvještaja Agencije za bankarstvo RS.

⁷³ Vlastita obrada podataka iz baze podataka IRB RS o plasiranim kreditima.

nadoknađuje čitav ili dio štete, što im omogućava nesmetanu otplatu kredita. Korištenje poljoprivrednog osiguranja je još uvijek rijetko, a ukupna godišnja premija osiguranja za čitavu RS je uglavnom ispod milion KM, iako MPŠV RS subvencionise ove troškove do 50% premije osiguranja.

BD BiH: Finansiranje sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja u Brčko distriktu BiH se odvija isključivo putem komercijalnih banaka, a u portfoliju finansijskih institucija na tržištu postoje i mikrokreditne organizacije. U ovoj administrativnoj jedinici ne postoji posebna banka koja bi svoj fokus imala na sektor poljoprivrede. Kompanije iz sektora poljoprivrede i prerađivačke industrije imaju isti (komercijalni) kreditni tretman kao i kompanije iz drugih sektora.

2.7.3. Donatorska podrška

Najznačajniji donatori u sektoru poljoprivrede u BiH u analiziranom periodu 2014–2020. su Evropska unija, Kraljevina Švedska, Republika Češka, Republika Italija i Sjedinjene Američke Države, specijalizirane organizacije pri Ujedinjenim nacijama: Međunarodna organizacija za hranu i poljoprivredu pri Ujedinjenim nacijama – UN FAO i Razvojni program Ujedinjenih nacija – UNDP. Međunarodna pomoć za BiH pruža se i kroz projekte koji se implementiraju putem regionalnih inicijativa kao što je uspostavljanje Stalne radne grupe za regionalni ruralni razvoj zemalja Jugoistočne Evrope – SWG RRD. Podršku razvoju poljoprivrede u Bosni i Hercegovini na kreditnoj osnovi pružaju međunarodne finansijske institucije kao što su Međunarodni fond za razvoj poljoprivrede – (IFAD) i Svjetska banka (SB).

IPA – Instrument pretprijetne pomoći. Početkom 2018. godine formalno je započet IPA 2016 projekat za razvoj preduzetništva i inovacija pod nazivom: Konkurentnost i inovacije – lokalne strategije razvoja ili EU za biznis (EU4Business), koji je podržao konkurentnost privatnog sektora putem podrške izvozno-orijentisanim malim i srednjim preduzećima (MSP), a koja su jednim dijelom vezana za poljoprivredu⁷⁴ i u čijem su fokusu inovacije. Ukupna vrijednost projekta iznosila je 16,1 milion EUR, a od čega su 3 miliona EUR direktne pomoći sektoru poljoprivrede i prehrane te razvoju ruralnih područja dodijeljena putem grantova. Takođe, projekat je aktivno podržao i unapređenje poslovnog okruženja, tako što je pružio tehničku pomoć vlastima u BiH u izradi, upravljanju i praćenju podsticajnih mjera za privatni sektor, te obezbijedio nepovratna sredstva malim i srednjim preduzećima, s ciljem jačanja njihovog poslovanja, bolje međusektorske saradnje, te stimulacije preduzetničkih inicijativa⁷⁵.

Usvajanjem Strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2018–2021. Okvirni dokument stekli su se uslovi za sektorsku podršku poljoprivredi i ruralnom razvoju iz IPA II (2018–2020), te je tako EU odobrila IPA 2018 Akcioni dokument Bosne i Hercegovine u okviru kojeg je zemlji dostupno 30 miliona EUR kroz projekte za poljoprivredu i ruralni razvoj, te standarde sigurnosti hrane, veterinarstva i fitosanitarne pomoći⁷⁶. EU4Agri⁷⁷ je, kako je već spomenuto, u tom smislu najznačajniji za sektor poljoprivrede, kao četverogodišnja inicijativa (2020–2024) vrijednosti 20 miliona EUR koju provode UNDP BiH i Češka razvojna agencija (CzDA).

⁷⁴ <https://www.eu4business.ba/en/poljoprivredno-prehrambeni-sektor-i-ruralni-razvoj-wp>

⁷⁵ Izvor: MOFTER (2019): Izvještaj o međunarodnoj pomoći za sektor poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja 2018. godine u Bosni i Hercegovini.

⁷⁶ https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-02/ipa_2018_41501_ad10_bih_eu_support_to_agriculture_and_rural_development_food_safety_veterinary_and_phytosanitary_standards.pdf

⁷⁷ <https://eu4agri.ba/en/homepage/>

Projekat ima za cilj modernizaciju poljoprivredno-prehrambenog sektora, otvaranje novih radnih mjesta, kao i podržavanje oporavka od krize izazvane pandemijom COVID-19 u BiH putem bespovratnih sredstava dostupnih poslovnim subjektima, proizvođačima itd., te pružanje tehničke pomoći institucijama u sektoru. Do sada je objavljeno 20 javnih poziva za dodjelu grantova, i u provedbi su 153 grant projekta za koje je izdvojeno 12 miliona EUR u okviru EU4AGRI budžeta za grantove, a ukupna vrijednost je veća od 18 miliona EUR jer sufinansiranje obezbjeđuju korisnici. Uz to, 2020. godine EU je dodijelila BiH još 5 miliona EUR, isključivo za oporavak sektora od pandemije COVID-19 putem EU4AGRI-recovery78 projekta (2021 – juni 2024) koji obezbjeđuje bespovratna sredstva poslovnim subjektima, proizvođačima, te pokretanje novih poslova, uz pružanje stručne podrške.

Evropska komisija je u junu 2018. predstavila svoj Prijedlog uredbe o uspostavi Instrumenta pretpristupne pomoći (IPA III). U tom prijedlogu predviđeno je da se programu dodijeli ukupan budžet od 14,5 milijardi EUR za period od 2021. do 2027. godine kroz pet tematskih prioriteta, te da se on dodjeljuje korisnicima na osnovu stvarne uspješnosti korisnika na temelju godišnje ocjene⁷⁹.

Za korištenje tih sredstava BiH treba imati spremne projektne ideje i predulove za njihovu realizaciju, kapacitete, te je neophodno donošenje i provođenje političkih, institucionalnih, pravnih, administrativnih, socijalnih i privrednih reformi.

TWINING. Implementacija Twinning ugovora u oblasti sigurnosti hrane, veterinarske i fitosanitarne politike, programiranih u okviru IPA 2018 Akcionog programa za Bosnu i Hercegovinu, započela je u septembru i novembru 2020. godine, u skladu s planiranom dinamikom. Implementacija je dodijeljena odabranim konzorcijima iz država članica EU, kako slijedi:

Twinning projekat „Podrška EU izgradnji kapaciteta i postepenom usklađivanju pravne stečevine u *veterinarskom sektoru* u Bosni i Hercegovini” provodi Austrijska agencija za zdravlje i sigurnost hrane, zajedno s partnerskim službama iz Francuske i Hrvatske.

Twinning projekat „Podrška EU izgradnji kapaciteta i postepeno usklađivanje pravnih tekovina u sektoru *sigurnosti hrane* u Bosni i Hercegovini” provodi Služba za hranu i veterinarstvo Republike Litvanije, zajedno s partnerskim službama Mađarske i Italije.

Twinning projekat „Podrška EU izgradnji kapaciteta i postepenom usklađivanju pravne stečevine u *fitosanitarnom sektoru* u Bosni i Hercegovini” provodi Ministarstvo poljoprivrede, prehrambene suverenosti i šumarstva Italije, zajedno s partnerskim službama iz Poljske.

Republika Češka/CzD. Aktivnosti u okviru projekta „Podrška tradicionalnoj proizvodnji Livanjskog sira”, koji finansira Vlada Republike Češke, finalizirane su u 2020. godin

⁷⁸ <https://eu4agri.ba/en/about-eu4agri-recovery-project/>

⁷⁹ Evropska unija je u novom programskom, odnosno budžetskom periodu 2021–2027, za zemlje kandidate i potencijalne kandidate za članstvo u EU, usvojila instrumente politike vanjskog djelovanja i to:

- Uredbu (EU) 2021/1059 Evropskog parlamenta i Vijeća od 9. 6. 2021. o uspostavi Instrumenta za susjedstvo, razvoj i međunarodnu saradnju – Globalna Evropa, izmjeni i stavljanju izvan snage Odluke br. 466/2014/EU te stavljanju izvan snage Uredbe (EU) 2017/1601 i Uredbe Vijeća (EZ, Euratom) br. 480/2009 – NDICI
- Uredbu (EU) 2021/1529 Evropskog parlamenta i Vijeća od 15. 9. 2021. o uspostavi Instrumenta pretpristupne pomoći (IPA III) i
- Provedbenu Uredbu Komisije (EU) 2021/2236 od 15. 12. 2021. o posebnim pravilima primjene Uredbe (EU) 2021/1529 Evropskog parlamenta i Vijeća o uspostavi Instrumenta pretpristupne pomoći (IPA III).

Kraljevina Švedska/SIDA. U BiH se od 2018. do 2022. godine implementirao projekat „Jačanje izvoznog potencijala i poboljšanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača u BiH” koji je finansirala Kraljevina Švedska, a implementirala SIDA s fokusom na nastavak vakcinacije malih preživara protiv bruceloze. U 2021. godini, u saradnji s USAID-om, završena je implementacija USAID/Sweden FARMA II projekta koji je sufinansirala Kraljevina Švedska.

FAO. Tokom 2020. godine završena je implementacija projekata: „Podrška unapređenju nacionalnog sistema nadzora nad biljnim štetnim organizmima i sistema fitosanitarnog certificiranja” i „Spremnost na odgovor u slučaju pojave afričke svinjske kuge na Balkanu”. U 2020. godini nastavljeno je s implementacijom projekata: „Jačanje kapaciteta privatnog i javnog sektora u prioritetnim lancima vrijednosti” i „Smanjenje rizika od katastrofa za održivi razvoj”.

Republika Italija. Kancelarija Italijanske agencije za razvojnu saradnju (AICS) u okviru inicijative „Nove aktivnosti za podršku fitosanitarnom sektoru u Bosni i Hercegovini u cilju usklađivanja sa standardima EU (PHYTO-BiH)” podržava fitosanitarni sistem u pravcu usklađivanja i primjene mjera politike u fitosanitarnom sektoru, s fokusom na oblast zdravlja bilja, sredstava za zaštitu zdravlja bilja i kontrole sigurnosti hrane.

SAD/USAID. U 2021. godini završene su aktivnosti u okviru projekta USAID/Sweden FARMA II koji je sufinansirala Kraljevina Švedska. Tokom 2020. godine finalizirane su aktivnosti u okviru projekta: „Partnerstvo za razvoj agrobiznisa”, koji pomaže u otvaranju radnih mjesta i povećanju prihoda domaćinstava u ciljanim ruralnim regijama u BiH, podržavajući razvoj i širenje proizvodnje i prodaje kornišona, povrća i bobičastog voća za male poljoprivrednike.

SWG RRD. SWG RRD je, u saradnji s razvojnim partnerima (GIZ, BMEL JRC – Evropska komisija i CEI) implementirao brojne projekte, uglavnom na nivou unapređenja politika, institucija i ljudskih kapaciteta u sektoru poljoprivrede u BiH.

Pored donatorske podrške, poljoprivreda u BiH je podržana i kreditnim sredstvima, a među kreditorima se izdvajaju Svjetska banka (WB) i Međunarodni fond za razvoj poljoprivrede (IFAD).

2.7.4. Agro-ekološka politika

Očuvati i unaprijediti prirodne ljepote, biljni i životinjski svijet, povijesnu vrijednost u slučajevima kada će pridržavanje ili usvajanje određenih poljoprivrednih metoda pomoći takvom očuvanju jedan je od osnovnih ciljeva primjene agro-okolišnih mjera. Agro-okolišne mjere čine skup aktivnosti koje se provode u svrhu poboljšanja okoliša i krajolika, a provode ih poljoprivredni proizvođači. U zemljama EU tri su grupe agro-okolišnih mjera: prva grupa koja se odnosi na smanjenje negativnog uticaja poljoprivrede na okoliš, druga grupa koja se odnosi na očuvanje prirode, bioraznolikosti, plodnosti tla i tradicionalnog kulturnog krajolika te treća grupa mjera koja se odnosi na očuvanje zaštićenih područja. U BiH zapravo ne postoje agro-ekološka politika ni prateće agro-ekološke mjere. Sve agro-ekološke mjere se svode na mjere podrške organskoj proizvodnji, dok mjera iz spomenutih triju grupa koje postoje u EU nema.

2.7.5. Ravnopravnost spolova

Iako su po svim relevantnim zakonima u Bosni i Hercegovini žene i muškarci ravnopravni⁸⁰, i dalje postoje slučajevi gdje je imovina upisana samo na ime muškog suvlasnika tj. vlasnika dijela – muža, partnera ili brata. Žene su mnogo rjeđe upisane kao vlasnice imovine koja predstavlja bitan izvor ekonomske moći, npr. stanova, poslovnih prostora, zemljišta i sl. Stoga postoji jasna potreba da se premosti jaz između pravnih propisa (*de iure*) i prakse (*de facto*) u cilju jačanja imovinskih prava žena i kćerki (FAO i GIZ).

Bosna i Hercegovina je potpisnica svih važnijih međunarodnih konvencija o ravnopravnosti spolova i ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama, od kojih je najvažnija UN Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW). Poseban član te konvencije odnosi se na unapređenje položaja žena na selu i on obavezuje BiH, kao potpisnicu ove konvencije, da radi na unapređenju socio-ekonomskog položaja žena na selu, njihovog pristupa resursima, tržištu i informacijama, te pristupa osnovnoj infrastrukturi i javnim uslugama. Najvažniji domaći pravni akt koji kao *lex specialis* reguliše oblast ravnopravnosti spolova kao posebno ljudsko pravo je Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini⁸¹ koji promovise ravnopravnost spolova i zabranjuje diskriminaciju po osnovu spola i spolne orijentacije, te obavezuje sve institucije vlasti, na svim nivoima, da izrade, usvoje i provedu programe mjera za implementaciju Zakona u svim oblastima. U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, u BiH periodično se izrađuje Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine kao okvirni strateški dokument za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi. U periodu 2018–2022. proveden je treći Gender akcioni plan BiH, a trenutno je u proceduri usvajanje četvrtog Gender akcionog plana BiH za period 2023–2027. godina.

FBiH: Gender centar FBiH radi na osiguravanju djelotvorne provedbe nacionalnog zakona o ravnopravnosti spolova na entitetskom nivou, u bliskoj koordinaciji s Agencijom za ravnopravnost spolova BiH. Jedan od principa novog zakona o razvoju Federacije BiH⁸² je rodna ravnopravnost, uključujući i rodno odgovorno budžetiranje. Sve nove kantonalne i opštinske/općinske strategije moraju se dostaviti Institutu za razvojno planiranje, a kada se te strategije dostave Institutu, on se konsultuje s Gender centrom u vezi sa „razmišljanjem o rodnoj ravnopravnosti”. Novi gender akcioni plan o rodnoj ravnopravnosti je bio u fazi izrade (to je treći za FBiH) od strane Gender centra Federacije u trenutku pripreme ovog dokumenta.

RS: Centar za jednakost i ravnopravnost polova – Gender centar RS je osnovan 2001. godine. Gender centar Republike Srpske ima ovlaštenja/prava da prati primjenu Zakona o ravnopravnosti spolova BiH na nivou RS. Unapređenje položaja žena na selu je prioritet u radu Gender centra Republike Srpske i MPŠV RS. Tri su akciona plana za unapređenje položaja žena na selu u Republici Srpskoj koja su do sada urađena. Prvi, do 2015. godine, drugi za period 2019–2020, a treći je usvojen za period 2022–2024.

⁸⁰ Pravni sistem Bosne i Hercegovine garantuje ravnopravnost spolova i zabranjuje diskriminaciju. Ustav garantuje uživanje najvišeg stepena međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda, taksativno navodeći ta prava i slobode i pozivajući se na pravno obavezujuće međunarodne sporazume navedene u Aneksu I Ustava (članovi II.2. i II.3. Ustava Bosne i Hercegovine). Ova prava mogu uživati sve osobe u Bosni i Hercegovini, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu uključujući spol, rasu, boju, jezik, vjeru, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovinu, rođenje ili bilo koji drugi status (član II.4.). Stoga se ova prava mogu ostvarivati bez diskriminacije bilo koje vrste. Zabrana diskriminacije je po svojoj prirodi sredstvo i uvijek se odnosi na povredu nekog od temeljnih prava i sloboda.

⁸¹ „Službeni glasnik BiH”, 32/10 – prečišćen tekst

⁸² Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem Federacije Bosne i Hercegovine (2017), „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 32/17

Pored već spomenutog Akcionog plana za unapređenje položaja žena na selu u RS kao skupa privremenih posebnih mjera, a zahvaljujući plodnoj saradnji Gender centra RS sa MPŠV RS, strateški dokumenti za ruralni razvoj su integrisali ravnopravnost spolova od 2010. godine. GCRS je snažno podržao aktivnosti u okviru FIGAP-a i FIGAP-a II, kao i sporazuma s UN Women, na promovisanju ravnopravnosti spolova u oblasti poljoprivrede i ekonomskog osnaživanja žena. Trenutno je sedam ženskih zadruga koje posluju u RS.

BD BiH: Na području Brčko distrikta BiH djeluje Udruženje aktivnih žena „GENDER” Brčko, čiji je cilj da unaprijedi položaj žena, posebno mladih žena koje žive u ruralnim područjima, te da radi na poboljšanju njihovog učešća u organima vlasti. Ovo udruženje radi i na promociji profesionalnog napretka žena Brčko distrikta BiH kao i podizanja obima vidljivosti žena.

2.8. Trgovina poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima

2.8.1. Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda

BiH ima nepovoljan trgovinski bilans u trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima (PPP), izraziti je neto uvoznik i u većini proizvoda nema samodovoljnost. To je „gorući” problem koji dolazi do izražaja u kriznim vremenima, kakav je bio u vrijeme pandemije COVID-19. Poljoprivredno-prehrambeni sektor predstavlja važan dio trgovine u BiH. Ukupan izvoz ovog sektora u 2020. godini iznosio je 908 miliona KM, što je predstavljalo 8,4% ukupnog izvoza BiH. Ukupan uvoz proizvoda iz ovog sektora je značajno veći i u 2020. godini je iznosio 3,08 milijardi KM, što je bilo gotovo jedna petina (17,9%) ukupnog uvoza BiH. Ukupan trgovački deficit PPP u 2020. godini dostigao je nivo od 2,17 milijardi KM, a pokrivenost uvoza izvozom bila je 29,5%. Pozitivna strana vanjske trgovine PPP BiH je tendencija stalnog rasta izvoza ovih proizvoda koji je sa 662 miliona KM u 2014. godini povećan za 37 indeksnih poena i u 2020. godini imao je vrijednost od spomenutih 908 miliona KM. Nažalost, u istom periodu je rastao i ukupni uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i sa 2,73 milijarde KM u 2014. godini povećan je za 13 indeksnih poena i u 2020. godini dostigao je vrijednost od 3,08 milijardi KM. Dobra strana uvoza PPP je zaustavljanje rasta u periodu 2017–2020. s izuzetkom 2019. godine i održavanje nivoa od 3,1 milijarde KM.

Pregled vanjske trgovine ukupnih i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na nivou BiH dat je u narednom tabelarnom pregledu.

Tabela 1: Vanjska trgovina ukupnih i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Bosne i Hercegovine, 2014–2020. (u milionima KM)

Opis	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Ukupna trgovina							
Izvoz	8.682	8.987	9.418	11.385	12.258	11.870	10.826
Uvoz	16.200	15.852	16.161	18.447	19.593	19.877	17.214
Trgovački bilans	-7.518	-6.864	-6.743	-7.063	-7.335	-8.007	-6.388
Pokrivenost uvoza izvozom	53,59	56,70	58,28	61,71	62,56	59,72	62,89
Trgovina PPP							
Izvoz	662	840	976	1.057	880	852	908
Uvoz	2.730	2.863	2.963	3.150	3.123	3.230	3.078
Trgovački bilans	-2.068	-2.023	-1.987	-2.093	-2.243	-2.379	-2.171
Pokrivenost uvoza izvozom	24,25	29,35	32,93	33,55	28,18	26,37	29,49
Učešće PPP u							

Izvoz	7,62	9,35	10,36	9,29	7,18	7,18	8,38
Uvoz	16,85	18,06	18,33	17,08	15,94	16,25	17,88
Trgovački bilans	27,50	29,46	29,47	29,64	30,57	29,71	33,98

Izvor: Baza podataka Vanjsko-trgovinske komore BiH

FBiH: U FBiH u periodu 2014–2020. godina zabilježen je značajan trgovački debalans PPP, krećući se u rasponu od -1,42 milijarde KM u 2014. godini do -1,52 milijarde KM u 2020. godini. Ukupan izvoz PPP pokazuje trend stalnog rasta i sa 273 miliona KM u 2014. godini povećao se za 55 indeksnih poena i dostigao vrijednost od 424 miliona KM. Ta vrijednost čini 6,17% ukupnog izvoza FBiH. Ukupan uvoz proizvoda iz ovog sektora je značajno veći i u 2020. godini je iznosio 1,94 milijarde KM, što je bilo gotovo jedna šestina (16,64%) ukupnog uvoza FBiH. Ukupna pokrivenost uvoza izvozom PPP u FBiH u 2020. godini iznosi 21,82% i značajno je veća u poređenju sa 2014. godinom kada je iznosila svega 16,12%.

RS: RS je u periodu 2014–2020. godina imala deficit u ukupnoj vanjskotrgovinskoj razmjeni, ali je on u tih sedam godina smanjen za 1,2 milijarde KM, tako da je dostignuta pokrivenost uvoza izvozom od 76%. U istom periodu vanjskotrgovinska razmjena PPP bila je na nivou od oko jedne milijarde KM, pri čemu je uvoz konstantno bio veći od izvoza za oko 500 miliona KM. Deficit kod PPP je 2014. godine bio 538 miliona KM, a 2020. godine 546 miliona KM. Pokrivenost uvoza izvozom PPP se nije značajnije poboljšala i u 2020. godini je iznosila 31%. PPP je značajan generator vanjskotrgovinskog deficita RS, jer je u 2020. godini učestvovao sa 50,6% u ukupnom deficitu.

BD BiH: Poljoprivredno-prehrambeni sektor BD BiH je najvažniji sektor kada se govori o vanjsko-trgovinskom bilansu Distrikta. Ovaj sektor značajno koristi svoj izvozni potencijal, na što upućuju izvozni parametri. Prosječno učešće PPP u ukupnom izvozu koje je ostvarivao BD BiH u periodu 2014–2020. godina kretao se od 61,3% (2020) do 84,62% (2016), odnosno ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda izražen apsolutnim iznosima kreće se od 156 do 244 miliona KM.

Uvoz PPP u BD BiH takođe pokazuje tendenciju rasta. Učešće ovih proizvoda u odnosu na ukupan uvoz robe kreće se od 38,75% (2018) do 55,98% (2020). Konačno, ukupna pokrivenost uvoza izvozom PPP u BD BiH je značajno veća u odnosu na entitete i BiH i u 2020. godini iznosila je 61,32%.

2.8.2. Trgovina važnijih grupa poljoprivredno-prehrambenih proizvoda

U strukturi ukupnog izvoza PPP iz BiH u 2020. godini najveće učešće je imalo svježe voće koje je s vrijednošću od 130,1 milion KM participiralo sa 14,3%, zatim biljna i životinjska ulja sa 108,3 miliona KM ili 11,9% te tarifna grupa 04 mlijeko i mliječni proizvodi koji u ukupnom izvozu učestvuju s vrijednošću od 102,2 miliona KM ili 11,3%. Izvoz važnijih grupa PPP pokazuje dosta izražena osciliranja (Prilog 11). Tako vrijednost izvoza mesa i klaoničkih proizvoda varira od 20 miliona KM (2014) do 100 miliona KM (2015), svježeg voća od 64 miliona KM (2014) do 153 miliona KM (2017) ili pak pića i alkohola od 43 miliona KM (2014) do 80 miliona KM (2018). Za neke grupe proizvoda se uočava tendencija stalnog rasta kao što je izvoz mlijeka i mliječnih proizvoda, svježeg povrća te mlinsko-pekarskih proizvoda.

Za razliku od izvoza, uvoz PPP u BiH je dosta stabilniji i s manje oscilacija tokom perioda 2014–2020 (Prilog 12). Primjetan je rast uvoza mesa i klaoničkih proizvoda sa 227 miliona KM u 2014. godini na 307 miliona KM u 2019. godini, svježeg povrća sa 74 miliona KM u 2014. na 101 milion KM u 2020, svježeg voća sa 128 miliona KM u 2014. na 210 miliona KM u 2020. godini te mlinsko-pekarskih proizvoda sa 177 miliona KM u 2014. na 231 milion KM

u 2020. godini. Od važnijih grupa proizvoda uvoz pića i alkohola je u analiziranom periodu bio dosta ujednačen i kretao se u rasponu 310–348 miliona KM.

U 2020. godini u strukturi uvoza PPP u BiH najveće i gotovo podjednako učešće (10,0%) su imale grupa različitih jestivih proizvoda (tarifna grupa 21) i pića i alkohola s vrijednošću od po 309 miliona KM, koje slijedi meso i klaonički proizvodi sa 263,7 miliona KM te mlinsko-pekarski proizvodi sa 231,3 miliona KM⁸³.

Najvažniji trgovački partner BiH, kada se govori o izvozu PPP, jesu zemlje Evropske unije u koje BiH ostvaruje 37,55% (301,7 miliona KM) svog izvoza ovim proizvodima (2020), a među njima najvažnije destinacije su Hrvatska (144,1 milion KM), Njemačka (50,2 miliona KM) i Slovenija (30,2 miliona KM). Druga grupa zemalja po važnosti su zemlje Zapadnog Balkana, posebno Srbija gdje BiH ostvaruje svoje najveće vrijednosti u visini od 173,8 miliona KM (2020) (Prilog 13).

Kada se govori o uvozu PPP, najvažniji trgovački partner BiH su također zemlje Evropske unije iz kojih BiH ostvaruje 57,1% (1,76 milijardi KM) svog uvoza ovim proizvodima (2020), a među njima najvažnije su Hrvatska (667,2 miliona KM), Slovenija (240,3 miliona KM) i Mađarska (183,2 miliona KM). Druga grupa zemalja po važnosti su zemlje Zapadnog Balkana, posebno Srbija iz koje BiH uvozi svoje najveće vrijednosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda od 838,6 miliona KM (2020) (Prilog 14).

FBiH: U strukturi ukupnog izvoza PPP iz FBiH u 2020. godini najveće učešće su imale mesne prerađevine koje su s vrijednošću od 73,4 miliona KM participirale sa 17,3%, zatim mlijeko i mliječni proizvodi sa 65,2 miliona KM ili 15,4% te svježe voće koje u ukupnom izvozu učestvuje s vrijednošću od 62,5 miliona KM ili sa 14,7%. Izvoz važnijih grupa PPP koje se izvoze iz FBiH pokazuje, kao i na nivou BiH, dosta izražajna osciliranja poput izvoza mesa i klaoničkih proizvoda koja variraju od 15,7 miliona KM (2014) do 95,3 miliona KM (2015) te svježeg voća gdje su zabilježena variranja od 39,5 miliona KM (2014) do 81,3 miliona KM (2017). Za neke grupe proizvoda se uočava tendencija stalnog rasta kao što je izvoz mlijeka i mliječnih proizvoda, svježeg povrća, pića i alkohola te mlinsko-pekarskih proizvoda. Za razliku od izvoza, uvoz PPP u FBiH je dosta stabilniji i s manje oscilacija iz godine u godinu. Primjetan je rast uvoza svježeg povrća s 53,3 miliona KM u 2014. godini na 73,5 miliona KM u 2019. godini, svježeg voća sa 108,7 miliona KM u 2014. na 145,2 miliona KM u 2020, mesnih prerađevina s 51 milion KM u 2014. na 70,7 miliona KM u 2020. godini te mlinsko-pekarskih proizvoda sa 109,9 miliona KM u 2014. na 145,6 miliona KM u 2020. godini. Od ostalih važnijih grupa proizvoda uvoz mesa i klaoničkih proizvoda, mlijeka i mliječnih proizvoda te žitarica je u analiziranom periodu 2014–2020. bio dosta ujednačen i kretao se na istom nivou tokom svih godina. Prosječna godišnja vrijednost uvoza mesa i klaoničkih proizvoda je 180 miliona KM, mlijeka i mliječnih proizvoda 134 miliona KM, a žitarica 105 miliona KM. U 2020. godini u strukturi uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Federaciji BiH najveće učešće (13,13%) su imala pića i alkoholi s vrijednošću od 255,3 miliona KM, koje slijedi grupa različitih jestivih proizvoda (TG 21) s vrijednošću od 226,4 miliona KM, te meso i jestivi klaonički proizvodi sa 175,2 miliona KM i mlinsko-pekarski proizvodi sa 145,6 miliona KM⁸⁴.

RS: RS najviše uvozi žitarice i proizvode na bazi žitarica (23% uvoza PPP), povrće i voće (23% uvoza PPP) te meso i prerađevine od mesa (14% uvoza PPP). RS najviše izvozi povrće i voće (32% izvoza PPP), žitarice i proizvode na bazi žitarica (20% izvoza PPP) te mlijeko i mliječne proizvode (16% izvoza PPP). RS ima pozitivan vanjskotrgovinski bilans (na bazi podataka za 2020. godinu) kod mlijeka i mliječnih proizvoda, ribe i prerađevina od ribe i povrća

⁸³ Izvor: Baza podataka Vanjskotrgovinske komore BiH

⁸⁴ Izvor: Baza podataka Privredne komore FBiH

i voća. Najveći uzroci deficita kod poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, na bazi podataka za 2020. godinu, su: žitarice i proizvodi od žitarica (-135 miliona KM), meso i prerađevine od mesa (-122 miliona KM) i stočna hrana (-106 miliona KM). U periodu 2014–2020. godina pozitivni trendovi su zabilježeni kod ribe (deficit je prešao u suficit) i žitarica (deficit je smanjen za 20 miliona KM). Negativan trend RS ima kod mesa i prerađevina od mesa (deficit je povećan za 20 miliona KM), šećera i prerađevina od šećera (deficit je povećan za 23 miliona KM) te kafe i začina (deficit je povećan za 14 miliona KM). Kod voća i povrća u nekim godinama RS bilježi deficit, a u nekima suficit (Prilog 14).

BD BiH: Najveći značaj u izvozu PPP ima grupa koja se odnosi na hranu i žive životinje, odnosno životinjske i biljne masti i ulja⁸⁵.

Izvozne performanse poljoprivredno-prehrambenog sektora se značajno povećavaju iz godine u godinu zahvaljujući prije svega rastu kompanije „BIMAL” koja se bavi preradom uljarica i žitarica. Izvoz ulja i masti je povećan sa 94,7 miliona KM u 2014. godini na nivo od 119,43 miliona KM. U strukturi uvoza PPP najvažnija je grupa hrana i žive životinje. Veličina uvoza te robe se mijenja iz godine u godinu i varira između 143 miliona KM (2014) i 185,3 miliona KM (2016). Kada je riječ o izvozu PPP proizvoda iz BD BiH, najvažniji trgovački partner je Turska. U tu zemlju se izveze 25% sve robe iz sfere hrane i živih životinja i 84% sve robe iz sfere životinjskih i biljnih masti i ulja. Od ostalih važnijih trgovačkih partnera, kada se govori o izvozu PPP, treba izdvojiti Njemačku, Srbiju i Austriju. Kod uvoza, najvažniji trgovački partner u dijelu hrane i živih životinja je Brazil s participacijom od 165 miliona KM (43%), te Srbija sa 23,9 miliona KM i Turska sa 20,1 milion KM, dok kod uvoza životinjskih i biljnih masti i ulja daleko najvažniji partner je Srbija koja učestvuje sa 90%, odnosno 61,8 miliona KM (2019).

2.8.3. Efikasnost poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije

Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih evropskih zemalja koja još uvijek nema podatke o ekonomskim računima u poljoprivredi (EEA). U BiH najveći broj poljoprivrednih gazdinstava nema status privrednog društva i ne vodi knjigovodstvene evidencije, pa tako njihov poslovni rezultat ostaje nepoznat. Niti u jednoj administrativnoj jedinici BiH još nema uspostavljen računovodstveni sistem praćenja proizvodno-ekonomskih rezultata na bazi uzorka poljoprivrednih gazdinstava putem nekadašnjeg FADN (eng. Farm Accountancy Data Network), odnosno FSDN (Farm Sustainability Data Network) sistema, a čije uspostavljanje je jedna od obaveza na putu prema EU. Efikasnost poljoprivrede za potrebe ove analize svodi se na analizu vrijednosti bruto dodane vrijednosti (BDV) iz poljoprivrede, lova i ribolova (sektor A). Ukupan BDV iz sektora A ima trend stalnog rasta u periodu 2014–2020. i sa 1,63 milijarde KM u 2014. godini povećao se za 38 indeksnih poena i u 2020. godini dosegao iznos od 2,08 milijardi KM. Iako BDV iz sektora A raste, njegova relativna važnost za ukupnu ekonomiju BiH se ne mijenja značajnije i kreće se između 6,6% i 7,7% učešća u ukupnom BDV⁸⁶.

FBiH: U periodu 2014–2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 milion KM (2014) povećan je na 1,0 milijardi KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih privrednih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno učešća u ukupnom BDP i kretao se

⁸⁵ Izvor podataka: Bilteni Statistike vanjske trgovine za Brčko distrikt BiH Agencije za statistiku BiH. Uvoz i izvoz poljoprivredno-prehrambenog sektora podrazumijeva klasifikaciju po sektorima SMTK i obuhvata sektore hrana i žive životinje, pića i duhan te masti i ulja životinjskog i biljnog porijekla.

⁸⁶ Izvor: SWG baza podataka za Bosnu i Hercegovinu

u rasponu 4,16% (2014) do 4,76% (2016). Osim BDV, za područje FBiH postoje i podaci koji se odnose na ukupnu bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje⁸⁷. U analiziranom periodu 2014–2020. ovaj pokazatelj ima trend rasta povećavajući se sa 1,12 milijardi KM u 2014. godini na 1,47 milijardi KM u 2020. godini.

Do 2017. godine veći doprinos je dolazio od stočarske proizvodnje (58,88%, 2017), da bi se u 2018. pa do kraja perioda posmatranja ovaj odnos promijenio u korist biljne proizvodnje koja je u 2020. godini participirala sa 838,13 miliona KM, odnosno sa 57,04%.

RS: U RS BDV poljoprivrede, zajedno sa šumarstvom i ribolovom, varirao je između 839 (2014) i 997 (2020) miliona KM.

U pojedinim godinama BDV je veći nego prethodne godine, a u nekim manji, što je rezultat ostvarenog obima proizvodnje (koji je pod značajnim uticajem klimatskih faktora – suše, poplave, grada i sl.) i tekućih cijena poljoprivrednih proizvoda. BDP poljoprivrede RS je u analiziranom periodu (2014–2020) rastao (bazni indeks 119%; 2014=100), a relativno učešće ovog sektora u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti ostao je na nivou od oko 9% (2014 – 9,4%; 2020 – 9%)⁸⁸.

BD BiH: BDV sektora poljoprivrede u periodu 2014–2019. pokazuje tendenciju rasta kada je sa 38,2 miliona KM, koliko je iznosio u 2014. godini, dostigao nivo od 72,8 miliona KM u 2019. godini. Učešće sektora poljoprivrede u ukupnoj ekonomiji BD BiH je dosta važno i kreće se u visini od 8 do 10%. Vrijednost proizvodnje (output) poljoprivrednih proizvoda na području Brčko distrikta BiH u periodu 2016–2020. pokazuje tendenciju stalnog rasta. U tom periodu ukupni poljoprivredni output se gotovo udvostručio, odnosno povećao sa 62,76 miliona KM koliko je iznosio u 2016. godini na 109,16 miliona KM u 2020. godini. Ukupnoj vrijednosti poljoprivredne proizvodnje veći doprinos daje biljna u odnosu na animalnu proizvodnju⁸⁹.

2.8.4. Konkurentnost poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije

Poljoprivredni sektor Bosne i Hercegovine karakteriše niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. To je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti. Produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, što za posljedicu ima nisku konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora BiH. Poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje koja je orijentisana na tržište. Tehnološka i ekonomska znanja farmera su na niskom nivou, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Ogromna većina obradivog zemljišta se ne navodnjava, nizak je nivo zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, a to u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Nivo organizovanosti i saradnje među proizvođačima nije zadovoljavajući, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju kapaciteti za prihvatanje, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Prosječni prinosi najvažnijih žitarskih kultura u BiH značajno su niži u odnosu na prinose koji se postižu u EU. Tako je prosječni prinos pšenice od 3,77 t/ha za period 2014–2019. bio značajno niži u odnosu na EU (5,6 t/ha), odnosno prosječni prinos kukuruza (zrno) od 5,27 t/ha manji od prosječnog prinosa EU (7,6 t/ha). Posebno velike razlike u prosječnim prinosima u odnosu na EU se uočavaju kod proizvodnje krompira (BiH 10,4 t/ha,

⁸⁷ Izvor: Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije BiH za period 2021–2027.

⁸⁸ Izvor: Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske za period 2021–2027.

⁸⁹ Izvor: Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Brčko distrikta BiH za period 2021–2027.

EU 32,4 t/ha) i proizvodnje kravljeg mlijeka (BiH 3.287 litara/muznoj kravi, EU 7.509 litara/muznoj kravi, 2020).

FBiH: Prosječni prinosi najvažnijih žitarskih kultura u FBiH značajno su niži u odnosu na prinose koji se postižu u EU i nekim zemljama Zapadnog Balkana, poput Srbije. Tako je prosječni prinos pšenice od 3,8 t/ha za period 2014–2019. bio značajno niži u odnosu na EU (5,6 t/ha) i Srbiju (4,3 t/ha), odnosno prosječni prinos kukuruza (zrno) od 4,8 t/ha manji od prosječnog prinosa EU (7,6 t/ha), Srbije (6,5 t/ha).

Posebno velike razlike u prosječnim prinosisima u odnosu na EU se uočavaju kod proizvodnje svih povrtarskih kultura poput krompira (FBiH 9,4 t/ha, EU 32,4 t/ha), crnog luka (FBiH 8,7 t/ha, EU 33,8 t/ha), a posebno paradajza gdje je u EU (67,2 t/ha) prosječni prinos gotovo šest puta veći u odnosu na FBiH.

I uporedba proizvodnje kravljeg mlijeka na nivou 2020. godine pokazuje značajnu nekonkurentnost FBiH u odnosu na EU. S prosječnom godišnjom proizvodnjom od 2.880 litara po muznoj kravi FBiH znatno zaostaje za standardima koji se postižu u EU, koji iznose 7.509 litara/muznoj kravi.

RS: Ostvarena produktivnost u biljnoj i animalnoj proizvodnji u RS u periodu 2014–2020. godina, mjerena prosječno ostvarenim prinosisima, niža je od zemalja regiona i EU, a nešto viša od prinosa ostvarenih u FBiH, što je i logično, jer RS raspolaže plodnijim poljoprivrednim zemljištem od drugog entiteta. U periodu 2014–2020. godina ostvareni prosječan prinos pšenice je bio 4,1 t/ha, kukuruza 5,8 t/ha. Prosječan prinos soje je bio 2,3 t/ha, a krompira 13,6 t/ha. Prinosi voća nisu uporedivi za čitav period, jer su prvo iskazivani po stablu, a kasnije po ha, ali su u periodu 2018–2020. godina bili 7,5 t/ha kod šljive, 19,9 t/ha kod jabuke, 11,4 t/ha kod kruške i 7,2 t/ha kod maline. Prosječna proizvodnja mlijeka po kravi u 2020. godini bila je 3.255 litara, što je 42% prosjeka EU. Gore navedeni odabrani prosječni prinosi ukazuju na zaostatak u poljoprivrednoj proizvodnji za zemljama regiona (prije svega Hrvatskom i Srbijom) i zemljama EU. Analiza odnosa cijena inputa i outputa (pariteta) u RS za period 2016–2020. godina pokazala je da su cijene outputa blago rasle, a cijene inputa opadale, tako da je to išlo u korist povećanju konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača u RS. Tome je doprinio porast cijena outputa stočarstva, dok su cijene outputa iz biljne proizvodnje stagnirale (2016. i 2017. godine su cijene opadale).

BD BiH: Produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje BD BiH izražena i ukupnim fizičkim obimom i prosječnim prinosisima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, što za posljedicu ima nisku konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora. Za razliku od FBiH prosječni prinosi većine žitarskih kultura u BD BiH ne zaostaju puno u odnosu na prinose koji se postižu u EU. Jedino je prosječni prinos pšenice od 4,4 t/ha za period 2014–2019. bio značajno niži u odnosu na EU (5,6 t/ha), dok su kod ostalih kultura (kukuruz zrno, ječam i zob) prinosi na nivou zemalja EU. Velike razlike u prosječnim prinosisima u odnosu na EU se uočavaju kod proizvodnje svih povrtarskih kultura poput krompira (BD BiH 10,1 t/ha, EU 32,4 t/ha), kupusa (BD BiH 15,8 t/ha, EU 30,9 t/ha), a posebno paradajza gdje je u EU (67,2 t/ha) prosječni prinos značajno veći u odnosu na BD BiH (2,2 t/ha).

2.8.5. Tržišna infrastruktura

Na području Bosne i Hercegovine zastupljeni su gotovo svi kanali prodaje hrane. Broj posrednika zavisi od karakteristika proizvoda i organizacije marketinških aktivnosti. Zbog visoke usitnjenosti u lancu snabdijevanja i postojanja velikoga broja malih proizvođača, te slične fragmentiranosti prerađivača, dolazi do rasta troškova prometa, a koristi od domaće trgovine u plasmanu poljoprivrednih i prehrambenih outputa uglavnom izvlači trgovačka mreža. Nepovezanost i neorganizovanost lišava poljoprivrednike BiH mogućnosti

pregovaranja s dobavljačima o povoljnijoj kupovini većih količina inputa kao što su sjemena, mineralna gnojiva, zaštitna sredstva i ostalo. Zbog sezonskog karaktera proizvodnje i odsustva uslova za skladištenje njihovih proizvoda, proizvođači voća i povrća nisu u mogućnosti ostvariti veće prihode. Poljoprivredni proizvođači BiH su slabo organizovani i gotovo ne postoji proizvodnja za poznatoga kupca. Tome treba dodati još i nedjelotvorne carine, lošu transportnu mrežu i nepostojanje tržišnog informacionog sistema, što sve rezultira nižim prihodima za proizvođače hrane u zemlji.

FBiH: Analiza lanaca vrijednosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u FBiH pokazuje da broj posrednika zavisi od obilježja proizvoda i organizacije marketinških aktivnosti. Manje količine poljoprivrednih proizvoda prodaju se putem direktne prodaje, na poljoprivrednim gazdinstvima ili putem zelenih i stočnih pijaca.

Obim prodaje preko pijaca opada, kao i obim direktne prodaje na gazdinstvu, jer su potrošači hrane, zbog sve bržeg tempa života, sve više okrenuti prema kupovini hrane u supermarketima/hipermarketima. Prehrambena industrija na području FBiH ima vrlo tradicionalan asortiman proizvoda. Vrlo malo se ulaže u inoviranje asortimana i prilagođavanje zahtjevima sve sofisticiranijeg tržišta. Izgled proizvoda, veličina pakovanja, kao i komunikacija na tržištu nisu prilagođeni potrebama modernog kupca i značajno su lošiji u odnosu na regionalne lidere. Kompanije polažu malo pažnje na aspekte proizvoda koji kupcu štede vrijeme, omogućavaju mu jednostavniju upotrebu i čuvanje proizvoda. To je jedan od najznačajnijih razloga niske konkurentnosti prehrambene industrije BiH. Lanac vrijednosti prehrambene industrije je neefikasan, odnosno i vertikalna i horizontalna koordinacija (kooperacija) su na vrlo niskom nivou i zbog toga kompanije ne mogu „uživati” prednosti eksterne ekonomije obima (laka dostupnost informacija o tržištu, zajednički nastup na ino-tržištima, transfer tehnologija i sl.). Horizontalna koordinacija na nivou prehrambene industrije skoro da i ne postoji. Kompanije nisu spremne proslijediti, razmijeniti ili uvažiti čak ni podatke o svom poslovanju i kapacitetima. Na konkurentnost prehrambene industrije utiče i nerazvijenost komplementarnih industrijskih grana. Tako mnoge inpute i materijale kompanije moraju uvoziti. To dodatno usložnjava poslovanje, posebno za mikro i male kompanije prehrambenog sektora. Veza između prehrambene industrije, veleprodaje i maloprodaje skoro da i ne postoji. Tržište inputa za poljoprivrednu proizvodnju u FBiH je uglavnom oslonjeno na uvoz. Vrlo slaba je proizvodnja sjemena, a proizvodnja sadnog materijala nedovoljna.

RS: Različiti su kanali prodaje poljoprivrednih proizvoda u RS, zavisno od vrste poljoprivrednog proizvoda. Prema rezultatima ankete iz 2019. godine, poljoprivredna gazdinstva samo 12,5% svojih proizvoda prodaju prerađivačkoj industriji i taj procenat je za 2,7% manji u odnosu na anketu iz 2014. godine. Prehrambena industrija je dosta okrenuta uvozu sirovina koje su obično i jeftinije, a lakše ih je uvesti nego prikupljati od velikog broja malih proizvođača. Nekada su tu ulogu vršile zadruga, ali sada poljoprivrednici preko zadruga prodaju samo 1,5% svojih proizvoda (takođe podatak iz spomenute ankete). I dalje je veliko učešće nakupaca (18,5%), npr. kod prodaje žive stoke te voća i povrća. Ohrabruje što se povećava učešće organizovane (ugovorene) prodaje koja kao kanal prodaje zauzima 23% ukupne prodaje poljoprivrednih proizvoda. I dalje je visoko učešće prodaje putem tržnica i pijaca, a to se prije svega odnosi na voće i povrće. Poljoprivrednici navode da čak polovinu svojih proizvoda prodaju direktno na gazdinstvu, što je vjerovatno precijenjeno i možda rezultat nepoznavanja šta takav vid prodaje znači. Direktna prodaja na gazdinstvu je prije nužnost nego posljedica napredne marketinške strategije poljoprivrednih gazdinstava. Ako se gleda po lancima snabdijevanja, žita se uglavnom prodaju direktno mlinskoj industriji ili preko posrednika, veletrgovaca. Nije zanemariva direktna prodaja žita gazdinstava koja se bave ratarstvom onim gazdinstvima koja se bave stočarstvom. Kod žive stoke kupci su mesnice i mesna industrija, direktno (ugovoreni tov) ili preko posrednika (nakupaca). Voće i povrće

imaju najviše disperzirane kanale prodaje i prodaju se direktno na gazdinstvima krajnjim potrošačima ili nakupcima, posredstvom pijaca, veletrgovcima (koji ga izvoze ili preprodaju prerađivačima) ili prerađivačkoj industriji, bez posrednika. Mlijeko se u najvećoj mjeri prodaje direktno prerađivačima (mljekarama) ili preko posrednika (otkupljivača mlijeka) i može se reći da je infrastruktura za otkup mlijeka najbolja i raspoređena širom RS.

Glavni problem je što gore spomenuti kanali prodaje/otkupa poljoprivrednih proizvoda nisu stabilni i podložni su značajnim oscilacijama u tražnji. Proizvođači i prerađivači bježe od ugovaranja proizvodnje i otkupa, uglavnom zbog nesigurnosti oko cijena.

Poljoprivredni proizvođači se rijetko upuštaju u samoorganizovanje u smislu izgradnje zajedničke tržišne infrastrukture (skladišta i hladnjača) i zajedničke prodaje objedinjenih količina svojih proizvoda i prepušteni su na milost i nemilost raznih posrednika koji u tom posredovanju nastoje da maksimiziraju svoju korist. Niske otkupne cijene često su razlog nezadovoljstva poljoprivrednih proizvođača i odustajanja od daljnje proizvodnje, a u takvoj situaciji slaba i malobrojna prerađivačka industrija okreće se još većem uvozu potrebnih sirovina.

BD BiH: Dominantnost sitnih poljoprivrednih gazdinstava i male proizvodnje i ponude pojedinih poljoprivrednih proizvoda određuju položaj zadruga (tokom proteklog perioda one su dobijale prefiks seljačke, poljoprivredne ili zemljoradničke) kao značajnog učesnika u uvezivanju lanca vrijednosti između proizvođača i potrošača. Zadruga su predstavljale uspješan model povezivanja poljoprivrednih proizvođača s prerađivačima i potrošačima u zemlji i inostranstvu, ali su, nažalost, tokom procesa tranzicije izgubile tu ulogu. Tržište inputa za poljoprivrednu proizvodnju je uglavnom oslonjeno na uvoz. Proizvodnje sjemena gotovo da i nema, a proizvodnja sadnog materijala je vrlo skromna. Iako je tržište inputa u cijeloj zemlji liberalno, proizvođači ne osjećaju koristi od niskih cijena iz uvoza. Poseban problem nabavke inputa javlja se u vrijeme tržišnih poremećaja uzrokovanih određenim globalnim problemima kakav je bila pandemija COVID-19, što se osjetilo i u Distriktu.

3. SWOT ANALIZA

Analiza stanja u sektoru rezimirana je kroz SWOT analizu. Analiza je urađena po odgovarajućim oblastima kako bi se jednostavnije definisali vizija i strateški ciljevi.

Prirodni resursi	
S – Snage (Strengths)	W – Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Raznolikost tipova klime i mogućnost gajenja širokog spektra biljaka; ▪ Prirodne komparativne prednosti za neke vrste poljoprivredne proizvodnje; ▪ Relativno bogatstvo poljoprivrednim zemljištem (ha po glavi stanovnika); ▪ Dominacija privatnog vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem; ▪ Bogatstvo vodama; ▪ Dosta efikasna protivgradna zaštita usjeva i zasada; ▪ Bogatstvo šumom; ▪ Bogat i raznovrstan biodiverzitet. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Poljoprivredno zemljište pretežno lošijih bonitetnih klasa; ▪ Dosta zemljišta na višim nadmorskim visinama s većim nagibom terena; ▪ Značajne površine neobrađenog i nekorištenog poljoprivrednog zemljišta; ▪ Dominacija gazdinstava s malom površinom poljoprivrednog zemljišta i usitnjenim parcelama; ▪ Slaba iskorištenost livada i pašnjaka; ▪ Malo navodnjavanih površina.
O – Prilike (Opportunities)	T – Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećanje dostupnosti navodnjavanja; ▪ Unapređenje sistema za odbranu od poplava; ▪ Izmjena strukture upotrebe poljoprivrednog zemljišta u korist biljaka koje daju veću dodanu vrijednost; ▪ Uvođenje novih sorti otpornijih na klimatske promjene; ▪ Povećanje prihoda od sakupljanja i prerade nedrvenih šumskih proizvoda; ▪ Povećanje zaštićenih područja i njihova valorizacija u turističke svrhe. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Klimatske promjene (generalno); ▪ Povećanje srednje godišnje temperature; ▪ Neravnomjerna distribucija padavina, s dugoročnom tendencijom njihovog smanjenja; ▪ Povećanje učestalosti poplava i dugotrajnih suša; ▪ Povećana učestalost kasnih mrazeva, oluja i grada; ▪ Napuštanje obrade obradivog zemljišta i korištenja poljoprivrednog zemljišta; ▪ Trajan gubitak kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta zbog degradacija i prenamjene; ▪ Nastavak provođenja okolišno štetnih poljoprivrednih i industrijskih praksi.

Socio-demografski faktori	
S – Snage (Strengths)	W – Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mala prosječna gustina naseljenosti države; ▪ Dosta stanovništva živi u ruralnim područjima; ▪ Brojnija seoska domaćinstva u odnosu na urbana; ▪ Većina seoskih domaćinstava posjeduje određenu imovinu za bavljenje poljoprivredom; ▪ Veliki broj seoskih domaćinstava koja proizvode hranu za vlastite potrebe. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Negativan prirodni priraštaj; ▪ Relativno staro stanovništvo; ▪ Odlazak mladih sa sela; ▪ Mala prosječna veličina zemljišnog posjeda; ▪ Malo učešće tržišne proizvodnje porodičnih poljoprivrednih gazdinstava; ▪ Mali broj tržišno orijentisanih poljoprivrednih gazdinstava; ▪ Nizak stepen vertikalne diverzifikacije proizvodnje porodičnih poljoprivrednih gazdinstava; ▪ Nizak nivo diverzifikacije prihoda ostvarenih na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima.
O – Prilike (Opportunities)	T – Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Samozapošljavanje stanovništva u poljoprivredi; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Migracije na relaciji selo-grad;

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ukрупnjavanje poljoprivrednih gazdinstava; ▪ Konsolidacija zemljišnog posjeda; ▪ Diverzifikacija prihoda porodičnih poljoprivrednih gazdinstava; ▪ Podrška mladima za nasljeđivanje i razvoj porodičnih gazdinstava; ▪ Povećanje plasmana poljoprivrednih proizvoda kroz kratke lance snabdijevanja; ▪ Utvrđivanje stvarnog stanja na osnovu Popisa poljoprivrede. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Emigracija ruralnog stanovništva u inostranstvo; ▪ Pogoršanje konkurentske pozicije malih gazdinstava; ▪ Povećana konkurencija drugih sektora za radnom snagom iz ruralnih područja; ▪ Napuštanje poljoprivredne proizvodnje od strane seoskih domaćinstava; ▪ Starenje seoskog stanovništva; ▪ Fokus poljoprivrede i druge politike na velika poljoprivredna gazdinstva.
---	--

Prehrambena industrija	
S – Snage (Strengths)	W – Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećanje prerade kod većine grana prehrambene industrije; ▪ Završena privatizacija prerađivačkih kapaciteta; ▪ Ukрупnjavanje prerađivačkih kapaciteta; ▪ Većina većih preduzeća ima uvedene standarde kvaliteta (ISO, HACCP, Halal). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fluktuacija kvantiteta i kvaliteta domaćih sirovina za prehrambenu industriju; ▪ Nedovoljna prerada sirovina domaćeg porijekla; ▪ Nizak stepen iskorištenja postojećih kapaciteta; ▪ Nedostatak radne snage, naročito radne snage specifičnih kvalifikacija; ▪ Mali stepen prerade poljoprivrednih proizvoda na poljoprivrednim gazdinstvima.
O – Prilike (Opportunities)	T – Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Porast cijena hrane; ▪ Bolja iskorištenost postojećih kapaciteta; ▪ Stabilnija povezanost prehrambene industrije s proizvođačima sirovina (kooperacija); ▪ Investicije u izgradnju novih pogona prehrambene industrije iz domaćih izvora i na bazi DSI; ▪ Unapređenje kvaliteta proizvoda, standardizacija i brendiranje; ▪ Supstitucija uvoza hrane hranom domaćeg porijekla; ▪ Izvoz prehrambenih proizvoda; ▪ Zapošljavanje radnika iz inostranstva; ▪ Bolja promocija proizvoda domaćeg porijekla. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Posljedice pandemije Covid-19; ▪ Nesigurnost uvoza sirovina za preradu zbog elementarnih nepogoda širih razmjera, političkih kriza i ratova; ▪ Poskupljenje sirovina poljoprivrednog porijekla; ▪ Poskupljenje radne snage; ▪ Nizak stepen lojalnosti potrošača prema proizvodima domaćeg porijekla.

Diverzifikacija djelatnosti poljoprivrednih gazdinstava	
S – Snage (Strengths)	W – Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Određeni broj malih poljoprivrednih gazdinstava s viškom radne snage; ▪ Zadržan tradicionalni način života i proizvodnje hrane u jednom broju poljoprivrednih gazdinstava; ▪ Raznovrstan prirodni ambijent i biodiverzitet. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Slaba inicijativa gazdinstava za diverzifikaciju; ▪ Nizak nivo preduzetničkih sposobnosti ruralnog stanovništva; ▪ Malo proizvoda sa zaštićenim oznakama porijekla; ▪ Slaba ponuda usluga ruralnog i agroturizma.
O – Prilike (Opportunities)	T – Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ EU fondovi za diverzifikaciju ruralne ekonomije; ▪ Diverzifikacija ekonomije kao mjera entitetskih razvojnih strategija; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Komplikovani propisi za vođenje malog biznisa;

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećanje prerade poljoprivrednih proizvoda na poljoprivrednim gazdinstvima; ▪ Bolja iskorištenost samoniklog bilja i nedravnih šumskih proizvoda; ▪ Povećan interes potrošača za tradicionalnim proizvodima; ▪ Mogućnost obezbjeđenja besprovatnih sredstava za ulaganja u diverzifikaciju iz različitih izvora. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedovoljna zainteresovanost ruralne populacije za diverzifikaciju ruralne ekonomije; ▪ Odlazak mlađe populacije iz ruralnih područja.
--	--

Poljoprivredna proizvodnja	
S – Snage (Strengths)	W – Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Poljoprivreda kao važan sektor za ekonomiju BiH; ▪ Povoljan geografski položaj u odnosu na ciljna tržišta; ▪ Prirodni preduslovi kao komparativna prednost za neke vrste poljoprivredne proizvodnje – prirodni travnjaci kao pretpostavka stočarske proizvodnje; ▪ Solidan genetski potencijal autohtonih sorti i pasmina; ▪ Tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom; ▪ Izražen ternd povećanja registracije porodičnih poljoprivrednih gazdinstava; ▪ Konkurentnost nekih poljoprivrednih proizvoda (jagodasto voće, povrće). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Značajne površine neobrađenog zemljišta i nekorištenih livada i pašnjaka; ▪ Niska produktivnost u poljoprivrednoj proizvodnji; ▪ Nizak nivo specijalizacije/tržišnosti proizvodnje; ▪ Nizak nivo skladištenja poljoprivrednih proizvoda; ▪ Nizak nivo tehnoloških, marketinških i ekonomskih znanja farmera; ▪ Izrazita usitnjenost zemljišnog posjeda; ▪ Nizak udio površine zemljišta pod sistemima za navodnjavanje; ▪ Visok stepen zavisnosti poljoprivrednih gazdinstava samo od poljoprivredne proizvodnje; ▪ Nedovoljna iskorištenost i mala produktivnost livada i pašnjaka; ▪ Zastarjela i neučinkovita mehanizacija i oprema; ▪ Slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca i obrazovnih institucija; ▪ Nedovoljna proizvodnja domaćeg sjemenskog i sadnog materijala; ▪ Neadekvatan sortiment i nisko učešće savremenih sorti; ▪ Nizak nivo organizacije i infrastrukture nakon žetve/berbe poljoprivrednih proizvoda.
O – Prilike (Opportunities)	T – Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rast društvene svijesti o važnosti sigurnosti opskrbe hranom; ▪ Dostupnost EU pretpristupnih fondova, kao i drugih sredstava za podršku poljoprivrede i ruralnog razvoja; ▪ Trend povećanja budžetske podrške sektoru poljoprivrede; ▪ Razvoj IT tehnologija i informatičke infrastrukture kao mogućnost za povezivanje poljoprivrednih proizvođača na tržište; ▪ Mogućnosti za razvoj privatne poljoprivredne savjetodavne službe; ▪ Korištenje pretpristupnih EU fondova za naučna istraživanja, širenje znanja i primjenu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nestabilno političko okruženje; ▪ Negativni demografski trendovi u ruralnim područjima; ▪ Zaostajanje BiH u EU integracijama; ▪ Nedostatak radne snage; ▪ Trend povećanja cijena poljoprivrednih inputa; ▪ Obaveze koje mora ispuniti BiH u procesu pristupanja u WTO; ▪ Liberalan vanjsko-trgovinski režim; ▪ Skromni budžetski transferi za pojedine poljoprivredne proizvodnje; ▪ Nizak nivo implementacije strateških dokumenata; ▪ Nedovoljna ulaganja u istraživanje i razvoj;

inovacija u poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sve izraženije klimatske promjene i njihove negativne posljedice; ▪ Odlazak kvalificiranih i kompetentnih stručnjaka iz zemlje; ▪ Nedostatak pristupa finansiranju.
---	---

Tržište i konkurentnost	
S – Snage (Strengths)	W – Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pojedine ciljane niše poljoprivredno-prehrambenih proizvoda konkurentne na domaćem i inostranom tržištu; ▪ Jačanje svijesti o važnosti svih karika lanca vrijednosti u poljoprivredno-prehrambenom sektoru; ▪ Podrška i zaštita domaćih proizvoda; ▪ Sektor mljekarstva kao primjer organizovanog otkupa i kontrole kvaliteta; ▪ Dobro organizovano i snabdjeveno tržište inputa; ▪ Dostupnost sirovina iz domaće proizvodnje. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedovoljno razvijeni lanci vrijednosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda; ▪ Nerazvijen PTIS – poljoprivredni tržišni informacijski sistem; ▪ Slaba horizontalna i vertikalna povezanost sudionika unutar lanaca vrijednosti; ▪ Negativan trgovački deficit većine poljoprivredno-prehrambenih proizvoda; ▪ Nizak nivo primjene tržišnih standarda; ▪ Hiperprodukcija udruženja poljoprivrednih proizvođača sa skromnim dometima njihovog djelovanja; ▪ Zadružni sektor koji nije zasnovan na izvornim principima zadrugarstva; ▪ Zavisnost od uvoza inputa za poljoprivredu; ▪ Nizak stepen iskorisćenosti kapaciteta prehrambene industrije; ▪ Visoko oslanjanje nekih podsektora prehrambene industrije i trgovine na uvozne sirovine i gotove proizvode; ▪ Loša infrastruktura u većem dijelu ruralnih područja; ▪ Nizak nivo marketinških aktivnosti.
O – Prilike (Opportunities)	T – Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mogućnost većeg pristupa EU tržištu i napredak ka članstvu u EU; ▪ Važeći međunarodni trgovinski sporazumi koje je potpisala BiH koji pružaju mogućnost izvoza na tržišta CEFTA zemalja, Turske, Bliskog Istoka); ▪ Na međunarodnom tržištu postoji potražnja za proizvodima koji se mogu konkurentno proizvoditi na prostoru BiH; ▪ Korišćenje pretpristupnih EU fondova za prilagođavanje i razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnog prostora; ▪ Udruživanje i zadružno organizovanje poljoprivrednih proizvođača; ▪ Jačanje komplementarnih privrednih grana (turizam i ugostiteljstvo). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Globalna ekonomska kriza; ▪ Niska kupovna moć stanovništva; ▪ Zaostajanje u EU integracijama i spori proces usklađivanja s EU zakonodavstvom iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, sigurnosti hrane, veterinarstva i fitosanitarne oblasti; ▪ Orijehtacija BiH trgovine na uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda; ▪ Nizak nivo lojalnosti prerađivača prema domaćim proizvođačima sirovine (naročito mlinsko-pekarstva industrija i industrija prerade mesa); ▪ Prisutnost sive ekonomije.

Političko, pravno i institucionalno okruženje	
S – Snage (Strengths)	W – Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Važnost sektora poljoprivrede i prehrambene industrije za ukupnu ekonomiju zemlje; ▪ Spremnost domaćih vlasti za političko, pravno i institucionalno jačanje; ▪ Trend rasta zakonske regulative u kontekstu usklađivanja s pravnom stečevinom EU (Zakon o vinu kao pozitivan primjer); ▪ Rast ukupnih budžetskih izdvajanja za sektor poljoprivrede i ruralni razvoj. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fragmentirana administrativno-upravna struktura BiH s niskim nivoom koordinacije; ▪ Zaostatak za reformama u skladu sa ZPP u EU (spor i nedovoljan proces usklađivanja sa ZPP EU) te nizak nivo usklađivanja sa zakonodavstvom EU u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja; ▪ Slab nivo implementacije strateških dokumenata; ▪ Nedostatak sistema za analizu i praćenje/evaluaciju poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja; ▪ Nedostatak potrebnih alata za praćenje i kontrolu budžetskih transfera (LPIS); ▪ Nerazvijen AICS – poljoprivredni informativno-kontrolni sistem; ▪ Neadekvatna poljoprivredna statistika (neharmonizovana sa EUROSTAT-om u određenim oblastima); ▪ Nedostatak informacija na nivou poljoprivrednih gazdinstava – izostanak poljoprivrednog popisa; ▪ Nerazvijen AKIS; ▪ Neažurirani entitetski zakoni o poljoprivredi i finansijskoj podršci i formalna nemogućnost podrške LEADER pristupu (LAG-ovima) i uspostavi AKIS-a.
O – Prilike (Opportunities)	T – Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kandidatski status BiH i pristup EU fondovima; ▪ EU tehnička podrška institucijama u BiH u izgradnji potrebnih kapaciteta i infrastrukture; ▪ Postojanje strateških dokumenata i akcionih planova za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja s fokusom na EU integracije; ▪ Jačanje aktera na lokalnom nivou u svim oblastima ekonomije i društva – sve jača uloga NVO; ▪ Jačanje javno-privatnih partnerstava u raznim projektima iz oblasti investicija i upravljanja. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Politička nestabilnost zemlje i nepovoljno poslovno okruženje; ▪ Nedostatak političke volje za uspostavu potrebne infrastrukture za povlačenje IPARD fondova; ▪ Loš imidž zemlje; ▪ Smanjenje broja kvalifikovanih i kompetentnih stručnjaka uslijed rastućeg iseljavanja iz zemlje; ▪ Nedovoljna motivisanost istraživača; ▪ Trend smanjenja interesa za upis agronomskih studija.

„Ozelenjavanje” poljoprivrede	
S – Snage (Strengths)	W – Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Značajno prisustvo ekstenzivne poljoprivrede; ▪ Značajno prisustvo ekološki prihvatljivih praksi u poljoprivrednoj proizvodnji; ▪ Djelimično usklađeni strateški ciljevi s EU <i>Green deal</i> ciljevima; ▪ Relativno mali doprinos poljoprivrede GHG emisiji s višegodišnjim trendom smanjenja učešća; ▪ Trend smanjenja organskih i mineralnih đubriva (ispod prosjeka EU); 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nizak nivo svijesti o uticaju poljoprivrede na klimu; ▪ Parcijalno provođenje „zelenih” mjera; ▪ Nizak stepen finansiranja „zelenih” mjera; ▪ Nisko učešće certificirane organske proizvodnje; ▪ Trend povećanja upotrebe pesticida (ispod prosjeka EU); ▪ Slaba saradnja naučnoistraživačkog i poslovnog sektora;

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećanje obuhvata ruralnih područja odvozom smeća. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mala izdvajanja za naučna istraživanja adaptacije na klimatske promjene; ▪ Značajni gubici i otpad hrane; ▪ Odustvo LIDER pristupa u lokalnom ekonomskom razvoju; ▪ Male investicije u iskorištavanje biogasa i biomase za proizvodnju energije.
O – Prilike (Opportunities)	T – Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Certifikacija organske proizvodnje; ▪ Povećanje učešća IPM i organske proizvodnje; ▪ Povećanje subvencija za „zelene” mjere; ▪ Primjena koncepta cirkularne ekonomije i sistema hrane (<i>food systems</i>) u poljoprivredi; ▪ Smanjenje gubitaka i otpada hrane; ▪ Primjena novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi; ▪ Povećana dostupnost grantova za proizvodnju „zelene” energije iz poljoprivrede; ▪ Uspostavljanje posebnih fondova za finansiranje LAG-ova i projekata na principima LIDER pristupa. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ignorisanje potrebe „ozelenjavanja” poljoprivrede BiH; ▪ Smanjenje količine proizvedene hrane kao posljedica „ozelenjavanja” poljoprivrede; ▪ Smanjenje prihoda poljoprivrednih gazdinstava kao posljedica ostvarivanja ciljeva iz Zelene agende.

Finansiranje poljoprivrede	
S – Snage (Strengths)	W – Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećanje novčanih podsticaja za poljoprivredu unutar BiH; ▪ Uređeno finansijsko tržište; ▪ Postojanje dovoljnog broja kreditora; ▪ Ponuda subvencionisanih kredita za poljoprivredu posredstvom razvojnih banaka FBiH i RS; ▪ Subvencionisanje poljoprivrednog osiguranja; ▪ Finansiranje poljoprivrede kroz projekte s eksternim izvorima finansiranja (EU, IFAD). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedostatak vlastitog kapitala za investiranje i širenje proizvodnje; ▪ Dominacija podsticaja za direktnu podršku proizvodnji i malo podsticaja za investiciona ulaganja; ▪ Ponuda kredita neprilagođena potrebama i uslovima finansiranja poljoprivrede; ▪ Visoke kamatne stope (naročito kod MKO); ▪ Odsustvo inovativnih oblika finansiranja poljoprivrede; ▪ Neprilagođeni proizvodi poljoprivrednog osiguranja; ▪ Nemogućnost pristupa IPARD sredstvima; ▪ Nepovjerenje u poljoprivredno osiguranje.
O – Prilike (Opportunities)	T – Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećanje podsticaja za poljoprivredu unutar BiH; ▪ Uspostavljanje operativnih struktura, programa, zakonodavstva i infrastrukture za pristup IPARD fondu; ▪ Bolja i veća tehnička podrška poljoprivrednicima za korištenje pretpristupnih fondova; ▪ Funkcionalniji mehanizam garancija za poljoprivredne kredite; ▪ Diferenciranje uslova kreditiranja potrebama poljoprivrede; ▪ Prilagođavanje ponude osiguranja uslovima i potrebama poljoprivrede. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Politička nestabilnost u zemlji; ▪ Turbulencije na finansijskom tržištu; ▪ Klimatske promjene i česte štete usljed elementarnih nepogoda koje ugrožavaju otplatu kredita; ▪ Smanjenje inostranih donacija za sektor poljoprivrede; ▪ Odlaganje reforme politike podsticanja poljoprivrede iz nacionalnih fondova; ▪ Ugrožavanje konkurentske pozicije poljoprivrednih proizvođača; ▪ Smanjen interes za bavljenje poljoprivredom i dugoročno investiranje.

4. VIZIJA

Vizija budućeg razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. godine predstavlja sliku budućeg stanja i dugoročnog željenog rezultata u sektoru poljoprivrede i ruralnim područjima u Bosni i Hercegovini:

Unaprijeđen, konkurentan i klimatski otporan poljoprivredno-prehrambeni sektor kroz veću produktivnost poljoprivredne proizvodnje, bolju tržišnu orijentaciju, digitalizovanost i inovacije, održivo upravljanje zemljišnim i drugim prirodnim resursima, prosperitetna i očuvana ruralna područja u Bosni i Hercegovini privlačna za život i privređivanje svih stanovnika, a posebno mladih.

Vizija je definisana na osnovu analize stanja unutrašnjih snaga i slabosti, te vanjskih prilika i prijetnji razvoju poljoprivrede i ruralnih područja kao i strateških sektorskih fokusa kojima se mogu iskoristiti pružene prilike i prevazići osnovni izazovi u okruženju. Vizija razvoja sektora će osigurati adekvatne prihode ruralnom stanovništvu, očuvanje prirodnih resursa i okoliša, te društvenu održivost i ravnopravnost. Vizija budućeg razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Bosne i Hercegovine ima za cilj da omogući pripreme za postepeno usklađivanje sa ZPP EU.

5. STRATEŠKI CILJEVI

Uzimajući u obzir analizu stanja i SWOT analizu, mogu se definisati šest osnovnih strateških ciljeva (SC) razvoja poljoprivrede i ruralnih područja u BiH za period 2023–2027. To su:

1. Povećanje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje i osiguranje stabilnosti dohotka poljoprivrednih proizvođača
2. Unapređenje tržišne orijentacije i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda
3. Jačanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora, šumarstva i ruralnih područja i unapređenje (poticanje) transfera znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnom razvoju
4. Održivo upravljanje prirodnim resursima i jačanje otpornosti poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene
5. Obnova ruralne ekonomije i unapređenje uslova života u ruralnim područjima
6. Jačanje institucionalnih sistema i kapaciteta i usklađivanje politika i pravnog okvira iz oblasti poljoprivrede, hrane i ruralnog razvoja sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom i pravnom stečevinom EU

Postavljeni strateški ciljevi uzimaju u obzir aktuelne strateške prioritete koji su određeni s nivoa Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH i predstavljaju širi okvir za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja Bosne i Hercegovine putem povećavanja produktivnosti poljoprivredne proizvodnje, unapređenja tržišnosti, jačanja konkurentnosti, održivog upravljanja prirodnim resursima, obnovom ruralne ekonomije i poboljšanjem kvaliteta života te jačanjem institucionalnih i zakonodavnih kapaciteta.

SC 1: Povećanje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje i osiguranje stabilnosti dohotka poljoprivrednih proizvođača

BiH ne proizvodi dovoljno hrane da bi zadovoljila potrebe vlastitog stanovništva zbog čega uvozi gotovo sve vrste poljoprivrednih proizvoda. Potrebe BiH za uvozom hrane naročito su se pokazale u vrijeme pandemije COVID-19. S druge strane, BiH ima neiskorišteno poljoprivredno zemljište i drugih resursa za poljoprivrednu proizvodnju, što predstavlja propuštanje značajnih ekonomskih koristi i mogućnosti većeg i produktivnijeg zapošljavanja ruralnog stanovništva. U poljoprivrednoj proizvodnji u BiH prosječni prinosi kod većine poljoprivrednih proizvoda su niži u odnosu na zemlje okruženja koje imaju slične agroekološke uslove. Istovremeno tržište u BiH je liberalizirano, tako da domaći proizvođači teško konkurišu uvoznim proizvodima koji su proizvedeni uz niže prosječne troškove i više subvencije.

Uslijed usitnjenosti poljoprivrednih gazdinstava, prosječni troškovi proizvodnje su veći, a konkurentnost na domaćim i stranim tržištima manja. Trgovanje poljoprivrednim zemljištem je otežano zbog neriješenih imovinsko-pravnih odnosa i procesa usaglašavanja zemljišnih evidencija. Kao rezultat nedovoljnih kapitalnih ulaganja i nedovoljne primjene naprednih tehnologija u proizvodnji i preradi, sektor poljoprivrede u Bosni i Hercegovini ima nisku produktivnost, posebno u poređenju s regijom i ostatkom EU. Kao rezultat svega navedenog, domaći poljoprivredni proizvodi, cijenom i kvalitetom, ne mogu da konkurišu uvoznim proizvodima. Stoga se domaćim proizvođačima pojedinih poljoprivrednih proizvoda razlika manje ostvarenog dohotka nadoknađuje različitim vrstama direktnih, često proizvodno vezanih plaćanja, odnosno subvencija.

U prethodno opisanoj situaciji logičan je izbor cilja povećanja produktivnosti poljoprivredne proizvodnje, da bi se proizvelo više hrane s istim zemljišnim i drugim resursima, i obezbjeđenje različitih vrsta novčanih podsticaja (subvencija), kako bi se domaći poljoprivredni proizvođači približili njihovim kolegama iz EU.

Sistem podsticaja po jedinici površine dovodi u ravnopravan položaj proizvođače različite veličine posjeda i različitih proizvoda, prepuštajući njima slobodu izbora vrste proizvodnje i proizvoda koje će proizvoditi, a politiku podsticanja poljoprivredne proizvodnje približava onoj koja se primjenjuje u EU i zemljama okruženja. Direktna plaćanja po uslovnom grlu stoke realizovaće se isplatom određenog iznosa podsticaja za svako registrovano grlo stoke. Određeni elementi ove vrste plaćanja bili su u primjeni i do sada, a u narednom periodu ova vrsta podsticaja trebala bi zamijeniti veći broj pojedinačnih i fragmentiranih mjera. Ovaj strateški period bi trebao biti tranzicioni period postepenog ukidanja različitih vrsta direktnih plaćanja baziranih na plaćanjima na bazi količine inputa i outputa.

Očekivani rezultat realizacije ovog cilja je povećanje obima i vrijednosti poljoprivredne proizvodnje i povećanje stepena samodostatnosti BiH u hrani.

Indikatori uticaja:

- BDV poljoprivrede
- Učešće radne snage zaposlene u poljoprivredi
- Učešće korištenog poljoprivrednog zemljišta u ukupno korištenom zemljištu

SC 2: Unapređenje tržišne orijentacije i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Poljoprivredu u BiH karakterišu nestabilne veze između primarne poljoprivredne proizvodnje, prehrambenog i trgovinskog sektora. Na tržištu hrane u BiH zastupljeni su gotovo svi kanali prodaje hrane. Broj posrednika u lancu vrijednosti zavisi od karakteristika proizvoda i načina organizacije marketinških aktivnosti. Zbog velike usitnjenosti gazdinstava i postojanja velikoga broja malih proizvođača, te slične fragmentiranosti prerađivača, troškovi transporta i drugi transakcioni troškovi su visoki, a koristi u plasmanu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda uglavnom izvlači trgovačka mreža. Zbog usitnjenosti poljoprivrednih gazdinstava i proizvodnje pojedinačno malih količina proizvoda, prerađivači i trgovci se često okreću uvozu poljoprivrednih proizvoda koji su im cjenovno povoljniji, a logistika nabavke jednostavnija. Pored cjenovne nekonkurentnosti postoji i potreba unapređenja kvalitativne konkurentnosti, što se može postići jačanjem prepoznatljivosti proizvoda na tržištu i uvođenjem različitih standarda od strane proizvođača, udruženja, zadruga i prerađivačkih kapaciteta. Udruživanje poljoprivrednih proizvođača kroz proizvođačke organizacije je nedovoljno razvijeno i ne ispunjava osnovne ciljeve poput povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenja troškova proizvodnje i stabilizovanja prodajnih cijena. Iako bi poljoprivredne zadruge mogle imati puno veću ulogu u povezivanju učesnika u lancu vrijednosti u poljoprivredi, otkup poljoprivrednih proizvoda posredstvom zadruga je mali. Razjedinjeni poljoprivredni proizvođači i neefikasne zadruge nemaju mogućnost da ponude tržištu proizvode koji bi bili dovoljni, kako po kvalitetu, tako i po količini. Pored jačanja uloge poljoprivrednih zadruga, u narednom periodu se mora započeti sa zakonskim uređenjem osnivanja i poslovanja reprezentativnih proizvođačkih organizacija, zajedničkih organizacija tržišta po uzoru na rješenja okvirno utvrđena uredbom EU o CMO (engl. *common market organisations*). Proizvođačke organizacije bi kao takve imale institucionalnu i budžetsku podršku za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabilizuju i dugoročno uredi odnose unutar pojedinih lanaca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim grupama. S obzirom na to da značajan broj poljoprivrednih gazdinstava ima male i sporadične tržišne viškove poljoprivrednih proizvoda, treba podsticati i podržavati osnivanje kratkih lanaca prodaje, odnosno direktne prodaje krajnjim kupcima putem prodaje na gazdinstvu, prodaje putem zelenih i drugih pijaca i direktnom dostavom kupcima.

To se ne odnosi samo na svježe poljoprivredne proizvode, nego i na proizvode prerađene na gazdinstvu, čime se povećava (dodaje) vrijednost primarnim proizvodima, te obezbjeđuje dodatno zapošljavanje seoske radne snage. Ove aktivnosti su naročito prikladne za žene i mlade, pa ih stoga treba povezati s aktivnostima na razvoju preduzetništva i malih *start-up* i drugih biznisa. Podrška zaštiti domaće proizvodnje bi trebalo da predstavlja jedan od mehanizama zaštite tržišta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Zaštita domaće proizvodnje je provodiva uz poštovanje potpisanih sporazuma (SSP, CEFTA, a uskoro vjerovatno i STO) i na osnovu domaćih zakonskih i podzakonskih akata, uz dokazivanje ugroženosti plasmana domaćih proizvođača, naročito u periodima godine kada domaća ponuda nadmašuje domaću tražnju.

Sve navedeno treba da rezultira povećanjem saradnje proizvođača, trgovine, prerađivača i potrošača u otkupu, preradi i plasmanu proizvoda na domaće i strana tržišta, većim ulaganjem u nove tehnologije i inovacije proizvoda, standardizaciju i brendiranje proizvoda, kao i razvoj različitih oblika kratkih lanaca prodaje, prerade na gazdinstvima, marketinga i dodavanja vrijednosti poljoprivredno-prehrambenim proizvodima.

Indikatori uticaja:

- Učešće poljoprivredne proizvodnje plasirane posredstvom zadruga i drugih proizvođačkih organizacija
- Broj poljoprivrednih gazdinstava koja koriste direktnu prodaju (za prodaju svojih proizvoda)

SC 3: Jačanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora, šumarstva i ruralnih područja i unapređenje (poticanje) transfera znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnom razvoju

Poljoprivrednu proizvodnju BiH odlikuje nizak nivo konkurentnosti na domaćem i međunarodnom tržištu i rezultat je brojnih problema i slabosti duž cijelog lanca vrijednosti. Produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje, odnosno ukupni i prosječni prinosi su izrazito niski i daleko od onih koji se postižu u EU i razvijenim zemljama. Poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i zbog čega participira malim udjelom proizvodnje za tržište. Tehnološka i ekonomska znanja farmera su na niskom nivou, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene, a biosigurnosne mjere su još uvijek na niskom nivou. Nivo organizovanosti i saradnje među proizvođačima nije zadovoljavajući, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju kapaciteti za prihvatanje, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište.

Kako bi se doprinijelo unapređenju konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača i prerađivača potrebna je intenzivnija podrška investicijama u modernizaciju poljoprivredne proizvodnje i prerade. Novim investicijama bi se povećala ukupna produktivnost i efikasnost poljoprivredne proizvodnje, optimizirali bi se troškovi proizvodnje i racionalizacija rada te povećala dodatna vrijednost proizvoda, što bi u konačnici značilo povećanje ukupne konkurentnosti domaćih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i međunarodnom tržištu.

Investicije u modernizaciju poljoprivredno-prehrambenog sektora se odnose na ulaganja u modernu mehanizaciju kao što su traktori, kombajni, priključne mašine za sjetvu, gnojidbu, zaštitu, navodnjavanje i drugo. Zbog nedovoljne primjene minimalnih standarda kvaliteta, nužna su značajna ulaganja na nivou gazdinstva za obavljanje berbe i skladištenja voća i povrća, izgradnju i opremanje pogona za sušenje i skladištenje žitarica, ljekovitog bilja i drugih proizvoda, kao i oprema za pakovanje spomenutih proizvoda. U višegodišnjim nasadima nužna

je promjena nepovoljne starosne i sorte strukture u voćarstvu i vinogradarstvu, što zahtijeva rekonstrukciju postojećih i podizanje novih zasada, kao i ulaganja u prateće kapacitete za čuvanje i preradu nakon berbe. Stočarska proizvodnja podrazumijeva ulaganja u štalske objekte i povećanje brojnosti i kvaliteta stočnog fonda uz potrebu i obavezu poštivanja odredbi nacionalnog zakonodavstva u području higijene mlijeka, zaštite okoliša i dobrobiti životinja. Ovom treba dodati da podrška investicijama treba biti povezana s kontinuiranim direktnim plaćanjima/podsticajima za proizvođače, koja će se postepeno usklađivati s mjerama direktne podrške koje su podržane kroz ZPP. Cilj je jačanje veza između takvih poticaja za proizvođače i unapređenje dobrih poljoprivrednih i okolišnih praksi.

Važan aspekt povećanja konkurentnosti je povećanje znanja i vještina poljoprivrednih proizvođača i ostalih učesnika u lancu vrijednosti.

Poseban fokus će biti stavljen na uvođenje politika koje su do sada bile potpuno zanemarene u cilju osposobljavanja ljudskih kapaciteta za primjenu novih tehnologija. AKIS, kao novouspostavljeni sistem znanja i inovacija, treba da poveže sve zainteresovane strane u kreiranju inovacija, transferu znanja i digitalizaciji te da omogući razmjenu digitalnih tehnologija, pametne poljoprivrede i proizvodnih metoda zasnovanih na znanju i dobrom upravljanju. Negativna percepcija modernih tehnologija među poljoprivrednim proizvođačima biće prevaziđena efikasnim savjetodavnim uslugama, demonstrativnim farmama (tačkama izvrsnosti) i obukama kako bi se olakšalo prihvatanje novih tehnologija.

Ostali oblici povećanja standarda i cjelokupne konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda poput certifikacije kvaliteta i davanja oznaka porijekla će takođe biti podržani. Na taj način proizvodi će dobiti novu, veću dodatnu vrijednost i time stiču dobre preduslove za izvoz na međunarodno tržište.

Indikatori uticaja:

- Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda
- Prosječni prinosi poljoprivrednih top 5 proizvoda: pšenica, kukuruz, krompir, jabuka i mlijeko

SC 4: Održivo upravljanje prirodnim resursima i jačanje otpornosti poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene

Poljoprivredna proizvodnja u BiH je sve osjetljivija na negativne uticaje klime koji se dovode u vezu s globalnim klimatskim promjenama. Prinosi i prihodi poljoprivrednih proizvođača su ugroženi sve učestalijim elementarnim nepogodama i neophodno je preduzimati mjere adaptacije na klimatske promjene koje zahtijevaju sve veća investiciona i druga ulaganja. Stoga je cilj pomoći poljoprivrednicima da se adaptiraju na klimatske promjene, ne samo davanjem novčanih podsticaja za preduzimanje investicija kao što su navodnjavanje, protivgradna zaštita i proizvodnja u zatvorenom prostoru, nego i finansiranjem istraživanja uzroka i posljedica klimatskih promjena i obezbjeđenjem savjetodavne podrške poljoprivrednicima da na adekvatne načine reaguju kako bi se što bolje prilagodili novonastalim uslovima proizvodnje.

U domenu strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su pokrenuti procesi u okviru Sofijske deklaracije i Zelenog plana za Zapadni Balkan, a to znači i usklađivanje s ključnim elementima evropskog Zelenog dogovora o postizanju ugljične neutralnosti do 2050. i u sklopu toga dekarbonizacije poljoprivrede. U tom kontekstu povećaće se finansijska podrška proizvodnji hrane na principima organske proizvodnje i stvarati institucionalne pretpostavke za njenu certifikaciju.

Održivo upravljanje prirodnim resursima u poljoprivredi se zasniva na održivom upravljanju poljoprivrednim zemljištem, redovnom praćenju i ažuriranju njegovog stanja, njegovom uređenju, sinhronizovanom s uređenjem i korištenjem voda i održavanju plodnosti poljoprivrednog zemljišta, uvažavajući principe dobre poljoprivredne prakse i ograničenja koja nameće implementacija Zelenog plana za Zapadni Balkan.

Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene ubrajaju se unapređenje sistema navodnjavanja, odvodnjavanja i odbrane od poplava i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama, promjene načina obrade zemljišta (konzervacijska obrada, protiverozivne mjere) i agronomске mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zelenišno đubrenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sorti gajenih biljaka otpornijih na sušu. Jedan od prioriteta koji doprinosi smanjenju negativnog uticaja poljoprivrede na okoliš i povećanju otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena je povećanje njenog doprinosa proizvodnji energije iz obnovljivih izvora. Biološki otpad iz poljoprivrede treba u većoj mjeri iskoristiti za vraćanje u samu poljoprivrednu proizvodnju putem malčiranja i kompostiranja, a onda i za proizvodnju energije. Isto važi i za energetski vrijedan otpad iz prehrambene industrije. Opasni otpad iz poljoprivrede u koji se, prije svega, ubraja ambalaža od pesticida i lijekova za životinje, treba adekvatno odlagati i uništavati i ovaj prioritet treba ugraditi u uslove za ostvarivanje novčanih podsticaja. Prioritet poboljšanja upravljanja otpadom odnosi se na klaonički i drugi otpad iz prehrambene industrije gdje su propisi oko zbrinjavanja te vrste otpada rigorozniji, ali su prakse još uvijek u zaostatku za propisima i taj otpad se uglavnom samo deponuje, a slabo iskorištava. U poljoprivredi treba nastaviti aktivnosti na kontinuiranoj realizaciji programa *in situ* i *ex situ* nadzora i zaštite autohtonih sorti biljaka i rasa domaćih životinja i podsticanja uzgoja autohtonih rasa domaćih životinja i gajenja i reprodukcije sjemena autohtonih sorti biljaka.

Indikatori uticaja:

- Učešće navodnjavanog obradivog zemljišta
- Učešće poljoprivrednog zemljišta u sistemu organske proizvodnje

SC 5: Obnova ruralne ekonomije i unapređenje uslova života u ruralnim područjima

Seosko stanovništvo Bosne i Hercegovine u usporedbi s urbanim uskraćeno je u mnogim područjima životnog standarda. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa brojnim uslužnim djelatnostima poput pristupa bankarskim uslugama, poštanskim uslugama i kulturnim sadržajima ili dostupnosti javnog prevoza i internet mreže. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske ili vodovodne mreže u ruralnim područjima je i dalje među prioritetima. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan uticaj. Kvalitet fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima se pogoršao tokom posljednjih godina i rezultat je nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje infrastrukture. Male i ekonomski slabe ruralne lokalne zajednice imaju značajne probleme u održavanju kvaliteta i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama.

Kako bi se zadržala ruralna populacija i zaustavila daljnja depopulacija ruralnih područja BiH potrebna je snažnija akcija i prisutnost na ovim prostorima i jačanje socio-ekonomske strukture kojom će se uslovi življenja učiniti prihvatljivijim. Unapređenjem fizičke, društvene i uslužne infrastrukture uz stvaranje mogućnosti diverzifikacije poljoprivrednih i nepoljoprivrednih aktivnosti smanjile bi se razlike u uslovima poslovnog okruženja.

Za iskorištavanje resursa i teritorijalnog kapitala ruralnih područja, i ujedno za smanjenje rizika poslovanja poljoprivrednih proizvođača i osiguranja stabilnosti dohotka i povećanja prihoda, potrebna je daljna podrška i promocija diverzifikacije ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima, i stvaranje prilika za kreiranje novih radnih mjesta na gazdinstvu i van njega odnosno u poljoprivrednoj proizvodnji i van nje.

Revitalizacija ruralnih područja predstavlja jedan od strateških pravaca koji izlazi izvan okvira sektorske politike i predstavlja integralni i prostorni pristup razvoju zasnovan na potencijalima ruralnog prostora BiH u smislu teritorijalnog kapitala koji čini ruralno područje, kao što su prirodni potencijali i resursi, ljudski i socijalni potencijal, kao i kulturno i istorijsko naslijeđe.

Kako bi se doprinijelo obnovi, očuvanju i jačanju ruralnih područja, potrebno je ekonomski revitalizovati ruralna područja, infrastrukturu i usluge u ruralnom području, kao i identitet i demografiju ruralnih područja.

Indikatori uticaja:

- Učešće ruralnog stanovništva (stanovništva koje živi u ruralnim područjima)
- Učešće registrovanih poljoprivrednih gazdinstava čiji nosioci su mladi poljoprivrednici

SC 6: Jačanje institucionalnih sistema i kapaciteta te usklađivanje politika i pravnog okvira iz oblasti poljoprivrede, hrane i ruralnog razvoja sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom i pravnom stečevinom EU

Institucionalno-zakonodavni okvir BiH, njenih entiteta i BD BiH dozvoljava funkcionisanje sektora poljoprivrede i realizaciju dosadašnjih poljoprivrednih politika. Za snažniji napredak i modernizaciju sektora potrebno je znatno jačanje institucijskog i zakonodavnog okvira. S donošenjem novog strateškog plana ruralnog razvoja BiH do 2027. godine biće potrebno pristupiti revidiranju postojeće i izradi i usvajanju nove sektorske legislative, ubrzavanju i harmonizaciji aktivnosti kod preuzimanja Acquisa, jačanju institucionalnih kapaciteta, nastavku harmonizacije i racionalnog uvođenja mjera poljoprivredne politike sličnih onima u ZPP EU, jačanju saradnje i koordinaciji svih interesnih grupa u cilju poboljšanja položaja i ugleda poljoprivrede u društvu.

Za BiH kao zemlju koja ima kandidatski status i koja želi dalje napredovanje ka putu u punopravno članstvo u EU, potreban je, od strane nadležnih institucija, brz i potpuno uspostavljen zakonodavni okvir koji će biti usklađen s EU zakonodavstvom i u praksi biti u mogućnosti da provede efikasan sistem kontrole kojim se garantuje sigurna proizvodnja i konzumiranje hrane. Predstojeći period će za kreatore i donositelje sektorske legislative u BiH biti znatno izazovniji imajući u vidu novu, „zelenu”, poljoprivrednu politiku EU. Iako zakonodavne institucije u BiH imaju potrebna prethodna iskustva, kod transpozicije sektorske legislative EU u narednom razdoblju biće potrebno dodatno pojačati aktivnosti na usklađivanju sektorske legislative s EU.

Sektor poljoprivrede, uključujući oblasti veterinarstva, sigurnosti hrane i fitosanitarnu oblast, ključni je sektor za dostizanje održivog ekonomskog i socijalnog razvoja u BiH, uz osiguranje ekonomskog rasta, izvoznog potencijala i stvaranja novih radnih mjesta. Spomenute tri oblasti trebaju nastaviti daljnje institucionalno i administrativno jačanje. Pravni okvir u ovim oblastima se konstantno unapređuje, ali propisi iz ovih oblasti i dalje treba da se harmonizuju i usvajaju u cilju potpunog usaglašavanja s Acquisom.

Integrirani poljoprivredni informacioni sistem u BiH i dalje nije uspostavljen, što predstavlja značajan hendikep u kreiranju i provođenju poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja.

Potrebno je dovršiti neke, ali i započeti značajan broj drugih aktivnosti na uspostavljanju ovog sistema koji čine: 1) statistički sistem (baziran na podacima iz popisa poljoprivrede koji bi trebao biti u 2024. godini); 2) mreža podataka o održivosti poljoprivrednih gazdinstava (FASN), ranije mreža računovodstvenih podataka poljoprivrednih gospodarstava (FSDN, prijašnji FADN); 3) poljoprivredni tržišni informacijski sistem; 4) registri i GIS podsistemi (registar poljoprivrednih gospodarstava, registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarsko-vinarski registar, registar organskih proizvođača i sl.) i 5) integrisani administrativno-kontrolni sistem (IACS, sa sistemom identifikacije zemljišnih parcela, digitalnom bazom podataka o životinjama u sistemu podsticaja, integrisani sistem kontrole zahtjeva za podsticaje i kontrola na licu mjesta). U oba bh. entiteta i BD BiH uspostavljeni su i funkcioniraju neki elementi ovog zahtjevnog sistema, dok je neke potrebno zaokružiti ili tek uspostaviti. Zbog visokih troškova, posebno je zahtjevno uspostavljanje IACS-a sa sistemom identifikacije zemljišnih parcela (LPIS). Uspostavljanje i efektivno uvezivanje svih ovih segmenata u integrisani poljoprivredni informacijski sistem je zahtjevan zadatak, ali se njegovom realizacijom osigurava niz koristi i za institucije i za poljoprivrednike i za javna sredstva namijenjena poticanju razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Jedan od izazova je i organizacija i unapređenje platnih sistema u BiH neophodnih za implementaciju EU pretpripravnih fondova i usklađivanje sa ZPP EU.

Za dostizanje spomenutih ciljeva neophodno je i daljnje jačanje institucionalnih kapaciteta u okviru inspekcija zaduženih za poljoprivredu, veterinarstvo, fitosanitarnu oblast i oblast sigurnosti hrane, te unapređenje kapaciteta za implementaciju službenih kontrola i reviziju službenih kontrola.

Takođe je neophodno jačanje kapaciteta fitosanitarnih laboratorija za akreditaciju metoda za determinaciju i identifikaciju štetnih organizama, certificiranje sjemena i sadnog materijala, ispitivanje kvaliteta sredstava za zaštitu bilja i ispitivanje kvaliteta mineralnih đubriva.

Dostupnost registara subjekata koji proizvode hranu je suštinski važna za garanciju efektivnosti kontrola koje se provode u području sigurnosti hrane.

Poljoprivredno zemljište kao neobnovljiv resurs, uz odgovarajuće izmjene i dopune Zakona o poljoprivrednom zemljištu, treba zaštititi od čestih i neopravdanih prenamjena korištenja. U pogledu zemljišne politike, osim zakonskih rješenja kojima će se unaprijediti sistem upravljanja zemljišnim resursima, potrebno je unapređenje u oblasti nadzora nad zemljišnim resursima i upravljanje procesima unapređenja plodnosti, režima kontrole vode i zraka, rizika od erozija, zagađenja tla, koji su od ključnog značaja za održivo upravljanje zemljišnim resursima.

Jedan od budućih prioriteta svakako mora biti i daljnje jačanje poljoprivrednog savjetodavstva kroz jačanje javnih i privatnih savjetodavnih službi. To znači omogućavanje kvalitetne i redovne edukacije poljoprivrednih savjetodavaca čime se povećava njihova stručnost i sposobnost transfera znanja iz raznih oblasti poput mogućnosti povlačenja EU pretpripravnih fondova, ali i korištenja novih tehnoloških rješenja, upravljanja prirodnim resursima ili ublažavanja i prilagođavanja klimatskim promjenama. Savjeti mogu biti i iz domena tržišnih standarda i standarda iz oblasti sigurnosti hrane, odnosno standarda vezanih za dobru proizvođačku praksu.

Indikatori uticaja:

- Ostvaren napredak kroz ocjenu Evropske komisije u poglavljima 11. Poljoprivreda i ruralni razvoj i 12. Sigurnost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika
- Broj zakonskih i podzakonskih akata iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja usaglašeni s EU legislativom

6. STRATEŠKE MJERE

Nacrt strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument realizovaće se putem 12 mjera (M), od kojih svaka sadrži određeni broj podmjera. To su:

1. Direktna novčana podrška dohotku poljoprivrednih proizvođača
2. Podrška investicijama poljoprivrednih gazdinstava, proizvođačkih grupa i preduzeća prehrambene industrije
3. Podrška uređenju tržišta i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti
4. Podrška stručnom usavršavanju, razvoju znanja i osiguranju savjeta i informacija
5. Podrška razvoju ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu
6. Podrška diverzifikaciji ekonomije u ruralnim područjima
7. Podrška razvoju javne infrastrukture kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru
8. Podrška sistemima i uslugama u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti
9. Podrška organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenju uticaja klimatskih promjena
10. Podrška razvoju administrativnog sektora i usluga iz oblasti informacione podrške / Uspostava integrisanog informacionog sistema iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja
11. Podrška razvoju kapaciteta institucionalnog upravljanja
12. Multidisciplinarne aktivnosti

M 1: Direktna novčana podrška dohotku poljoprivrednih proizvođača

Generalni opis mjere: Poljoprivrednim proizvođačima koji se bave pojedinim vrstama poljoprivredne proizvodnje isplaćuju se različite vrste podsticaja koji su vezani za površinu korištenog poljoprivrednog zemljišta, broj životinja koje gaje ili količinu proizvedenih proizvoda. U BiH se oko 90% sredstava raspoloživih za podsticaje isplaćuje na taj način, s ponavljanjem svake godine istih ili nešto izmijenjenih iznosa. Takva vrsta podsticaja povećava dohodak poljoprivrednih gazdinstava i utiče pozitivno na njihovu motivaciju da održe i povećaju obim poljoprivredne proizvodnje. Nesporno je da su prihodi i zarade po zaposlenom u poljoprivredi manje nego u drugim djelatnostima i bez ovakve vrste podrške seljenje radne snage iz poljoprivrede u druge sektore bi bilo još intenzivnije nego što je to sada. Istovremeno, takva vrsta podsticaja stvara ovisnost poljoprivrednih proizvođača i virtualno povećava njihovu konkurentnost jer su navikli da se dio prihoda ostvaruje po osnovu tzv. direktnih plaćanja. Radi se o mjeri koju uživa većina poljoprivrednih gazdinstava u Evropi, uz nešto drugačije modalitete njene praktične primjene.

Ova vrsta podsticaja će se nastaviti distribuirati u formi direktnih plaćanja za korištenje poljoprivrednog zemljišta i ostvareni obim proizvodnje u biljnoj proizvodnji, direktnih plaćanja za gajeni broj životinja i ostvareni obim proizvodnje u stočarskoj proizvodnji i ribarstvu. Pored toga, u RS je planiran nastavak isplate podsticaja po jedinici inputa, regresa za dizel gorivo za potrebe poljoprivrede, što predstavlja modifikovani vid direktnih plaćanja po jedinici površine. Visoka budžetska podrška proizvođačima mlijeka koja premašuje dopušteni *de minimis* prag STO, sve češće je predmet diskusija u regionalnim trgovinskim forumima (CEFTA/SAA). Oba entiteta su započela tranziciju modela podsticaja za mlijeko kombinujući podsticaje po grlu i po litri mlijeka (BD BiH je to već završio), s intencijom da se sredstva dodijeljena na bazi količine mlijeka smanjuju, a sredstva dodijeljena po muznom grlu povećavaju. Sva direktna plaćanja treba postepeno uslovljavati ispunjavanjem određenih standarda zaštite životne sredine, zdravlja ljudi i dobrobiti životinja.

Pored proizvodno nevezanih plaćanja još neko vrijeme će biti isplaćivana i direktna plaćanja za pojedine specifične poljoprivredne proizvodnje u voćarstvu, povrtarstvu, pčelarstvu, ribarstvu i za proizvodnju sjemenskog i sadnog materijala. Poseban vid plaćanja po jedinici površine će biti direktna plaćanja koja će biti isplaćivana kao dodatni podsticaj po ha poljoprivrednog zemljišta gazdinstvima koja posluju u područjima s prirodnim ograničenjima (engl. *ANC - Areas with Natural Constraints*), kada takvo razgraničenje bude zvanično potvrđeno u BiH. Takođe, da bi se smanjila ranjivost dohotka poljoprivrednih proizvođača na posljedice elementarnih nepogoda, nastaviće se s primjenom podmjere subvencionisanja dijela troškova poljoprivrednog osiguranja.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Do kraja programskog perioda sva direktna plaćanja vezana za količine proizvedenih/prodatih poljoprivrednih proizvoda (engl. *coupled payments*) trebaju biti zamijenjena s direktnim plaćanjima nevezanim za količine proizvoda (engl. *decoupled payments*), tj. isplatom podsticaja po jedinici korištene površine zemljišta u biljnoj proizvodnji, odnosno po uslovnom grlu u stočarskoj proizvodnji. Ovaj uslov harmonizacije sa EU ZAP već je postignut u BD BiH, a u procesu je modifikacija direktnih plaćanja u FBiH i RS, iako je dinamika dosadašnje harmonizacije bila dosta spora i treba je ubrzati. Izjednačavanjem plaćanja po jedinici površine i uslovnom grlu stoke otkloniće se i razlozi za prigovore pojedinih grupacija poljoprivrednih proizvođača koji često prigovaraju da su neke poljoprivredne proizvodnje favorizovane u odnosu na druge, a donošenje odluka o izboru vrste proizvodnje će više biti bazirano na tržišnim prilikama, prepuštajući farmerima da sami odluče šta im je najisplativije proizvoditi, umjesto da ih u toj odluci vodi visina podsticaja. Pristup direktnim plaćanjima imaće sva poljoprivredna gazdinstva registrovana u registrima poljoprivrednih gazdinstava u FBiH, RS i BD BiH koja ispunjavanju ostale uslove koji se propisuju pravilnicima/programima dodjele novčanih podsticaja na godišnjem nivou. Prilikom dodjele novčanih podsticaja ne treba zanemariti mala poljoprivredna gazdinstva određivanjem visokih minimalnih pragova kod utvrđivanja prava na podsticaj i za njih se može kreirati mjera.

Lista podmjera:

- 1.1. Direktna plaćanja u biljnoj proizvodnji;
- 1.2. Direktna plaćanja u stočarskoj proizvodnji i ribarstvu;
- 1.3. Direktna plaćanja u korištenju varijabilnih inputa;
- 1.4. Direktna plaćanja za druge poljoprivredno-prehrambene proizvode;
- 1.5. Podrška poslovanju poljoprivrednih gazdinstava u manje povoljnim područjima;
- 1.6. Podrška sufinansiranju troškova osiguranja poljoprivredne proizvodnje.

Krajnji korisnici: Registrovana poljoprivredna gazdinstva s teritorije BiH u statusu fizičkih (porodična poljoprivredna gazdinstva) ili pravnih (preduzeća i zadruga) lica.

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Uslovi i kriteriji ostvarivanja prava na direktna plaćanja biće propisani pravilnicima o uslovima i načinu ostvarivanja novčanih podsticaja u poljoprivredi u RS i BD, odnosno programom u FBiH koji se donosi na godišnjem nivou. Prilikom dodjele direktnih plaćanja treba izbjegavati njihovo kumuliranje, odnosno dupliranje, dodjelom podsticaja za istu mjeru/podmjeru na različitim administrativnim nivoima u FBiH (entitet, kantoni i općine) i u RS (entitet i opštine), jer se na taj način poljoprivredni proizvođači koji se bave istom proizvodnjom dovode u neravnomjeran položaj. To će se postići boljom koordinacijom programa podrške između entitetskih ministarstava poljoprivrede i opštinske/općinske administracije u fazi pripreme planova podsticaja za odgovarajuću kalendarsku godinu.

Indikatori praćenja:

- Ostvareni obim poljoprivredne proizvodnje;
- Ostvarena vrijednost poljoprivredne proizvodnje;

- Broj korisnika direktnih plaćanja;
- Broj ha koji su bili predmet direktnih plaćanja;
- Broj UG stoke koja je bila predmet direktnih plaćanja;
- Količine poljoprivrednih proizvoda koje su bile predmet direktnih plaćanja;
- Iznos isplaćenih podsticaja za direktna plaćanja.

M 2: Podrška investicijama poljoprivrednih gazdinstava, proizvođačkih grupa i preduzeća prehrambene industrije

Generalni opis mjere: Tehničko-tehnološki napredak zahtijeva značajne i kontinuirane investicije u prilagođavanje tehnologije po sektorima poljoprivredne proizvodnje, zamjenu opreme i proizvodne infrastrukture na gazdinstvima. U tom pogledu evidentan je zaostatak poljoprivrednih gazdinstava u BiH u odnosu na njihove konkurente. U dosadašnjoj raspodjeli podsticajnih sredstava prednost je davana direktnim plaćanjima, uz zanemarivanje veće podrške investicionim ulaganjima poljoprivrednih gazdinstava koja na duži rok doprinose poboljšanju njihove konkurentne pozicije.

U narednom periodu, u kojem se očekuje povećanje budžeta za poljoprivredu, najveći dio tih povećanja treba usmjeriti upravo na podršku investicionim ulaganjima poljoprivrednih gazdinstava. Ove investicije će istovremeno omogućiti standardizaciju proizvodnje i povećati kvalitet i zdravstvenu bezbjednost proizvedenih proizvoda. Pošto većina porodičnih poljoprivrednih gazdinstava posjeduje i šume, podrška će sa odobravljanjem i za nabavku opreme potrebne za eksploataciju i preradu drvne mase iz vlastitih šuma. Za sada je provođenje ove mjere planirao samo BD BiH. Pored unapređenja uslova proizvodnje pojedinačnih gazdinstava, podrška će biti usmjerena i na podršku investicionim ulaganjima proizvođačkih organizacija, zadruga, klastera i udruženja, vezanih za nabavku opreme i izgradnju neophodne infrastrukture za otkup i doradu poljoprivrednih proizvoda. Zadnji segment podrške investicijama je podrška unapređenju i modernizaciji prerađivačkih kapaciteta domaće prehrambene industrije, kao krajnjem učesniku u lancu vrijednosti sirovina poljoprivrednog porijekla. Podmjere koje će biti kreirane u okviru ove mjere uticaće na jačanje pozicije poljoprivrednih proizvođača na domaćem tržištu, a daće i doprinos razvoju izvoznog potencijala sektora.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Mjera će se provoditi na taj način da će se s određenim procentom sufinansirati troškovi prihvatljivih investicionih ulaganja koja preduzimaju pojedinačni investitori. Procenat sufinansiranja troškova vremenom će se povećavati dok se ne približi uslovima implementacije iste vrste podrške unutar EU. Za većinu gazdinstava ta podrška će se materijalizirati kroz sufinansiranje (subvencionisanje) troškova nabavke poljoprivredne mehanizacije, adaptacije, modernizacije i izgradnje novih, te obnove postojećih objekata, podizanje novih zasada voća i vinove loze, nabavke protivgradnih mreža, plastenika i opreme za uzgoj ribe i podizanje novih ili adaptaciju postojećih ribnjaka. Prihvatljive vrste investicija ne moraju biti svedene samo na gore pobrajane, a nadležna ministarstva trebaju prilagođavati raspoložive podsticaje ovog tipa potrebama poljoprivrednih gazdinstava (npr. uključivanjem investicionih ulaganja koja povećavaju otpornost gazdinstava na klimatske promjene). Takođe, ako BiH u ovom strateškom periodu ostvari pravo na pristup IPARD fondu, podrška investicijama u poljoprivredna gazdinstva i prehrambenu industriju će svakako zauzeti značajno mjesto u implementaciji tog programa. Za sve veća investiciona ulaganja zahtjev za korištenje ove vrste podsticaja treba biti praćen poslovnim planom kojim će se dokazivati ekonomska opravdanost takvih ulaganja kako bi se ograničena sredstva što efikasnije iskoristila.

Lista podmjera:

- 2.1. Podrška investicijama poljoprivrednih gazdinstava u modernizaciju biljne i animalne proizvodnje, ribarstva i plasmana proizvoda;
- 2.2. Podrška investicijama privatnih šumovlasnika u nabavku opreme u šumarstvu;
- 2.3. Podrška investicijama u infrastrukturu i opremu za skladištenje, preradu i marketing;
- 2.4. Podrška investicijama u prehrambenoj industriji.

Krajnji korisnici: Registrovana poljoprivredna gazdinstva s teritorije BiH u statusu fizičkih (porodična poljoprivredna gazdinstva) ili pravnih (preduzeća i zadruge) lica. Pored poljoprivrednih gazdinstava korisnici mjere će biti i proizvođačke grupe (organizacije koje zastupaju poljoprivredne proizvođače) i preduzeća iz sektora prehrambene industrije.

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Uslovi ostvarivanja prava za subvencionisanje investicionih ulaganja biće detaljnije propisani pravilnicima o uslovima i načinu ostvarivanja novčanih podsticaja za kapitalna ulaganja u poljoprivredi u RS i BD, odnosno programima u FBiH. Prednost kod dodjele ove vrste pomoći treba dati gazdinstvima koja imaju veće proizvodne kapacitete, odnosno rangiranje vršiti na osnovu procjene očekivanih koristi od takvih ulaganja. Prilikom dodjele podsticaja za investiciona ulaganja treba izbjegavati njihovo dupliranje, dodjelom podsticaja za istu vrstu ulaganja na različitim administrativnim nivoima u FBiH (entitet, kanton i općina) i u RS (entiteti, opština). S obzirom na mogući nedostatak sredstava za sufinansiranje ove mjere, entiteti trebaju dogovoriti s nižim administrativnim nivoima (kantonima i opštinama/općinama) da svako od njih sufinansira različite vrste investicija. Prilikom određivanja visine sufinansiranja kapitalnih ulaganja, ženama i mladim poljoprivrednicima treba povećati procenat te subvencije kako bi se oni ohrabрили da preduzimaju takva ulaganja i motivisali za ostanak na selu i bavljenje poljoprivredom.

Kod proizvođačkih organizacija kriterij izbora treba biti broj članova, odnosno količina proizvoda koju ta proizvođačka organizacija otkupljuje. Kod investitora iz sektora prehrambene industrije prednost treba dati preduzećima koja će povećati otkup i preradu sirovina domaćeg porijekla.

Indikatori praćenja:

- Broj korisnika podsticaja za investiciona ulaganja;
- Broj komada nabavljene opreme na bazi podsticaja (po vrstama opreme);
- Broj i veličina izgrađenih proizvodnih objekata na bazi podsticaja (po vrstama opreme);
- Broj podignutih višegodišnjih zasada na bazi podsticaja (po vrstama voća);
- Vrijednost investicionih ulaganja za koja je korišten podsticaj (po vrstama ulaganja);
- Iznos isplaćenih podsticaja za investiciona ulaganja.

Sve indikatore, gdje je to moguće, treba pratiti prema spolu i starosti korisnika.

M 3: Podrška uređenju tržišta i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti

Generalni opis mjere: Karakteristika poljoprivrednog sektora u BiH je nedovoljan stepen integrisanosti svih učesnika u lancu vrijednosti hrane, što se ogleda u problemima s prodajom proizvedenih poljoprivrednih proizvoda, dok se istovremeno isti proizvodi uvoze za potrebe prehrambene industrije i trgovine.

Podrška uspostavljanju boljih poslovnih veza između proizvođača, posrednika i prerađivača primarnih poljoprivrednih proizvoda je jedan od preduslova za uspostavljanje i bolje funkcionisanje lanaca vrijednosti u poljoprivredno-prehrambenom sektoru. To će se ostvariti kroz njihovu horizontalnu i vertikalnu integraciju, osnivanje i jačanje proizvođačkih grupa različitih pravnih oblika (zadruga, klasteri, udruženja i dr.). Količina i procenat ugovorene proizvodnje se moraju povećati, a u tome ključnu ulogu trebaju odigrati proizvođačke grupe i organizacije proizvođača. Jedna od mjera koja će smanjiti gubitke poljoprivrednih proizvoda i njihovim proizvođačima povećati prihode je odgođena prodaja poljoprivrednih proizvoda putem sufinansiranja troškova njihovog privremenog skladištenja u privatnim ili javnim skladištima. U FBiH se u strateškom periodu planira uvođenje pilot shema školskog voća, povrća i mlijeka, čime će se poboljšati kvalitet ishrane i prehrambena sigurnost djece školskog uzrasta i obezbijediti tržište za jedan dio proizvoda koji će se plasirati na taj način. Za prodaju žive stoke i malih količina poljoprivrednih proizvoda, često izvan trgovačkih i drugih standarda, kao i plasman poljoprivrednih proizvoda prerađenih na poljoprivrednim gazdinstvima efikasan instrument prodaje su seoske i zelene pijace čija revitalizacija treba biti podržana iz sredstava ministarstava, ali i iz budžeta lokalnih zajednica. Još jedan vid promocije i prodaje poljoprivrednih proizvoda je organizovanje sajmova poljoprivrednih, domaćih i sličnih proizvoda koji pored izložbenog imaju i prodajni karakter. Podrškom većim proizvođačima i prerađivačima za učešće na međunarodnim sajmovima promovise se domaća proizvodnja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda i povećava šansa za njihov izvoz. Na sve spomenute načine povećaće se nivo integrisanosti unutar pojedinih lanaca vrijednosti, uskladiti ponuda s tržišnom tražnjom, osigurati unificiranje tehnologije proizvodnje i podići kvalitet poljoprivrednih proizvoda s malih farmi, olakšati plansko uvođenje standarda kvaliteta, osigurati istraživanje tržišta i brže prilagođavanje zahtjevima kupaca.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Primjena heterogenog seta podmjera podrške uređenju tržišta provodiće se putem organizaciono-savjetodavnih aktivnosti nadležnih ministarstava i drugih institucija, projekata i organizacija. Ipak, najveći stimulans za primjenu pobrojanih podmjera će biti mogućnost povlačenja novčanih sredstava za finansiranje tih aktivnosti iz agrarnih, lokalnih i drugih budžeta.

Lista podmjera:

- 3.1. Podrška uspostavljanju i razvoju proizvođačkih grupa;
- 3.2. Podrška ugovaranju proizvodnje i prodaji putem poljoprivrednih zadruga, klastera i drugih proizvođačkih organizacija;
- 3.3. Podrška realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača;
- 3.4. Podrška skladištenju poljoprivrednih proizvoda;
- 3.5. Pilot sheme voća, povrća i mlijeka;
- 3.6. Revitalizacija lokalnih zelenih pijaca i podrška uspostavi i razvoju seoskih pijaca;
- 3.7. Promocija poljoprivredno-prehrambene trgovine i izvoza, uključujući prisustvo na domaćim i međunarodnim sajmovima i izložbama.

Krajnji korisnici: Proizvođačke i druge grupe (zadruga, granska udruženja, poljoprivredni klasteri i sl.) koje predstavljaju veći broj poljoprivrednih proizvođača organizovanih u okviru pojedinih podsektora ili regije.

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Administrativne procedure načina realizacije ove mjere su uglavnom bazirane na samoorganizovanju poljoprivrednih proizvođača/gazdinstava i inicijativi pojedinih grupa proizvođača.

Izvori finansiranja takvih inicijativa nisu uniformni kao kod većine prethodnih mjera i kreću se od budžeta lokalnih zajednica, preko budžeta za podršku razvoju poljoprivrede i kantonima, entitetima i BD, do različitih projekata s međunarodnim finansiranjem.

Kriteriji izbora su kvalitet projektnih prijedloga, broj korisnika pojedinih projekata i iznosi vlastitog učešća korisnika.

Indikatori praćenja:

- Broj realizovanih programa/projekata;
- Broj poljoprivrednih proizvođača uključenih u programe uređenja tržišta;
- Procenat poljoprivrednih proizvoda plasiranih posredstvom proizvođačkih grupa;
- Količine voća, povrća i mliječnih proizvoda plasiranih preko školskih shema;
- Količine poljoprivrednih proizvoda s plaćenim troškovima privremenog skladištenja;
- Broj revitalizovanih seoskih i zelenih pijaca;
- Broj podržanih poljoprivrednih sajмова i izložbi.

Sve indikatore, gdje je to moguće, treba pratiti prema spolu i starosti korisnika.

M 4: Podrška stručnom usavršavanju, razvoju znanja i osiguranju savjeta i informacija

Generalni opis mjere: Bh. poljoprivredni proizvođači djeluju u prirodnom, ekonomskom i tehnološkom okruženju koje se brzo mijenja usljed ograničenja resursa, pritisaka na životnu sredinu, promjena društvenih očekivanja, razvoja novih tehnologija i sve većeg uticaja klimatskih promjena. U takvom okruženju poljoprivrednici i proizvođači hrane trebaju nova znanja, nove vještine i inovativne ideje za razvoj i upravljanje svojim proizvodnim sistemima. U bliskoj budućnosti najveću pažnju treba posvetiti elementima modernizacije poljoprivredne politike, što bi trebalo poboljšati efikasnost intervencija u cilju postizanja strateških ciljeva. To se prvenstveno odnosi na: stvaranje, dijeljenje i korištenje znanja i inovacija te razvoj digitalnih tehnologija u poljoprivredi i ruralnim područjima. Stalni prenos znanja u poljoprivredi preduslov je za neophodno restrukturiranje sektora koje bi, podržano intervencijama utvrđenim poljoprivrednom politikom, trebalo dovesti do postizanja krajnjih zacrtanih ciljeva, odnosno do povećanja konkurentnosti sektora i održivog razvoja ruralnih područja, sve uz održivo korištenje resursa, zaštitu životne sredine i što veću otpornost prema klimatskim promjenama.

Dosadašnja praksa kada je riječ o transferu znanja prema poljoprivrednim proizvođačima i uloga javnih poljoprivrednih savjetodavnih službi mora da se mijenja, budući da su raspon i sveobuhvatnost tih usluga nedovoljni. Rad savjetodavnih službi uglavnom se svodi na administrativne poslove vezane za isplate podsticaja, a značajno manje na prenos potrebnih znanja i inovacija novih tehničko-tehnoloških rješenja ili drugih pitanja značajnih za unapređenje proizvodnje na poljoprivrednim gazdinstvima. Osim ovoga, treba reći da je veoma mali broj savjetodavaca u odnosu na ukupan broj poljoprivrednih gazdinstava (363 hiljade prema Popisu iz 2013. godine) i da tek od 2019. godine prvi put u Federaciji BiH postoji registar certifikovanih savjetodavaca (75) kao rezultat prethodno obavljene obuke pod nadzorom FMPVŠ, dok proces sertifikacije savjetodavaca u RS još nije započeo.

Zbog svega prethodno rečenog, ova mjera treba osigurati premoštavanje postojećih nedostataka u stručnosti, resursima, pristupu tržištu i kvalitetnom pružanju usluga i mora rješavati ove potrebe na sveobuhvatniji način, te takođe treba postaviti temelje za privlačenje pretpristupnih fondova EU, koji su dostupni za podršku savjetodavnim aktivnostima i aktivnostima obuke. Stoga će se osigurati sredstva kako bi se podržalo javno, ali i privatno pružanje savjetodavnih usluga.

Za BiH se može reći da nema ni elemenata sistemskog pristupa primjeni znanja i inovacija u poljoprivredi (AKIS) pa se u ovom strateškom razdoblju mora pristupiti uspostavljanju potrebne infrastrukture i integraciji inače ograničenih kapaciteta.

Neophodno je nastaviti započeti proces uspostave funkcionalnog AKIS-a pridržavajući se definisanih Mape puteva i Akcionog plana na nivou oba bh. entiteta te promovisati ovaj sistem koji karakteriše okvirno definisana i ciljana saradnja između grupa zainteresovanih subjekata (poljoprivrednici, savjetodavci, istraživači i akademija, preduzetnici, potrošači). Prema iskustvima iz zemalja EU, ovakav sistem bi trebao omogućiti stvaranje i razmjenu znanja na otvoren način, s organizacijom za susrete i komunikaciju između aktera (tzv. operativne grupe poljoprivredno-inovacijskog partnerstva) te za razvoj i primjenu na znanju zasnovanih ili inovativnih ideja. Uspostavljanje AKIS-a prema europskim standardima treba regulisati posebnim zakonskim propisom kojim se definišu komponente sistema, načini planiranja i provedbe te njegovo finansiranje.

Digitalna transformacija poljoprivrede se nameće i biće sve važniji čimbenik razvoja i povećanja konkurentnosti sektora. Međutim, ova transformacija zahtijeva niz preduslova, od uspostavljenog AKIS-a i razvijene digitalizacijske infrastrukture do digitalne pismenosti poljoprivrednika i drugih korisnika sistema digitalizacije poljoprivrede. Pristup digitalnim tehnologijama, a posebno sofisticiranim rješenjima u oblasti precizne poljoprivrede i drugim digitalnim aplikacijama koje su često dizajnirane za velike proizvodne sisteme, može biti problematičan moment za male i srednje poljoprivredne proizvođače, te za starije poljoprivrednike nevične upotrebi digitalizovanih sistema koji najčešće traže specifična znanja i vještine. Ovdje važnu ulogu imaju poljoprivredni savjetodavci koji, s dovoljno znanja, imaju pristup podacima i informacijama digitalne prirode koji mogu biti od pomoći poljoprivrednicima koji ih sami ne mogu ili ne znaju koristiti.

S ciljem poboljšanja znanja i kvalifikacija poljoprivrednih proizvođača potrebno je predvidjeti mogućnost uvođenja sistema stalne edukacije i usavršavanja poljoprivrednika. Prema praksama razvijenih zemalja koje provode takve sisteme, edukacije i obuke se realizuju prema vrsti poljoprivredne djelatnosti i s propisanim fiksnim brojem sati. Takvi programi edukacija i obuka najčešće se organizuju za korisnike proračunskih podsticaja kod pokretanja novih sektorskih poslova mladih poljoprivrednika, promjene organizacionog oblika poljoprivrednih gospodarstava, provođenja projekata integracije, osnivanja i rada poljoprivrednih zadruga, itd.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Mjerom se podržavaju aktivnosti koje potiču razmjenu znanja i informacija među sudionicima u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije u FBiH, RS i BD BiH, što treba direktno povećati održivost i efikasnost poslovanja poljoprivrednih gazdinstava i preduzeća za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda. U okviru ove mjere će se podržati savjetodavne usluge koje će direktno biti vezane za podršku realizacije drugih poljoprivrednih i ruralnih mjera, gdje je to moguće, kao što su npr. podrška investicijama kroz izradu biznis planova ili kroz podršku diverzifikacije ekonomskih aktivnosti na gazdinstvu ili van njega. Mjerom će se promovisati razvoj educiranih, stručnih i kompetentnih savjetodavaca kako bi se poboljšao ukupni kvalitet usluga koji se pruža primaocima savjeta.

Podmjera za uspostavu sistema AKIS za stvaranje i prenos inovacija i informacija u poljoprivredi i prehrambenoj industriji treba omogućiti sistemsko upravljanje procesom stvaranja i korištenja inovacija i prenosa znanja na krajnje korisnike odnosno poljoprivredna gazdinstva i preduzeća koja se bave preradom. Mjera treba podržati troškove rada koordinacijskih tijela i njihovih aktivnosti usmjerenih za saradnju između naučnih, obrazovnih i stručnih institucija, savjetodavnih službi i krajnjih korisnika u cilju stvaranja inovacija i prenosa najnovijih znanja direktno u proizvodnju.

Posebna podmjera odnosi se na uspostavu i rad tačaka izvrsnosti na najboljim poljoprivrednim gazdinstvima s najboljim rezultatima u proizvodnji i prodaji svojih proizvoda.

Centri izvrsnosti primjenjuju nove tehnologije ili imaju inovacije koje mogu poslužiti kao primjer drugim poljoprivrednim gazdinstvima za povećanje njihove efikasnosti, podizanje kvaliteta proizvoda ili smanjenje negativnih uticaja proizvodnje po okoliš.

Lista podmjera:

- 4.1. Podrška jačanju rada poljoprivrednih savjetodavnih službi, naučnom radu u sektoru poljoprivrede i drugim oblicima usavršavanja poljoprivrednih proizvođača
- 4.2. Podrška razmjeni znanja, inovacija i informacija te uspostavi funkcionalnog AKIS-a (Sistema znanja i informacija u poljoprivredi)
- 4.3. Razvoj i jačanje sistema istraživanja u poljoprivredi i podrška praktičkim demonstracijama/izgradnji centara izvrsnosti

Krajnji korisnici: Fizička i pravna lica upisana u RPG/RK, poljoprivredni savjetodavci iz javnog i privatnog sektora i druge relevantne institucije koje su vezane za oblast poljoprivrednog savjetodavstva (fakulteti, istraživačke institucije), AKIS koordinaciono tijelo te poljoprivredna gazdinstva koja imaju status centara izvrsnosti.

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a biće definisani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih podsticaja.

Indikatori praćenja:

- Broj poljoprivrednih savjetodavaca (podijeljenih na nivou javnog i privatnog sektora)
- Broj polaznika obuka
- Broj realizovanih programa obuke
- Broj uspostavljenih centara izvrsnosti
- Broj PG koji su posjetili centre izvrsnosti

M 5: Podrška razvoju ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu

Generalni opis mjere: Iako je depopulacija problem i urbanih i ruralnih područja u BiH, trendovi migracija potvrđuju da se intenzivnije napuštaju područja udaljenija od urbanog centra, s lošijom fizičkom infrastrukturom i slabijom dostupnošću različitih javnih usluga. Sve veći izazov je kako obezbijediti javnu infrastrukturu i usluge u područjima rijetke naseljenosti, što se može rješavati primjenom različitih modaliteta privatno-javnog partnerstva. Revitalizacija infrastrukture i usluga u ruralnom području treba biti kontinuirana aktivnost lokalnog razvoja koja je preduslov unapređenja kvaliteta života u ruralnom području, s krajnjim ciljem zadržavanja postojećeg i privlačenja novog stanovništva u taj prostor. Mjera će se realizovati kroz podršku obezbjeđenju i unapređenju uslužne infrastrukture (javnih i privatnih usluga potrebnih ruralnom stanovništvu kao što je predškolsko i školsko obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita, poštanske i telekomunikacione usluge, širokopojasni internet, protivpožarna zaštita) i izgradnji ili revitalizaciji ruralne fizičke (putevi, vodosnabdijevanje, elektroosnabdijevanje, kanalizacija, deponije i sl.) i društvene infrastrukture (seoski domovi, kulturni centri, turistička infrastruktura i igrališta). Prirodne ljepote ruralnog prostora su vrijedan potencijal koji, zajedno s elementima istorijskog i kulturnog naslijeđa, može biti valorizovan u turističke svrhe, ali mora biti na adekvatan način zaštićen i kontrolisano korišten. Efikasnom primjenom digitalnih tehnologija i precizne poljoprivrede donedavno tehnološki zaostala sela mogu biti pretvorena u „pametna” sela poželjna za život i bavljenje različitim vidovima preduzetničkih aktivnosti. Realizacija ove mjere će promovisati uravnotežen teritorijalni razvoj usmjeren na poboljšanje uslova života i rada ruralnog stanovništva.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Mjera će se provoditi na različite načine, od sufinansiranja realizacije različitih infrastrukturnih projekata, do postizanja dogovora s različitim ministarstvima i drugim javnih institucijama oko obezbjeđenja različitih usluga potrebnih ruralnom stanovništvu i zaštiti kulturno-istorijskog naslijeđa. Jedan dio investicija će biti realizovan na bazi privatnih ulaganja ili javno-privatnog partnerstva. Dio projekata iz domena ove mjere može biti realizovan u okviru EU i drugih projekata na bazi investicionih grantova. Glavni inicijatori realizacije ove mjere, odnosno pojedinih podmjera trebaju biti lokalne zajednice (opštine/općine) koje će i finansirati značajan broj ovih podmjera iz lokalnih budžeta. Prilikom izbora prioriteta projekata koji će biti finansirani treba posebno povesti računa o specifičnim potrebama žena i mladih koji žive i rade u ruralnim područjima.

Lista podmjera:

- 5.1. Podrška razvoju ruralne društvene i uslužne infrastrukture;
- 5.2. Podrška razvoju ruralne fizičke infrastrukture;
- 5.3. Podrška zaštiti prirodnog i kulturno-istorijskog naslijeđa;
- 5.4. Razvoj naprednih „smart” sela.

Krajnji korisnici: Ruralno stanovništvo pojedinačno i čitave ruralne zajednice koje se sastoje od jednog ili više sela u okviru kojih se određene potrebe zadovoljavaju na kolektivnoj osnovi, korištenjem istih objekata ili pružalaca određene vrste usluga.

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Administrativne procedure primjene ove mjere baziraće se na LCD pristupu (engl. *local community development*) lokalnog razvoja. Zahtjevi za intervencije će se prikupljati na bazi javnih poziva ministarstava poljoprivrede i drugih ministarstava i kroz proces planiranja javnih ulaganja koja će se finansirati iz lokalnih budžeta. Proces kandidovanja prioriteta treba biti prema *bottom-up* (odozdo-nagore) principu, na osnovu identifikovanih problema i potreba od strane korisnika, odnosno ruralnog stanovništva. U finansiranju izgradnje i rekonstrukcije ruralne infrastrukture i obezbjeđenja pojedinih usluga očekuje se i finansijsko učešće krajnjih korisnika ruralne i društvene infrastrukture i usluga koje koristi ruralno stanovništvo. Dominantni kriterij izbora treba biti broj korisnika, odnosno troškovi po korisniku.

Indikatori praćenja:

- Broj realizovanih infrastrukturnih i drugih projekata (prema vrstama);
- Učešće stanovnika ruralnih područja s unaprijeđenim uslovima života;
- Učešće stanovnika ruralnih područja kojima su dostupne određene usluge;
- Vrijednost ulaganja u ruralnu i društvenu infrastrukturu.

M 6: Podrška diverzifikaciji ekonomije u ruralnim područjima

Generalni opis mjere: Ne postoje sistematični podaci o stepenu diverzifikacije djelatnosti i prihoda poljoprivrednih gazdinstava u BiH. Prema podacima ankete iz 2019. godine provedene samo na teritoriji RS, prodaja poljoprivrednih proizvoda je vrsta prihoda koja dominira kod poljoprivrednih gazdinstava (tu vrstu prihoda je ostvarivalo 89% poljoprivrednih gazdinstava, od čega je poticalo 76% njihovih prihoda). Poljoprivredna gazdinstva ostvarivala su 25% prihoda iz drugih izvora, najčešće od penzije ili plate kod drugog poslodavca.

Najčešće aktivnosti diverzifikacije prihoda na gazdinstvu bile su: prerada poljoprivrednih proizvoda na gazdinstvu, prerada i obrada drveta i pružanje određenih zanatskih usluga. Imajući u vidu dominaciju malih poljoprivrednih gazdinstava u BiH čiji prihodi od poljoprivrede su mali i nestabilni, diverzifikacija njihove djelatnosti je logičan strateški odgovor koji može povećati njihove prihode i životni standard. Gazdinstva s mješovitim prihodima su vitalnija i prihodi iz više izvora povećavaju stepen zadovoljstva ruralnog stanovništva i smanjuju njihovu motivaciju za migracijama.

Jedan pravac diverzifikacije treba da ide u smjeru prerade i dodavanja vrijednosti sirovinama poljoprivrednog porijekla koje su proizvedene na istom gazdinstvu (npr. proizvodnja brašna, sira, sokova, suhomesnatih proizvoda).

Drugi pravac diverzifikacije treba da ide u smjeru pružanja dodatnih usluga koje nisu u direktnoj vezi s poljoprivrednom djelatnošću kao što su zanatske usluge i usluge ruralnog i agroturizma. Treći pravac diverzifikacije je zapošljavanje članova seoskih domaćinstava izvan poljoprivrednih gazdinstava, uz zadržavanje mjesta boravka na selu. To se može podstaći osnivanjem preduzeća i njihovih pogona u ruralnim područjima, koja ne moraju nužno biti vezana za prehrambenu industriju. Za prva dva pravca diverzifikacije neophodno je unapređenje preduzetničkih sposobnosti članova poljoprivrednih gazdinstava, što treba uraditi organizovanjem specijalističkih obuka i pružanjem tehničke pomoći gazdinstvima koja se opredijele za diverzifikaciju svojih aktivnosti. Pored toga gazdinstva često moraju preduzeti i određena investiciona ulaganja za koja mogu dobiti podršku kroz mjeru broj dva. Kod aktivnosti diverzifikacije posebnu pažnju treba posvetiti mladim poljoprivrednicima i ženama preduzetnicama za koje će se osmisliti posebni programi samozapošljavanja. Pored pojedinačnih preduzetničkih poduhvata, treba ohrabrivati i samoorganizovanje različitih aktera ruralnog razvoja u lokalne akcione grupe (LAG-ove) po uzoru na EU LEADER program. Kako naponi u pravcu osnivanja LAG-ova ne bi bili kontraproduktivni, istovremeno s njihovim osnivanjem treba obezbijediti posebne fondove iz kojih će se finansirati njihove zajedničke inicijative. Ukoliko BiH dobije pristup IPARD fondu, implementacija projekta na bazi LEADER pristupa može biti jedna od mjera koja će se finansirati iz tog fonda. Aktivnost koja će doprinijeti povećanju prihoda svih poljoprivrednih gazdinstava je brendiranje i promocija ruralnih područja i ruralnih proizvoda. To se prije svega odnosi na obezbjeđenje geografske zaštite i zaštite tradicionalnih i autohtonih proizvoda koji će se nakon toga lakše prodavati i to po višim cijenama.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Mjera će se provoditi putem pripreme posebnih programa koji će promovisati i podsticati diverzifikaciju, odnosno realizaciju projekata diverzifikacije (preduzetničke aktivnosti žena, preduzetnički projekti mladih, projekti diverzifikacije bazirani na preradi poljoprivrednih proizvoda na gazdinstvu, projekti razvoja ruralnog i agroturizma, projekti implementacije LEADER pristupa itd.). Ključni aspekti pristupa su da se što veći broj poljoprivrednih gazdinstava opredijeli za neki od pravaca diverzifikacije kako bi se povećala njihova ekonomska održivost i što veći broj stanovnika zadržao u ruralnim područjima. Poljoprivredna gazdinstva s većim prihodima i većim brojem izvora njihovih prihoda će biti vitalnija i otpornija na razne vrste klimatskih, tržišnih i drugih poremećaja. Za svaki od pojedinačnih poziva za pojedine vidove diverzifikacije detaljnije će se razraditi uslovi koje podnosioci projekta treba da zadovolje i kriteriji na osnovu kojih će se vršiti odabir projekata koji će dobiti finansijsku podršku. Finansiranje aktivnosti diverzifikacije neće biti ekskluzivno pravo i obaveza samo ministarstava poljoprivrede, nego će se u realizaciju tih aktivnosti uključiti i pojedini posebno osmišljeni projekti, kao i jedinice lokalne samouprave (u RS i FBiH) i kantoni (u FBiH).

Lista podmjera:

- 6.1. Podrška razvoju ruralnog preduzetništva;
- 6.2. Podrška investicijama za diverzifikaciju aktivnosti vezanih za zapošljavanje na gazdinstvu i van njega;
- 6.3. Podrška izradi elaborata za zaštitu proizvoda s oznakom geografskog porijekla;
- 6.4. Podrška ruralnom i agroturizmu;
- 6.5. Podrška poslovanju mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća u ruralnom prostoru;
- 6.6. Podrška samozapošljavanju i zapošljavanju žena na selu;
- 6.7. Podrška lokalnom ruralnom razvoju kroz podršku izradi lokalnih akcionih planova, uvođenju LEADER pristupa i osnivanju LAG-ova;
- 6.8. Podrška brendiranju i promociji ruralnih područja i ruralnih proizvoda.

Krajnji korisnici: Registrovana poljoprivredna gazdinstva i njihovi pojedini članovi. Korisnici određenih podmjera će biti veće ili manje grupe ruralnog stanovništva organizovane kroz LAG-ove ili na neki drugi način.

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Podrška diverzifikaciji će se realizovati putem poziva za podnošnje prijave za pojedine vidove podrške u skladu s uslovima koji će se propisivati entitetskim pravilnicima/programima, kao i pravilnikom u BD BiH.

Pored novčane podrške, pomoć poljoprivrednim gazdinstvima u započinjanju i vođenju novih proizvodnih i drugih aktivnosti obezbijediće se putem pružanja savjetodavnih usluga i tehničke pomoći od strane savjetodavnih službi i različitih projekata. Kriteriji izbora trebaju biti kvalitet poslovnih ideja i raspolaganje uslovima za diverzifikaciju na poljoprivrednim gazdinstvima i u lokalnim zajednicama. Posebne procedure biće uspostavljene za implementaciju projekta na principima LEADER pristupa, korištenjem LAG-ova.

Indikatori praćenja:

- Broj samozaposlenih i zaposlenih članova poljoprivrednih gazdinstava;
- Vrste i izvori prihoda poljoprivrednih gazdinstava;
- Broj poslovnih aktivnosti od kojih PG ostvaruju prihode;
- Broj LAG-ova i broj projekata realizovanih putem LAG-ova;
- Broj pružalaca usluga ruralnog i agroturizma.

Sve indikatore, gdje je to moguće, treba pratiti prema spolu i starosti korisnika.

M 7: Podrška razvoju javne infrastrukture kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru

Generalni opis mjere: Infrastruktura kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru složen je skup sistema čije uspostavljanje i efektivno funkcionisanje nisu jednostavni zadaci. To je posebno zahtjevno kad se radi o tzv. fragmentiranim sistemima, bilo da su oni posljedica administrativno-upravne složenosti države ili naglašeno sektorskih pristupa sistemu kvaliteta i usluga i, s njima u neminovnoj vezi, sistemima kontrola. Zbog svoje administrativno-upravne organizacije Bosna i Hercegovina je u velikoj mjeri predodređena za uspostavljanje i realizaciju upravo ovakvog, fragmentiranog sistema kvaliteta i usluga s kojima u vezi mora biti i sistem kontrola.

Poznate četiri osovine ovog sistema (legislativa, nadležna uprava, inspekcije i laboratorije) su, s rijetkim, ali mogućim izuzimanjem laboratorija, po svojoj prirodi u domenu javnih djelatnosti, usluga i servisa.

Ovim osnovnim elementima se kao važni dijelovi ukupne infrastrukture pridružuju sistemi standardiziranja, akreditiranja (sa sistemima ocjenjivanja usklađenosti), nadzora nad tržištem, mjeriteljstva, itd. Među tim, u BiH su uspostavljeni i relativno dobro funkcionišu sistemi standardiziranja, akreditiranja i mjeriteljstva, dok je sistem nadzora nad tržištem, iako regulisan, opterećen i fragmentiranom upravom i čestim nedostatkom kapaciteta za efektivan nadzor.

Pretpostavke za svaki organizacioni model infrastrukture kvaliteta, i s njim u vezi usluga i kontrola, u poljoprivredno-prehrambenom sektoru uspostavljaju se kreiranjem, stavljanjem na snagu i provođenjem adekvatne legislative koja sve aktere u sistemu treba da dovede u pravno obavezujući položaj. Imajući u vidu da se radi o dinamičnim sistemima čije relativno česte promjene uzrokuje niz faktora – od naučno-tehnoloških napredaka, preko novih općerazvojnih zahtjeva (npr. snažno promovisanje održivog razvoja ili borbe s klimatskim promjenama) do legitimnih zahtjeva potrošača za kvalitetnim i zdravstveno sigurnim proizvodima, posebno onih iz grupe hrane i pića – potrebno je i relativno često osvježavanje regulatornog okvira sistema kvaliteta. Zbog svoje odluke o integrisanju u EU, u BiH bi legislativa za ove oblasti trebala, ne samo u principima, biti naslonjena na relevantnu legislativu u EU. Međutim, preuzimanje i, što je važnije, provođenje regulative usklađene s legislativnim zahtjevima u EU je zadnjih godina znatno usporeno, što povećava inače značajno zaostajanje BiH za EU u uspostavljanju i efektivnom funkcionisanju sistema kvaliteta, usluga i kontrola u poljoprivredno-prehrambenom sektoru. Dobra ilustracija za ovo je znatno kašnjenje u prenošenju regulative o zvaničnim kontrolama u cijelom lancu proizvodnje i prometa hrane koju je EU, na praktično potpuno novim osnovama, donijela 2017. godine (Uredba Evropskog parlamenta i Vijeća EU 2017/625). Za to vrijeme u BiH je na snazi Pravilnik o zvaničnim kontrolama čije su odredbe kod donošenja nakon 2010. godine usklađivane s odredbama Uredbe (EC) 882/2004 koja je u EU odavno stavljena van snage. Treba naglasiti da Uredba 2017/625 zaista donosi značajne promjene u odnosu na prethodno legislativno uređenje službenih kontrola, s obzirom na to da se odnosi na sve službene kontrole i druge službene radnje koje se provode radi osiguranja primjene EU zakona o hrani i hrani za životinje, propisa o zdravlju i dobrobiti životinja, zdravlja bilja i sredstava za zaštitu bilja.

Njen domat je proširen na kontrole u cijelom poljoprivredno-prehrambenom lancu, prvi put uključuje i kontrole provođenja propisa iz domena zaštite biljaka, naglašava značaj referentnih laboratorija, donosi jasne principe odabira laboratorijskih analitičkih metoda, popuno integriše granične kontrole, insistira na snažnom preventivnom djelovanju prema principima analize rizika (ali i pooštava represivne, odnosno kaznene mjere), u domene zvaničnih kontrola uključuje npr. certifikate (uključujući certificiranje organske proizvodnje) ili zvanične potvrde o zdravlju životinja i biljaka, itd. Za bh. uslove poseban izazov odredbi Uredbe 2017/625 predstavlja insistiranje na donošenju višegodišnjih i godišnjih planova službenih kontrola, te redovno izvještavanje o rezultatima provedenih kontrolnih aktivnosti.

Institucije na svim nivoima u BiH, koje bi i po svojim mandatima i po legislativnim odredbama trebale imati odgovornost za provođenje propisa koji se odnose na cjelokupan poljoprivredno-prehrambeni lanac, u pravilu su potkapacitirane i za uspostavljanje infrastrukture kvaliteta i usluga, a posebno za realizaciju propisanih sistema kontrole. Nedostaci svih vrsta resursa jesu važan uzrok neefikasnosti, ali bi se na mnogim mjestima znatno više moglo postići dodatnim obučavanjem i povećanjem kompetentnosti odgovornog osoblja u nominalno nadležnim institucijama.

Inspeksijske službe, kao tzv. oči i uši sistema, takođe su fragmentirane, često s preklapajućim nadležnostima i, u pravilu, s nedovoljnim resursima za efektivan inspeksijski nadzor.

U Bosni i Hercegovini djeluje značajan broj akreditiranih laboratorija koje se bave ispitivanjem usklađenosti u poljoprivredno-prehrambenom lancu i kontrolama hrane.

Međutim, mnoge od tih laboratorija imaju ograničen broj akreditiranih analitičkih, testnih i dijagnostičkih metoda. Akreditirane i, po tom osnovu najčešće ovlaštene laboratorije, kao važan problem u svom djelovanju ističu nedovoljan obim poslova (koji bi, u stvari, trebali dolaziti po osnovama zvaničnih kontrola i inspekcijuskog nadzora) koji je jedva dovoljan ili nedovoljan za podmirivanje relativno visokih operativnih troškova i, posebno, troškova uspostavljanja i održavanja akreditacionog statusa. Posebno treba naglasiti da BiH značajno zaostaje u pogledu uspostavljanja sistema i efektivnog djelovanja referentnih i službenih laboratorija u skladu s pravnom stečevinom EU⁹⁰ za cijeli niz oblasti – od hrane i hrane za životinje, higijenskih, veterinarskih i fitosanitarnih kontrola pa do npr. referentne laboratorije za GMO.

Dio skupa sistema infrastrukture kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru su i tzv. sheme kvaliteta gdje npr. EU snažno insistira i promovise uspostavljanje i održavanje zaštićenih oznaka geografskih indikacija (PDO i PGI proizvodi) i garancija tradicionalnih specijaliteta (TSG). U Bosni i Hercegovini je uspostavljen, i određene rezultate bilježi, sistem registrovanja i zaštite oznaka porijekla (PDO) ili oznaka geografskog porijekla (PGI) poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Postoje zakonske pretpostavke i za realizaciju PGI shema u domenu alkoholnih pića, ali za sada nema proizvođačkih inicijativa za tu zaštitu. U sektoru vinarstva tek se stvaraju zakonske pretpostavke za registraciju i zaštitu oznaka porijekla, oznaka geografskog porijekla i tradicionalnih izraza u sektoru vinarstva.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Ovom mjerom se želi ostvariti daljnja harmonizacija propisa u BiH sa zakonodavstvom EU i zemljama van EU i odvijace se na svim nivoima u skladu s ustavnim nadležnostima u područjima regulisanja politike kvaliteta i sigurnosti hrane te postepenog uvođenja tržišnih standarda koji su u praksi u zemljama EU poput GLOBAL GAP, GRASP, GMP ili sistema kvaliteta kao što je HACCP, integralna i organska proizvodnja do oznaka PGI-PDO-TSG i druge relevantne sheme za zaštitu kvaliteta i relevantni propisi.

S obzirom na potencijal koji BiH ima i činjenicu da je uspostavljen kompletan pravni okvir na nacionalnom nivou u BiH i stvoreni preduslovi za podnošenje zahtjeva za zaštitu proizvoda iz BiH na nivou EU, ovom mjerom se planiraju ojačati aktivnosti kojima će se izgraditi potrebni institucionalni kapaciteti, povećati interes proizvođača hrane i povećati broj informacija i obuka kako bi se povećao broj zahtjeva za dobijanje neke od PGI-PDO-TSG oznaka.

Mjerom se planiraju preduzimati aktivnosti kojima bi se jačala tijela odgovornih za službene kontrole koje se provode radi provjere usklađenosti sa zakonskim zahtjevima vezanim za spomenute sheme kvaliteta.

Prioritet će biti nastavak jačanja institucija i kadrova koji su odgovorni za rješavanje situacija upravljanja krizom u oblasti sigurnosti hrane, kroz podršku jasnom definisanju uloge svih institucija, na različitim nivoima, u takvim situacijama i mehanizama koordinacije koji će biti potrebni kako bi se osigurale brze i direktne akcije za zaštitu potrošača i prehrambene industrije u BiH.

Laboratorije predstavljaju ključnu komponentu u razvoju snažnog sistema kontrole hrane i neophodno je ojačati kapacitete i harmonizovati način rada postojećih laboratorija na nivou oba bh. entiteta i Brčko distrikta BiH.

Pored pravnog aspekta regulisanja lanca sigurnosti hrane, neophodno je podržati sve navedene aktivnosti s odgovarajućom IT, laboratorijskom i drugom opremom, što bi trebalo biti jedno od područja EU podrške u ovom sektoru u BiH.

⁹⁰ EU Uredba 2017/625, članovi 100-101

Lista podmjera:

- 7.1. Usklađivanje zakonodavstva u oblasti sigurnosti hrane s EU pravnom stečevinom, te primjena najboljih EU praksi kako bi se podržao razvoj konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda
- 7.2. Podrška proizvođačima u certificiranju po GLOBALGAP standardima
- 7.3. Podrška proizvođačima u certificiranju integralne proizvodnje (IP)
- 7.4. Podrška proizvođačima i prerađivačima u ispunjavanju HACCP standarda, zahtjeva dobre higijenske prakse i međunarodnih trgovinskih i izvoznih standarda
- 7.5. Podrška uvođenju sistema sigurnosti i kvaliteta hrane i PGI-PDO-TSG proizvoda
- 7.6. Unapređenje sistema, institucionalnih kapaciteta i službenih kontrola
- 7.7. Usklađivanje sistema službenih kontrola u veterinarstvu, sigurnosti hrane i fitosanitarnoj oblasti s pravnom stečevinom EU
- 7.8. Jačanje kapaciteta za upravljanje kriznim situacijama u sigurnosti hrane kapacitetima za odgovor i upravljanje hitnim slučajevima
- 7.9. Jačanje laboratorijskih kapaciteta, uključujući ocjenu i odobrenje od strane nadležnih organa.

Krajnji korisnici: Fizička i pravna lica upisana u RPG/RK, laboratorije, nadležne institucije iz oblasti sigurnosti hrane.

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju nadležne institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a biće definisani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih podsticaja.

Indikatori praćenja:

- Broj usvojenih planova, zakonskih i podzakonskih propisa i smjernica;
- Broj propisa usklađenih s EU regulativom;
- Broj pravnih ili fizičkih lica koja su uvela sisteme osiguranja kvaliteta i/ili higijenske standarde;
- Broj obučanih poljoprivrednih proizvođača i izdatih certifikata;
- Broj registrovanih proizvoda s geografskim i drugim oznakama;
- Broj registrovanih zaštićenih proizvoda (PDO, PGI, TSG);
- Broj akreditiranih laboratorija;
- Broj novih akreditiranih metoda;
- % smanjenja incidentnih situacija.

M 8: Podrška sistemima i uslugama u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti

Generalni opis mjere: Iako se mogu tretirati kao dio skupa ukupnog sistema infrastruktura kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, zbog svog značaja i niza osobnosti veterinarska i fitosanitarna oblast se često izdvajaju i zasebno razmatraju. Svrhe postojanja sistema i usluga u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti su jasne: zaštita zdravlja životinja (uključujući i zaštitu zdravlja ljudi kod bolesti prenosivih sa životinja ili putem proizvoda životinjskog porijekla na ljude) te zaštita zdravlja biljaka, uključujući i neke aspekte zdravstvene sigurnosti (npr. rezidue pesticida) hrane biljnog porijekla.

U BiH su učinjeni određeni, ali nedovoljni koraci u uspostavljanju i funkcionisanju sistema i usluga u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti. Izvoz, a posebno odobreni izvoz nekih proizvoda životinjskog porijekla u EU, ukazuje na postojanje elemenata veterinarskih kontrola koji cijelom sistemu obezbjeđuju određeni integritet.

Međutim, jasno je da ovaj sistem još nije dovoljno kredibilan da bi npr. osigurao nesmetan izvoz crvenog mesa u EU. U veterinarskoj oblasti odranije se kao posebni problemi ističu nekvalitetne baze podataka za životinje, ograničen nadzor nad zaraznim bolestima životinja i, posebno, nedostatak laboratorijskih kapaciteta (uključujući referentne laboratorije) i akreditiranih metoda za efektivno praćenje biološki i ekonomski važnih bolesti životinja.

U domenu fitosanitarne oblasti, potrebno je nastaviti s poboljšanjem sistema i kapaciteta, kao i s reformama kako bi se omogućilo daljnje usklađivanje s EU zakonodavstvom. Pored potrebnog ažuriranja legislativne iz fitosanitarne oblasti u skladu s aktuelnom legislativom ove oblasti u EU, potrebna je i promjena sistema kontrola u ovoj oblasti u skladu s novim sistemom službenih kontrola utvrđenih Uredbom 2017/625. Iako npr. izdavanje fitosanitarnih certifikata, biljnih pasoša i sl. ulazi u domen službenih kontrola, biće potrebno da se i u ovoj oblasti pripremaju i realizuju višegodišnji i godišnji planovi službenih kontrola.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Mjera podrazumijeva nastavak aktivnosti na usklađivanju veterinarskog i fitosanitarnog zakonodavstva i praksi s pravnom stečevinom EU, kako bi se podržalo javno zdravlje, zdravlje i dobrobit životinja, te zdravlje bilja, samim time i konkurentnost i rast poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Mjera podrazumijeva daljnje jačanje izgradnje institucionalnih i administrativnih kapaciteta za fitosanitarnu oblast i veterinarstva u skladu s nadležnostima institucija u BiH i pravnom stečevinom EU. Mjerom se planira daljnje unapređenje sistema identifikacije životinja i sistema kontrole njihovog kretanja.

Jedan od važnijih zadataka koji stoji u ovom strateškom periodu je uvođenje sistema međulaboratorijskih usporednih ispitivanja kao redovne prakse, posebno između laboratorija zaduženih za analizu uzoraka na bolesti koje se moraju prijaviti, radi povećanja provjera i administrativnih kapaciteta, posebno inspeksijskih službi i laboratorija. Ovom mjerom planira se jačanje nacionalnih referentnih laboratorija u cilju daljnjeg usklađivanja s pravnom stečevinom EU, posebno povećanjem akreditacije laboratorijskih metoda koje se koriste u higijenskim, veterinarskim i fitosanitarnim pregledima, analizama hrane i hrane za životinje⁹¹.

Poznato je da se kvalitet domaće proizvodnje osigurava kontrolom i unapređenjem sjemena i sadnog materijala, te raznim programima i mjerama za zaštitu zdravlja bilja i korištenja sredstava za zaštitu bilja. U tom smislu vrlo važno je usvojiti certifikaciju sjemena prema OECD sistemu certificiranja i uslovima za pristupanje u OECD.

U cilju povećanja tržišne konkurentnosti iz domena biljne proizvodnje potrebne su daljnje aktivnosti u cilju uspostave integrisanog upravljanja štetočinama (IPM) u okviru integralne proizvodnje (od 2014. godine obavezujuća u zemljama EU).

Jačanje IT kapaciteta nadležnih organa i sistema za prikupljanje podataka u veterinarskoj, uzgojno-seleksijskoj službi i fitosanitarnoj oblasti je važnija podmjera i odnosi se na IT podršku za evidentiranje, prikupljanje, protok i analizu podataka a koji se odnose na službene kontrole, laboratorijske analize, monitoring podatke, bolesti uzrokovane hranom i dr.

Mjera podrazumijeva i pripremu i implementaciju programa podrške proizvodnji visokokvalitetnog sjemena i sadnog materijala, pripremu i provedbu programa podrške za zaštitu zdravlja bilja i korištenje i primjenu proizvoda za zaštitu bilja te pripremu i implementaciju programa za zaštitu zdravlja životinja i unapređenje dobrobiti životinja.

⁹¹ 2023 Godisnji izvještaj Evropske komisije o napretku za Bosnu i Hercegovinu: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_691%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20report.pdf

Lista podmjera:

- 8.1. Nastavak aktivnosti na usklađivanju veterinarskog i fitosanitarnog zakonodavstva i praksi s pravnom stečevinom EU, kako bi se podržalo javno zdravlje, zdravlje i dobrobit životinja, te zdravlje bilja, samim time i konkurentnost i rast poljoprivredno-prehrambenih proizvoda
- 8.2. Jačanje kapaciteta nadležnih tijela, inspekcija i laboratorija za veterinarstvo i fitosanitarnu oblast, u skladu s pravnom stečevinom EU
- 8.3. Unapređenje sistema identifikacije životinja i sistema kontrole kretanja
- 8.4. Usklađivanje sistema službenih kontrola u veterinarstvu, sigurnosti hrane i fitosanitarnoj oblasti s pravnom stečevinom EU
- 8.5. Usklađivanje sistema službenih kontrola poljoprivredno-prehrambenog lanca (u svim fazama proizvodnje, prerade i distribucije)
- 8.6. Jačanje kapaciteta nadležnih institucija za upravljanje kriznim situacijama u slučaju bolesti životinja ili biljaka/hitni slučajevi, izrada planova za nepredviđene situacije
- 8.7. Jačanje IT kapaciteta nadležnih organa i sistema za prikupljanje podataka u veterinarskoj, uzgojno-selekcijskoj službi i fitosanitarnoj oblasti
- 8.8. Jačanje laboratorijskih kapaciteta na osnovu procjene i prijedloga nadležnih organa
- 8.9. Priprema i implementacija programa podrške proizvodnji visokokvalitetnog sjemena i sadnog materijala u skladu s ustavnim nadležnostima
- 8.10. Priprema i provedba programa podrške za zaštitu zdravlja bilja i korištenje i primjena proizvoda za zaštitu bilja
- 8.11. Priprema i implementacija programa za zaštitu zdravlja životinja i unapređenje dobrobiti životinja.

Krajnji korisnici: Fizička i pravna lica upisana u RPG/RK, laboratorije, nadležne institucije iz veterinarske i fitosanitarne oblasti

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju nadležne institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a biće definisani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih podsticaja.

Indikatori praćenja:

- Broj usvojenih planova, programa, zakona, podzakonskih akata i smjernica;
- Broj harmonizovanih entitetskih zakona;
- Broj propisa harmonizovanih s EU legislativom;
- Uspostavljen funkcionalan sistem za identifikaciju životinja;
- Uspostavljeni funkcionalni fitoregistri, registri sjemena i sadnog materijala;
- Broj obučeni inspektora;
- Učešće domaće proizvedenog sjemena;
- Učešće domaće proizvedenog sadnog materijala.

M 9: Podrška organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenju uticaja klimatskih promjena

Generalni opis mjere: Posljedice različitih vremenskih neprilika (suše, poplave, oluje, grad, kasni mraz i sl.) čiji uzrok se pripisuje klimatskim promjenama, sve češće imaju negativne posljedice na poljoprivrednu proizvodnju u vidu gubitka i smanjenja prinosa i pogoršanja kvaliteta poljoprivrednih proizvoda. Poljoprivredni proizvođači s promjenljivim uspjehom primjenjuju različite mjere adaptacije na klimatske promjene kao što su navodnjavanje, protivgradne mreže i proizvodnja u zatvorenom prostoru.

Jedan dio mjera ne može se provesti na nivou pojedinačnih gazdinstava nego se realizuje za šira područja kao što su navodnjavanje, odvodnjavanje, odbrana od poplava i protivgradna zaštita. Kroz programe podsticanja poljoprivrede nastaviće se odobravati podrška za investicije u navodnjavanje i odvodnjavanje, postavljanje protivgradnih mreža i nabavku plastenika. Pored toga nastaviće se s odobravanjem podsticaja za organsku proizvodnju i podršku u periodu konverzije s konvencionalne na organsku proizvodnju. Takođe, u okviru implementacije AKIS-a testiraće se nove sorte poljoprivrednih biljaka i rase domaćih životinja i za one koje se potvrde kao otpornije na sušu i druge nepovoljne uticaje klimatskih promjena finansiraće se njihova šira primjena u lokalnim uslovima.

Najnovija poljoprivredna politika EU, pored mjera adaptacije, zagovara i mjere sprečavanja uticaja poljoprivrede na nastanak klimatskih promjena, što je dio najnovije *Green Deal* inicijative. Obavezu smanjenja uticaja poljoprivrede na klimatske promjene u vidu smanjenja emisije CO² i metana iz poljoprivrede prihvatili su i lideri zemalja Zapadnog Balkana u Sofijskoj deklaraciji o zelenom planu za Zapadni Balkan. Zbog toga će aktivnosti u okviru ove mjere biti dvojakog karaktera, one koje doprinose prilagođavanju poljoprivrede na klimatske promjene i one koje doprinose smanjenju negativnog uticaja poljoprivrede na nastanak klimatskih promjena i negativnog uticaja na životnu sredinu. Primjena mjera direktnih plaćanja će se povezati s uslovima koji obezbjeđuju racionalnu upotrebu đubriva i pesticida. Podrška će se pružati i investicijama u organizovano zbrinjavanje otpada, naročito opasnog otpada iz poljoprivrede i prehrambene industrije te proizvodnju energije iz obnovljivih izvora poljoprivrednog porijekla (biomasa, biogas), kako bi se u većoj mjeri primijenili principi cirkularne ekonomije u poljoprivrednoj proizvodnji.

Neke podmjere odnosiće se na sprečavanje degradacije prirodnih resursa i zagađenje prirode što se, prije svega, odnosi na mjere monitoringa plodnosti zemljišta i kvaliteta voda i preduzimanje preventivnih akcija radi sprečavanja degradacije zemljišta i zagađenja površinskih i podzemnih voda od poljoprivrednih aktivnosti. Pojedini administrativni dijelovi BiH planiraju i primjenu agrošumarskih praksi koje su svoje mjesto našle u aktuelnim strategijama, a koje do sada nisu bile organizovano podsticane. Takođe, podržavaće se i realizacija programima *in situ* i *ex situ* nadzora i zaštite autohtonih sorti biljaka i odobravati podsticaji za uzgoj autohtonih rasa domaćih životinja i za gajenje i reprodukciju sjemena autohtonih sorti biljaka u funkciji očuvanja i obogaćivanja biodiverziteta.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Ključni aspekti pristupa realizaciji ove mjere su objava poziva za sufinansiranje pojedinih podmjera te priprema i predaja zahtjeva i projektnih prijedloga. U slučaju prijavljivanja većeg broja projekata od raspoloživih sredstava vršiće se njihovo bodovanje i rangiranje prema unaprijed poznatim kriterijima. Finansiranje većine mjera bazira se na kombinaciji bespovratnih sredstava i vlastitih sredstava investitora, odnosno pojedinačnih poljoprivrednih gazdinstava ili grupa poljoprivrednih gazdinstava (kao što su npr. udruženja korisnika vode za navodnjavanje). Pored finansiranja mjera iz entitetskih budžeta i budžeta BD BiH za poljoprivredu, koji za ove mjere nisu planirali izdvajanje značajnijih sredstava, očekuje se dodatno finansiranje iz EU pretpristupnih fondova i drugih donatorskih (npr. IFAD će u periodu važenja ove strategije realizovati projekat povećanja otpornosti poljoprivrednog sektora u BiH na klimatske promjene koji će se finansirati grantom od 10 miliona USD iz Adaptacionog fonda za klimatske promjene) i kreditnih izvora (Svjetska banka je odobrila BiH kredit za Projekat otpornosti i konkurentnosti poljoprivrede u iznosu od 73 miliona USD).

Lista podmjera:

- 9.1. Podrška organskoj proizvodnji i proizvodnji u konverziji;
- 9.2. Investicije u navodnjavanje i odvodnjavanje poljoprivrednog zemljišta i njegovu zaštitu od poplava;

- 9.3. Podrška smanjenju i ublažavanju posljedica klimatskih promjena kroz podršku uvođenju novih sorti/pasmina;
- 9.4. Pošumljavanje poljoprivrednog zemljišta i uspostavljanje i održavanje agrošumarskih praksi;
- 9.5. Podrška investicijama u proizvodnji energije iz obnovljivih izvora iz poljoprivrede;
- 9.6. Organizovano zbrinjavanje opasnog otpada iz poljoprivrede i prehrambene industrije;
- 9.7. Monitoring, uređenje i poboljšanje plodnosti poljoprivrednog zemljišta;
- 9.8. Zaštita površinskih i podzemnih voda od zagađenja iz poljoprivrede;
- 9.9. Podrška programima *in situ* i *ex situ* nadzora i zaštite autohtonih sorti biljaka i rasa domaćih životinja;
- 9.10. Podsticaji za uzgoj autohtonih rasa domaćih životinja i za gajenje i reprodukciju sjemena autohtonih sorti biljaka.

Krajnji korisnici: Pojedinačna poljoprivredna gazdinstva, manje ili veće grupe poljoprivrednih proizvođača, ruralno stanovništvo koje se uopće ne mora baviti poljoprivrednom proizvodnjom.

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Administrativne procedure realizacije mjere regulisaće se preciznije godišnjim pravilnicima i programima za podsticanje razvoja poljoprivrede. Kao i kod drugih mjera na godišnjem nivou će se regulisati uslovi prijave za pojedine vrste podrške i kriteriji izbora. Određene mjere, kao što su kontrola plodnosti zemljišta i kvaliteta vode, provodiće se kao dio redovnih aktivnosti javnih institucija koje imaju posebna ovlaštenja za provođenje takvih aktivnosti. Takođe, jedan broj mjera realizovaće se kao posebni projekti koji će se finansirati iz domaćih i međunarodnih izvora.

Indikatori praćenja:

- Površina poljoprivrednog zemljišta u sistemu organske proizvodnje;
- Površina i učešće navodnjavanog zemljišta;
- Površina poljoprivrednog zemljišta u sistemu agrošumarstva;
- Broj grla autohtonih rasa domaćih životinja;
- Količina energije proizvedene iz obnovljivih izvora iz poljoprivrede;
- Učešće ruralnih naselja obuhvaćenih odvozom smeća.

M 10: Podrška razvoju administrativnog sektora i usluga iz oblasti informacione podrške / Uspostava integrisanog informacionog sistema iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja

Generalni opis mjere: Uspostavljanje integrisanog informacionog sistema u poljoprivredi (AIS) predstavlja osnovu implementacije poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja u javnom sektoru, kako s aspekta transparentnog rada i trošenja sredstava javnog budžeta, tako i s aspekta praćenja i evaluacije efekata finansiranja mjera agrarne politike. AIS u BiH i dalje nije uspostavljen, što predstavlja značajan hendikep u kreiranju i provođenju poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja. Potrebno je dovršiti neke, ali i započeti značajan broj drugih aktivnosti na uspostavljanju ovog sistema koji čine: (i) statistički sistem (baziran na podacima iz popisa poljoprivrede koji bi trebao biti u 2024. godini); (ii) mreža podataka o održivosti poljoprivrednih gazdinstava (FASN), ranije mreža računovodstvenih podataka poljoprivrednih gospodarstava (FSDN, prijašnji FADN); (iii) poljoprivredni tržišni informacioni sistem (AMIS); (iv) registri i GIS podsistemi (registar poljoprivrednih gazdinstava, registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarsko-vinarski registar, registar organskih proizvođača i sl.) i (v) integrisani administrativno-kontrolni sistem (IACS) sa sistemom identifikacije zemljišnih parcela, digitalnom bazom podataka o životinjama u

sistemu podsticaja, integrisani sistem kontrole zahtjeva za podsticaje i kontrola na licu mjesta. U oba bh. entiteta i BD BiH uspostavljeni su i funkcionišu neki elementi ovog zahtjevnog sistema, dok je neke potrebno zaokružiti ili tek uspostaviti. Zbog visokih troškova, posebno je zahtjevno uspostavljanje IACS sa sistemom identifikacije zemljišnih parcela (LPIS). Katastarski premjer koji vode relevantne entitetske institucije sadrži, između ostalog, i podatke o lokacijama parcela i bonitetnim klasama poljoprivrednog zemljišta i proizvodnim objektima za poljoprivrednu proizvodnju i vlasničkim pravima nad tim zemljištem i objektima. Podaci o vlasništvu nad poljoprivrednim zemljištem nisu još uvijek u potpunosti ažurni, a brojni objekti u ruralnim područjima nisu uplanjeni, što otežava provođenje nekih mjera poljoprivredne politike i preduzimanje investicionih ulaganja. To se, prije svega, odnosi na uspostavljanje baze podataka o korištenju vlastitog i iznajmljenog poljoprivrednog zemljišta (tzv. LPIS) i prelazak na isplatu podsticaja po jedinici površine, dobijanje hipotekarnih kredita na bazi zaloga nekretnina i ostvarivanja prava na novčanu podršku iz EU fondova (IPARD). Stoga je ažuriranje evidencija o vlasništvu nad poljoprivrednim zemljištem i uspostavljanje evidencija i načinu njegovog korištenja pretpostavka za uvođenje i primjenu većeg broja mjera iz domena poljoprivredne politike.

Uspostavljanje i efektivno uvezivanje svih ovih segmenata u integrisani poljoprivredni informacioni sistem je zahtjevan zadatak, ali se njegovom realizacijom osigurava niz koristi i za institucije i za poljoprivrednike i za javna sredstva namijenjena poticanju razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja. Kandidatski status BiH dodatno nameće potrebu bržeg i efikasnijeg pristupa uspostavi AIS-a.

Ovom mjerom, u osnovi, namjerava se dodatno ojačati dobijanje informacija iz poljoprivrednog sektora i uspostaviti statističke i administrativne sisteme kako bi se podržala provedba poljoprivrednih politika, njihovo praćenje i donošenje novih rješenja/mjera/kriterija kojima bi te politike bile efikasnije.

Postepeno usklađivanje i unapređenje sistema postojećih baza podataka moguće je postići primjenom usklađene metodologije prikupljanja i obrade podataka nadležnih institucija u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja, što bi doprinijelo i boljoj koordinaciji unutar samog sektora u BiH, kao i približavanju EU u oblasti uspostavljanja informacionih sistema u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja..

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Mjera podrazumijeva unapređenje integrisanog sistema informacija iz oblasti poljoprivrede (AIS-a) kako bi se osigurao efikasniji način prikupljanja podataka i njihova razmjena među relevantnim institucijama različitih nivoa vlasti, a koji je usklađen s EU standardima i normama koji pokrivaju područje poljoprivrede i ruralnog razvoja. Mjera ima za cilj daljnji razvoj i održavanje harmonizovanih registara poljoprivrednih gazdinstava i klijenata (RPG/RK), kao i razvoj i održavanje sistema identifikacije i kretanja životinja. Prikupljanje i analiza podataka s farmi kroz uspostavu sistema mreže podataka o održivosti poljoprivrednih gazdinstava (FASN) jedna je od aktivnosti koja se planira podržati čime bi se omogućile dodatne informacije za analizu aktuelne poljoprivredne politike i preporuke za buduće akcije djelovanja. Kod uspostave ovog sistema treba koristiti iskustvo koje imaju relevantna ministarstva F BiH, RS i BD BiH prilikom primjene pilot projekta uspostave ovog sistema u BiH prije 10-ak godina i standarde i norme koje preporučuje EU iz ove oblasti. Osim FASN, ovom mjerom planira se uspostava i održavanje AMIS-a, ali i ostalih dijelova informacionog sistema sadržanog u uspostavi i razvoju Prognozno-izvještajne službe i zahtjevnog IACS-a – integrisanog administrativno-kontrolnog sistema sa sistemom identifikacije zemljišnih parcela (LPIS) i digitalnom bazom podataka o životinjama u sistemu podsticaja.

Poljoprivredni popis je je planiran da se izvrši 2024. godine čime će nadležne institucije BiH konačno dobiti više informacija iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja ključnih za

buduće sektorsko planiranje razvoja.

Uspostava integrisanog informacionog sistema iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja i izgradnja neophodne infrastrukture veoma su važni za ostvarivanje potrebne komunikacije među pojedinim podsistemima, ali i radi osiguranja potrebnih informacija koje će omogućiti veću funkcionalnost i efikasnost nadležnih institucija u BiH, i potrebnu usklađenost s EU standardima iz ove oblasti.

Lista podmjera:

- 10.1. Daljnji razvoj i održavanje harmonizovanih registara poljoprivrednih gazdinstava (klijenata)
- 10.2. Razvoj i održavanje Sistema identifikacije i kretanja životinja
- 10.3. Uspostava i održavanje Mreže podataka o održivosti poljoprivrednih gazdinstava
- 10.4. Jačanje sistema i usluga u poljoprivrednoj statistici i harmonizacija s Eurostatom;
- 10.5. Uspostava i održavanje Poljoprivrednog tržišnog informativnog sistema
- 10.6. Uspostava sistema za identifikaciju zemljišnih parcela
- 10.7. Uspostava i razvoj Prognozno-izvještajne službe u poljoprivredi
- 10.8. Provedba poljoprivrednog popisa.

Krajnji korisnici: MVTEO BiH, FMPVŠ, MPŠV RS, Odjel za poljoprivredu BD BiH

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a biće definisani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih podsticaja.

Indikatori praćenja:

- Broj novih uspostavljenih podsistema (sistema)
- Broj osoblja obučenog za rad na novim podsistemima (sistemima)

M 11: Podrška razvoju kapaciteta institucionalnog upravljanja

Generalni opis mjere: Jedna od slabosti bh. administracije iz sektora poljoprivrede, ruralnog razvoja i prehrambene industrije su nedovoljno izgrađeni institucionalni kapaciteti, kako na državnom nivou tako i na nižim administrativnim jedinicama. Kadrovska popunjenost i opremljenost nadležnih institucija nije dovoljna za funkcionalnu i efikasnu kreaciju i implementaciju poljoprivredne politike zbog čega će biti potrebno jačanje institucionalnih kapaciteta kako bi provedba definisanih aktivnosti i mjera u Strateškom planu bila moguća.

Brojna su područja u kojima se mogu uočiti nedovoljni kapaciteti upravljanja. To se prije svega odnosi na upravljanje politikom i programom, analizu, monitoring i administrativne kapacitete; sisteme plaćanja, procedure i usluge; registre i ostale srodne administrativne sisteme i usluge; službe za inspekciju i kontrolu; itd.

Ograničeni ljudski resursi i nedovoljna kadrovska obučenost u sektoru vanjske trgovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima jedno je od obilježja relevantnih institucija i traži neophodno jačanje kako bi se uspješno provodili važeći sporazumi o slobodnoj trgovini koju BiH ima s EU i zemljama CEFTA-e. Jačanjem kapaciteta iz oblasti vanjske trgovine omogućiće se lakša trgovina i veći izvozni kapaciteti domaćih proizvođača poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Bosna i Hercegovina je s krajem 2022. godine postala zemlja kandidat za punopravno članstvo u EU.

S ovim statusom pred nadležnim institucijama u BiH su brojni izazovi u pravnom, institucionalnom i političkom smislu za šta će biti potrebno osigurati adekvatna kadrovska, tehnička i organizaciona rješenja.

Konačno, jačanje ovih i drugih povezanih institucionalnih kapaciteta će u narednom strateškom periodu biti od ključne važnosti za promociju unapređenja konkurentnosti, trgovine i izvoza bh. poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Kako bi se podržao efikasniji razvoj, koordinacija i provedba politike poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja u sektoru i osigurala provedba širokog i kompleksnog niza specifičnih mjera definisanih ovim Strateškim planom, jačanje institucionalnih kapaciteta na svim nivoima će biti od ključne važnosti. Kapaciteti institucija nadležnih za sektor poljoprivrede biće ojačani u smislu razvoja ljudskih resursa, te unapređenja administrativnih praksi i procesa koji će rezultirati boljom efikasnošću rada javne administracije usmjerenih prema interesima korisnika. Mjera tehničke pomoći za relevantna entitetska ministarstva i BD BiH (FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH) odnosi se na finansijsku podršku radi stvaranja boljih tehničkih i organizacionih preduslova za programiranje, implementaciju, praćenje i ocjenjivanje efekata poljoprivredne politike. U okviru navedenog važno mjesto ima informatizacija sistema i osiguravanje IT tehnologije i softvera za vođenje RPG i RK i drugih registara, obradu zahtjeva za podrškama, informisanje zainteresovane javnosti i izvještavanje. Pored toga mjera može uključivati izradu potrebnih naučnih i stručnih studija i projekata koji su osnova za programiranje poljoprivredne politike, obuku službenika te izradu i evaluaciju strateških dokumenata. U slučaju Federacije BiH, ova mjera odnosi se i na tehničko opremanje i neophodne obuke za uspostavu funkcionalne poljoprivredne savjetodavne službe na nivou Federalnog ministarstva poljoprivrede, ali i kantonalnim i opštinskim/općinskim nivoima, koja će biti usmjerena na poljoprivrednike, osposobljena pružati kvalitetne usluge u vidu stručnih savjeta, pomaganja u donošenju poslovnih odluka i pripremi poslovnih planova za investicije na PG-ima.

Nadležne institucije, u saradnji s vladinim i nevladinim sektorom, kontinuirano rade na pripremi, usaglašavanju i usvajanju zakona i podzakonskih akata neophodnih i od važnosti za sektor poljoprivrede i prehrambene industrije, vodeći pri tome računa da oni budu u što većoj mjeri u skladu s Acquisom kako bi se blagovremeno vršile pripreme za potpuno preuzimanje regulative EU kada BiH postane članica te integracije.

U cilju poboljšanja rada sistema plaćanja u poljoprivredi u BiH, potrebna je tješnja saradnja između relevantnih entitetskih i institucija BD BiH te institucija na nivou BiH kako bi se izradio plan za postepenu harmonizaciju procedura i smjernica između svih nivoa upravljanja i usklađivanje s onim koje primjenjuje EU, kao dio pripremnih aktivnosti za pretpristupne fondove.

Zaštita domaće proizvodnje se nalazi u nadležnosti VMBiH i stoga je bitno da postoji stalna komunikacija i koordinacija između entitetskih ministarstava poljoprivrede, Odjela za poljoprivredu BD BiH i MVTEO BiH kako bi se na adekvatan način reagovalo u slučaju potrebe aktiviranja mehanizama zaštite od prekomjernog uvoza poljoprivrednih proizvoda. Nadležna (radna) tijela ministarstava trebaju kontinuirano provoditi analize aktivnosti u pogledu blagovremenog uočavanja potreba za preduzimanje mjera za zaštitu domaće proizvodnje aktiviranjem mehanizama. Potrebno je da se kroz koordinaciju između ministarstava i u saradnji s udruženjima proizvođača urade procedure i preporuke za djelovanja u pogledu zaštite domaće proizvodnje.

Koordinacija dva spomenuta ministarstva odnosi se i na stvaranje i održavanje pretpostavki za izvoz poljoprivrednih proizvoda iz BiH u druge zemlje i ekonomske grupacije.

Ovom mjerom planiraju se unaprijediti horizontalne i vertikalne institucionalne koordinacije i razmjene informacija između nadležnih tijela za poljoprivredu i ruralni razvoj s drugim relevantnim sektorima u BiH u skladu s ustavnim nadležnostima.

Lista podmjera:

- 11.1. Jačanje kapaciteta i povećanje efikasnosti ministarstava i pripadajućih javnih institucija i organizacija u skladu s ustavnim nadležnostima;
- 11.2. Usvajanje i harmonizacija propisa iz oblasti poljoprivrede na svim nivoima vlasti u skladu s ustavnim nadležnostima;
- 11.3. Unapređenje struktura za upravljanje plaćanjima u poljoprivredi i ruralnom razvoju, te kontrolnih i koordinacijskih struktura i kapaciteta u skladu s ustavnim nadležnostima;
- 11.4. Uspostava sistema za praćenje i ocjenu javnih politika u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja;
- 11.5. Donošenje mjera za unapređenje vanjske trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima i zaštitu domaće proizvodnje na svim nivoima;
- 11.6. Unapređenje horizontalne i vertikalne institucionalne koordinacije i razmjene informacija između nadležnih tijela za poljoprivredu i ruralni razvoj s drugim relevantnim sektorima u BiH u skladu s ustavnim nadležnostima.

Krajnji korisnici: Nadležne institucije iz sektora poljoprivrede, prehrambene industrije i ruralnog razvoja na svim nivoima vlasti u BiH (MVTEO BiH, FMPVŠ, MPŠV RS, Odjel za poljoprivredu BD BiH)

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju nadležne institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a biće definisani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih podsticaja.

Indikatori praćenja:

- Broj novih kreiranih i usvojenih politika i procedura usklađenih s EU;
- Broj novih, usklađenih zakona i provedbenih propisa koji su usvojeni;
- Finansijsko izvještavanje o upravljanju i praćenju javnih sredstava.

M 12: Multidisciplinarne aktivnosti

Generalni opis mjere: Uočeni negativni demografski trendovi predstavljaju jedan od gorućih problema koji ima svoj negativan uticaj ne samo na nivou ljudske populacije već i na biljni i životinjski svijet i prirodu u cjelini, što se ogleda na negativnim efektima u dijelu očuvanja biodiverziteta, a posebno u dijelu održive proizvodnje i dostupnosti hrane. Ovdje treba istaći još jedan negativni efekat koji se dobija sa smanjenjem ruralne populacije, a to je gubitak ruralnog naslijeđa a time i identiteta ruralnih područja i ruralnog bogatstva u cjelini. Stoga je zadržavanje i povratak mladih poljoprivrednih proizvođača imperativ svih (sektorskih) strateških dokumenata i planova i programa razvoja na svim nivoima vlasti. Bez mladih nema progresa, napretka u proizvodnji, nema investicija i uopćeno razvoja u cjelini.

Veoma važno je i pitanje nedovoljne ravnopravnosti spolova i isticanja važnosti aktivne uloge žena u poljoprivrednom sektoru. U skladu s postojećom praksom Evropske unije i približavanjem ZPP EU, potreban je agilniji pristup ovim pitanjima u BiH. S tim u vezi, u procesu kreiranja, a kasnije i implementacije strateškog plana principi rodne ravnopravnosti se uzimaju u obzir. Tokom provedbe Strateškog plana posebno će se pratiti korištenje podrške u okviru mjera prema poljoprivrednim gazdinstvima i preduzećima kojima upravljaju žene.

Svi pokazatelji praćenja i evaluacije će biti razvrstani prema spolu.

Svi izvještaji o praćenju i evaluaciji uključivaće dio o jednakim mogućnostima u kojem će se ispitati efekti strategije na ravnopravnost spolova. Aktivnosti informisanja i promocije će, takođe, biti usmjerene na ravnopravno sudjelovanje žena i muškaraca.

Ključni aspekti pristupa i način provedbe mjere: Po uzoru na EU, ovom mjerom se podržavaju mladi poljoprivredni proizvođači kojima može biti dodijeljena početna pomoć za pokretanje poslovanja, odnosno za osnivanje ruralnih preduzeća iz oblasti poljoprivrede. Osim poljoprivrednih, mjera podrazumijeva pomoć i dodjelu sredstava za nepoljoprivredne djelatnosti na ruralnom prostoru, sredstva koja se dodjeljuju poljoprivrednicima ili članovima domaćinstva poljoprivrednog gazdinstva koji u trenutku proširenja djelatnosti na nepoljoprivredne aktivnosti u okviru mikro ili malih preduzeća obavljaju poljoprivrednu djelatnost na poljoprivrednom gazdinstvu. Isto tako je veoma važno ohrabriti učešće mladih ljudi, odnosno žena u različitim udruženjima koja se bave pitanjima poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Ostale multidisciplinarne teme obuhvataju agrookoliš koji bi trebao biti obrađen kroz druge „zelene” mjere. Izradom dobrovoljnih mjera, odnosno poljoprivredno-okolišnih mjera, osigurava se nagrađivanje poljoprivrednika za pridržavanje dobrih praksi koje idu iznad zakonskih okvira. Slično kao i kod dobrovoljnih poljoprivrednih praksi, finansiranje navedenih aktivnosti se može osigurati iz donatorskih fondova.

Lista podmjera:

- 12.1. Podrška ekonomskom osnaživanju žena u ruralnim područjima
- 12.2. Podrška mladim poljoprivrednicima i mladim preduzetnicima u ruralnim područjima
- 12.3. Podrška agrookolišnoj zaštiti.

Krajnji korisnici: Fizička i pravna lica upisana u RPG/RG, ruralno stanovništvo s fokusom na mlade i žene.

Administrativna procedura i kriteriji izbora: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a biće definisani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih podsticaja.

Indikatori praćenja:

- Broj mladih poljoprivrednika;
- Broj mladih preduzetnika;
- Učešće žena u investicionim programima za poljoprivredna gazdinstva i diverzifikaciju ruralne ekonomije;
- Broj ugovora;
- Veličina poljoprivrednog zemljišta (ha) u okolišnim ugovorima.

7. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR (2023–2027)

7.1. Ukupna budžetska alokacija

Indikativni finansijski okvir za realizaciju Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument predstavlja zbir sredstava planiranih u strategijama razvoja poljoprivrede FBiH, RS i BD BiH, sredstava planiranih za implementaciju pojedinih mjera od strane MVTEO BiH i agencija, uprava i kancelarija na državnom nivou i procjene sufinansiranja iz drugih izvora⁹². Ukupan budžetski okvir je 1,78 milijardi KM, a iz ostalih izvora se očekuje mobilisanje dodatnih 533 miliona KM, što zajedno čini 2,24 milijarde KM za pet godina implementacije strategije. Tokom perioda realizacije strategije planira se povećanje budžetskih izdvajanja za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja po prosječnoj stopi od 4,6% godišnje, tako da bi sredstva raspoloživa u 2027. godini (394 miliona KM) trebala biti veća za 20% u odnosu na početnu 2023. godinu (329 miliona KM).

Tabela 2: Indikativni finansijski okvir za realizaciju Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument (miliona KM)

Izvor finansiranja	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2023–2027.
Federacija BiH	181,95	175,34	186,35	200,30	213,30	957,24
Kantoni FBiH	50,01	61,53	66,37	70,24	75,07	323,22
Republika Srpska	77,93	79,55	81,10	82,85	84,50	405,93
Brčko distrikt BiH	14,46	14,53	15,53	16,51	17,51	78,54
MVTEO BiH i agencije/uprave	4,38	4,58	4,89	4,00	4,00	21,85
Ukupan budžetski okvir	328,72	335,54	354,24	373,89	394,38	1.786,77
Ostali izvori	103,62	89,28	93,31	83,88	84,43	454,52
Bosna i Hercegovina (ukupno)	432,34	424,82	447,55	457,77	478,81	2.241,29

Finansijska sredstva za implementaciju strategije s državnog nivoa su skromna (1,0%), a najveći dio sredstava će biti obezbijeđen od strane entiteta, Federacije BiH (42,7%) i njenih kantona (14,4%), Republike Srpske (18,1%) i Brčko distrikta BiH (3,5%). Dodatnih 20,3% sredstava se planira ostvariti od grantova EU i drugih donatora, kredita i učešća korisnika pojedinih mjera. U finansijske projekcije nisu uključena sredstva koja će se eventualno odobriti iz budžeta jedinica lokalne samouprave (gradovi i opštine/općine) jer ista nisu bila predmet programiranja kod izrade strategija koje su poslužile kao osnova za procjenu budžetskih izdvajanja u entitetima i BD BiH.

Tabela 3: Indikativni budžetski okvir za realizaciju Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument (%)

Izvor finansiranja	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2023–2027.
Federacija BiH	42,1%	41,3%	41,6%	43,8%	44,5%	42,7%
Kantoni FBiH	11,6%	14,5%	14,8%	15,3%	15,7%	14,4%
Republika Srpska	18,0%	18,7%	18,1%	18,1%	17,6%	18,1%
Brčko distrikt BiH	3,3%	3,4%	3,5%	3,6%	3,7%	3,5%

⁹² Indikativni finansijski okvir za realizaciju SPRR BiH u periodu 2023–2027. godina bazira se na sredstvima planiranim entitetskim strategijama razvoja poljoprivrede s baznom godinom iz 2019/2021. godine. U međuvremenu je došlo do značajnih povećanja budžetskih izdvajanja za poljoprivredu (2022–2023. godina), što će se evidentirati kroz izvještaje o realizaciji SPRR BiH.

MVTEO BiH i agencije/uprave	1,0%	1,1%	1,1%	0,9%	0,8%	1,0%
Ostali izvori	24,0%	21,0%	20,8%	18,3%	17,6%	20,3%
Bosna i Hercegovina (ukupno)	100%	100%	100%	100%	100%	100%

7.2. Finansijska alokacija po mjerama

Radi boljeg sagledavanja pravaca finansijske podrške i njenog težišta, u nastavku će biti prikazan plan utroška finansijskih sredstava raspoloživih za finansiranje realizacije strategije po mjerama. Za mjeru broj 12 nisu posebno planirana sredstva jer su ona već sadržana u finansijskim projekcijama za prethodnih 11 mjera.

Tabela 4: Finansijska alokacija po mjerama Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument (miliona KM)

Izvor finansiranja	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2023–2027.
Mjera 1. Direktna novčana podrška dohotku poljoprivrednih proizvođača						
Federacija BiH	129,20	108,04	110,22	116,90	121,40	585,76
Kantoni FBiH	37,89	46,89	50,67	53,70	57,48	246,63
Republika Srpska	54,32	55,30	54,65	55,28	54,87	274,42
Brčko distrikt BiH	9,44	9,44	8,79	8,48	8,33	44,48
MVTEO BiH i agencije/uprave	0	0	0	0	0	0,00
Ostali izvori	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	10,00
Bosna i Hercegovina (ukupno)	232,85	221,67	226,33	236,36	244,08	1.161,29
Mjera 2. Podrška investicijama u poljoprivredna gazdinstva, proizvođačke grupe i prehrambenu industriju						
Federacija BiH	44,75	52,80	58,83	63,35	68,88	288,60
Kantoni FBiH	6,77	8,38	9,05	9,59	10,27	44,05
Republika Srpska	13,08	13,05	13,95	13,80	16,05	69,93
Brčko distrikt BiH	2,64	2,64	4,29	5,60	6,75	21,92
MVTEO BiH i agencije/uprave	0	0	0	0	0	0
Ostali izvori	44,20	41,12	40,90	38,41	43,08	207,71
Bosna i Hercegovina (ukupno)	111,44	117,99	127,02	130,75	145,02	632,21
Mjera 3. Podrška uređenju tržišta i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti						
Federacija BiH	3,47	6,87	7,88	8,74	9,67	36,61
Kantoni FBiH	1,54	1,54	1,54	1,54	1,54	7,69
Republika Srpska	0,39	0,40	0,53	0,53	0,53	2,36
Brčko distrikt BiH	0,70	0,73	0,73	0,70	0,70	3,55
MVTEO BiH i agencije/uprave	0	0	0	0	0	0
Ostali izvori	0	0	0	0	0	0
Bosna i Hercegovina (ukupno)	6,09	9,53	10,66	11,50	12,43	50,21
Mjera 4. Podrška stručnom usavršavanju, razvoju znanja i osiguranju savjeta i informacija						
Federacija BiH	0,35	0,43	0,445	0,46	0,475	2,16
Kantoni FBiH	0,45	0,56	0,60	0,64	0,68	2,94
Republika Srpska	1,49	1,51	1,58	1,55	1,54	7,67
Brčko distrikt BiH	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13	0,65
MVTEO BiH i agencije/uprave	0	0	0	0	0	0
Ostali izvori	8,42	5,55	2,74	2,18	1,54	20,43

Izvor finansiranja	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2023–2027.
Bosna i Hercegovina (ukupno)	10,84	8,182	5,498	4,959	4,365	33,84
Mjera 5. Podrška razvoju ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu						
Federacija BiH	0,00	0,40	0,70	0,95	1,95	4,00
Kantoni FBiH	1,55	1,92	2,08	2,20	2,36	10,11
Republika Srpska	0,65	0,65	0,75	0,75	0,75	3,55
Brčko distrikt BiH	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,50
MVTEO BiH i agencije/uprave	0	0	0	0	0	0,00
Ostali izvori	14,12	11,94	9,78	7,37	6,43	49,64
Bosna i Hercegovina (ukupno)	16,42	15,01	13,41	11,38	11,59	67,80
Mjera 6. Podrška diverzifikaciji ekonomije u ruralnim područjima						
Federacija BiH	3,50	6,02	7,32	8,77	9,56	35,17
Kantoni FBiH	0,75	0,93	1,01	1,07	1,14	4,89
Republika Srpska	3,04	2,69	3,52	4,20	4,07	17,52
Brčko distrikt BiH	1,17	1,22	1,22	1,22	1,22	6,03
MVTEO BiH i agencije/uprave	0	0	0	0	0	0
Ostali izvori	1,87	2,73	2,43	2,65	2,78	12,45
Bosna i Hercegovina (ukupno)	10,33	13,59	15,49	17,89	18,76	76,06
Mjera 7. Podrška razvoju javne infrastrukture kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru						
Federacija BiH	0	0	0	0	0	0
Kantoni FBiH	0,65	0,81	0,87	0,92	0,99	4,24
Republika Srpska	0,58	0,65	0,75	0,90	0,93	3,81
Brčko distrikt BiH	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
MVTEO BiH i agencije/uprave	0	0	0	0	0	0
Ostali izvori	11,28	9,14	6,93	5,41	4,47	37,23
Bosna i Hercegovina (ukupno)	12,50	10,60	8,55	7,24	6,39	45,28
Mjera 8. Podrška sistemima i uslugama u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti						
Federacija BiH	0	0	0	0	0	0
Kantoni FBiH	0	0	0	0	0	0
Republika Srpska	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	12,5
Brčko distrikt BiH	0	0	0	0	0	0
MVTEO BiH i agencije/uprave	3,47	3,67	3,77	3,77	3,77	18,45
Ostali izvori	0	0	0	0	0	0
Bosna i Hercegovina (ukupno)	5,97	6,17	6,27	6,27	6,27	30,95
Mjera 9. Podrška organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenju uticaja klimatskih promjena						
Federacija BiH	0,38	0,44	0,56	0,69	0,88	2,94
Kantoni FBiH	0,38	0,47	0,50	0,53	0,57	2,45
Republika Srpska	1,35	2,20	2,28	2,45	2,42	10,70
Brčko distrikt BiH	0,28	0,28	0,28	0,28	0,28	1,41
MVTEO BiH i agencije/uprave	0	0	0	0	0	0,00
Ostali izvori	7,71	4,75	18,65	18,48	17,71	67,29
Bosna i Hercegovina (ukupno)	10,09	8,13	22,27	22,43	21,86	84,78
Mjera 10. Podrška razvoju administrativnog sektora i usluga iz oblasti informacione podrške (Uspostava integrisanog informacionog sistema iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja)						
Federacija BiH	0	0	0	0	0	0

Izvor finansiranja	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2023–2027.
Kantoni FBiH	0,04	0,04	0,05	0,05	0,05	0,23
Republika Srpska	0	0	0	0	0	0
Brčko distrikt BiH	0	0	0	0	0	0
MVTEO BiH i agencije/uprave	0	0	0	0	0	0
Ostali izvori	1,00	1,00	1,00	0	0	3,00
Bosna i Hercegovina (ukupno)	1,04	1,04	1,05	0,05	0,05	3,23
Mjera 11. Podrška razvoju kapaciteta (tehnička podrška) institucionalnog upravljanja						
Federacija BiH	0,30	0,35	0,40	0,45	0,50	1,99
Kantoni FBiH	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Republika Srpska	0,60	0,65	0,70	0,85	0,85	3,65
Brčko distrikt BiH	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
MVTEO BiH i agencije/uprave	0,91	0,91	1,12	0,23	0,23	3,40
Ostali izvori	13,03	11,05	8,89	7,37	6,43	46,77
Bosna i Hercegovina (ukupno)	14,84	12,96	11,11	8,90	8,01	55,82

Od planirane 2,24 milijarde KM 1,16 milijardi KM će se utrošiti na podršku dohotku poljoprivrednih proizvođača na bazi direktnih plaćanja, a 632 miliona KM za podršku investicijama poljoprivrednih gazdinstava, proizvođačkih grupa i prehrambene industrije.

Tabela 5: Indikativni finansijski okvir za realizaciju Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument po mjerama (miliona KM)

	<i>Mjera</i>	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2023–2027.
1	Direktna novčana podrška dohotku poljoprivrednih proizvođača	232,78	221,62	226,23	236,41	244,08	1.161,12
2	Podrška investicijama u poljoprivredna gazdinstva, proizvođačke grupe i prehrambenu industriju	111,44	117,99	127,02	130,75	145,02	632,21
3	Podrška uređenju tržišta i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti	6,09	9,53	10,66	11,50	12,43	50,21
4	Podrška stručnom usavršavanju, razvoju znanja i osiguranju savjeta i informacija	10,84	8,182	5,498	4,959	4,365	33,84
5	Podrška razvoju ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu	16,42	15,01	13,41	11,38	11,59	67,80
6	Podrška diverzifikaciji ekonomije u ruralnim područjima	10,33	13,59	15,49	17,89	18,76	76,06
7	Podrška razvoju javne infrastrukture kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru	12,50	10,60	8,55	7,24	6,39	45,28

8	Podrška sistemima i uslugama u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti	5,97	6,17	6,27	6,27	6,27	30,95
9	Podrška organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenju uticaja klimatskih promjena	10,09	8,13	22,27	22,43	21,86	84,78
10	Podrška razvoju administrativnog sektora i usluga iz oblasti informacione podrške (Uspostava integrisanog informacionog sistema iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja)	1,04	1,04	1,05	0,05	0,05	3,23
11	Podrška razvoju kapaciteta (tehnička podrška) institucionalnog upravljanja	14,84	12,96	11,11	8,90	8,01	55,82
	Ukupno mjere 1-11	432,34	424,82	447,55	457,77	478,81	2.241,29

Bolji pregled učešća pojedinih mjera u ukupnom finansijskom okviru realizacije strategije dobije se kada se apsolutno učešće pojedinih mjera pretvori u njihovo relativno učešće. Plan je da se polovina budžeta (51,8%) utroši za finansiranje direktnih plaćanja, a nešto više od četvrtine (28,2%) za podršku investicijama. Na sve ostale mjere (3-11) utrošice se preostalih 20% budžeta.

Tabela 6: Indikativni finansijski okvir za realizaciju Strategije ruralnog razvoja BiH 2023–2027. po mjerama (%)

	<i>Mjera</i>	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2023–2027.
1	Direktna novčana podrška dohotku poljoprivrednih proizvođača	53,8%	52,2%	50,5%	51,6%	51,0%	51,8%
2	Podrška investicijama u poljoprivredna gazdinstva, proizvođačke grupe i prehrambenu industriju	25,8%	27,8%	28,4%	28,6%	30,3%	28,2%
3	Podrška uređenju tržišta i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti	1,4%	2,2%	2,4%	2,5%	2,6%	2,2%
4	Podrška stručnom usavršavanju, razvoju znanja i osiguranju savjeta i informacija	2,5%	1,9%	1,2%	1,1%	0,9%	1,5%
5	Podrška razvoju ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu	3,8%	3,5%	3,0%	2,5%	2,4%	3,0%
6	Podrška diverzifikaciji ekonomije u ruralnim područjima	2,4%	3,2%	3,5%	3,9%	3,9%	3,4%
7	Podrška razvoju javne infrastrukture kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru	2,9%	2,5%	1,9%	1,6%	1,3%	2,0%

8	Podrška sistemima i uslugama u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti	1,4%	1,5%	1,4%	1,4%	1,3%	1,4%
9	Podrška organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenju uticaja klimatskih promjena	2,3%	1,9%	5,0%	4,9%	4,6%	3,8%
10	Podrška razvoju administrativnog sektora i usluga iz oblasti informacione podrške (Uspostava integrisanog informacionog sistema iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja)	0,2%	0,2%	0,2%	0,0%	0,0%	0,1%
11	Podrška razvoju kapaciteta (tehnička podrška) institucionalnog upravljanja	3,4%	3,0%	2,5%	1,9%	1,7%	2,5%
	Ukupno mjere 1-11	100%	100%	100%	100%	100%	100%

8. OKVIR ZA MONITORING I IZVJEŠTAVANJE

Monitoring predstavlja sistematično i kontinuirano prikupljanje, analiziranje i korištenje podataka i indikatora radi mjerenja napretka realizacije Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument, u svrhu preduzimanja odgovarajućih mjera radi eventualnih korekcija i izvještavanja o ostvarenim rezultatima. Isti obezbjeđuje donosiocima odluka u provođenju politike razvoja mogućnost kontinuiranog dobijanja povratnih informacija o implementaciji programa i projekata, odnosno rezultatima njihove implementacije, a samim time i mogućnost poređenja ostvarenog i planiranog.

Prema definicijama iz EU *Tehničkog priručnika o okviru za monitoring i evaluaciju Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) za period 2014. do 2020. godine*, „monitoring predstavlja kontinuiranu zadaću pregleda informacija, sistematskog pregleda budžetskih inputa i finansiranih aktivnosti”. Kroz monitoring se generišu kvantitativni podaci i osiguravaju povratne informacije o odgovarajućoj implementaciji instrumenata i mjera, omogućavajući korekcije kod odstupanja od operativnih ciljeva. Monitoring doprinosi da javna potrošnja bude odgovorna, te pruža vrijedne informacije koje se mogu koristiti u evaluaciji instrumenata i mjera.

Općenito, monitoring se provodi radi provjere u kojoj mjeri politike i inicijative ostvaruju utvrđene ciljeve, te da bi se izradile preporuke o potencijalnim budućim poboljšanjima. Njihovi nalazi sve više doprinose kod sljedećeg:

- blagovremeni i relevantni savjeti za donošenje odluka i doprinosa političkim prioritetima,
- poboljšanje kvaliteta tekućih intervencija i u izradi, implementaciji i kreiranju politika,
- utvrđivanje mogućnosti za pojednostavljenje i smanjenje regulatornih opterećenja za buduće politike,
- poboljšanje legitimiteta, transparentnosti, odgovornosti i demonstriranje dodatne vrijednosti politika,
- efikasnije izdvajanje resursa među intervencijama, pojedinačnim elementima određenog programa ili aktivnostima, ili između samih aktivnosti.

Kao država kandidat za pristupanje EU, s očekivanim koristima od Instrumenta za prepristupnu pomoć u ruralnom razvoju (IPARD), BiH je obavezna unaprijediti svoje administrativne kapacitete i koordinaciju unutar sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja. Takođe je obavezna pripremiti i uskladiti sistem monitoringa i evaluacije Nacrta strateškog plana za ruralni razvoj Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument sa sistemom EU-a u najvećoj mogućoj mjeri. Postoji obaveza uspostavljanja i unapređenja adekvatne implementacijske strukture i kapaciteta za upravljanje budućim IPARD fondovima, uključujući administrativne kapacitete za koordinaciju i harmonizaciju politika poljoprivrede i ruralnog razvoja; sistema upravljanja i kontrole za prepristupnu pomoć u poljoprivredi i ruralnom razvoju i jačanje kadrovske i organizacionog razvoja na svim nivoima.

Od 2023. godine EU koristi novi Okvir za monitoring i evaluaciju učinka (*engl.* PMEF) za procjenu na koji način strateški planovi ZPP-a doprinose općim i specifičnim ciljevima ZPP-a i ukupnim rezultatima i učinku politika. Svaki strateški plan je predmet redovnog monitoringa implementacije i napretka ka utvrđenim ciljevima. Takav okvir učinka, monitoringa i evaluacije ZPP-a utvrđuje se sa svrhom demonstracije napretka i procjene uticaja i efikasnosti implementacije politike.

Dobijanjem kandidatskog statusa za članstvo u EU, Bosna i Hercegovina je preuzela i dodatne obaveze za usklađivanje sa standardima i propisima EU što uključuje i Okvir za monitoring i evaluaciju učinka.

S tim u vezi, Radna grupa za praćenje realizacije Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument će nastaviti s redovnom pripremom Godišnjeg izvještaja o implementaciji Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument koji će se postepeno usklađivati s EU Okvirom za monitoring i evaluaciju učinka.

Kao što je već definisano u prethodnim poglavljima, Nacrt strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument sadrži:

- indikatore uticaja na nivou strateških ciljeva
- indikatore rezultata na nivou općih mjera

Pregled indikatora uticaja s pripadajućim strateškim ciljevima sumiran je u narednoj tabeli.

Tabela 7: Indikatori uticaja

Broj	Strateški cilj	Indikator uticaja
1.	Povećanje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje i osiguranje stabilnosti dohotka poljoprivrednih proizvođača	<ul style="list-style-type: none"> ▪ BDV poljoprivrede ▪ Učešće radne snage zaposlene u poljoprivredi ▪ Učešće korištenog poljoprivrednog zemljišta u ukupno korištenom zemljištu
2.	Unapređenje tržišne orijentacije i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Učešće poljoprivredne proizvodnje plasirane posredstvom zadruga i drugih proizvođačkih organizacija ▪ Broj poljoprivrednih gazdinstava koja koriste direktnu prodaju (za prodaju svojih proizvoda)
3.	Jačanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora, šumarstva i ruralnih područja i unapređenje (poticanje) transfera znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnom razvoju	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pokrivenosti uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda ▪ Prosječni prinosi poljoprivrednih proizvoda (top 5 proizvoda: pšenica, kukuruz, jabuka, krompir i mljeko)
4.	Održivo upravljanje prirodnim resursima i jačanje otpornosti poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Učešće navodnjavanog obradivog zemljišta ▪ Učešće poljoprivrednog zemljišta u sistemu organske proizvodnje

5.	Obnova ruralne ekonomije i unapređenje uslova života u ruralnim područjima	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Učešće ruralnog stanovništva (stanovništva koje živi u ruralnim područjima) ▪ Učešće registrovanih poljoprivrednih gazdinstava čiji nosioci su mladi poljoprivrednici
6.	Jačanje institucionalnih sistema i kapaciteta te usklađivanje politika i pravnog okvira iz oblasti poljoprivrede, hrane i ruralnog razvoja sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom i pravnom stečevinom EU.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ostvaren napredak kroz ocjenu Evropske komisije u poglavljima 11. Poljoprivreda i ruralni razvoj i 12. Sigurnost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika ▪ Udio zakonskih i podzakonskih akata u potpunosti usaglašenih s EU

Pored navedenih indikatora, a u skladu s obavezama o usklađivanju politika i standarda BiH s EU koje proizilaze iz kandidatskog statusa za članstvo u EU, te EU Okvirom za monitoring i evaluaciju učinka, *Radna grupa za praćenje realizacije Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument* će u saradnji sa svim relevantnim institucijama na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, u prvoj polovini perioda implementacije Strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument, uspostaviti mehanizam za prikupljanje podataka i praćenje realizacije *indikatora konteksta*.

Indikatori konteksta opisuju opći kontekst u kojem se izrađuju, planiraju i provode mjere strategija ruralnog razvoja. Oni odražavaju relevantne aspekte općih kontekstualnih trendova u privredi, životnoj sredini i društvu koji će vjerovatno uticati na implementaciju, postignuća i učinak strategije ruralnog razvoja. Sveobuhvatna lista indikatora konteksta za strategije ruralnog razvoja je predstavljena u Tabeli 8⁹³. Neki od navedenih indikatora trenutno nisu dostupni, te treba identifikovati i koristiti one koji jesu dostupni. U slučaju nedostupnih podataka za indikator konteksta, moguće je koristiti procjenu indikatora konteksta ili zamjenski indikator.

⁹³ https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/performance-agricultural-policy/cap-indicators_en

Tabela 8: Kontekstni indikatori

Kategorija	Broj indikatora	Indikator konteksta
Populacija	C.01	Ukupna populacija
	C.02	Gustoća naseljenosti
	C.03	Starosna struktura stanovništva
Ukupna površina	C.04	Ukupna površina
	C.05	Zemljište
Tržište rada	C.06	Stopa zaposlenosti u ruralnim područjima
	C.07	Stopa nezaposlenosti u ruralnim područjima
	C.08	Zaposlenost (po sektoru, po vrsti regiona, po privrednoj djelatnosti)
Ekonomija	C.09	BDP po glavi stanovnika
	C.10	Stopa siromaštva
	C.11	Bruto dodana vrijednost po sektorima, po vrstama regiona, u poljoprivredi i za primarne proizvođače
Poljoprivredna gazdinstva i poljoprivrednici	C.12	Poljoprivredna gazdinstva
	C.13	Radna snaga na poljoprivrednim gazdinstvima
	C.14	Starosna struktura upravnika gazdinstava
	C.15	Poljoprivredna obuka za poljoprivredno-prehrambene proizvođače
Poljoprivredno zemljište	C.16	Novi poljoprivredno-prehrambeni proizvođači i novi mladi poljoprivredno-prehrambeni proizvođači
	C.17	Korištena poljoprivredna površina
	C.18	Zemljište koje se može navodnjavati
	C.19	Poljoprivreda u područjima mreže Natura 2000
	C.20	Područja s prirodnim i drugim specifičnim ograničenjima
	C.21	Poljoprivredno zemljište s pejzažnim karakteristikama
	C.22	Raznolikost usjeva
Stočni fond	C.23	Stočne jedinice
	C.24	Gustoća stočne populacije
Poljoprivredni i prihodi gazdinstava	C.25	Poljoprivredni faktorski dohodak
	C.26	Poređenje poljoprivrednog dohotka s nepoljoprivrednim troškom radne snage
	C.27	Prihodi poljoprivrednih gazdinstava prema vrsti poljoprivrede, regionu, veličini gazdinstva, u područjima suočenim s prirodnim i drugim specifičnim ograničenjima
	C.28	Bruto investicije u stalni kapital u poljoprivredi
Poljoprivredna produktivnost	C.29	Ukupna faktorska produktivnost u poljoprivredi

	C.30	Produktivnost rada u poljoprivredi, šumarstvu i prehrambenoj industriji
Poljoprivredna trgovina	C.31	Poljoprivredni uvoz i izvoz
Ostale profitabilne aktivnosti	C.32	Turistička infrastruktura
Poljoprivredne prakse	C.33	Poljoprivredna površina pod organskom poljoprivredom
	C.34	Intenzitet uzgoja
	C.35	Vrijednost proizvodnje prema shemama kvaliteta Unije i organske proizvodnje
Biodiverzitet	C.36	Indeks čestih vrsta ptica poljoprivrednih staništa (<i>Farmland Bird Index</i>)
	C.37	Procenat vrsta i staništa od interesa zajednice u vezi s poljoprivredom sa stabilnim ili rastućim trendovima
Voda	C.38	Upotreba vode u poljoprivredi
	C.39	Kvalitet vode
Tlo	C.40	Organski ugljik tla u poljoprivrednom zemljištu
	C.41	Erozija tla vodom
Energija	C.42	Održiva proizvodnja obnovljive energije iz poljoprivrede i šumarstva
	C.43	Upotreba energije u poljoprivredi, šumarstvu i prehrambenoj industriji
Klima	C.44	Emisije gasova stakleničke bašte iz poljoprivrede
	C.45	Indikator napretka otpornosti poljoprivrednog sektora
	C.46	Direktan poljoprivredni gubitak pripisan katastrofama
Zrak	C.47	Emisije amonijaka iz poljoprivrede
Zdravlje	C.48	Prodaja/upotreba antimikrobnih sredstava za životinje za proizvodnju hrane
	C.49	Rizik, upotreba i uticaj pesticida

Tabela 9: Rizici i mjere ublažavanja

Rizik	Vjerovatnoća pojave	Mjera ublažavanja
Nepovoljna ekonomska kretanja i politička nestabilnost	srednja	Relevantne institucije i tijela na svim nivoima vlasti kroz okvir za monitoring i evaluaciju će pažljivo pratiti sva relevantna ekonomska i politička kretanja koja mogu imati uticaj na postizanje planiranih rezultata. Bilo koji pozitivan ili negativan trend će se razmatrati zajednički i djelovati u skladu s ustavnim nadležnostima u Bosni i Hercegovini.
Vlasti u BiH nedovoljno su opredijeljene za reforme u sektoru i implementaciju Strategije, uključujući koordinaciju i usklađivanje politika na nivou cijele države (nedostatak konsenzusa)	srednja	Relevantne institucije na svim nivoima vlasti će primjenjivati inkluzivan pristup temeljen na konsenzusu i saradnji, te vođen interesima sektorskih aktera. Odgovornost donosioca odluka će se podsticati profesionalnom i otvorenom interakcijom među institucijama, pružanjem kvalitetne podrške i izvršavanjem dogovorenih obaveza. Institucionalni partneri će se poticati da periodično razmjenjuju informacije o napretku i postignućima Strategije s vladama entiteta/Brčko distrikta i Vijećem ministara BiH.
Nedovoljno razvijeni institucionalni kapaciteti na svim nivoima vlasti za implementaciju Strategije, pripremu kapitalnih projekata i apsorpciju EU fondova namijenjenih za ruralni razvoj i poljoprivredu	srednja	Institucionalni partneri će od samog početka implementacije Strategije vršiti funkcionalne preglede i procjene potreba za razvojem kapaciteta s ciljem izrade i provedbe tehničke pomoći kojom će se rješavati nedostaci u institucionalnim kapacitetima.
Trgovinski sporazumi imaju štetne učinke na izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz BiH	niska	Kontinuiran rad s partnerima iz međunarodne zajednice na osiguranju uslova koji će doprinijeti konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz BiH na stranim tržištima. Promocija domaćih proizvoda na tržištu BiH.
Poljoprivredno-prehrambeni subjekti ne saraduju i ne usvajaju standarde i prakse usklađene s EU u svoje poljoprivredne i poslovne djelatnosti	niska	Kroz jačanje poljoprivrednih savjetodavnih kapaciteta, relevantne institucije na svim nivoima vlasti će doprinijeti boljem kvalitetu, vrsti i učinkovitosti savjetovanja. Redovno praćenje primaoca finansijske podrške od strane nadležnih institucija na svim nivoima vlasti osigurava provedbu u skladu s traženim standardima kvaliteta, dok istovremeno ukazuje na potencijalna područja za podršku tokom cijelog perioda provedbe Strategije.
Institucionalni partneri nisu posvećeni integrisanju i	srednja	Institucionalni partneri će kontinuirano razvijati kapacitete s ciljem da pripreme teren za postepeno

Rizik	Vjerovatnoća pojave	Mjera ublažavanja
održavanju promjena u javnim politikama i regulatornom okviru, kao ni novonastalih praksi		usvajanje praksi EU i njihovo integrisanje u relevantnim institucijama.
Odgovarajući finansijski proizvodi nisu dostupni poljoprivredno-prehrambenim subjektima	niska	Relevantne institucije na svim nivoima vlasti u BiH će kontinuirano promovisati partnerstva s finansijskim sektorom radi uspostavljanja namjenskih finansijskih proizvoda. Dodatno, rizik se može umanjiti razvojem kapaciteta poljoprivredno-prehrambenih subjekata za pristup finansiranju.
Vremenske nepogode i prirodne katastrofe	niska	Redovno praćenje i prioritizacija projekata i aktivnosti u skladu s vanjskim trendovima i događanjima. Priprema i ažuriranje kriznih planova za slučajeve vremenskih nepogoda i prirodnih katastrofa.

9. AKCIONI PLAN I PLAN PRAĆENJA

Osim integrisanog akcionog plana i plana praćenja za period 2023–2027. godine, u periodu implementacije Nacrta strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2023–2027. Okvirni dokument, redovno će se izrađivati i godišnji akcioni plan i plan praćenja.

Tabela 10: Indikativni akcioni plan i plan praćenja

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvor verifikacije				
			2023				2024				2025				2026						2027			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH
1	Direktna novčana podrška dohotku poljoprivrednih proizvođača	1.1 Direktna plaćanja u biljnoj proizvodnji		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> • Ostvareni obim poljoprivredne proizvodnje; ▪ Ostvarena vrijednost poljoprivredne proizvodnje; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FZS⁹⁴, RZS⁹⁵, ASBiH⁹⁶ ▪ FZS, RZS, ASBiH
		1.2 Direktna plaćanja u stočarskoj proizvodnji i ribarstvu		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		

⁹⁴ Federalni zavod za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine

⁹⁵ Republički zavod za statistiku Republike Srpske

⁹⁶ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

	1.3 Direktna plaćanja u korištenju varijabilnih inputa		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj korisnika direktnih plaćanja; ▪ Broj ha koji su bili predmet direktnih plaćanja; ▪ Broj UG stoke koja je bila predmet direktnih plaćanja; ▪ Količine poljoprivrednih proizvoda koje su bile predmet direktnih plaćanja; ▪ Iznos isplaćenih podsticaja za direktna plaćanja. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ⁹⁷, MPŠV RS⁹⁸, OPVŠ BD BiH⁹⁹ ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
	1.4 Direktna plaćanja za druge poljoprivredno-prehrambene proizvode		x	x			x	x			x	x			x	x			x	x			
	1.5. Podrška poslovanju poljoprivrednih gazdinstava u manje povoljnim područjima						x				x	x			x	x			x	x			
	1.6. Podrška sufinansiranju troškova osiguranja poljoprivredne proizvodnje		x	x			x	x			x	x			x	x			x	x			

⁹⁷ Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

⁹⁸ Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske

⁹⁹ Odjeljenje za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

#	Mjera	Podmjere	Rok																				Indikatori rezultata	Izvor verifikacije
			2023				2024				2025				2026				2027					
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH		
2	Podrška investicijama poljoprivrednih gazdinstava, proizvođačkih grupa i preduzeća prehrambene industrije	2.1 Podrška investicijama poljoprivrednih gazdinstava u modernizaciju biljne i animalne proizvodnje, ribarstva i plasmana proizvoda		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj korisnika podsticaja za investiciona ulaganja; ▪ Broj komada nabavljene opreme na bazi podsticaja (po vrstama opreme); ▪ Broj i veličina izgrađenih proizvodnih objekata na bazi podsticaja (po vrstama opreme); 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
		2.2 Podrška investicijama privatnih šumovlasnika u nabavku opreme u šumarstvu				x			x				x					x				x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj podignutih višegodišnjih zasada na bazi podsticaja (po vrstama voća); 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
		2.3 Podrška investicijama u infrastrukturu i opremu za skladištenje, preradu i marketing		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vrijednost investicionih ulaganja za koja je 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠVRS, OPVŠBDBiH

	2.4 Podrška investicijama u prehrambenoj industriji			x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	korišten podsticaj (po vrstama ulaganja); <ul style="list-style-type: none"> ▪ Iznos isplaćenih podsticaja za investiciona ulaganja 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, ▪ MPŠVRS, ▪ OPVŠBDBiH
--	---	--	--	---	---	--	---	---	---	--	---	---	---	--	---	---	---	--	---	---	---	---	--

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvori verifikacije				
			2023				2024				2025				2026						2027			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH
3	Podrška uređenju tržišta i položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti	3.1. Podrška uspostavljanju i razvoju proizvođačkih grupa		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj realizovanih programa/projekata; ▪ Broj poljoprivrednih proizvođača uključenih u programe uređenja tržišta; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
		3.2. Podrška ugovaranju proizvodnje i prodaji putem poljoprivrednih zadruga, klastera i drugih proizvođačkih organizacija		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Procenat poljoprivrednih proizvoda plasiranih posredstvom proizvođačkih grupa; 	
		3.3. Podrška realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Količine voća, povrća i mliječnih proizvoda plasiranih preko školskih shema; 	

	3.4. Podrška skladištenju poljoprivrednih proizvoda		x	x			x	x			x	x			x	x			x	x		▪ Količine poljoprivrednih proizvoda s plaćenim troškovima privremenog skladištenja;	▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
	3.5. Pilot sheme voća, povrća i mlijeka		x				x				x				x				x			▪ Broj revitalizovanih seoskih i zelenih pijaca;	▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
	3.6. Revitalizacija lokalnih zelenih pijaca i podrška uspostavi i razvoju seoskih pijaca		x	x			x	x			x	x			x	x			x	x		▪ Broj podržanih poljoprivrednih sajmova i izložbi.	▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
	3.7. Promocija poljoprivredno-prehrambene trgovine i izvoza, uključujući prisustvo na domaćim i međunarodnim sajmovima i izložbama	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvori verifikacije				
			2023				2024				2025				2026						2027			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH
4	Podrška stručnom usavršavanju, razvoju znanja i osiguranju savjeta i informacija	4.1. Podrška jačanju rada poljoprivrednih savjetodavnih službi, naučnom radu u sektoru poljoprivrede i drugim oblicima usavršavanja poljoprivrednih proizvođača		x	x	x			x	x	x			x	x	x			x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> Broj poljoprivrednih savjetodavaca (podijeljenih na nivou javnog i privatnog sektora) Broj polaznika obuka Broj realizovanih programa obuke Broj uspostavljenih 	<ul style="list-style-type: none"> FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH FMPVŠ, MPŠV RS, 	
		4.2. Podrška razmjeni znanja, inovacija i informacija te uspostavi funkcionalnog AKIS-a (Sistema znanja i informacija u poljoprivredi)		x	x	x			x	x	x			x	x	x			x	x	x			

	4.3. Razvoj i i jačanje sistema istraživanja u poljoprivredi i podrška praktičkim demonstracijama/izgradnji centrima izvrsnosti		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> centara izvrsnosti ▪ Broj PG koji su posjetili centre izvrsnosti 	<ul style="list-style-type: none"> OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
--	---	--	---	---	---	--	---	---	---	--	---	---	---	--	---	---	---	--	---	---	---	---	---

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvor verifikacije				
			2023				2024				2025				2026						2027			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH
5	Podrška razvoju ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu	5.1. Podrška razvoju ruralne društvene i uslužne infrastrukture		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj realizovanih infrastrukturnih i drugih projekata (prema vrstama); ▪ Učešće stanovnika ruralnih područja s unaprijeđenim uslovima života; ▪ Učešće stanovnika ruralnih područja kojima su dostupne određene usluge; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS,
		5.2. Podrška razvoju ruralne fizičke infrastrukture		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		
		5.3. Podrška zaštiti prirodnog i kulturno-istorijskog naslijeđa		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		

	5.4. Razvoj naprednih „smart” sela			x			x				x				x				x	<p>▪ Vrijednost ulaganja u ruralnu i društvenu infrastrukturu.</p>	<p>OPVŠ BD BiH</p> <p>▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH</p>
--	------------------------------------	--	--	---	--	--	---	--	--	--	---	--	--	--	---	--	--	--	---	--	---

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvor verifikacije				
			2023				2024				2025				2026						2027			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH
6	Podrška diverzifikaciji ekonomije u ruralnim područjima	6.1. Podrška razvoju ruralnog preduzetništva		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj samozaposlenih i zaposlenih članova poljoprivrednih gazdinstava; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
		6.2. Podrška investicijama za diverzifikaciju aktivnosti vezanih za zapošljavanje na gazdinstvu i van njega		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vrste i izvori prihoda poljoprivrednih gazdinstava; ▪ Broj poslovnih aktivnosti od kojih PG ostvaruju prihode; 	
		6.3. Podrška izradi elaborata za zaštitu proizvoda s oznakom geografskog porijekla		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj LAG-ova i broj projekata realizovanih putem LAG-ova; 	
		6.4. Podrška ruralnom i agroturizmu		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj pružalaca usluga ruralnog i agroturizma. 	
		6.5. Podrška poslovanju mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća u ruralnom prostoru		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		

	6.6. Podrška samozapošljavanju i zapošljavanju žena na selu		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		OPVŠ BD BiH
	6.7. Podrška lokalnom ruralnom razvoju kroz podršku izradi lokalnih akcionih planova, uvođenju LEADER pristupa i osnivanja LAG-ova		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		
	6.8. Podrška brendiranju i promociji ruralnih područja i ruralnih proizvoda		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvor verifikacije				
			2023				2024				2025				2026						2027			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH
7	Podrška razvoju javne infrastrukture kvaliteta i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru	7.1. Usklađivanje zakonodavstva u oblasti sigurnosti hrane s pravnom stečevinom EU, te primjena najboljih praksi EU kako bi se podržao razvoj konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj usvojenih planova, zakonskih i podzakonskih propisa i smjernica; ▪ Broj propisa usklađenih s EU regulativom; ▪ Broj pravnih ili fizičkih lica koja su uvela sisteme osiguranja kvaliteta i/ili higijenske standarde; ▪ Broj obučanih poljoprivrednih 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH¹⁰⁰ ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH
		7.2. Podrška proizvođačima u certificiranju po GLOBAL GAP standardima		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		
		7.3. Podrška proizvođačima u certificiranju integralne proizvodnje (IP)		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		

¹⁰⁰ Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine

	7.4. Podrška proizvođačima i prerađivačima u ispunjavanju HACCP standarda, zahtjeva dobre higijenske prakse i međunarodnih trgovinskih i izvoznih standarda		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	proizvođača i izdatih certifikata; ▪ Broj registrovanih proizvoda s geografskim i drugim oznakama; ▪ Broj registrovanih zaštićenih proizvoda (PDO, PGI, TSG);	▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH
	7.5. Podrška uvođenju sistema sigurnosti i kvaliteta hrane i PGI-PDO-TSG proizvoda	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	▪ Broj akreditiranih laboratorija; ▪ Broj novih akreditiranih metoda; ▪ % smanjenja incidentnih situacija.	▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH
	7.6. Unapređenje sistema, institucionalnih kapaciteta i službenih kontrola	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH
	7.7. Usklađivanje sistema službenih kontrola u veterinarstvu, sigurnosti hrane i fitosanitarnoj oblasti s pravnom stečevinom EU	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH
	7.8. Jačanje kapaciteta za upravljanje kriznim situacijama u sigurnosti hrane kapacitetima za odgovor i upravljanje hitnim slučajevima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS,

	7.9. Jačanje laboratorijskih kapaciteta, uključujući ocjenu i odobrenje od strane nadležnih organa	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH
--	--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--	------------------------------

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvor verifikacije				
			2023				2024				2025				2026						2027			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH
8	Podrška sistemima i uslugama u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti	8.1. Nastavak aktivnosti na usklađivanju veterinarskog i fitosanitarnog zakonodavstva i praksi s pravnom stečevinom EU, kako bi se podržalo javno zdravlje, zdravlje i dobrobit životinja, te zdravlje bilja, samim time i konkurentnost i rast poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj usvojenih planova, programa, zakona, podzakonskih akata i smjernica; ▪ Broj harmonizovanih entitetskih zakona; ▪ Broj propisa harmonizovanih s EU legislativom; ▪ Uspostavljen funkcionalan sistem za identifikaciju životinja; ▪ Uspostavljeni funkcionalni fitoregistri, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, 	
		8.2. Jačanje kapaciteta nadležnih tijela, inspekcija i laboratorija za veterinarstvo i fitosanitarnu oblast, u skladu s pravnom stečevinom EU	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
		8.3. Unapređenje sistema identifikacije životinja i sistema kontrole kretanja	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x
		8.4. Usklađivanje sistema službenih kontrola u veterinarstvu, sigurnosti hrane i fitosanitarnoj oblasti s pravnom stečevinom EU	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x

8.5.Usklađivanje sistema službenih kontrola poljoprivredno-prehrambenog lanca (u svim fazama proizvodnje, prerade i distribucije)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	registri sjemena i sadnog materijala; ▪ Broj obučениh inspektora; ▪ Učešće domaće proizvedenog sjemena; ▪ Učešće domaće proizvedenog sadnog materijala.	OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH
8.6. Jačanje kapaciteta nadležnih institucija za upravljanje kriznim situacijama u slučaju bolesti životinja ili biljaka/hitni slučajevi, izrada planova za nepredviđene situacije	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
8.7. Jačanje IT kapaciteta nadležnih organa i sistema za prikupljanje podataka u veterinarskoj, uzgojno-selekcijskoj službi i fitosanitarnoj oblasti	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
8.8. Jačanje laboratorijskih kapaciteta na osnovu procjene i prijedloga nadležnih organa	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
8.9. Priprema i implementacija programa podrške proizvodnji visokokvalitetnog sjemena i sadnog materijala u skladu s ustavnim nadležnostima		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x			
8.10. Priprema i provedba programa podrške za zaštitu zdravlja bilja i korištenje i primjena proizvoda za zaštitu bilja	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		

	8.11. Priprema i implementacija programa za zaštitu zdravlja životinja i unapređenje dobrobiti životinja	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
--	--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--	--

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvor verifikacije					
			2023				2024				2025				2026						2027				
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH	
9	Podrška organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenju uticaja klimatskih promjena	9.1. Podrška organskoj proizvodnji i proizvodnji u konverziji		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> Površina poljoprivrednog zemljišta u sistemu organske proizvodnje; 	<ul style="list-style-type: none"> FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH 	
		9.2. Investicije u navodnjavanje i odvodnjavanje poljoprivrednog zemljišta i njegovu zaštitu od poplava		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> Površina i učešće navodnjavanog zemljišta; Površina poljoprivrednog zemljišta u sistemu agrošumarstva; 		<ul style="list-style-type: none"> FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
		9.3. Podrška smanjenju i ublažavanju posljedica klimatskih promjena kroz podršku uvođenja novih sorti/pasmina		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> Broj grla autohtonih rasa domaćih životinja; Količina energije proizvedene iz obnovljivih izvora iz poljoprivrede; 		

9.4.	Pošumljavanje poljoprivrednog zemljišta i uspostavljanje i održavanje			x	x				x	x					x	x			x	x	■ Učešće ruralnih naselja obuhvaćenih odvozom smeća. ■ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ■ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
9.5.	Podrška investicijama u proizvodnji energije iz obnovljivih izvora iz poljoprivrede			x	x				x	x					x	x			x	x	
9.6.	Organizovano zbrinjavanje opasnog otpada iz poljoprivrede i prehrambene industrije			x					x						x				x		
9.7.	Monitoring uređenje i poboljšanje plodnosti poljoprivrednog zemljišta			x	x				x	x					x	x			x	x	
9.8.	Zaštita površinskih i podzemnih voda od zagađenja iz poljoprivrede			x					x						x				x		
9.9.	Podrška programima <i>in situ</i> i <i>ex situ</i> nadzora i zaštite autohtonih sorti biljaka i rasa domaćih životinja			x					x						x				x		

	9.10. Podsticaji za uzgoj autohtonih rasa domaćih životinja i za gajenje i reprodukciju sjemena autohtonih sorti biljaka		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x			
--	--	--	---	---	---	--	---	---	---	--	---	---	---	--	---	---	---	--	---	---	---	--	--	--

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvor verifikacije					
			2023				2024				2025				2026						2027				
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH	
10	Podrška razvoju administrativnog sektora i usluga iz oblasti informacione podrške / Uspostava integrisanog informacionog sistema iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja	10.1. Daljnji razvoj i održavanje harmonizovanih registara poljoprivrednih gazdinstava (klijenata)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj novih uspostavljenih podсистема (sistema); ▪ Broj osoblja obučenog za rad na novim podсистemima (sistemima). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH 	
		10.2. Razvoj i održavanje Sistema identifikacije i kretanja životinja	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
		10.3. Uspostava i održavanje Mreže podataka o održivosti poljoprivrednih gazdinstava		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x			
		10.4. Jačanje sistema i usluga u poljoprivrednoj statistici i harmonizacija s Eurostatom	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x
		10.5. Uspostava i održavanje Poljoprivrednog tržišnog informativnog sistema		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x			

	10.6. Uspostava sistema za identifikaciju zemljišnih parcela		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x				
	10.7. Uspostava i razvoj Prognozno-izvještajne službe u poljoprivredi		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x				
	10.8. Provedba poljoprivrednog popisa	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvor verifikacije					
			2023				2024				2025				2026						2027				
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH	
11	Podrška razvoju kapaciteta institucionalnog upravljanja	11.1. Jačanje kapaciteta i povećanje efikasnosti ministarstava i pripadajućih javnih institucija i organizacija u skladu s ustavnim nadležnostima		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj novih kreiranih i usvojenih politika i procedura usklađenih s EU; ▪ Broj novih, usklađenih zakona i provedbenih propisa koji su usvojeni; ▪ Finansijsko izvještavanje o upravljanju i praćenju javnih sredstava. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH, MVTEO BiH 	
		11.2. Usvajanje i harmonizacija propisa iz oblasti poljoprivrede na svim nivoima vlasti u skladu s ustavnim nadležnostima		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x			
		11.3. Unapređenje struktura za upravljanje plaćanjima u poljoprivredi i ruralnom razvoju, te kontrolnih i koordinacijskih struktura i kapaciteta u skladu s ustavnim nadležnostima		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x			

	11.4. Uspostava sistema za praćenje i ocjenu javnih politika u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x			
	11.5. Donošenje mjera za unapređenje vanjske trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima i zaštitu domaće proizvodnje na svim nivoima		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x			
	11.6. Unapređenje horizontalne i vertikalne institucionalne koordinacije i razmjene informacija između nadležnih tijela za poljoprivredu i ruralni razvoj s drugim relevantnim sektorima u BiH u skladu s ustavnim nadležnostima		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x			

#	Mjera	Podmjere	Rok																Indikatori rezultata	Izvor verifikacije				
			2023				2024				2025				2026						2027			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH			BiH	FBiH	RS	BDBiH
12	Multidisciplinarne aktivnosti	12.1. Podrška ekonomskom osnaživanju žena u ruralnim područjima		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj mladih poljoprivrednika; ▪ Broj mladih preduzetnika; ▪ Učešće žena u investicionim programima za poljoprivredna gazdinstva i diverzifikaciju ruralne ekonomije; ▪ Broj ugovora; ▪ Veličina poljoprivrednog zemljišta (ha) u okolišnim ugovorima. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH ▪ FMPVŠ, MPŠV RS, OPVŠ BD BiH
		12.2. Podrška mladim poljoprivrednicima i mladim preduzetnicima u ruralnim područjima		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		
		12.3. Podrška agrookolišnoj zaštiti		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x		

PRILOZI

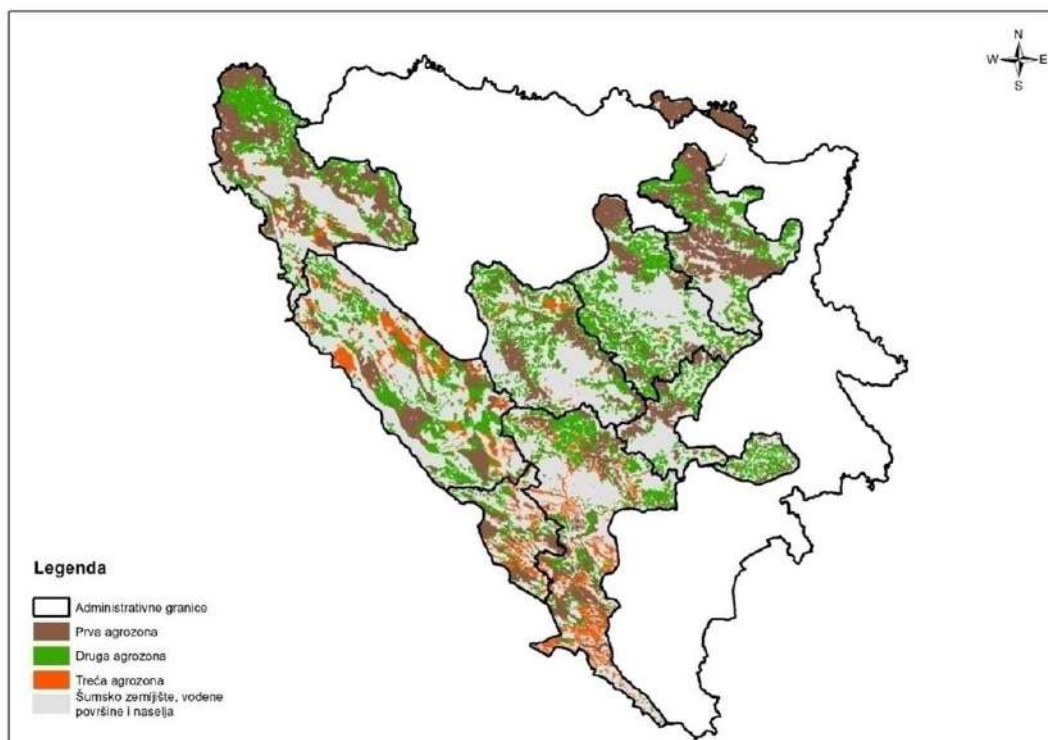
Prilog 1
Kretanje broja stanovnika u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.

Godina	Federacija BiH		Republika Srpska		Brčko distrikt BiH	
	Broj stanovnika	Promjena broja stanovnika	Broj stanovnika	Promjena broja stanovnika	Broj stanovnika	Promjena broja stanovnika
2013.	2.219.131		1.170.342		83.410	
2014.	2.215.997	-3.134	1.167.082	-3,260	83.309	-101
2015.	2.210.994	-5.003	1.162.164	-4,918	83.236	-73
2016.	2.206.231	-4.763	1.157.516	-4,648	83.254	18
2017.	2.201.193	-5.038	1.153.017	-4,499	83.243	-11
2018.	2.196.233	-4.960	1.147.902	-5,115	83.234	-9
2019.	2.190.098	-6.135	1.142.495	-5,407	83.159	-75
2020.	2.184.680	-5.418	1.136.274	-6,221	82.684	-475
		-34.451		-34,068		-726

Izvor: Bilteni Demografske statistike Federacije BiH, Bilteni Demografska statistika, RZS RS, Banja Luka, 2019. i 2021, str. 12–13, Statistički bilteni Demografija u Brčko distriktu BiH Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine.

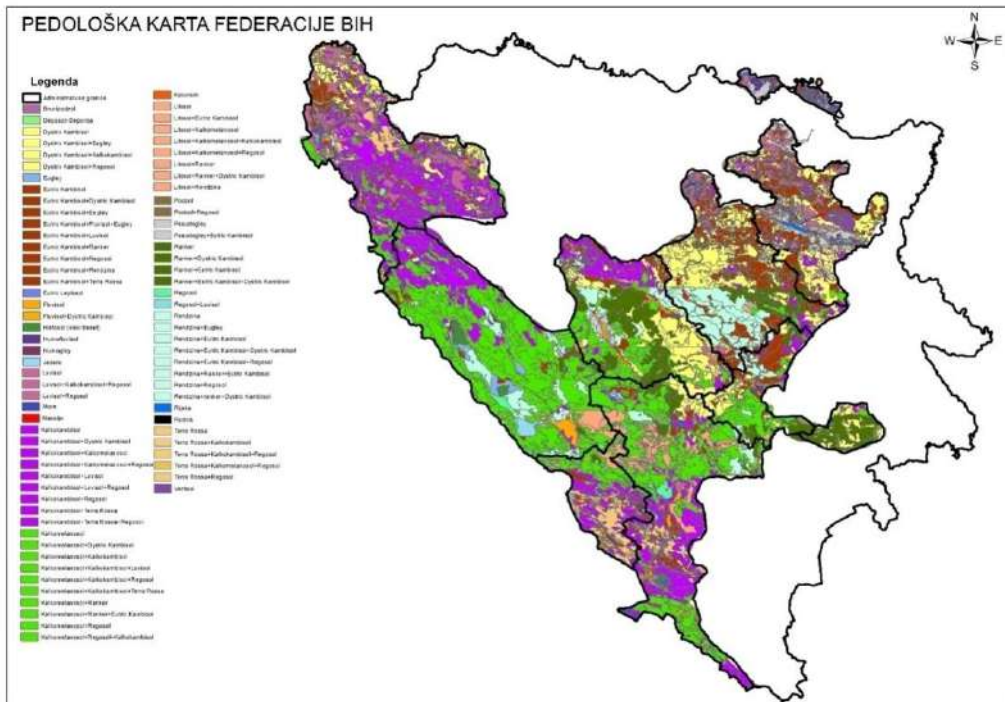
Prilog 2
Poljoprivredno zemljište u BiH (FBiH, RS i BD BiH) – prostorna distribucija po agrozonama, pedološka obilježja i raspored prema veličini parcele

Prostorna distribucija agrozona u Federaciji BiH

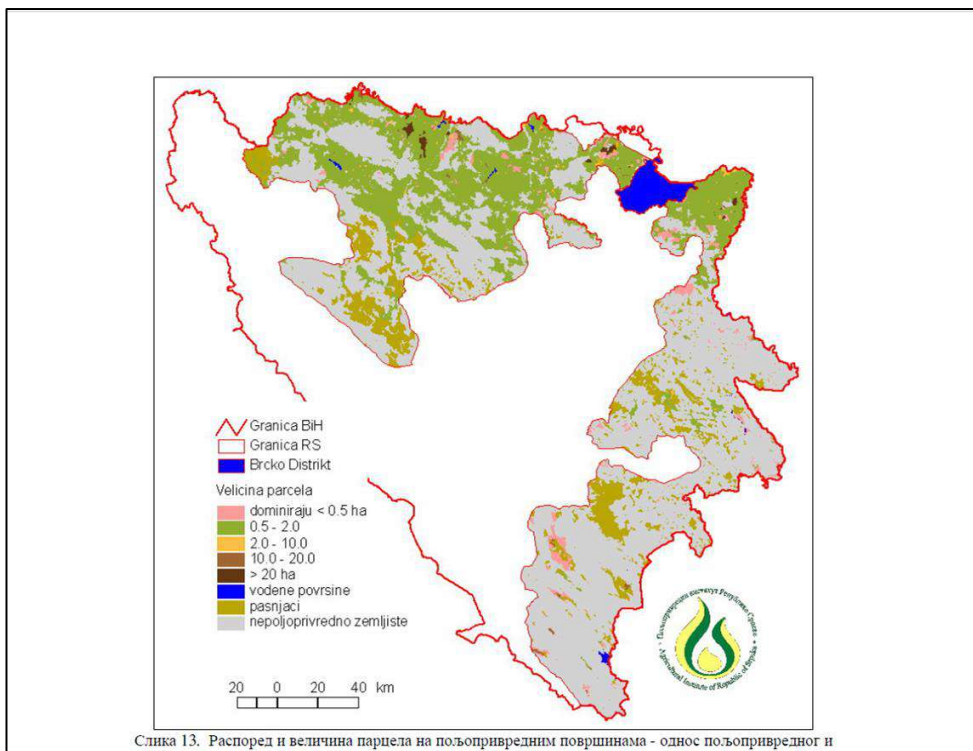
Izvor: Federalni zavod za agropedologiju

Pedološka karta Federacije BiH

Izvor: Federalni zavod za agropedologiju

Raspored i veličina parcela poljoprivrednog zemljišta u RS i odnos poljoprivrednog i nepoljoprivrednog zemljišta

Слика 13. Raspored i veličina parcela na poljoprivrednim površinama - однос пољопривредног и

Izvor: Osnova zaštite, korišćenja i uređenja poljoprivrednog zemljišta kao komponenta procesa planiranja korišćenja zemljišta, Poljoprivredni institut Republike Srpske, Banja Luka, 2009, str. 36.

Prilog 3
Poljoprivredne površine po kategorijama korištenja

Poljoprivredne površine po kategorijama korištenja u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.

Kategorija zemljišta	Godina						
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH (000 ha)							
Oranice, bašte i vrtovi	401	402	399	401	395	405	400
Voćnjaci	45	45	46	46	45	45	45
Vinogradi	5	4	4	4	4	4	4
Livade	268	274	272	263	274	277	272
Obradivo zemljište	719	725	721	714	718	731	721
Pašnjaci	428	438	441	450	458	450	452
Ribnjaci	0	0	0	0	0	0	0
Bare i trstici	2	2	2	2	2	2	2
Poljoprivredno zemljište	1149	1165	1164	1166	1178	1183	1175
Republika Srpska (000 ha)							
Oranice, bašte i vrtovi	580	577	575	566	575	577	-
Voćnjaci	53	52	51	52	46	52	-
Vinogradi	0	0	1	1	1	1	-
Livade	183	187	185	180	169	185	-
Obradivo zemljište		816	812	799	792	816	-
Pašnjaci	164	166	191	166	179	191	-
Bare i trstici i ribnjaci	2	1	1	1	1	1	-
Poljoprivredno zemljište	982	983	1.004	967	971	1.008	-
Brčko distrikt BiH (ha)							
Oranice i bašte	24.809	24.928	27.194	27.852	28.076	27.806	29.035
Voćnjaci	3.343	3.343	3.343	3.343	3.343	3.343	3.343
Livade	839	839	839	839	839	839	839
Obradivo zemljište	28.991	29.110	31.376	32.034	32.258	31.988	33.217
Pašnjaci	734	734	734	734	734	734	734
Poljoprivredno zemljište	29.725	29.844	32.110	32.768	32.992	32.722	33.951

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjaci/ljetopisi FBiH 2015. i 2021. godina, Statistički godišnjak 2020, RZS RS, 2020. i Agencija za statistiku BiH i Republički zavod za statistiku RS

Poljoprivredne površine u Republici Srpskoj prema „staroj” i „novoj” statističkoj metodologiji, 2018–2020, u ha

	Stara metodologija ¹⁰¹				Nova metodologija ¹⁰²		
	2018.	2019.	2020.		2018.	2019.	2020.
Oranice i bašte	575.000	577.000	-	Oranice i bašte	189.062	187.486	204.290
Voćnjaci	46.000	52.000	-	Intenzivni voćnjaci	10.311	10.130	9.480
Vinogradi	1.000	1.000	-	Intenzivni vinogradi	416	422	541
Livade	169.000	185.000	-	Livade	123.225	122.212	93.216
Pašnjaci	179.000	191.000	-	Pašnjaci	35.198	52.097	40.941

¹⁰¹ Statistički godišnjak RS 2020, Poglavlje 14. Poljoprivreda, RZS RS, 2020, str. 273.

¹⁰² Statistički godišnjak RS 2021, Poglavlje 14. Poljoprivreda, RZS RS, 2021, str. 277.

Poljoprivredna površina	971.000	1.008.000	-	Korišteno poljoprivredno zemljište	358.212	372.347	348.468
-------------------------	---------	-----------	---	------------------------------------	---------	---------	---------

Izvor: Statistički godišnjak RS 2020, Poglavlje 14. Poljoprivreda, RZS RS, 2020. i Statistički godišnjak RS 2021, Poglavlje 14. Poljoprivreda, RZS RS, 2021.

Prilog 4
Oranične površine prema načinu korištenja u BiH (FBiH, RS i BD BiH) u ha

Vrsta usjeva	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
	Površina (ha)						
Žita	76.698	88.307	90.505	90.179	82.300	85.517	89.173
Industrijsko bilje	1.070	3.138	3.779	2.895	3.186	4.996	5.504
Povrtno bilje	38.538	43.071	42.943	42.250	39.088	40.687	44.052
Krmno bilje	62.445	62.623	65.600	65.415	61.089	64.696	65.898
Ukupno zasijane površine	178.751	197.139	202.827	200.739	185.663	195.896	204.627
	Struktura u % (ukupno zasijane površine = 100)						
Žita	42,91	44,79	44,62	44,92	44,33	43,65	43,58
Industrijsko bilje	0,60	1,59	1,86	1,44	1,72	2,55	2,69
Povrtno bilje	21,56	21,85	21,17	21,05	21,05	20,77	21,53
Krmno bilje	34,93	31,77	32,34	32,59	32,90	33,03	32,20
Ukupno zasijane površine	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Republika Srpska							
	Površina (ha)						
Žita	200.039	203.273	209.776	209.931	216.114	211.954	163.966
Industrijsko bilje	5.703	6.308	6.882	7.558	9.222	9.266	8.602
Povrtno bilje	29.928	30.682	31.096	30.992	30.961	30.252	12.438
Krmno bilje	65.538	66.168	65.637	64.409	64.659	65.442	13.426
Ukupno zasijane površine	301.208	306.431	313.331	312.889	320.956	316.915	198.432
	Struktura u % (ukupno zasijane površine = 100)						
Žita	66,4	66,3	67,0	67,1	67,3	66,9	82,6
Industrijsko bilje	1,9	2,1	2,2	2,4	2,9	2,9	4,3
Povrtno bilje	9,9	10,0	9,9	9,9	9,6	9,5	6,3
Krmno bilje	21,8	21,6	20,9	20,6	20,1	20,6	6,8
Ukupno zasijane površine	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Brčko distrikt BiH							
	Površina (ha)						
Žita	9.994	10.543	13.240	13.569	13.847	13.741	13.940
Industrijsko bilje	1.294	1.462	1.179	1.558	1.324	1.360	2.451
Povrtno bilje	526	538	525	525	525	535	544
Krmno bilje	1.001	999	900	850	1.030	1.053	985
Ukupno zasijane površine	12.815	13.542	15.844	16.502	16.726	16.689	17.920

	Struktura u % (ukupno zasijane površine = 100)						
Žita	78,0	77,9	83,6	82,2	82,8	82,3	77,8
Industrijsko bilje	10,1	10,8	7,4	9,4	7,9	8,1	13,7
Povrtno bilje	4,1	4,0	3,3	3,2	3,1	3,2	3,0
Krmno bilje	7,8	7,4	5,7	5,2	6,2	6,3	5,5
Ukupno zasijane površine	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Bilteni Biljne proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku, Statistički bilten Poljoprivreda, RZS RS, 2019, str. 8. i Statistički godišnjak RS 2021, Poglavlje 14. Poljoprivreda, RZS RS, 2021, Bilteni Statistički podaci Brčko distrikta BiH pri Agenciji za statistiku BiH.

Prilog 5

Požnjevene površine, ostvarena proizvodnja i prosječni prinosi po grupama ratarsko-povrtnarskih proizvodnji u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.

Žita

Usjev	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
	Površina (ha)						
Pšenica	18.251	19.770	21.058	19.946	20.175	19.299	18.937
Raž	1.801	2.148	2.256	2.104	2.095	1.970	1.965
Ječam	7.855	8.885	8.953	8.736	8.770	8.861	9.146
Zob	3.481	3.194	3.216	3.336	3.404	3.305	3.423
Kukuruz (zrno)	43.811	47.665	47.866	48.662	47.126	45.807	48.065
	Proizvodnja (t)						
Pšenica	56.138	71.925	86.732	75.059	76.963	70.982	86.302
Raž	5.509	6.852	8.363	7.294	7.569	6.963	7.286
Ječam	21.196	25.299	27.939	25.812	26.608	29.122	32.652
Zob	7.866	8.125	9.391	8.773	9.161	8.628	9.617
Kukuruz (zrno)	179.852	187.800	243.760	156.543	270.282	243.093	304.646
	Prosječni prinosi (t/ha)						
Pšenica	3,1	3,6	4,1	3,8	3,8	3,7	4,6
Raž	3,1	3,2	3,7	3,5	3,6	3,5	3,7
Ječam	2,7	2,8	3,1	3,0	3,0	3,3	3,6
Zob	2,3	2,5	2,9	2,6	2,7	2,6	2,8
Kukuruz (zrno)	4,1	3,9	5,1	3,2	5,7	5,3	6,3
Republika Srpska							
	Površina						
Pšenica	38.219	37.889	45.305	45.597	49.716	45.913	43.416
Raž	1.527	1.613	1.779	1.653	1.694	1.583	1.216
Ječam	10.227	10.965	16.178	11.716	12.431	11.358	11.383
Zob	5.741	5.893	6.194	5.481	6.213	6.343	9.399
Kukuruz (zrno)	120.901	138.824	136.188	137.703	136.776	137.942	94.543
	Proizvodnja (t)						
Pšenica	106.777	127.140	194.310	195.315	202.197	176.931	254.093
Raž	3.836	3.644	4.916	3.446	3.840	3.478	4.891
Ječam	27.015	36.494	46.855	47.035	48.322	41.235	59.064
Zob	11.247	15.510	18.530	16.376	15.598	16.920	39.563
Kukuruz (zrno)	584.765	561.238	880.997	497.501	915.178	894.548	810.035
	Prosječni prinosi (t/ha)						
Pšenica	2,8	3,3	4,3	4,3	4,1	3,8	5,9
Raž	2,5	2,3	2,8	2,1	2,3	2,2	4,0
Ječam	2,6	3,3	2,9	4,0	3,9	3,6	5,2
Zob	1,9	2,6	2,9	2,9	2,5	2,7	4,2
Kukuruz (zrno)	4,8	4,0	6,4	3,6	6,7	6,5	8,6

Pšenica	2,8	3,3	4,3	4,3	4,1	3,8	5,9
Brčko distrikt BiH							
Površina (ha)							
Pšenica	2.643	3.100	4.500	3.911	3.811	3.753	3.724
Raž	-	-	-	-	-	-	-
Ječam	425	280	500	570	700	700	700
Zob	255	200	332	580	584	585	718
Kukuruz (zrno)	5.200	7.218	7.664	7.784	7.784	8.091	8.242
Proizvodnja (t)							
Pšenica	7.141	13.950	22.500	18.365	17.155	16.883	16.753
Raž	-	-	-	-	-	-	-
Ječam	1.063	1.400	2.500	3.477	4.130	4.130	4.130
Zob	510	400	730	1.798	2.049	1.755	2.145
Kukuruz (zrno)	33.800	36.595	53.665	54.488	91.988	98.234	100.504
Prosječan prinos (t/ha)							
Pšenica	2,7	4,5	5,0	4,7	4,5	4,5	4,5
Raž	-	-	-	-	-	-	-
Ječam	2,5	5,0	5,0	6,1	5,9	5,9	5,9
Zob	2,0	2,0	2,2	3,1	3,5	3,0	3,0
Kukuruz (zrno)	6,5	5,1	7,0	7,0	11,8	12,1	12,2

Izvor: Bilteni Biljne proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku, Bilten Poljoprivreda 2020, RZS RS, 2020. i Statistički godišnjak RS 2021, Poglavlje 14. Poljoprivreda, Republički zavod za statistiku RS, 2021. Bilteni Statistički podaci Brčko distrikta BiH pri Agenciji za statistiku BiH.

Industrijsko bilje

Usjev	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
Površina (ha)							
Duhan	536	559	453	433	425	373	384
Soja	512	2.000	2.076	2.415	2.713	2.868	3.479
Proizvodnja (t)							
Duhan	536	559	453	433	425	373	384
Soja	512	2.000	2.076	2.415	2.713	2.868	3.479
Prosječni prinosi (t/ha)							
Duhan	0,78	1,02	1,08	0,89	1,46	0,97	0,93
Soja	2,42	1,15	2,90	1,43	2,57	2,51	2,74
Površina (ha)							
Duhan	1.008	1.137	1.012	1.063	1.348	749	n/p
Soja	2.641	3.903	3.996	4.132	4.882	5.197	5.860
Uljana repica	883	838	1.337	1.978	2.691	2.750	n/p
Suncokret	111	341	214	224	205	388	n/p
Republika Srpska							
Proizvodnja (t)							
Duhan	1.317	1.628	1.824	1.376	2.085	1.063	n/p
Soja	5.753	5.780	10.828	6.498	13.327	13.415	17.752
Uljana repica	1.785	1.752	3.341	5.480	7.343	7.065	n/p
Suncokret	177	320	366	261	215	686	n/p
Prosječni prinosi (t/ha)							
Duhan	1,3	10,4	1,8	1,3	1,5	1,4	n/p
Soja	2,2	1,5	2,7	1,6	2,7	2,6	3,0
Uljana repica	2,0	2,1	2,4	2,8	2,7	2,6	n/p
Suncokret	1,6	0,9	1,7	1,2	1,1	1,8	n/p
Brčko distrikt BiH							
Površina (ha)							
Suncokret	95	70	80	80	80	90	80
Uljana repica	105	160	110	-	417	290	216
Soja	1033	1464	950	950	984	984	984
Duhan	3	-	-	-	-	5	5

Proizvodnja (t)							
Suncokret	238	147	200	200	312	369	328
Uljana repica	263	469	253	-	1042	731	614
Soja	2.028	2.421	1.805	1805	3039	3228	3162
Duhan	5	-	-	-	-	11	11
Prosječni prinosi (t/ha)							
Suncokret	2,5	2,1	2,5	2,5	3,9	4,1	4,1
Uljana repica	2,5	2,9	2,3	-	2,5	2,5	2,8
Soja	2,0	1,7	1,9	1,9	3,1	3,3	3,2
Duhan	1,5	-	-	-	-	2,2	2,2

Izvor: Bilteni Biljne proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku, Bilten Poljoprivrede 2020, RZS RS, 2020. i Statistički godišnjak RS 2021, Poglavlje 14. Poljoprivrede, Republički zavod za statistiku RS, 2021. Bilteni Statistički podaci Brčko distrikta BiH pri Agenciji za statistiku BiH.

Krmno bilje

Usjev	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
Površina (ha)							
Djetelina	11.305	11.542	11.224	11.237	9.931	10.433	10.549
Lucerka	11.023	11.250	11.089	11.014	10.087	10.896	10.867
TDS	16225	16.557	16.743	16.127	15.927	16.173	15.982
Kukuruz (z. masa)	20.310	21.320	24.021	24.021	23.771	24.612	26.257
Stočna repa	808	752	719	672	683	641	660
Mješavina trava	1.080	846	931	609	704	794	611
Proizvodnja (t)							
Djetelina	38.404	40.939	44.256	36.785	39.725	40.534	43.589
Lucerka	39.701	42.435	46.423	39.270	41.567	44.373	45.350
TDS	51.877	53.776	60.270	44.525	55.277	56.896	61.105
Kukuruz (z. masa)	347.650	342.699	447.821	289.417	498.306	403.754	509.204
Stočna repa	9.403	93.07	9.528	7.286	8.501	7.822	9.104
Mješavina trava	2.262	1.803	2.176	1.637	2.427	2.293	n/p
Prosječni prinosi (t/ha)							
Djetelina	3,4	3,5	3,9	3,3	4,0	3,9	4,1
Lucerka	3,6	3,8	4,2	3,6	4,1	4,1	4,2
TDS	3,2	3,2	3,6	2,8	3,5	3,5	3,8
Kukuruz (z. masa)	17,1	16,1	18,6	12,0	21,0	16,4	19,4
Stočna repa	11,6	12,4	13,3	10,8	12,4	12,2	13,8
Mješavina trava	2,1	2,1	2,3	2,7	3,4	2,9	n/p
Republika Srpska							
Površina							
Djetelina	24.037	24.280	24.289	24.384	24.212	24.100	n/p
Lucerka	17.230	18.033	17.954	18.395	18.476	18.473	n/p
Kukuruz za krmu	8.774	10.645	9.338	9.552	8.698	9.316	n/p
Stočna repa	2013	214	166	191	180	175	n/p
Proizvodnja (t)							
Djetelina	78.926	72.933	80.197	65.112	85.81	93.1129	n/p
Lucerka	66.200	64.193	72.583	54.955	81.120	87.288	n/p
Kukuruz za krmu	231.843	188.235	215.878	155.109	214.639	265.924	n/p
Stočna repa	1.245	1.271	1.126	866	816	761	n/p
Prosječni prinosi (t/ha)							
Djetelina	3,3	3,0	3,3	2,7	3,5	3,9	n/p
Lucerka	3,8	3,5	4,0	2,9	4,4	4,7	n/p
Kukuruz za krmu	26,4	17,6	23,1	16,2	24,7	28,5	n/p
Stočna repa	5,9	5,9	6,7	4,5	4,5	4,3	n/p
Brčko distrikt BiH							
Površina (ha)							
Djetelina	350	300	250	250	250	250	260
Lucerka	180	220	200	200	190	190	200

Kukuruz za krmu	84	200	210	140	150	150	150
Smjesa trava, žita i leguminoza	50	15	15	125	135	125	125
TDS	80	110	510	-	-	-	-
Proizvodnja (t)							
Djetelina	875	750	675	675	725	725	754
Lucerka	450	550	540	540	551	551	580
Kukuruz za krmu	704	1.650	1.638	1092	1425	1425	1440
Smjesa trava, žita i leguminoza	225	60	60	500	600	563	589
TDS	320	440	357	-	-	-	-
Prosječan prinos (t/ha)							
Djetelina	2,5	2,5	2,7	2,7	2,9	2,9	2,9
Lucerka	2,5	2,5	2,7	2,7	2,9	2,9	2,9
Kukuruz za krmu	8,4	8,3	7,8	7,8	9,5	9,5	9,6
Smjesa trava, žita i leguminoza	4,5	4,0	4,0	4,0	4,4	4,5	4,7
TDS	4,0	4,0	0,7	-	-	-	-

Izvor: Bilteni Biljne proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku; Bilteni Statistički podaci Brčko distrikta BiH pri Agenciji za statistiku BiH.

Napomena: TDS – Travno-djetelinske smjese.

Povrće

Usjev	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
Površina (ha)							
Krompir	20.945	21.933	21.497	21.337	21.236	20.580	22.169
Crni luk	3.175	3.284	3.321	3.261	3.228	3.147	3.519
Grah	4.032	3.199	3.953	3.800	3.855	3.738	4.582
Kupus	2.739	2.906	2.853	2.809	2.818	2.713	2.713
Paradajz	1.733	1.881	1.982	1.975	1.964	1.884	2.039
Paprika	1.371	1.458	1.580	1.584	1.605	1.566	1.714
Proizvodnja (t)							
Krompir	166.986	202.536	225.129	177.233	203.620	199.890	22.9387
Crni luk	25.383	28.825	31.220	24.881	28.462	28.238	32.878
Grah	5.273	4.804	6.009	4.061	5.674	5.461	7.617
Kupus	29.541	33.050	36.882	28.744	37.533	35.905	38.703
Paradajz	16.663	22.958	24.259	21.374	22.731	22.044	25.057
Paprika	10.699	14.111	14.998	14.048	15.178	17.077	15.417
Prosječni prinosi (t/ha)							
Krompir	7,97	9,23	10,47	8,31	9,59	9,71	10,35
Crni luk	7,99	8,78	9,40	7,63	8,82	8,97	9,34
Grah	1,31	1,50	1,52	1,07	1,47	1,46	1,66
Kupus	10,79	11,37	12,93	10,23	13,32	13,23	14,27
Paradajz	9,62	12,21	12,24	10,82	11,57	11,70	12,29
Paprika	7,80	9,68	9,49	8,87	9,46	10,90	8,99
Republika Srpska							
Površina (ha)							
Krompir	13.284	13.421	13.520	13.354	13.548	13.209	5.842
Crni luk	1.461	1.509	1.572	1.584	1.566	1.590	n/p
Pasulj	3.403	3.569	3.337	3.400	3.397	3.299	456
Kupus	2.121	2.069	1.995	1.913	1.817	1.850	1.299
Paradajz	1.570	1.588	1.530	1.581	1.627	1.541	n/p
Paprika	1.813	1.901	1.872	1.877	1.727	1.686	n/p
Proizvodnja (t)							
Krompir	134.797	145.830	192.491	157.453	185.268	174.277	125.116
Crni luk	7.906	8.819	12.486	10.388	9.529	9.997	n/p
Pasulj	4.549	4.250	4.863	4.067	4.896	6.027	2.588

Kupus	27.915	29.085	41.956	30.327	31.924	35.548	50.113
Paradajz	12.581	18.188	32.494	24.715	20.797	21.641	n/p
Paprika	17.908	23.008	37.884	33.288	26.037	27.257	n/p
Prosječni prinosi (t/ha)							
Krompir	10,1	10,8	14,2	11,7	13,7	13,2	21,4
Crni luk	5,4	5,8	7,9	6,6	6,1	6,3	n/p
Pasulj	1,3	1,2	1,4	1,2	1,4	1,8	5,7
Kupus	13,2	14,1	21	15,8	17,6	19,2	38,6
Paradajz	8,0	11,4	21,2	15,6	12,8	14,0	n/p
Paprika	9,9	12,1	20,2	17,7	15,1	16,2	n/p
Brčko distrikt BiH							
Površina (ha)							
Krompir	230	300	250	250	250	260	280
Crni luk	30	35	35	35	35	35	37
Pasulj	80	106	135	95	90	85	90
Kupus	20	25	20	20	20	20	20
Paradajz	30	17	35	35	35	40	50
Proizvodnja (t)							
Krompir	2.070	2.850	2.450	2.450	2.625	3.120	3.360
Crni luk	60	74	74	74	88	88	93
Pasulj	160	209	270	209	205	213	225
Kupus	320	400	300	300	320	320	320
Paradajz	63	36	77	77	74	88	115
Prosječan prinos (t/ha)							
Krompir	9,0	9,5	9,8	9,8	10,5	12,0	12,0
Crni luk	2,0	2,1	2,1	2,1	2,5	2,5	2,5
Pasulj	2,0	2,0	2,0	2,2	2,3	2,5	2,5
Kupus	16,0	16,0	15,0	15,0	16,0	16,0	16,0
Paradajz	2,1	2,1	2,2	2,2	2,1	2,2	2,3

Izvor: Bilteni Biljne proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku; Bilten Poljoprivreda 2020, RZS RS, 2020; Statistički godišnjak 2021, RZS RS, 2021. Bilteni Statistički podaci Brčko distrikta BiH pri Agenciji za statistiku BiH.

Prilog 6
Broj rodni stabala, proizvodnja i prosječni prinosi krupnog voća u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.

Vrsta voća	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
Broj rodni stabala							
<i>Kontinentalno voće</i>							
Jabuka	2.980.381	3.279.235	3.432.790	3.520.810	3.567.302	3.569.905	3.578.265
Kruška	1.233.104	1.261.494	1.308.157	1.322.738	1.339.634	1.366.415	1.384.801
Šljiva	5.600.933	5.907.930	5.919.640	5.790.991	5.807.952	5.828.276	5.893.365
Breskva	482.230	489.179	488.773	524.144	520.247	520.373	520.541
Trešnja	516.580	555.815	542.940	554.932	566.535	573.050	577.950
Višnja	247.179	247.872	253.411	257.393	264.573	267.014	271.093
Kajsija	79.036	76.670	72.693	70.378	72.259	73.320	73.843
Orah	359.005	372.742	378.448	373.627	386.116	391.596	406.086
<i>Mediterransko voće</i>							
Mandarina	3.250	3.250	3.250	3.250	3.250	3.500	3.500
Limun	1.250	950	1.250	1.150	1.150	1.150	1.150
Smokva	64.100	71.440	71.990	71.720	68.290	96.090	72.600
Maslina	37.800	50.460	50.760	58.750	64.000	64.531	70.800
Badem	7.350	11.185	11.800	10.860	11.550	12.800	12.770

Proizvodnja (t)*Kontinentalno voće*

Jabuka	16.852	41.929	33.199	23.569	42.693	32.003	53.643
Kruška	5.181	11.719	9.439	5.675	12.508	8.059	14.021
Šljiva	26.818	45.685	42.655	23.303	60.241	28.529	47.190
Breskva	7.655	6.957	6.671	4.607	7.997	9.251	5.389
Trešnja	4.952	6.440	6.240	5.493	7.523	6.221	7.352
Višnja	2.048	2.651	2.682	2.005	2.786	2.089	2.701
Kajsija	562	623	649	836	479	725	512
Orah	1.042	3.972	1.639	925	3.588	1.731	2.985

Mediterransko voće

Mandarina	35	43	50	4	50	74	72
Limun	11	10	14	3	4	13	14
Smokva	698	740	815	631	838	933	924
Maslina	114	302	357	279	607	774	982
Badem	40	59	59	47	82	83	79

Prosječan prinos (kg/stablo)*Kontinentalno voće*

Jabuka	5,7	12,8	9,7	6,7	12	9	15
Kruška	4,2	9,3	7,2	4,3	9,3	5,9	10,1
Šljiva	4,8	7,7	7,2	4	10,4	4,9	8
Breskva	15,9	14,2	13,6	8,8	15,4	17,8	10,4
Trešnja	9,6	11,6	11,5	9,9	13,3	10,9	12,7
Višnja	8,3	10,7	10,6	7,8	10,5	7,8	10
Kajsija	7,1	8,1	8,9	11,9	6,6	9,9	6,9
Orah	2,9	10,7	4,3	2,5	9,3	4,4	7,4

Mediterransko voće

Mandarina	10,8	13,2	15,5	1,3	15,4	21,1	20,6
Limun	8,6	10,1	11,4	2,6	4,9	11,3	12,5
Smokva	10,9	10,4	11,3	8,8	12,3	13,5	12,7
Maslina	3,8	6,0	7,0	4,8	9,5	12,0	13,9
Badem	5,5	5,3	5,0	4,3	7,1	6,5	6,2

Republika Srpska**Broj rodni stabala (za 2020. godinu rodna površina u ha)***Kontinentalno voće*

Jabuka	3.487.000	3.334.000	3.366.000	3.507.000	3.690.000	3.833.000	2.304
Kruška	1.318.000	1.302.000	1.252.000	1.268.000	1.464.000	1.462.000	1.077
Šljiva	6.095.000	6.080.000	6.112.000	6.205.000	6.267.000	6.184.000	4.665
Dunja	48.000	50.000	51.000	50.000	50.000	55.000	n/p
Trešnja	324.000	311.000	298.000	295.000	309.000	316.000	145
Višnja	234.000	232.000	232.000	227.000	238.000	241.000	139
Kajsija	34.000	33.000	34.000	33.000	33.000	33.000	n/p
Orah	1960.000	190.000	176.000	162.000	158.000	163.000	n/p

Proizvodnja (t)*Kontinentalno voće*

Jabuka	27.514	47.983	35.442	27.794	68.993	65.425	39.255
Kruška	8.483	16.015	14.225	9.347	23.949	21.584	8.775
Šljiva	43.258	67.270	82.699	44.870	121.015	73.736	31.667
Dunja	427	663	523	407	783	681	n/p
Trešnja	3.943	4.270	3.498	2.712	3.810	2.872	654
Višnja	1.960	1.824	2.188	1.463	2.270	1.591	797
Kajsija	225	287	331	337	339	287	n/p
Orah	886	2.413	2.045	789	2.481	1.371	n/p

Prosječan prinos (kg/stablo)*Kontinentalno voće*

Jabuka	7,9	14,4	10,5	7,9	18,6	17,1	17,0
Kruška	6,4	12,3	11,3	7,4	16,3	14,9	8,1
Šljiva	7,1	11,1	13,5	7,3	19,3	11,0	6,8

Dunja	8,8	13,1	10,1	8,1	15,5	12,2	n/p
Trešnja	12,1	13,7	11,7	9,2	12,2	9,1	4,5
Višnja	12,1	13,7	11,7	9,2	12,2	9,1	5,8
Kajsija	6,5	8,6	9,7	10,1	10,2	8,6	n/p
Orah	4,5	12,7	11,6	4,8	15,6	8,4	n/p

Brčko distrikt BiH

Broj rodni stabala

Kontinentalno voće

Jabuka	83.199	29.000	30.000	50.000	49.500	58.830	36.024
Kruška	27.861	25.500	26.000	29.530	26.000	26.126	26.000
Šljiva	400.000	410.000	415.000	415.000	415.000	450.000	450.000
Breskva	3.000	3.050	3.050	3.050	3.050	3.150	3.150
Trešnja	11.500	11.500	11.500	18.000	18.000	19.000	19.000
Višnja	37.000	45.000	37.000	49.000	49.000	50.000	50.000

Proizvodnja (t)

Kontinentalno voće

Jabuka	428	377	450	890	842	1.160	721
Kruška	285	281	338	348	390	432	442
Šljiva	4.000	4.510	6.225	6.225	9.130	12.150	12.150
Breskva	21	24	15	15	15	25	25
Trešnja	115	115	115	270	270	285	285
Višnja	201	264	201	588	588	564	598

Prosječan prinos (kg/stablo)

Kontinentalno voće

Jabuka	5,1	13,0	15,0	17,8	17,0	19,7	20,0
Kruška	10,2	11,0	13,0	11,8	15,0	16,5	17,0
Šljiva	10,0	11,0	15,0	15,0	22,0	27,0	27,0
Breskva	7,0	8,0	5,0	5,0	5,0	7,9	8,0
Trešnja	10,0	10,0	10,0	15,0	15,0	15,0	15,0
Višnja	5,4	5,9	5,4	12,0	12,0	11,3	12,0

Izvor: Bilteni Biljne proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku; Bilten Poljoprivreda 2020, RZS RS, 2020; Statistički godišnjak 2021, RZS RS, 2021. Bilteni Statistički podaci Brčko distrikta BiH pri Agenciji za statistiku BiH.

Prilog 7

Površina, proizvodnja i prosječni prinosi jagodastog voća u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.

Vrsta voća	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
Površina (u ha)							
Jagoda	728	821	834	834	800	810	845
Malina	674	1.029	1.911	2.199	2.321	1.781	1.703
Kupina	n/p	83	131	139	135	117	122
Borovnica	n/p	50	124	133	166	165	173
Ribizla	n/p	11	12	21	19	16	25
Proizvodnja (t)							
Jagoda	5.775	6.483	7.219	6.646	6.802	7.530	8.236
Malina	6.115	9.055	17.052	15.176	18.994	12.682	12.499
Kupina	n/p	718	1.033	1.076	1.230	968	1.060
Borovnica	n/p	377	457	553	685	577	1.059
Ribizla	n/p	79	105	121	184	113	170
Prosječan prinos (t/ha)							
Jagoda	7,9	7,9	8,6	8,0	5,0	9,3	9,7
Malina	9,1	8,8	8,9	6,9	8,2	7,1	7,3
Kupina	n/p	8,7	7,9	7,8	9,1	8,3	8,7
Borovnica	n/p	7,6	3,7	4,1	4,1	3,5	6,1
Ribizla	n/p	7,2	8,5	5,8	4,9	7,0	6,8

Republika Srpska							
		Površina (u ha)					
Jagoda	412	367	419	430	423	420	n/p
Malina	712	633	716	1.077	1.154	1.133	713
		Proizvodnja (t)					
Jagoda	712	633	716	1.077	1.154	1.133	n/p
Malina	4.457	4.536	5.038	7.425	8.385	6.867	5.585
		Prosječan prinos (t/ha)					
Jagoda	5,4	6,4	6,1	6,3	7,3	6,2	n/p
Malina	6,3	7,2	7,0	6,9	7,3	6,1	7,8
Brčko distrikt BiH							
		Površina (u ha)					
Jagoda	70	70	70	70	65	70	70
Malina	20	20	20	20	25	22	22
		Proizvodnja (t)					
Jagoda	455	455	455	455	423	455	455
Malina	40	40	70	70	88	77	77
		Prosječan prinos (t/ha)					
Jagoda	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5
Malina	2,0	2,0	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5

Izvor: Bilteni Biljne proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku; Bilten Poljoprivreda 2020, RZS RS, 2020; Statistički godišnjak 2021, RZS RS, 2021. Bilteni Statistički podaci Brčko distrikta BiH pri Agenciji za statistiku BiH.

Prilog 8

Površina, proizvodnja i prosječan prinos grožđa u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
Broj rodnih čokota (u 000)	12.140	13.474	13.636	14.476	14.003	13.259	14.286
Proizvodnja (tona)	24.830	31.813	32.993	24.567	37.002	36.185	42.357
Prosječan prinos (kg/čokot)	2,05	2,36	2,42	1,70	2,64	2,73	2,96
Republika Srpska							
Broj rodnih čokota (u 000, za 2020. u ha)	1.581	1.544	1.643	1.702	1.659	1.876	541
Proizvodnja (tona)	1.391	2.917	3.910	3.446	3.425	3.494	3.888
Prosječan prinos (kg/čokot)	0,9	1,9	2,3	2,0	2,1	1,9	7,2

Izvor: Bilteni Biljne proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku; Bilten Poljoprivreda 2020, RZS RS, 2020; Statistički godišnjak 2021, RZS RS, 2021.

Prilog 9
Brojno stanje stoke u BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020.

Vrsta stoke	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
Goveda							
Ukupno	215.478	216.205	215.559	211.875	207.194	199.414	195.356
Telad i junad do 1 godine	35.922	35.281	36.884	37.858	37.115	36.719	36.454
Junad iznad 1 godine	13.650	12.250	12.688	12.133	12.640	13.054	13.113
Krave i steone junice	159810	162549	159786	155726	151384	143405	139235
Bikovi za priplod i volovi	6.096	6.125	6.201	6.158	6.055	6.236	6.554
Svinje							
Ukupno	88.081	89.219	85.291	91.400	86.523	81.157	81.628
Odojci do 20 kg	20.755	20.016	15.412	16.315	17.114	17.324	16.884
Svinje iznad 20 kg težine	57.550	59.261	59918	64.780	59.948	55.014	56.194
Krmače i suprasne nazimice	9.046	9.226	9.221	9.550	8.750	8.094	7.762
Nerasti za priplod	730	716	740	755	711	725	788
Ovce							
Ukupno	532.021	524.608	514.544	520.406	518.590	507.134	508.291
Janjad i šilježad do 1 godine	94.428	88.209	78.716	83.458	83.209	82.874	81.156
Ovce za priplod	405.748	404.165	403.064	404.008	404.175	391.766	392.659
Ovnovi i jalove ovce	31.845	32.234	32.764	32.940	31.206	32.494	34.476
Koze							
Ukupno	43.883	42.274	43.946	44.616	44.145	43.300	42.497
Konji							
Ukupno	5.903	5.623	5.506	5.228	4.893	4.694	4.293
Ždrijebad i omad	403	391	358	383	362	349	327
Kobile i ždrijebne omice	1.498	1.470	1.436	1.398	1.334	1.241	1.208
Pastusi i kastrati	4.002	3.762	3.712	3.507	3.197	3.104	2.758
Perad							
Ukupno (u 000)	10.279	9.818	9.946	10.944	11.530	11.070	10.868
Broj koka nesilica (u 000)	1.719	1.888	1.834	1.722	1.754	1.778	1.819
Košnice pčela							
Ukupno	219.385	228.991	231.168	225.983	232.975	242.099	254.061
Republika SRpska							
Goveda ukupno (u 000)	211	214	214	210	203	189	186
Muzne krave (u 000)	107	106	104	99	95	91	81
Svinje ukupno (u 000)	409	417	406	418	413	515	619
Krmače i sup. nazimice (u 000)	58	57	56	59	73	n/p	n/p
Ovce ukupno (000)	487	485	490	484	483	656	591
Ovce za priplod (000)	272	272	280	277	2610	n/p	n/p
Koze (u 000)	n/p	n/p	n/p	32	28	39	29
Živina (u 000)	10.096	11.011	11.413	12.067	11.580	4.485	4.081
Konji ukupno (u 000)	11	11	10	9	9	n/p	n/p
Košnice pčela (u 000)	164	164	169	164	160	108	167
Brčko distrikt BiH							
Goveda ukupno (u 000)	n/p	n/p	8,4	8,6	8,8	9,3	8,8
Muzne krave (u 000)	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p
Svinje ukupno (000)	n/p	n/p	19	23	33	42	50
Krmače i sup. nazimice (000)	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p
Ovce ukupno (000)	n/p	n/p	15	18	24	26	30
Ovce za priplod (000)	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p
Koze (u 000)	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p

Živina (u 000)	n/p	n/p	1.076	899	803	815	827
Konji ukupno (000)	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p
Košnice pčela (u 000)	n/p	n/p	12	12	14	16	18

Izvor: Saopćenja Brojno stanje stoke i stočarske proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku; Saopštenja Stočarstvo, RZS RS, 2020; Statistički godišnjak 2021, RZS RS, 2021, Baza podataka podsticaja u poljoprivredi, Pododjeljenje za analizu i administrativnu podršku i ruralni razvoj Odjeljenja za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo pri Vladi Brčko distrikta BiH.

Prilog 10
Obim proizvodnje, kapaciteti i njihova iskorištenost u prehrambenoj industriji za period 2014–2020.

Federacija BiH

Podsektor prehrambene industrije	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Mlinska industrija							
Proizvodnja (tona)	141.145	146.215	165.148	160.014	149.105	207.006	211.481
Kapacitet godišnji (tona)	397.500	397.500	397.500	302.150	302.150	302.150	302.150
Iskorištenost kapaciteta (%)	35,51	36,8	41,54	52,96	49,35	68,51	69,99
Prerada mlijeka							
Proizvodnja (000 litara)	174.398	185.956	175.497	176.375	180.725	184.059	191.317
Kapacitet godišnji (000 litara)	332.000	332.000	400.000	400.000	400.000	400.000	400.000
Iskorištenost kapaciteta (%)	52,53	56,00	43,87	44,09	45,18	46,01	47,83
Prerada mesa							
Proizvodnja (tona)	45.169	56.288	63.437	65.175	64.919	64.303	69.767
Kapacitet godišnji (tona)	169.000	169.000	169.000	169.000	169.000	169.000	169.000
Iskorištenost kapaciteta (%)	26,73	33,30	37,53	38,57	38,41	38,04	41,28
Sokovi od voća i povrća							
Proizvodnja (000 litara)	n/p	n/p	n/p	n/p	34.571	46.216	36.634
Kapacitet godišnji (000 litara)	n/p	n/p	n/p	n/p	41.010	136.510	136.510
Iskorištenost kapaciteta (%)	n/p	n/p	n/p	n/p	84,3	33,85	26,84
Prerada voća i povrća							
Proizvodnja (tona)	6.610	10.170	12.726	10.787	4.083	4.351	3.590
Kapacitet godišnji (tona)	16.400	16.400	16.400	15.000	15.000	15.000	15.000
Iskorištenost kapaciteta (%)	40,30	62,00	77,59	71,91	27,22	29,00	23,93
Proizvodnja keksa i vafla							
Proizvodnja (tona)	5.455	5.452	5.738	12.186	12.299	11.795	12.100
Kapacitet godišnji (tona)	28.100	28.100	28.100	22.400	22.400	22.400	22.400
Iskorištenost kapaciteta (%)	19,41	19,40	20,41	54,40	54,91	52,65	54,02
Proizvodnja vode							
Proizvodnja (000 litara)	n/p	n/p	n/p	n/p	98.240	101.799	93.498
Kapacitet godišnji (000 litara)	n/p	n/p	n/p	n/p	430.000	432.500	464.500
Iskorištenost kapaciteta (%)	n/p	n/p	n/p	n/p	22,85	23,53	20,13
Proizvodnja mineralne vode							
Proizvodnja (000 litara)	58.828	66.315	74.818	95.102	n/p	n/p	n/p
Kapacitet godišnji (000 litara)	420.000	420.000	420.000	430.000	n/p	n/p	n/p
Iskorištenost kapaciteta (%)	14,01	15,80	17,81	22,12	n/p	n/p	n/p
Proizvodnja piva							
Proizvodnja (000 hl)	370	406	438	459	439	447	386
Kapacitet godišnji (000 hl)	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500
Iskorištenost kapaciteta (%)	24,67	27,1	29,17	30,61	29,29	29,79	25,73
Proizvodnja bezalkoholnih pića							
Proizvodnja (000 litara)	195.482	194.464	173.018	197.402	203.276	201.011	182.808
Kapacitet godišnji (000 litara)	328.600	360.600	360.600	356.600	365.100	365.100	365.100
Iskorištenost kapaciteta (%)	62,94	53,9	47,98	55,36	55,68	55,05	50,07

Proizvodnja vina

Proizvodnja (000 litara)	2.147	4.144	3.368	3.360	4.055	4.254	3.878
Kapacitet godišnji (000 litara)	26.400	26.400	26.400	26.400	26.400	26.400	26.400
Iskorištenost kapaciteta (%)	8,13	15,60	12,75	12,72	15,34	16,36	14,69

Proizvodnja duhana

Proizvodnja (tona)	2.410	2.289	1.775	1.379	763	556	386
Kapacitet godišnji (tona)	7.000	7.000	7.000	7.000	7.000	7.000	7.000
Iskorištenost kapaciteta (%)	34,43	32,7	25,35	19,7	10,90	7,90	5,51

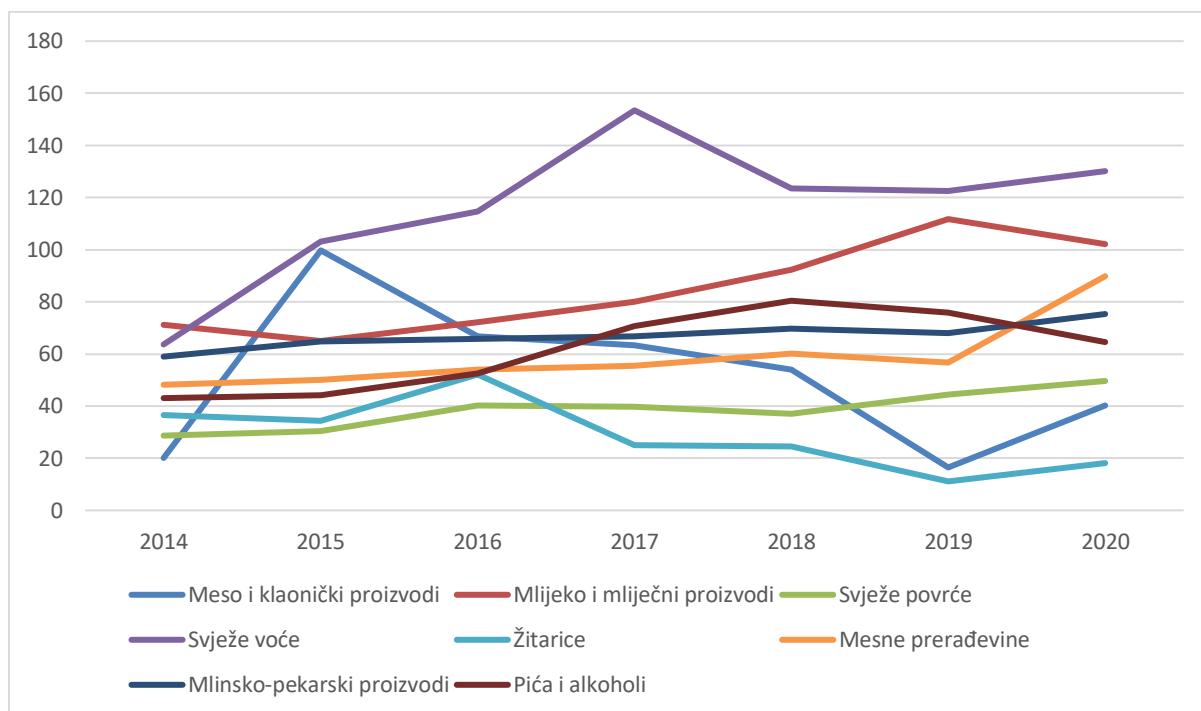
Izvor: Federalni zavod za statistiku; Podaci o kapacitetima – Baza podataka FMPVŠ, Odsjek za prehrambenu industriju.

Republika Srpska
Obim proizvodnje u 000 kg/litara/komada, (2014=100)

Podsektor prehrambene industrije	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Prerada i konzervisanje mesa i proizvoda od mesa	31.461	30.961	34.102	40.246	34.838	41.556	42.213
	100%	98%	108%	128%	111%	132%	134%
Prerada i konzervisanje ribe, ljuskara i mekušaca	1.285	1.190	1.461	1.513	1.276	1.259	1.071
	100%	93%	114%	118%	99%	98%	83%
Prerada voća i povrća	12.074	16.613	15.787	13.215	12.398	14.509	16.762
	100%	138%	131%	109%	103%	120%	139%
Proizvodnja mliječnih proizvoda	121.714	115.558	119.059	68.959	75.523	59.645	83.676
	100%	95%	98%	57%	62%	49%	69%
Proizvodnja mlinskih proizvoda	157.614	156.796	201.858	174.469	154.106	134.795	116.483
	100%	99%	128%	111%	98%	86%	100%
Proizvodnja pekarskih proizvoda i tjestenine	26.085	28.044	28.632	34.014	32.707	32.253	32.295
	100%	108%	110%	130%	125%	124%	124%
Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda	20.943	24.956	25.978	22.832	21.377	20.381	23.662
	100%	119%	124%	109%	102%	97%	113%
Proizvodnja gotove hrane za životinje	183.236	184.456	194.144	204.114	198.110	211.145	209.319
	100%	101%	106%	111%	108%	115%	114%
Proizvodnja pića	478.828	581.661	598.342	609.435	597.225	564.378	480.008
	100%	121%	125%	127%	125%	118%	100%
Duhanska industrija	312.819	1.247.970	1.466.043	772.476	69.798	0	0
	100%	399%	469%	247%	22%	0%	0%

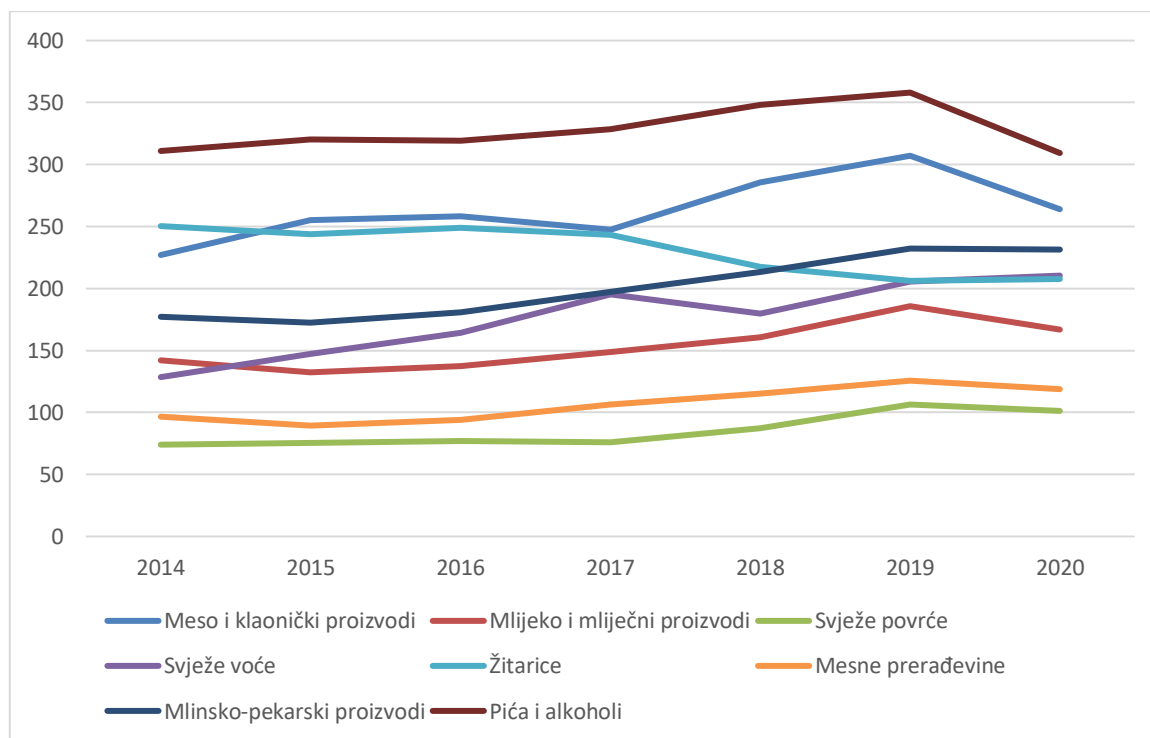
Vlastita obrada podataka iz biltena Industrijski proizvodi za 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019. i 2020. godinu, Republički zavod za statistiku RS.

Prilog 11
Izvoz važnijih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Bosne i Hercegovine, 2014–2020.
 (u milionima KM)

Izvor: Baza podataka Vanjsko-trgovinske komore BiH.

Prilog 12
Uvoz važnijih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Bosne i Hercegovine, 2014–2020.
 (u milionima KM)

Izvor: Baza podataka Vanjsko-trgovinske komore BiH

Prilog 13

Vanjskotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima prema važnijim trgovačkim partnerima – izvoz, 2014–2020. (u milionima KM)

Zemlja	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
A) EU 27/28							
Ukupno	250,01	256,46	265,13	302,22	335,77	329,62	340,85
<i>Od čega:</i>							
Hrvatska	103,05	92,36	99,37	106,02	120,00	125,02	144,13
Italija	36,70	37,64	33,40	39,48	43,98	27,79	19,74
Austrija	16,04	16,20	14,93	20,68	21,35	20,43	26,19
Njemačka	32,39	32,42	35,88	46,50	45,58	43,28	50,18
Švedska	11,49	12,93	13,27	12,69	15,10	14,89	8,04
Slovenija	20,42	22,20	22,33	26,25	23,82	25,87	30,15
B) Zapadni							
Balkan	240,25	247,88	261,64	286,59	274,73	301,28	301,71
Albanija	6,40	8,80	5,39	6,84	5,07	4,43	6,33
Srbija	125,56	127,94	138,23	140,94	139,22	156,79	173,77
S. Makedonija	46,45	57,57	58,92	74,04	53,51	57,81	56,20
Crna Gora	61,84	53,57	59,10	64,77	76,93	82,26	65,42
C) Ostale zemlje	171,55	335,89	449,03	468,27	269,43	220,78	240,09
D) Ukupno							
(A+B+C)	661,81	840,22	975,80	1057,08	879,92	851,69	907,72
Struktura							
(Ukupno=100)							
EU 27/28	37,78	30,52	27,17	28,59	38,16	38,70	37,55
Zapadni Balkan	36,30	29,50	26,81	27,11	31,22	35,37	33,24
Ostale zemlje	25,92	39,98	46,02	44,30	30,62	25,92	29,21

Izvor: Baza podataka Vanjsko-trgovinske komore Bosne i Hercegovine

Prilog 14

Vanjskotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima prema važnijim trgovačkim partnerima – uvoz, 2014–2020. (u milionima KM)

Zemlja	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
A) EU 27/28							
Ukupno	1773,28	1820,41	1539,82	1619,11	1826,64	1947,8	1758,18
<i>Od čega:</i>							
Hrvatska	640,15	642,87	449,89	459,53	660,54	680,68	667,22
Italija	130,66	142,49	156,32	165,42	183,95	171,45	145,65
Austrija	98,04	91,96	82,70	84,49	73,92	82,59	57,70
Njemačka	126,26	127,56	167,03	184,51	149,42	159,10	150,69
Slovenija	229,89	247,79	79,75	85,72	231,44	265,18	240,30
Mađarska	197,68	167,23	164,64	163,46	155,83	176,97	183,22
B) Zapadni Balkan	822,41	893,91	907,54	949,39	946,20	936,39	908,78
Albanija	15,48	16,29	16,03	16,66	9,37	12,24	13,61
Srbija	728,60	804,22	820,93	860,94	870,53	858,48	838,60
S. Makedonija	62,85	57,10	54,55	55,14	46,28	46,61	37,87
Crna Gora	15,48	16,29	16,03	16,66	20,02	19,06	18,70
C) Ostale zemlje	133,87	148,43	515,48	581,90	349,77	346,09	411,45
D) Ukupno (A+B+C)	2729,55	2862,75	2962,84	3150,40	3122,61	3230,3	3078,41

Struktura
(Ukupno=100)

EU 27/28	64,97	63,59	51,97	51,39	58,50	60,30	57,11
Zapadni Balkan	30,13	31,23	30,63	30,14	30,30	28,99	29,52
Ostale zemlje	4,90	5,18	17,40	18,47	11,20	10,71	13,37

Izvor: Baza podataka Vanjsko-trgovinske komore Bosne i Hercegovine

Obim vanjskotrgovinske razmjene Republike Srpske na nivou SMTK sektori 0. Hrana i žive životinje i 1. Pića i duhan, 2014–2020. (miliona KM)

			2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
0	HRANA I ŽIVE ŽIVOTINJE	Obim	850,2	893,8	983,8	1027,5	993,6	991,5	970,3
		Izvoz	201,1	218,6	280,0	296,0	252,3	243,5	232,7
		Uvoz	649,1	675,3	703,8	731,4	741,3	748,0	737,6
		Saldo	-447,9	-456,7	-423,8	-435,4	-489,0	-504,5	-504,9
		Pokrivenost	31,0%	32,4%	39,8%	40,5%	34,0%	32,6%	31,5%
00	Žive životinje	Obim	23,5	29,9	21,7	25,8	31,9	22,4	21,1
		Izvoz	3,9	2,2	4,5	5,8	11,3	4,9	3,3
		Uvoz	19,6	27,7	17,2	20,0	20,6	17,5	17,8
		Saldo	-15,8	-25,5	-12,7	-14,2	-9,3	-12,5	-14,5
		Pokrivenost	19,8%	7,8%	26,1%	29,0%	54,7%	28,3%	18,3%
01	Meso i prerađevine od mesa	Obim	117,0	120,0	143,9	150,0	144,8	150,4	138,3
		Izvoz	16,9	12,5	25,6	19,4	6,1	7,6	7,9
		Uvoz	100,1	107,5	118,3	130,7	138,7	142,8	130,4
		Saldo	-83,3	-95,0	-92,7	-111,3	-132,6	-135,2	-122,5
		Pokrivenost	16,9%	11,6%	21,7%	14,8%	4,4%	5,3%	6,1%
02	Mliječni proizvodi i jaja	Obim	42,5	36,2	42,1	44,9	63,5	87,5	60,7
		Izvoz	30,7	20,8	26,4	28,4	39,4	52,7	36,5
		Uvoz	11,8	15,4	15,7	16,6	24,1	34,7	24,2
		Saldo	18,9	5,4	10,7	11,8	15,2	18,0	12,3
		Pokrivenost	260,0 %	135,1 %	168,5 %	171,1 %	163,1 %	151,8 %	150,7%
03	Ribe i prerađevine	Obim	17,6	20,1	22,3	25,8	40,7	36,2	34,1
		Izvoz	6,2	8,5	9,3	11,6	19,6	18,4	20,0
		Uvoz	11,4	11,6	13,0	14,2	21,1	17,8	14,1
		Saldo	-5,2	-3,1	-3,7	-2,6	-1,6	0,5	6,0
		Pokrivenost	54,7%	73,2%	71,5%	81,8%	92,5%	102,9 %	142,3%
04	Žitarice i proizvodi	Obim	235,9	243,0	284,5	293,8	249,3	220,5	226,3
		Izvoz	40,1	48,4	67,5	82,2	54,2	41,9	45,8
		Uvoz	195,8	194,6	217,0	211,6	195,0	178,5	180,6
		Saldo	-155,8	-146,1	-149,5	-129,4	-140,8	-136,6	-134,8
		Pokrivenost	20,5%	24,9%	31,1%	38,8%	27,8%	23,5%	25,3%
05	Povrće i voće	Obim	103,6	125,3	128,5	163,8	144,8	153,8	147,2
		Izvoz	47,7	63,5	65,7	87,3	73,0	75,7	75,3
		Uvoz	55,9	61,8	62,8	76,6	71,8	78,1	71,9
		Saldo	-8,2	1,7	2,9	10,7	1,1	-2,4	3,3
		Pokrivenost	85,3%	102,8 %	104,7 %	114,0 %	101,6 %	97,0%	104,7%
06	Šećer, proizvodi od šećera, med	Obim	53,1	50,8	70,5	68,6	49,2	28,9	24,8
		Izvoz	26,5	27,2	39,1	28,1	17,4	5,1	0,8
		Uvoz	26,6	23,6	31,4	40,6	31,8	23,7	24,0
		Saldo	-0,2	3,5	7,6	-12,5	-14,4	-18,6	-23,2
		Pokrivenost	99,4%	115,0 %	124,3 %	69,3%	54,8%	21,7%	3,3%

			2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
07	Kafa, čaj, kakao, začini	Obim	95,9	106,5	111,8	101,6	106,0	106,3	116,9
		Izvoz	21,1	25,4	28,9	21,4	19,1	17,2	22,7
		Uvoz	74,8	81,0	82,9	80,2	87,0	89,1	94,2
		Saldo	-53,6	-55,6	-53,9	-58,8	-67,9	-71,9	-71,4
		Pokrivenost	28,3%	31,4%	34,9%	26,6%	22,0%	19,3%	24,1%
08	Stočna hrana	Obim	106,2	101,7	95,0	89,3	97,1	104,0	109,4
		Izvoz	1,6	1,5	3,0	2,5	1,1	1,0	1,5
		Uvoz	104,7	100,1	92,0	86,8	96,0	102,9	108,0
		Saldo	-103,1	-98,6	-89,0	-84,4	-94,9	-101,9	-106,5
		Pokrivenost	1,5%	1,5%	3,3%	2,8%	1,2%	1,0%	1,3%
08	Razni proizvodi za hranu	Obim	54,9	60,4	63,4	63,8	66,3	81,8	91,5
		Izvoz	6,5	8,5	10,0	9,5	11,2	18,9	19,0
		Uvoz	48,3	51,9	53,4	54,3	55,1	62,9	72,5
		Saldo	-41,8	-43,4	-43,5	-44,7	-43,9	-43,9	-53,5
		Pokrivenost	13,5%	16,4%	18,6%	17,6%	20,3%	30,1%	26,2%
1	PIĆA I DUHAN	Obim	115,0	121,5	90,7	92,1	83,5	84,0	69,1
		Izvoz	12,3	25,1	33,1	31,7	24,3	19,5	13,6
		Uvoz	102,6	96,4	57,7	60,4	59,1	64,6	55,5
		Saldo	-90,3	-71,3	-24,6	-28,7	-34,8	-45,1	-41,9
		Pokrivenost	12,0%	26,1%	57,3%	52,5%	41,1%	30,1%	24,5%
01	Pića	Obim	102,6	93,6	61,6	72,1	75,8	78,0	62,8
		Izvoz	11,8	13,5	16,7	20,4	22,9	18,4	13,3
		Uvoz	90,8	80,1	45,0	51,7	52,9	59,6	49,4
		Saldo	-79,0	-66,6	-28,3	-31,3	-30,1	-41,1	-36,1
		Pokrivenost	13,0%	16,9%	37,1%	39,5%	43,2%	31,0%	27,0%
02	Duhan i proizvodi od duhana	Obim	13,6	16,9	24,3	20,0	7,7	6,0	6,3
		Izvoz	1,8	0,5	11,6	11,3	1,5	1,0	0,3
		Uvoz	11,8	16,3	12,7	8,7	6,2	5,0	6,0
		Saldo	-10,0	-15,8	-1,1	2,6	-4,7	-4,0	-5,7
		Pokrivenost	15,5%	3,3%	91,6%	129,9 %	23,8%	20,1%	4,3%

Izvor: Republički zavod za statistiku RS, bilteni Spoljna trgovina za odgovarajuće godine

Prilog 15

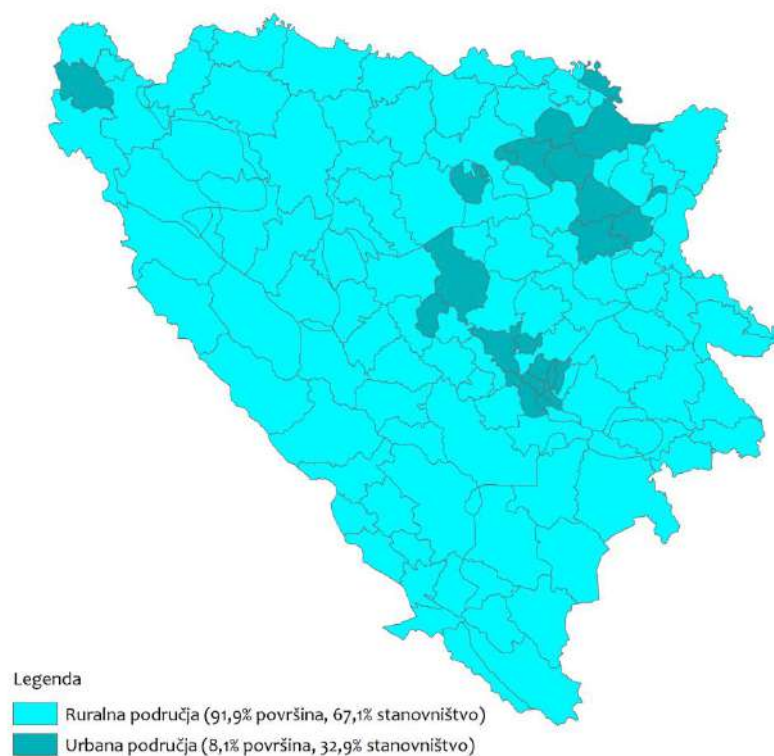
Vanjska trgovina ukupnih i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda BiH (FBiH, RS i BD BiH), 2014–2020. (u milionima KM)

Opis	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Federacija BiH							
Ukupna trgovina							
Izvoz	5.779	6.148	6.260	7.257	7.912	7.620	6.871
Uvoz	10.354	10.681	10.926	12.441	13.267	13.852	11.681
Trgovački bilans	-4.575	-4.533	-4.666	-5.184	-5.354	-6.231	-4.810
Pokrivenost uvoza izvozom	55,81	57,56	57,29	58,33	59,64	55,01	58,82
Trgovina PPP							
Izvoz	273	388	382	411	378	347	424
Uvoz	1.696	1.793	1.795	1.862	1.934	2.042	1.944
Trgovački bilans	-1.422	-1.405	-1.413	-1.451	-1.556	-1.695	-1.520
Pokrivenost uvoza izvozom	16,12	21,64	21,26	22,09	19,55	16,99	21,82
Učešće PPP (%)							
Izvoz	4,73	6,31	6,10	5,67	4,78	4,55	6,17
Uvoz	16,38	16,78	16,43	14,97	14,58	14,74	16,64

Trgovački bilans	31,08	30,98	30,29	27,99	29,06	27,20	31,59
Republika Srpska							
Ukupna trgovina							
Izvoz	2.692	2.613	2.869	3.476	3.741	3.610	3.393
Uvoz	4.946	4.369	4.426	4.899	5.222	4.782	4.472
Trgovački bilans	-2.254	-1.756	-1.557	-1.423	-1.481	-1.172	-1.079
Pokrivenost uvoza izvozom	54,4%	59,8%	64,8%	71,0%	71,6%	75,5%	75,9%
Trgovina PPP							
Izvoz	213	243	313	327	274	262	246
Uvoz	751	771	760	791	799	811	751
Trgovački bilans	-538	-528	-447	-464	-525	-549	-546
Pokrivenost uvoza izvozom	28,36	31,52	41,18	41,34	34,29	32,31	31,06
Učešće PPP (%)							
Izvoz	7,91	9,30	10,91	9,41	7,32	7,26	7,25
Uvoz	15,18	17,65	17,17	16,15	15,30	16,96	17,71
Trgovački bilans	23,87	30,07	28,71	32,61	35,45	46,84	50,60
Brčko distrikt BiH							
Ukupna trgovina							
Izvoz	188	221	288	324	244	268	258
Uvoz	418	503	570	623	511	540	510
Trgovački bilans	-229	-282	-282	-298	-267	-272	-253
Pokrivenost uvoza izvozom	45,07	43,89	50,51	52,10	47,73	49,57	50,48
Trgovina PPP							
Izvoz	156	181	230	244	165	176	175
Uvoz	203	220	272	290	198	222	286
Trgovački bilans	-48	-39	-42	-46	-33	-46	-111
Pokrivenost uvoza izvozom	76,44	82,19	84,62	84,23	83,19	79,15	61,32
Učešće PPP (%)							
Izvoz	82,62	81,94	79,97	75,36	67,54	65,75	68,01
Uvoz	48,71	43,75	47,74	46,61	38,75	41,18	55,98
Trgovački bilans	20,89	13,88	14,84	15,34	12,46	17,03	43,72

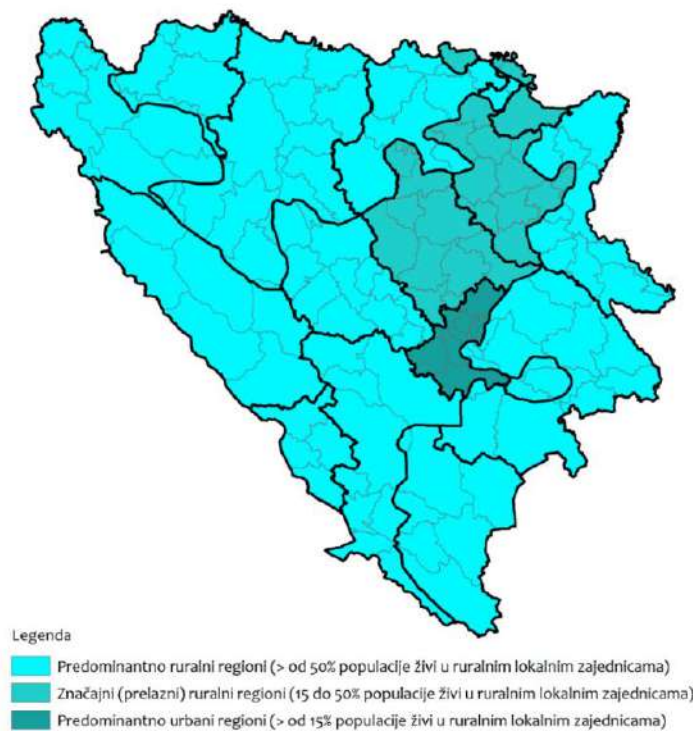
Izvor: Statistički bilteni o vanjskoj trgovini Federacije BiH, Federalni zavod za statistiku; Statistički godišnjak RS 2021, RZS RS, 2021; Statistički bilteni Brčko distrikta BiH.

Prilog 16
Ruralna i urbana područja Bosne i Hercegovine na lokalnom nivou

Izvor: Hodžić, H. (2019): Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti kao faktor ruralnog razvoja regije Livno, Doktorska disertacija, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Sarajevo.

Prilog 17
Raspored regiona Bosne i Hercegovine prema stepenu ruralnosti (OECD kriterij)

Izvor: Hodžić, H. (2019): Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti kao faktor ruralnog razvoja regije Livno, Doktorska disertacija, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Sarajevo.